

Ivan Antić

SÂNKHYA

Drevna nauka o prirodi i čovekovoju duši

Beograd, 2021

Autorska prava teksta zaštićena su
u Autorskoj agenciji za Srbiju.
Može se besplatno umnožavati
za srpsko jezičko područje samo za ličnu
nekomercijalnu i neprofitnu upotrebu

Idejno rešenje korica:
Ivan Antić
Naslovna strana:
Sri Kapila Yantra
© Copyright: 2020 by Ivan Antić

www.ivantic.info

© Copyright: 2021 by Ivan Antić
ISBN-13: 978-1978278967

*Posvećeno mojoj majci Anđeliji,
mom najvećem učitelju
i najvećoj duši koju znam*

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
SHEMA KATEGORIJA PRAKRTI	11
UVOD U SĀNKHYU	13
1. Osnovni pojmovi sĀnkhye	13
2. Transcendencija je razlikovanje prirodnog i duhovnog u drugim tradicijama	19
3. SĀnkhya je arhaiski model transcendencije kroz prepoznavanje jedinstva svesti i postojanja	23
4. Religije i sistem sĀnkhye	33
5. Ime i poreklo	38
PURUŠA	46
PRAKRTI	70
1. Frekvencije ispoljene i neispoljene prakrti	75
2. Uzročnost	88
3. Emanacija	97
4. Gune	104
5. Prâna	111
KATEGORIJE PRAKRTI	
MAHA - BHŪTĀNI ILI DIMENZIJE PRIRODE	123
1. Struktura prostorvremena	123
2. Priroda kao ogledalo	125
3. Priroda vremena.....	131
4. Vibratorna svojstva prirode	134
5. Sve dimenzije prirode oblikuju naše fizičko telo	136
6. Syâdvâda - logika paralelnih realnosti	153
TANMĀTRĀ.....	156
1. Informativna polja	159
2. Neorganska bića	166
3. Svrha postojanja neorganskih bića	169
Prirodna neorganska bića	177
Veštački stvorena bića	178
Božanska bića	178
Vanzemaljska bića	182
4. Prestanak uticaja neorganskih bića	183
INDRIYĀNI Organski svet i razum	187
AHAM-KĀRA	204
1. Princip individuacije ili uobličavanja	204
2. Celovita ličnost	207
3. Volja ili namera	214
4. Delovanje i nedelovanje duše koja je svedok	219
5. Āiva - individualna duša	221
6. Sedam faza buđenja celovite ličnosti - aham-kāre.....	233

MAHAT-BUDDHI	256
1. Konačno razlikovanje buddhi i puruše	261
2. Probuđenje je inverzija spoljašnjeg i unutarnjeg	265
KAIVALYA	274
PRILOG - Tekstovi klasične sânkhye	297
Išvarakršna: Sânkhya-kârikâ	297
Kapila: Sânkhya-sûtrâ	305
BIBLIOGRAFIJA.....	327

PREDGOVOR

Sânkhya je drevno učenje koje opisuje odnos prirode i ljudske suštine. Ona se izdvaja od svih drugih učenja koja pokušavaju to isto po tome što i prirodu i čovekovu suštinu sagledava iz najšire perspektive, potpuno objektivno i bez metafizičkih spekulacija, bez ikakve simbolike i mitologizacije.

Dok se druga učenja bave samo prirodom koju opažamo čulima, a sve više dimenzije predstavljaju kao "božanske" i "natprirodne", kod *sânkhya* su sve više dimenzije predstavljene kao sastavni delovi prirodne uzročnosti. Na taj način *sânkhya* nam prirodu predstavlja u svom njenom bogatstvu, koju današnja nauka tek počinje da otkriva.

Zajedno sa sveobuhvatnim prikazom prirode, *sânkhya* nam i čovekovu suštinu takođe prikazuje na jedinstven način, sveobuhvatno i najdublje. Dok neka druga učenja čoveka prikazuju kao grešno biće otuđeno od božanske celine, a današnja nauka čoveka čak prikazuje kao slučajni proizvod greške u deobi DNK, kao unapređenog majmuna, za *sânkhya* čovekova suština je ništa drugo do ista ona svest samoga Apsoluta koja omogućava celu prirodu.

Da bi se izrazila tako jednostavna i duboka istina, *sânkhya* ne koristi složena učenja niti objašnjenja, već celu stvar jednostavno i jasno izražava pomoću 'sistemskog mišljenja'. Osnovna odlika 'sistemskog mišljenja' jeste uvid da je živa celina nešto više od skupa njenih činilaca, zatim da suštinska svojstva živog sistema potiču iz interakcija i odnosa između činilaca, i da se ti odnosi ponavljaju u izvesnim konfiguracijama ili shemama. Radi se, dakle, o dinamičkom procesu odnosa koji izražava određeni kvalitet, i on se najbolje može izraziti mapiranjem shemama, kao što su to već davno učinjeno u Ji đingu i u Kabali.

U *sânkhya* je mapiranje izvedeno kroz prikaz kategorija prirode (slika 1). Objašnjenja svih kategorija sačinjavaju glavni sadržaj ove knjige.

Najzad, upoznavanje odnosa izraženih kroz shemu ne može se ograničiti samo na komponente jednog sistema, već se mora proširiti i na njegovu okolinu, na kontekst sistema što upućuje i na prirodu subjekta koji ga doživljava. Sve to zapravo upućuje na suštinski značaj subjekta kao ishoda sveg naučnog istraživanja. Pitanje svesnog subjekta je konačno pitanje nauke. Otkriveno je, naime, ne samo da čovek kao svesni subjekat postavlja uslove eksperimenta sa kojim se otkrivaju osnove prirode, već da od njega samoga zavisi i ishod tih eksperimenata, odnosno sama priroda stvarnosti. Pitanje o ulozi svesnog subjekta na prirodu stvarnosti nije savremeno pitanje iz eksperimentalne fizike, ono je *sânkhya* postavila hiljadama godina ranije, i to na mnogo sadržajni način od današnje fizike.

Pokušaću u ovoj knjizi da pokažem da je *sânkhya* prva i do danas neprevaziđena nauka o čoveku kao svesnom subjektu i ključnom činiocu realnosti.

Knjiga koja sledi plod je mojih transcendentalnih iskustava i pokušaja da ih ustanovim i razumem, a ne potrebe za filozofiranjem. Čak je i pisanje bilo samo način na koji sam konkretno ustanovljavao svoja iskustva. Knjigu sam pre tridesetak godina započeo najpre kao pisanje samome sebi, kao podsetnik, da bih je tek u ovom, konačnom izdanju, bolje prilagodio razumevanju čitalaca. Da ne bih zalutao u subjektivnost, razumevanje svojih iskustava stavio sam u teorijski okvir koji je dovoljno star, proveren i objektivan, a stariji i objektivniji od *sânkhya* nije mi poznat. Pokazalo se da je i *sânkhya* postala mnogo jasnija zahvaljujući mojim iskustvima; ona su bila neophodna za bolji uvid u sistem, tako da ovo nije postao subjektivan prikaz *sânkhya*, već samo originalniji i radikalniji od dosadašnjih.

Sa mojom praksom budističke meditacije (*zazen*, oko 40 godina) i samoistraživanja kristalisala se sama od sebe shema kategorija *prakrti* (prirode) iz teorije *sânkhya* (slika 1), kao univerzalna mapa postojanja. Ne samo da sam na njoj prepoznao ontološki status sopstvenih izmenjenih stanja svesti kroz sve dimenzije astrala, već i ontologiju religijskih, filozofskih, mističkih, naučnih, umetničkih i psiholoških iskustava, onako kako se prenose kroz istoriju i literaturu, i kako se manifestuju u životnoj stvarnosti, ovde i sada, mnogima od nas. Godine nepristrasnog opažanja i učenja uverile su me da je shema kategorija prirode, koja se ovde opisuje kroz celu knjigu, univerzalna mapa na kojoj se nepogrešivo može ustanoviti ontološki status svakog oblika postojanja, i da se s njom niko ne može izgubiti na putu spoznaje samoga sebe i svega što jeste.

Sav moj napor ovde svodi se na razjašnjavanje svih detalja ove ontološke mape u kontekstu holističkog pogleda na svet i 'sistemskog mišljenja' nove nauke. Shemu sam razjašnjavao u svetlosti religijskih, mističkih, filozofskih i naučnih iskustava koja su do sada opšte poznata, ili su bar dospela do mene preko literature i zapažanja. U tom smislu su ona ograničena i ovaj prikaz je samo pokušaj da se podstakne dalje istraživanje u tom pravcu.

Okosnica cele *sânkhya* je u tome da se diferencijacija svesti i autentičnost čovekova ostvari u odnosu na celu prirodu (*prakrti*), u odnosu na celokupno postojanje - u transcendentalnoj duši (*puruša*) - a ne samo unutar uskog empirijskog područja.

Prema sânkhyi čovekova duša je svest koja omogućava da priroda uopšte postoji. *Sânkhya* sam princip transcendentalne, neuslovljene svesti imenuje kao *puruša*, tj. čovek. Ne samo što govori o inteligentnom dizajnu, već ona čovekovu suštinu otkriva kao svesnog subjekta inteligencije koja sve omogućava.

Sânkhya, dakle, i prirodu i čovekovu suštinu smešta na najviši ontološki nivo, dok drugi religijski i filozofski sistemi ne nadilaze pojedine kategorije unutar prirode. Takođe i naučne paradigme ostaju unutar empirijskog iskustva.

Sânkhya to nadilazi zato što nije ni religija ni filozofija, ona je nastala davno pre nastanka svih religijskih i filozofskih sistema, pre svih projekcija u mitsko, apstraktno i simbolično. Dok ostali sistemi mišljenja i verovanja razdvajaju čovekovu dušu i prirodu, ili ih spajaju na nespretnan i nenormalan način, *sânkhya* otkriva njihov pravi odnos. Ona to uspeva zato jer smelo sledi uvid da je čovekova duša ista svest koja omogućava prirodu i postojanje uopšte. *Sânkhya* uklanja sve moguće posrednike između čovekove duše i postojanja.

Zapravo, kroz istoriju se pokazalo da svi takvi posrednici, oličeni u teološkim, filozofskim i naučnim institucijama i paradigmama, pokušavaju da spreče ovakav uvid u dušu čovekovu.

Na taj način *sânkhya* se, kao prava nauka, bavi samo svešću i prirodom postojanja. Nauka o svesti je, dakle, postojala pre svih religija, i zvala se *sânkhya*. Nije bila spekulativna već praktična i zato je od nje nastala naučna praksa sistematskog osvešćenja čovekovog, *joga*, koja je sažeta u Patanjđalijevom delu *Joga sutre*. Religije i filozofije su nastale zaboravom te nauke o svesti, čovekovim propadanjem u sve veće uslovljavanje uma. Kada je čovek izgubio svu jasnoću svesti o sebi, u pokušaju da je povrati stvorio je filozofije i religije s kojima je svoju suštinu projektovao u nedostižne božanske visine.

Sânkhya čovekovoju suštini daje najviši ontološki status zato što apsolutnu božansku svest, koja omogućava samo postojanje, prepoznaje kao bit čovekovu ili dušu.

Nigde drugde čovekova duša nije identifikovana tako jasno kao u *sânkhya*.

Upravo zato ni priroda nije nigde razotkrivena tako jasno kao u *sânkhya*.

Autor

SLIKA 1

SHEMA
KATEGORIJA PRAKRTI

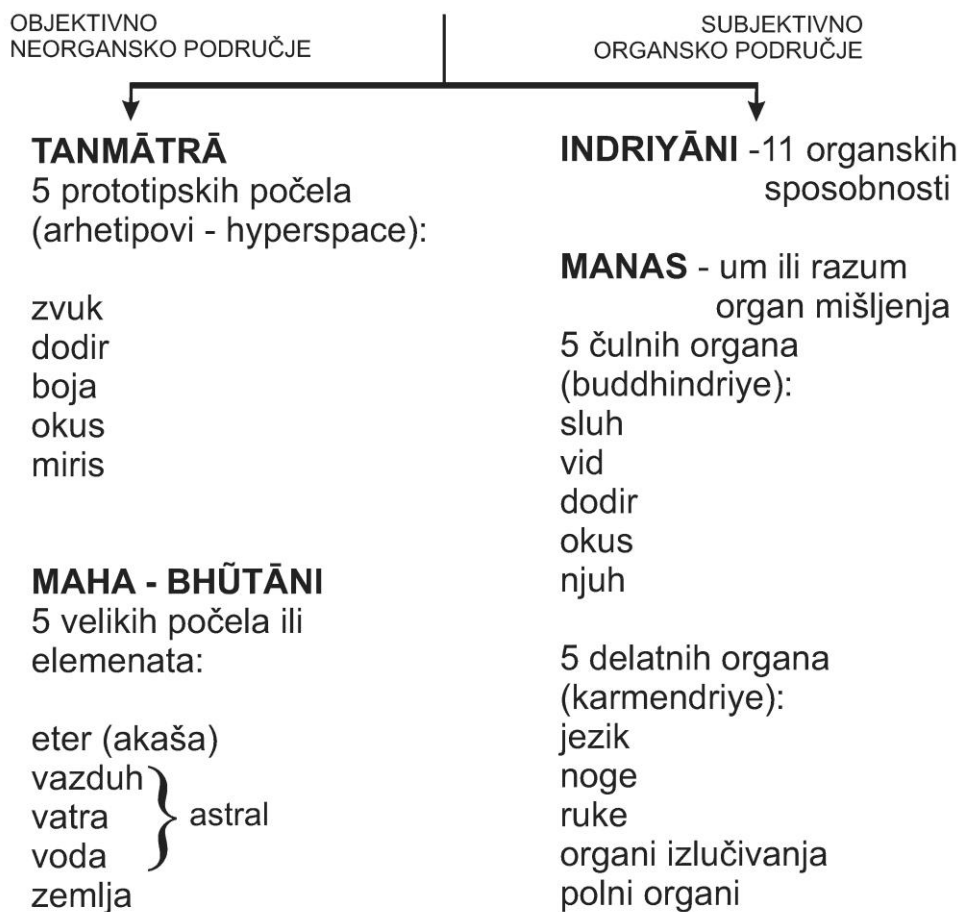
Osnovna struktura stvarnosti
kosmičkog zbivanja prema sânkhyi

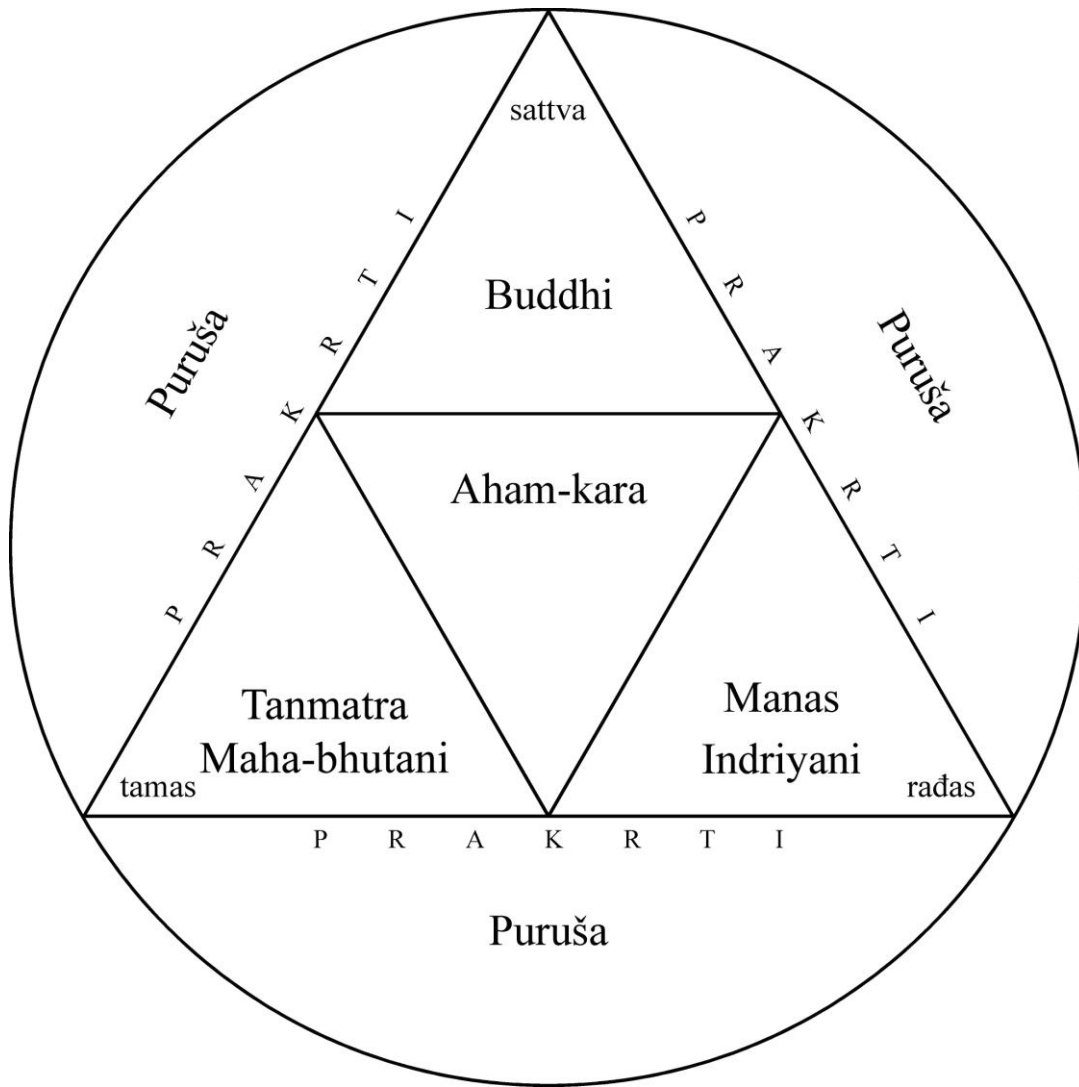
MAHAT = BUDDHI

vrhovno počelo bića = budnost ili neuslovljena,
čista svest o ishodu bivstvovanja uopšte

AHAM - KĀRA

„Ja sam - činilac“, ličnost, Ja-stvo,
volja, princip individuacije, oličenja
ili oblikovanja svega što biva

UVOD U SANKHYU

1. Osnovni pojmovi *sânkhye*

Osnovna konstrukcija sistema *sânkhye* počiva na dualizmu dva principa: *puruše* i *prakrti*. *Puruša* je apstraktni princip svesti, a *prakrti* osnova bića i sveg postojanja. *Puruša* je transcendentni, apsolutni i nemanifestovani princip koji omogućava samo postojanje kao takvo, dok je *prakrti* cela manifestovana priroda u svim svojim dimenzijama i razmerama.

U suštini nema dvojstva između ova dva principa, oni su kao dve strane istog novčića. Ipak moramo da ih razlikujemo zbog prirode naše percepcije i uma koji počiva na dualizmu, dakle, iz praktičnih razloga našeg razumevanja. *Puruša* je onaj koji je svestan, on je princip individuacije svesnog subjekta; *prakrti* je sve ono čega se može biti svestan, svet objekata.

Nema postojanja bez svesti o postojanju. U svojoj najdubljoj suštini svest i postojanje su jedno isto, ali se ispoljavaju kao različito. Budući da smo i mi ispoljena individualna bića, postojanje direktno spoznajemo u tom osnovnom dualizmu. To je dovoljno. Sve preko toga postaje mitologija našeg uma.

Na ovaj način *sânkhya* objašnjava suštinu transcendencije (nadilaženja), koja je u osnovi svesti kao takve i svih duhovnih i religijskih težnji: *puruša*, duša čovekova, kao princip svesti u čoveku, uvek nadilazi *prakrti*, pojavnu prirodu, telo, duša je uvek iznad ili nezavisna, ali mi imamo iskustvo postojanja zato jer je naša svest poistovećena sa telom prirode, sa pojavama, kao u snu. Samo zato što je uvek nezavisna od tela, ona može da predstavlja princip svesti u telu i prirodi uopšte, jer svest je sama sposobnost objektivnog nadilaženja onoga što se osvešćava radi njegovog sagledavanja iz više uglova i stanja i kritičkog preispitivanja, nezavisno od vremena i prostora. Identifikacija svesti sa objektom uvek je osobina sužene svesti ili nesvesnosti. Stoga osvešćenje samo po sebi jeste nadilaženje, ili transcendiranje. Na taj način *sânkhya* razotkriva suštinu objektivne svesnosti kao takve. *Sânkhya* objektivnu svesnost diferencira kroz koncept *prakrti* kao svega onoga što može biti osvešćeno i stoga nadiđeno, i *puruše* kao onoga koji sve osvešćava i nadilazi.

Ukratko: suština svesti je u transcendenciji; transcendencija je u razlikovanju ili diferencijaciji svesti i objekta (sadržaja) svesti; svest o bilo čemu nije moguća bez iskustva transcendencije; iskustvo transcendencije je suština sveg ljudskog iskustva i stvaralaštva na ovome svetu, sve kulture i duhovnosti. Detaljno učeći o razlikovanju *puruše* i *prakrti*, *sânkhya* predstavlja nauku o transcendenciji, odnosno svesti.

Da je svest u osnovi svih pojava možemo jednostavno prepoznati u iskustvu. Pogledajte pažljivo bilo šta što vidite ispred sebe. Sve što vidimo, svaki oblik, živo biće ili stvar, postojalo je najpre kao ideja ili svesnost, princip ili namera, a zatim se materijalizovalo kao taj oblik koji vidimo. Na primer, namera

zapisivanja reči stvorila je olovku i druga sredstva za pisanje; kuća je nastala iz ideje stanovanja; auto iz ideje prevoza; naše telo je stvoreno iz ideje i namere naše duše da se izrazi na ovom svetu. Sve ovo što opažamo kao "materiju" samo je gradivni materijal, sredstvo za izražavanje ideja. Ništa ne stvara sama materija, jer da stvara, onda svest ne bi bila potrebna. Sve bi bilo nesvesno **jer nesvesna materija ne može da stvori svest**. Svaki konkretni oblik koji postoji jeste ostvarenje ideje ili svesti, sve je plod inteligentnog dizajna. I to sve postoji da bi ga čovek postao svestan i samim tim činom osvešćenja vratio u njegov svesni ishod. Kroz čovekovo osvešćenje postojanje postaje osmišljeno, zaokruženo, celovito i potpuno. O tome uči *sânkhya*: ne samo kako i odakle čovek biva svestan, već i zašto.

Sistem *sânkhye* predstavlja prvi, najstariji, najčistiji i najobjektivniji princip diferencijacije svesti ljudskog roda kroz razlikovanje prirodnog i duhovnog, nesvesnog i svesnog - *prakrti* i *puruše*. *Sânkhya* je prva fundamentalna ontologija, nauka o biću i njenoj spoznaji. Svo dosadašnje iskustvo diferencijacije svesti, uključujući svu kulturu i nauku, moraće da se vrati *sânkhyi* radi provere svoje objektivnosti.

U mnogim drugim filosofijama i religijama sadržan je ovaj isti princip dualizma, ali uslovljen i izmenjen. Tako je princip *puruše* degradiran i mentalno modifikovan na neki način, u ideju Boga, svega dobrog i duhovnog, onostranog, nebeskog, a *prakrti* u predstave 'niže prirode' i svega negativnog i uslovljavajućeg, 'ovozemaljskog' i materijalnog. Najbližu predstavu transcencije niže prirode u božanskom duhu iznelo je ezoterično hrišćanstvo idejom vaskrsenja. Vaskrsenje nije ništa drugo do metafora transcencije ili nadilaženja nesvesnog i materijalnog (*prakrti*) u božanskom duhu čovekovom (*puruša*). Samo su u sistemu *sânkhye* ova dva temeljna principa ostala potpuno čista od svih mentalnih, ideoloških, mitoloških, verskih i simboličkih modifikacija. U tome je važnost oživljavanja *sânkhye* danas, kada su predstave stvarnosti usled sekularizacije i naučnog razvoja oslobođene mitskog i simboličnog mišljenja, ali su i dalje zagađene i zloupotrebene više nego ikada. Zato je danas čistota izvorne, objektivne percepcije stvarnosti važnija nego ikada.

Prakrti se sastoji iz 23 kategorija (prema shemi na slici 1) koje sačinjavaju celu prirodu u svim dimenzijama. Kada čovek sve te kategorije i njihove funkcije osvesti, onda ih nadilazi, transcendirira, i postiže savršenstvo svesti o stvarnosti postojanja, i ujedno svesti o sebi. Sebe kao čistu svest (duša ili *puruša*) nije moguće spoznati bez spoznaje objekata svesti (*prakrti*). Stoga se samospoznaja (*puruša*) postiže savršenom spoznajom prave prirode objekata ili sadržaja svesti (*prakrti*). Tako čovek postaje autentičan, zapravo postaje *puruša* jer taj pojam i znači čovek, tačnije čovekova suština. Naime, iz *puruše*, kao principa transcendentalne kosmičke svesti koja sve omogućava, proizilaze individualne monade svesti koje su nam poznate kao duše. One se dalje inkarniraju u tela i borave u prirodi, u *prakrti*, prenoseći princip transcendentalne kosmičke svesti u sav oblikovani život. Svi prirodni oblici života su plod inteligentnog dizajna najviše svesti, a ne nesvesne stihije koje se neuspešno objašnjavaju evolucijom ili mitovima o božijem stvaranju. Postoji izvesna evolucija života, ali i ona je plod inteligentnog dizajna transcendentalne svesti, a ne same prirode.

U *sânkhyi* se na taj način, kroz pojam *puruše*, prvi put u istoriji, i nigde više tako jasno i direktno, objedinjava najviši kosmički i duhovni princip sa čovekovom suštinom, dušom ili Sopstvom.

Takođe samo se u *sânkhyi* kroz polarizaciju *puruše* i *prakrti* otkriva odnos svesti i postojanja u svim mogućim aspektima koji ukazuju na njihovo suštinsko jedinstvo.

Sânkhya nam otkriva da je čovekova suština isto što i suština stvarnosti na kojoj kosmos počiva, da spoznaja stvarnosti čoveku nije moguća bez samospoznaje, i da je pre svega mora tražiti u sebi - da mora biti stvarnost kojoj teži. Isto je otkrila i savremena nauka otkrićem presudne uloge subjekta u eksperimentima kvantne fizike, s tom razlikom što nauka još nije otkrila praksu s kojom se svesni subjekt povezuje sa stvarnošću na najfinijem kvantnom nivou i postaje njen kreativni činilac. Takva praksa postoji odavno, ona potiče od *sânkhya* i izneta je u Patanjđalijevom delu *Joga sutre*.

U drugim sistemima i religijama ta istina se maglovito prikazuje kroz savet "spoznaj samoga sebe" ili u mističnim prikazima bogospoznaje kao samospoznaje. Samo se u *sânkhyi* to objektivno i konkretno prikazuje sa svim detaljima.

Suština rada na sebi i samospoznaja čovekova sastoji se samo u osvešćenju ili buđenju, on ne mora ništa novo da postaje jer već jeste *puruša* po svojoj duši. Potrebno je samo da prestane da se poistovećuje sa onim što nije, a nije ništa od manifestovanog, od *prakrti*. On je kao duša samo princip svesti po kome se *prakrti* ili priroda oblikuje i stvara sve što postoji u ispoljenom kosmosu. ***Sámo prisustvo ljudskih duša kao svedoka je kreativni činilac koji pokreće oblikovanje prirode u sav život.***

Individualne duše ništa ne rade, kao ni njihov najviši ishod *puruša*, one nemaju osobina, one ***samim svojim prisustvom*** utiču na prirodu da se oblikuje i stvara, kao blizina magneta na metal. Bez njih bi priroda bila potpuno nesvesno polje uzročnosti i uslovljavanja, bez svrhe i smisla. Sve negativnosti koje se događaju odraz su nedostatka svesti duše.

Mera prisustva duša u prirodi nije ista. Zato nije isti ni njihov uticaj na oblikovanje prirode. Slabo prisustvo duše je poznato kao 'mlada duša' i delovanje svesti je kod njih slabije, kod njih priroda preteže sa svojim uslovljavanjem. Snažno i potpunije prisustvo duše u *prakrti* odlikuje se većim prisustvom svesti o sebi, o svojoj pravoj prirodi i samim tim nadilaženjem prirodnog uslovljavanja i većom moći delovanja na oblikovanje prirode. Veća prisutnost duše izaziva veću prisutnost dobrog, lepog, konstruktivnog i harmoničnog; manja prisutnost duše omogućava veće prisustvo ružnog, destruktivnog, neharmoničnog i zlog. Potpuno prisustvo duše odlikuje i potpuna nezavisnost od *prakrti*, potpuna sloboda ili autentičnost čovekova, i najveća moć svesnog delovanja. U drugim tradicijama to se naziva čovekovim prosvetljenjem, oslobođenjem duše ili vaskrsenjem.

Prema tome, pošto se samospoznaja (*puruša*) postiže savršenom spoznajom prave prirode objekata ili sadržaja svesti (*prakrti*), da bi se ostvarila ili oslobodila duša mora da se što više prizemlji, učini što više prisutnom u ovde i sada samog postojanja i života, u *prakrti*. Drugim rečima, da bi čovek spoznao i

ostvario svoju dušu, sama *prakrti* ili priroda mora što tačnije da se upozna, sa naučnom preciznošću. Tada je i *prakrti*, priroda, potpuno ostvarena. ***U ovom prizemljivanju sastoji se svo dozrevanje ljudi i čovečanstva.***

Da bi uopšte kreativno učestvovala u životu i u prirodi, duše se inkarniraju u fizička tela sa zaboravom, nedovoljno svesne svoje prave, transcendentalne suštine, *puruše*, i identifikovane su sa telom i prirodom, *prakrti*. Sav ljudski razvoj se sastoji u buđenju svesti duše kroz upoznavanje svih tajni prirode. Spoznajući prirodu ona istovremeno spoznaje svoju pravu suštinu. Duša sebe spoznaje uvidom da ona nije ništa od bića i postojanja (*prakrti*) već da je ona svest (*puruša*) koja omogućava biće i samo postojanje - ***za vreme dok je u telu.*** Taj proces je dug i sačinjava sve životne drame koje svi ljudi na ovom svetu iskušavaju. Takođe on se sastoji iz više inkarnacija duša u telo, ne samo od jednog života.

Ubrzavanje tog procesa, razlikovanja duše i diferencijacije svesti, suština je svih 'duhovnih praksi' rada na sebi koje postoje u svim duhovnim i verskim tradicijama, s tim što su mnoge vremenom izgubile na autentičnosti i skrenule u imitacije pa i zloupotrebe. Jedina tradicija koja je zadržala izvorno značenje i praksu diferencijacije svesti duše, tj. *puruše* naspram bića, tj. *prakrti*, jeste praksa *joge* ili meditacije kako je zabeležena u Patanjđalijevim *Joga sutrama*, u meditativnoj praksi ranoga budizma, i u kasnijoj verziji zen budizma (*šikantaza*).

Sânkhya, Patanjđalijeva joga i meditativna praksa ranog, palijskog budizma u suštini predstavljaju jedno isto, kao jednakostranični trougao, ma kako ih postavili oni u praksi dovode do istoga samo iz različitih uglova. Iako se budizam ne poziva na *sânkhyu*, on predstavlja praktično ostvarenje diferencijacije svesti spram samog postojanja, ili probuđenje koje je teorijski predstavljeno u *sânkhyi*. Takođe je ta praksa diferencijacije svesti izvorno bila prisutna u najstarijoj religiji na svetu *đainizmu*, kao asketsko pročišćenje individualne duše (*đive*) od svega telesnog (*prakrti*), ali ta se praksa vremenom deformisala kada je postala religija i svela se na imitaciju i materijalizam.

Buđenje čovekove duše direktno je povezano sa odnosom Duha i prirode, tj. *puruše* i *prakrti*. ***Duh i priroda su povezani putem individualnih duša i njihovog osvešćenja, odnosno svesti koju individualna duša sobom donosi u prirodu.*** Priroda se automatski oblikuje pod privlačnim dejstvom svesti. Tako se vrši svo zbivanje u svetu. Apsolut, kao izvor svesti, ispoljava sebe putem svojih individualnih duša. Zato se kaže da su duše emanacije božanskog Apsoluta. To se događa da bi se Apsolut ili svest Božanskog praktično i delotvorno iskusila u svim aspektima svoga postojanja, u svim detaljima, svim suprotnostima i mogućnostima, čak i od strane jedne (prividno) otuđene individue putem njene lične slobodne volje i samospoznaje. Zato Apsolut, koji po svojoj prirodi ne može biti deljiv i ništa ne može biti izvan njega, stvara privid izdvojene individue (čoveka) da bi se i u njoj spoznao. Onda je tek svest o postojanju apsolutno prisutna, u svim aspektima postojanja, od najvišeg do najnižeg. Svest Apsoluta postaje ostvarena tek kroz čoveka. U svemu ostalom, u celoj prirodi ona se ispoljava kroz sve moguće oblike, ali samo u određenim aspektima i mogućnostima, dok se samo u čoveku, kroz ljudsku karmičku dramu, objedinjava smisao svih aspekata i mogućnosti postojanja, odnosno dolazi do najfinije svesti o sebi.

Ispoljavanje ili emanacija svesti Apsoluta (*puruše*) o sebi u svim svojim aspektima i mogućnostima (*prakrti* ili priroda) ima svoju gradaciju, razmere i dimenzije. One su prikazane na shemi kategorija prirode ili *prakrti* (slika 1). Razmere ispoljavanja svesti u prirodi vidimo takođe u raznovrsnosti svih prirodnih oblika koji postoje, a najviše u opštoj podeli na minerale, biljke, životinje i ljude. Svi ti oblici postojanja sprovode svest i percepciju postojanja Apsolutne svesti u sve oblike postojanja i iskustava, ***i vraćaju je tako obogaćenu božanskom Apsolutu ili puruši kao svest o sebi***. To se vraćanje može razumeti kao kruženje celine, kakvo je predstavljeno u taoističkoj filozofiji simbolom kruženja *jina i janga* u simbolu *tai čia*.

Čovek (*puruša*) je svesni subjekt sve objektivne prirode (*prakrti*). U čoveku se sabira ista ona svest koja se u drugim oblicima iskušavala kroz jednostavnije oblike postojanja, kroz samo oblikovanje i kretanje, u mineralima, biljkama i životinjama. Pre inkarnacije u ljudsko telo, individualne duše su, na višim dimenzijama, kreirale sve mineralne, biljne i životinjske oblike. Zbog te povezanosti u čoveku postoji osećaj energetskog jedinstva sa celom prirodom koji se ispoljava kao ljubav prema samom postojanju, u trenucima kada je najviše svestan sebe i samoga postojanja. Odnosno, kada čovek svest o sebi ispravno prepozna kao svest o samom smislu postojanja.

2. Transcendencija je razlikovanje prirodnog i duhovnog u drugim tradicijama

Da bismo razumeli osnovne principe svesti, transcendencije, odnosno *sāṅkhye* u njenom izvornom značenju, bez ikakvih primesa simboličkog i mitskog izobličavanja, kako su nam prikazani na shemi kategorija (slika 1), moramo videti kako su njeni principi prisutni u ostalim drevnim baštinama sa svim mogućim modifikacijama. Na njih smo više naviknuti i oni su nam poznatiji. Da bismo došli do zakopanog dragulja, moramo prokopati sve naslage koje ga pokrivaju.

Od početka svog opstajanja na ovom svetu čovek je nastojao da na neki način razlikuje ono što je prirodno dato, od onog što je sveto i nadilazi prirodnu uslovljenost i obnavljanje, da razlikuje večno od prolaznog, besmrtno od smrtnog, dobro od zla. Drugim rečima, iskonska je težnja čovekova da se po svom duhu razlikuje od prirode, da bude svestan, jer suština svesti je razlikovanje, a suština prirode je u uzročnoj povezanosti svih njenih pojava, u identifikaciji, odnosno uslovljenosti zbivanja. Objektivno osvešćenje prirode jedini je način za nadilaženje uslovljenosti.

Ovakvo suštinsko razlikovanje izrazilo se u arhaičnim vremenima kao naglašavanje religijskog iskustva svetog naspram profanog. Od iskona čovek je nastojao da razlikuje svesno od nesvesnog, da utvrđuje i proširuje znanje kao uslov za svoj opstanak, da razlikuje duhovno od telesnog jednako jasno kao što se razlikuje nebo od zemlje ili život od smrti. Sve duhovno prepoznavao je kao svoju autentičnost i slobodu, kao ono što je nebeskog ili božanskog karaktera, što daje jedinstven smisao svakoj pojavi u opštem jedinstvu prirode. Bez ovakve slobode

život nema smisla i postaje područje borbe otuđenih delova i besmislena prolaznost.

U svim starim kulturama uočava se nezadovoljstvo s čovekom kakav je prirodno dat, i najdublja težnja za „drugim rođenjem”, u svesnom i duhovnom načinu postojanja. Svi mitovi, obredi i legende od početka istorije pokazuju čežnju da se ljudsko telo oslobodi nesvesne prirodne stihije i preobrazi u oličenje Duha, odnosno slobode bivstvovanja, stvaranja, odgovornosti i kulture. Neko postaje „pravi čovek” u onoj meri u kojoj prestaje da bude „prirodan čovek”. Ovaj preobražaj nije rezultat prirodnog procesa, kao što je slučaj sa svim ostalim psihofizičkim aktivnostima, već isključivo kulturni i duhovni čin preuzimanja potpune odgovornosti za večni smisao bivstvovanja, to je podvig svojstven samo retkim, duhovno zrelim ljudima – to je čin slobodne volje celovite ličnosti. To je sasvim nov događaj u kosmosu. Pored svekolike prirodne povezanosti svega, istinski novo u kosmosu je jedino svesna ličnost i njena slobodna volja. Taj preobražaj nastaje iskustvom transcendencije prirodnog uslovljavanja. To je nešto što tek treba da se dogodi i događa se jedino u čovekovoj ličnosti kada postane svesna i celovita. Bez ovakvog „drugog rođenja” u slobodnoj volji i svesti smatralo se, s pravom, da čovek uopšte i ne postoji kao „pravi čovek”, jer se rođenje njegovog fizičkog tela ni po čemu ne razlikuje od ostalih procesa reprodukcije u prirodi - koje karakteriše prolaznost, propadljivost, umiranje svega što se rađa (Jovan, 3:3-7).

Iz ovakvog fundamentalnog razlikovanja, odnosno iskustva transcendencije, nikle su sve velike religije i etike. Gde god se govori o "drugom rođenju", vaskrsenju i rađanju "novog čoveka" govori se zapravo o buđenju čovekove suštine, duše ili *puruše*.

Zbog neophodnosti drugog rođenja postoji religioznost i duhovnost, ta je nužnost rodila svu čovekovu kulturu, čiji je opšti smisao nadilaženje nesvesne prirodne uslovljenosti i vremena. Ceo život religioznog čoveka je proces osvešćenja duše. Odlika svake religioznosti jeste čežnja za večnošću i to dokazuje da sadašnje stanje prirodnog rođenja nije autentično i otuda je bolno i nepodnošljivo. Nepodnošljivo je zato što čovek s fizičkim rođenjem još nije počeo da postoji u svom autentičnom stanju; to je još uvek spontani tok prirodnog dešavanja koji uključuje sve fizičko kretanje, emocionalne i mentalne aktivnosti. Sudbina ili karmička drama svakog čoveka je odraz procesa buđenja, u kojoj meri je naš život deo spontanog prirodnog dešavanja a u kojoj postaje slobodan, koliko mi sa svojom svešću duše možemo sami da odlučujemo i pobeđujemo prirodne nagone.

Čovek na ovom svetu počinje da postoji tek kada osvesti svoju transcendentalnu dušu, odnosno kada postane svesno biće. Fizičkim nastankom on je samo dobio pravu šansu da to svesno učini. Fizičkim rođenjem on je stvoreno biće. Sva bića u prirodi tako nastaju i u tome je njihov opstanak. Rađaju se od drugoga i drugim su uslovljena. Čovek se od svih bića razlikuje po tome što njegova suština nije od ovoga sveta. On počinje da postoji tek kada probudi svoju suštinu (*puruša*), a sa njom i slobodnu volju i moć delovanja. Drugo, pravo rođenje je njegov stvaralački čin, koji je moguć samo onda kada sebe prepozna kao oličenje Tvorca, tj. Duha koji sve omogućava (*puruša*). To drugo, pravo

rođenje čovekovo stoga nije ništa drugo do prepoznavanje onoga što on oduvek jeste. Zato se ono jedino ispravno može nazvati buđenjem, kao što je učinjeno u budizmu, ili oslobađanjem od iluzije, kao što govori tradicija *advaita vedante* Adi Šankare.

Fundamentalni značaj 'drugog rođenja' najbolje je izražen gnostičkom vizijom ptice koja se probija iz jajeta koje predstavlja kosmos. Da bi se čovek istinski rodio i postao mora da probije ljusku prirodno datog sveta kao što ptica probija jaje, poleće svojom voljom i tek tada uistinu počinje da postoji. Čovekovo prirodno, biološko rođenje je slično nastanku jajeta, on jeste 'rođen' ali to nije završni čin, njegovo biološko rođenje samo je mogućnost za drugo, istinsko duhovno rođenje, kao što ptica, simbol duha, tek treba da izađe iz jajeta sopstvenim naporom.

Drugo prigodno poređenje može biti sa semenom i drvetom. Čovek je biološkim rođenjem kao seme koje u sebi sadrži drvo. Ono mora da se raspadne da bi iz njega izniklo drvo koje puno roda rađa. Ako se ne promeni, istrunuće samo. Ako hoće sebe da sačuva, izgubiće se. Ako se preda, dobiće život večni. Tako i prirodno nastao čovek, zatvoren u svojoj telesnoj subjektivnosti, mora da nestane u transformaciji duhovnog rasta da bi iz njega izbio pravi potencijal njegove duše, da bi se iz njega ispoljilo ono što objektivno jeste. U tome je sva ideja vaskrsenja.

Da je proces nastajanja dovršen, da mi uistinu postojimo prirodnim nastankom, tada nikada ne bismo mogli da postanemo svesni sebe niti bi postojanje postalo lično iskustvo kroz probuđenje. Ništa se novo ne bi dogodilo. Individualnost tada ne bi bila moguća. Sve bi to i dalje bio proces prirodne determinacije i ne bismo se razlikovali od životinja.

Ono suštinsko ljudsko nastaje tek s transcendencijom prirodnog uslovljavanja. Čovek postaje istinski čovek tek s prestankom identifikacije sa telom i telesnim umom, i spoznajom sebe u širem kontekstu, u kontekstu celine, božanske svesti koja omogućava telo i um. Što je njegova identifikacija sa telom veća, to je kao čovek manji, patnja je veća. Što je manje identifikovan sa telom, to je veći kao čovek, plemenitiji i duhovniji, više svoj, objektivniji prema svemu. Ne postoji nijedan primer ideala ljudskosti, duhovnosti i plemenitosti koji nije sačinjen od nadilaženja egocentrične identifikacije sa telom i egom.

Iskustvo svetog naspram profanog ne samo što predstavlja suštinu religioznosti, već i same svesti, čija je osnova u razlikovanju subjekta od objekta, ili poznatog sveta od nepoznatog.

I najranija filozofska misao izražava isto razlikovanje kao osnovu same svesti o biću kroz pitanje: „Šta je Biće?” „Zašto je uopšte ovo što biva, a ne tek ništa?”¹ Ovo pitanje je moguće samo u kontekstu razlikovanja *puruše* od *prakrti* koja je „sve ovo što biva”, kontekstu koji daje *sânkhya*.

Priroda postoji sa svrhom da dobije puni smisao svoga postojanja, svoj ishod ili suštinu, tek naspram svesti čovekove duše (*puruše*). Sve dotle ona

¹ Detaljnije o ovom pitanju videti kod Martina Hajdegera: „Uvod u metafiziku” (Einführung in die Metaphysik von Martin Heidegger, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1966.) Vuk Karadžić, Beograd 1976.

izgleda neostvarena, besmislena i destruktivna. Zato tek duhovno vaskrsli čovek (iz iskustva transcendencije) vidi svet kakav jeste u suštini: kao svetost božanske tvorevine. U takvom istinskom viđenju stvari kakve jesu, sastoji se njegova duhovna autentičnost i sloboda. Ona je imanentna biću.

Koliko je duša u čoveku nesvesna sebe, toliko priroda izgleda destruktivna i uslovljavajuća. Svest duše i priroda su uzajamni i polarizovani, a ne dualistički i isključivi. Bez ispoljene prirode svest bi bila puka apstrakcija i ništa, a bez svesti duše priroda ne bi imala mogućnosti za svrhovito stvaranje i, stoga, za sam opstanak. Ne bi imala razlog postojanja. Bila bi tamnica bića bez izlaza u slobodu, i zato ne bi bilo života u njoj. Ukratko, priroda nije moguća bez svesti duše. U svojoj suštini oni su jedno, kada spoznamo suštinu prirode onda vidimo da je ona božanska svest i ništa drugo; takvu spoznaju možemo imati samo onda kada spoznamo svoju dušu. Kada nismo svesni stvarnosti prirode, onda nam ona izgleda kao mrtva materija i neprijatelj. Priroda je samo način ispoljavanja božanske svesti. Svest daje smisao i ideal ka kome se usavršava prirodno zbivanje.

Tako dolazimo do odgovora na pitanje u kom su kontekstu uopšte mogući 'drugo rođenje' i transcendencija prirodne uslovljenosti. To je moguće samo u kontekstu razumevanja polarizacije svesti i prirode (*puruše* i *prakrti*) - spoznajom njihove suštine - o čemu govori *sânkhya*.

3. Sânkhya je arhajski model transcendencije kroz prepoznavanje jedinstva svesti i postojanja

Ako bi se čistota i veličina vizije čoveka merila jedino oslobađanjem njegove duhovne autentičnosti od svake prirodne uslovljenosti bivstvovanja, a drugačijeg i poštenijeg merila ne vidimo, tada bi se s pravom moglo reći da *sânkhya* nastoji da bude najčistija vizija čoveka - oslobođena svake mitologije i simbolike, pa i metafizike.

Dolazeći do nas iza horizonta sagledivog vremena, ali postajući poznatija kao jedan od šest srednjovekovnih filozofskih sistema u Indiji, *sânkhya* predstavlja najstariji i najneposredniji pokušaj čoveka da izrazi suštinu svoje duhovnosti, poreklo i svrhu svoje svesnosti s kojom postoji u prirodi kao jedinstveno i stvaralačko biće. Ono što drevno učenje *sânkhye* suštinski izdvaja od svih drugih pojava u duhovnoj kulturi koje su imale slične namere, jeste njena jasnoća i celovitost. Ona zahvata celokupno bivstvovanje bez izuzetaka, sistematski razotkriva poreklo, svrhu i svu uslovljenost ne samo objektivnog, fizičkog sveta, već i subjektivnog psihološkog iskustva, i to na potpuno neposredan način, raščlanjujući sve sačinitelje iskustva i postojanja, bez primese fantazije, simbolike i mita. Ona ne nameće nikakvo tumačenje već samo razotkriva ono što jeste. To postiže jedino putem svesnog uvida i praktičnog razlikovanja svega bivstvujućeg u vremenu (iskazanog u pojmu *prakrti*) od božanske svesti (označene kao *puruša*), čija neuslovljenost omogućava biću da uopšte bude, odnosno, da bude svesno sebe (što je označeno kategorijom *buddhi*). Hirurški precizno *sânkhya* raščlanjuje sve kategorije postojanja kakve jesu

(shema na slici br. 1) i samo tako otkriva ono što postojanje omogućava i šta ono jeste.

Jedinstvena jasnoća *sāṅkhya* zasniva se na njenoj polarizaciji bivstvujućeg (kao *prakṛti*) i slobode koja ga omogućava (*puruṣe*). Po tome *sāṅkhya* predstavlja najviši ideal objektivnosti. Ovakva polarizacija čini viđenje stvari jasnijim, kristališe svest o bivstvujućem, njegovu diferencijaciju, i tako nas navodi da u *sāṅkhya* prepoznamo arhajski prototip fundamentalne ontologije, a ne samo puki dualizam, kao dosadašnji tumači ovog sistema. Nastavljajući klasično metafizičko stanovište oni su *purušu* pogrešno projektovali kao duhovnu monadu otuđenu od prirode. Mi ćemo ovde sagledati *purušu* kao čistu neuslovljenost koja omogućava postojanje, a najpre svest o njemu (*buddhi*).

Oslobađanje čovekove duhovne suštine od prirodne uslovljenosti, od smrti i prolaznosti, temeljni je poriv svih religijskih tradicija i sistema samorazvoja. To je poriv za transcendencijom uslovljenog postojanja. Ova težnja se svuda kristalisala kao razlikovanje duhovnog od prirodnog, stvarnog od lažnog, božanskog od svetovnog, „spasenje duše” u hrišćanstvu ili nadilaženje patnje u budizmu. Svoj najčistiji domet ova težnja dostigla je u budizmu, naročito kod Nagardune gde se razlikuju dve vrste stvarnosti: *samvṛti* ili relativna istina, koja je proizvod razuma i koja kao zastor zaklanja apsolutnu istinu, *paramārtha*, koja je krajnja svrha ili transcendencija uopšte. Dok se iskonska težnja za ljudskom autentičnošću u drugim sistemima i religijama manifestovala na manje ili više zaobilazan način, kroz mit, ideju Boga i vaskrsenja, dotle se ona u *sāṅkhya*, jogi i budizmu jasno izrazila kao nužnost transcendencije u sebi samome, u sopstvenom biću. To je bilo moguće zato što je budizam sav izašao iz (Patanđalijeve) joge, a joga je praktično iskustvo transcendiranja. Ovakva praksa joge postoji zahvaljujući njenoj teorijskoj osnovi: *sāṅkhya*. Dok se u drugim religijama bogovi i njihovi vernici ubijaju i tuku oko teritorije, pitke vode i prevlasti uz pretnju ognjem i sumporom, dotle *sāṅkhya* objektivno, nepristrasno i jasno pokazuje:

(1) šta se nadilazi ili transcendirira (ovde je to *prakṛti* kao osnova bića);

(2) zahvaljujući čemu je to nadilaženje uopšte moguće (zahvaljujući *puruši*, čovekovoju duši koja nadilazi i omogućava biće);

(3) kakav je smisao celog tog procesa (da čovek prepozna svoju autentičnost u duši, *puruši*) i

(4) kakav je čovekov položaj u njemu (da on sam bude činilac, pogodno mesto u kome se postojanje - *prakṛti* - i njegov smisao - *puruša* - prožimaju i razlučuju i na taj način osveščavaju).

Najkraće rečeno postoji samo Apsolutno Jedno koje ima dva aspekta: aktivan i pasivan. U aktivnom aspektu je *prakṛti* ili priroda, a u pasivnom ili statičkom *puruša* ili svest. Aktivni aspekt aktuelizuje statički ili potencijalni. Priroda aktuelizuje svest koja sama po sebi ne bi bila ništa bez aktuelizacije u svim oblicima postojanja prirode. Ova aktuelizacija ima svoj ishod i svršetak u samosvesnoj ličnosti čovekovoju gde se svest iznova prepoznaje kao svoja suština ili duša, ali ovog puta u svom aktuelnom i životodavnom obliku.

Učenjem o *puruši* i *prakṛti* *sāṅkhya* daje kontekst za razumevanje smisla transcendencije. Transcendencija je probuđenje. Probuđenje podrazumeva dve

činjenice: da je bivanje nesvesno i da može da postane svesno. Te dve činjenice su: *prakrti* kao nesvesno bivanje, i *puruša* koji mora da nadilazi (transcendira) biće ako omogućava svest o njemu.

* * *

U drugim sistemima, religijama i filosofijama čovekova suština i smisao tražili su se u nekim modifikacijama sámog bića, u *prakrti*, u njegovim čulnim ili natčulnim oblicima postojanja (koji su se u tu svrhu proglašavali „božanskim”), u zaboravu postojanja, dok se jedino u *sânkhya* čovekova suština smelo prepoznavala u transcendentalnoj svesti koja omogućava sólo postojanje kao takvo u celini, u božanskoj duši iz koje izvire i kome teži cela priroda, u *puruši*. Sve religije (osim budizma), filosofije i verovanja su mehanizmi zaborava svesti duše ili Sopstva, projekcije u vreme i prostor, gubitka prisutnosti u stvarnosti. Jedino se u *sânkhya* čovekova autentičnost diferencira spram postojanja uopšte, kakvo ono sólo jeste, kroz osvešćenje, a ne ideološko ubeđenje, dok se u drugim tradicijama ona tražila unutar uslovljenog bivstvovanja (*prakrti*). Zato se za *sânkhyu* može s pravom reći da predstavlja prvu i pravu fundamentalnu ontologiju, odnosno osnovu za spoznaju sveta. Naime, kakav ćemo svet opažati zavisi s koje ga osnove posmatramo, i zato je savremena filosofija došla do pitanja o temeljnoj, tj. fundamentalnoj osnovi spoznaje onoga što jeste. Temelniji stav od ovoga, koji zastupa *sânkhya*, jednostavno nije moguće naći, jer ona subjekta koji spoznaje ono što jeste, izjednačava sa neuslovljenošću ili transcendentalnom svešću koja omogućava sve što jeste.

Šta praktično znači ova činjenica, da je svest koja sve omogućava čovekova suština? To znači da čovek postiže svesno razlikovanje sebe spram prirode kada prevaziđe projektovanje svoga postojanja u prostor i vreme i kada spozna da je on, kao svesni subjekt, ishod sveg postojanja. Dotle on nije ni počeo da postoji u autentičnom smislu, sve dotle postoji samo priroda i ona spontano deluje 'njegovim' telom, osećanjima i mislima. Projektujući sebe u prirodu čovek joj predaje svu vlast nad njim. Ovakvo stanje podrazumeva bar dve stvari: Prvo, da ni sama priroda, dok ovako deluje u čoveku, nije ostvarena u svome smislu i zato je neuravnotežena i destruktivna; i to je, kao drugo, razlog zašto čovek u takvom stanju, dok je identifikovan sa prirodnim zbivanjem, nema spokoja u sopstvenom ostvarenju i pati. Razlikovanjem svoje svesti duše od prirodne stihije on u sebi dovodi do autentičnosti i prirodu i dušu koja je omogućava. U ovome je smisao transcendencije.

Razlikovanje o kome je reč ne podrazumeva dualizam niti odricanje od bilo čega, već samo probuđenje. Postojanje je u svojoj suštini sama svest. Postojanje nama izgleda kao nešto spolja što je nesvesno (*prakrti*) sólo zato jer je naše posmatranje takvo - jer nismo svesni sebe kao čiste svesti (*puruša*). Problem je sólo u nama. Dualizam svesno - nesvesno, *puruša* - *prakrti* postoji sólo u našem posmatranju, a ne kao neka objektivna spoljašnja realnost.

Svest u čoveku omogućena je od strane onoga što omogućava sólo postojanje, i svesnog subjekta i sveta - to je oduvek u samom postojanju i u čoveku, kao njegova suština. Naša svest je sólo iskrica one iste svesti koji izaziva sveopšte postojanje. Ne postoji mnoštvo svesti. Ona je jedna ista u svemu, sólo se individualno ispoljava. Stoga se ništa ne podvaja i svojom predajom ili

transcendencijom čovek ništa ne napušta, već samo postaje ono što jeste. Takođe, iako izgleda paradoksalno, transcendencijom postojanja on afirmiše ostvarenje smisla samog postojanja.

* * *

Cela *sânkhya* bi se mogla svesti na sledeće: na biće i na svest koja biće izaziva u postojanje. Biće je sve što postoji na bilo koji način. Jedino ono što sve omogućava, može da omogućava i svest o svemu. Zato je svest prisutna u najsvesnijem biću - čoveku - kao njegova suština. Prisutna je u manjoj meri i u svemu ostalom i zato je moguća čovekova percepcija smisla sveg ostalog. Stoga, da bi čovek ostvario svoju suštinu treba samo da svoju pažnju i svu životnu energiju odvrti od vezanosti za objektivno bivstvovanje i okrene je (praksom meditacije) ka sebi, svojoj Sopstvenosti ili izvoru svoje svesti. Taj okret ka sebi je ujedno i transcendencija jer čovek njime nadilazi manifestovano biće, i postaje ono što sve izaziva u postojanje.

Zapravo, transcendencija i okret postoje samo za um koji je vezan za svoje objekte, za spoljašnjost; samo zbog identifikacije čoveku izgleda da mora da se odvrti od ovog sveta da bi 'ostvario' besmrtnu duhovnu suštinu, 'nešto' da napusti da bi 'nešto' opet dobio. Sve je to samo igra uma. Jedino je uslovljenom umu *puruša* transcendentan; za biće je on imanentan.

Tajna transcendencije i okretanja ka sebi je u sledećem paradoksu: kada subjekt postane potpuno svestan sebe bez ikakve objektivizacije, kao čisto 'Ja jesam', ***tada prestaje da postoji kao subjekt, kao Ja, i postaje čista objektivnost, čisto postojanje, a sâm postojanje se tada otkriva kao svest koja sve omogućava.***

Subjekt (Ja) izgleda kao odvojen i poseban entitet, kao nešto 'subjektivno' samo onda dok sebe doživljavamo kroz objektivizaciju, kao jedan od objekata među drugim objektima. Kada ne vidimo sebe i svoju pravu prirodu, onda mislimo da smo izdvojene individue. Greška je u tome što merila spoljnih objekata primenjujemo i na prirodu subjekta, na sebe, i na osnovu te greške mi projektujemo sve objekte. Kada se okrenemo k sebi i vidimo sebe, Ja kakvo jeste, vidimo da je naša suština zapravo svest koja sve omogućava, da je naše pravo Ja njen individualni izraz, i da nema ničeg objektivnog, ničeg drugog.

Svoju duhovnost *sânkhya* zasniva na razlikovanju bića uopšte (*prakrti*) i onoga ko ga je svestan (*puruša*). Priroda je u suštini čovekov odnos prema samome sebi, njeno postojanje zavisi od stanja svesti čoveka. Ona nije objektivistička, nešto predmetno i spolja. Iluzija da je priroda objektivna spoljašnji svet postoji zbog iluzije subjektivnosti. ***Koliko smo ubeđeni da smo izdvojen, samostalan subjekt, toliko vidimo svet kao objekt. Objektivni svet je samo refleksija subjektivnosti.*** Zato su prostor i vreme u prirodi relativno zbivanje koje zavisi od stanja svesti čoveka. To je uzajamni proces: ***kada čovek nije dovoljno svestan sebe, svoje duše, automatski se kao posledica toga stvara svet objekata, kao materijalizacija njegove nesvesnosti. Ceo fizički univerzum je materijalizacija čovekove nesvesnosti.*** U tom smislu se kaže da je svet iluzija, *maya*, da je život samo san, ali to takođe znači da čovek kreira svoju realnost, čak i kad toga nije svestan. Jedini način da postane svestan sebe jeste da kroz rad i karmu spozna pravu prirodu spoljnje realnosti kao posledicu svoje nesvesnosti. Da počne svesno da kreira realnost. To već čini kroz kulturu i nauku. Još uvek je daleko od

tog cilja. Da bi ga uspešno ostvario potreban je još jedan korak: da postane svestan prave prirode same svesti. To je ono što omogućava nauka *sânkhye*. **Bez osvešćenja prave prirode svesti kao sopstvene suštine i suštine samog postojanja, čovek ne može ništa ispravno i dobro da uradi sa svojom svesnošću.**

* * *

Cela shematska konstrukcija kategorija *sânkhye* predstavlja doslednost u omogućavanju neposrednog i jasnog razotkrivanja bića kakvo ono samo jeste. Kategorije *sânkhye* su putokaz za kulturu objektivnog osmišljavanja bića, osvešćenja i afirmacije svesti duše u svetu. Ipak, dosadašnji prikazi sistema *sânkhye* bili su drugačiji od ovog našeg.

U savremenim prikazima indijske filosofije *sânkhye* se redovno predstavlja kao dualistička škola koja se bavi odnosom transcendentnog Duha (*puruša*) s jedne strane, i samostalno delatne prirode (*prakrti*) s druge, koja se sastoji iz 23 kategorije. Tvrdi se da ona na paradoksalan način vezuje i obmanjuje Duh od njegove autentičnosti, slobode, neuslovljenosti i savršenstva. Svi oni se uglavnom završavaju zaključkom da sistem ističe nepremostivi esencijalizam i paradoks da savršeni i bezvremeni Duh, koji je čovekova bit, ipak nekako biva uhvaćen i zanet vremenskim tvorevinama i aktivnostima prirode, da se neobjašnjivo poistovećuje sa njenom uslovljenošću, zbog čega čovek doživljava svu životnu dramu nametnutog mu i neautentičnog bivstvovanja u svetu (*samsara*) kao da je to njegova sudbina, doživljava patnju i ugroženost, pa zato i borbu za oslobođenje od patnje.²

Ovde ćemo pokazati da ovakvo već klasično nerazumevanje *sânkhye* proizlazi iz nerazumevanja samih kategorija *prakrti*. One, naime, premošćuju jaz između transcendentnog bitka (*puruša*) i iskustvenog sveta (*prakrti*) time što pokazuju svu relativnost prostornovremenskog ispoljavanja sveta. Stoga *sânkhye* ne spada u naivna esencijalistička učenja niti u dualističke sisteme. Nerazumevanje kategorija bilo je neminovno, jer osnovni uslov za njihovo razumevanje nije samo lična, već i kulturna zrelost društva u celini. Dve najviše kategorije su ličnost (*aham-kâra*) i intelekt (*buddhi*), i one predstavljaju dozrevanje ili sazimanje vremena. Sistem koji razotkriva pravu prirodu bića nije moguće razumeti drugačije nego u dozrelosti vremena koje omogućava autentičnost samog bivstvovanja. Videćemo da pojam *prakrti* nije bilo moguće dobro razumeti pre razumevanja kvantne prirode kao univerzalnog polja realnosti. Tako je i sa drugim kategorijama o kojima uči *sânkhye*. Savremena fizika tek treba da dođe do njihovog razumevanja. Zapravo, pomoću *sânkhye* može mnogo bolje da razume fundamentalne činjenice prirode.

Klasično nerazumevanje *sânkhye* nastaje i zbog nedostatka meditativne prakse kao uslova duhovnog razumevanja kod njenih tumača. Naime, osnovni paradoks, kako neuslovljeni *puruša* ipak biva uslovljen od strane *prakrti*, pogrešno je viđenje stvari, tj. neuviđanje prirode onoga ko posmatra taj problem. Individualna duša, *điva*, je ta koja poistovećuje *purušu* sa *prakrti*, a ne sam

² O takvom klasičnom prikazu *sânkhye* videti u delima: Sarvepali Radakrišnan: Indijska filozofija, Nolit, Beograd, 1964 i Mirča Elijade: Joga, besmrtnost i sloboda, BIGZ, Beograd 1984.

puruša. Čovek je taj koji treba u svom individualnom iskustvu da aktuelizuje neuslovljenost *puruše*, a ne sam *puruša* - on je uvek neuslovljen.

Sânkhya nije dualističko učenje već se samo izražava u terminima dualizma upravo zbog same prirode neostvarene individualne duše kojoj je i namenjeno učenje, individua je ta koja stvari vidi subjektivno i u dualizmu. Zašto *sânkhya* koristi termine dualizma možda najbolje kazuje Lao Ce na početku svoga *Tao Te Ćing*a: 'Bezimeno, ishodište je Neba i Zemlje; imenovano, majka je svih stvari... Ovo dvoje izvire iz istog, ali su različitog imena. Njihovo jedinstvo je duboko i skriveno.' Naime, o čistom bivstvu kao Jednome ne može se ništa reći, čak ni to da ono jeste. Ako nameravamo da o tome ipak prozborimo i uopšte razmišljamo na najneposredniji način, moramo to učiniti tako što ćemo Jedno razlučiti na ono postojeće, što biva na bilo koji način, i na ono što postojeće omogućava, osveščava, što biće izaziva u postojanje; na tvarnu osnovu i na ideju koja tvar izaziva u oblikovanje. Samo zato *sânkhya* govori o *prakrti* kao biću, i o *puruši* kao onome što biće izaziva u postojanje. Ona je namerila da uobičajeno ljudsko razumevanje dovede do prosvetljenja ili samospoznaje, a uobičajeno ljudsko razumevanje se kreće u relativnim dimenzijama subjekta i objekta; dakle - dualizma. **Dualistička konceptualizacija je nužnost razmišljanja, a ne stanje sâme stvarnosti.** *Sânkhya* je prosečnom čoveku dualizmom približila razumevanje jedinstva, jer on zbog subjektivnosti dualistički doživljava svet, a nije dualizam predstavila kao najvišu realnost. Osim toga, dualistička konceptualizacija je najneposrednija i najčistija. Bez nje mišljenje propada u mit i simboliku. Kao što je ilustrovano u *Tao Te Ćingu* (42): 'Iz Taoa rađa se Jedan; iz Jednog dva; iz dva nastaje tri. Iz tri nastaju sve stvari.' Ovde je 'dva' tj. dualizam, odmah do Jednoga. Od 'tri' već nastaje mnoštvo koncepcija i mitova.

Puruša izaziva prisustvo svesti u *prakrti*, kroz čoveka. Svest organizuje *prakrti* kroz čoveka u viši, svrhovit poredak, u red, tehniku, civilizaciju i kulturu.

Sânkhyu čini jedinstvenom to što prikazuje prirodu u svim njenim kategorijama: od najviše intuitivne i svesne spoznaje (*mahat-buddhi*), njene primene i refleksije u ličnosti (*aham-kâra*), do svih čulnih i organskih sposobnosti (*indriyâni*) u svim dimenzijama, od fizičke do nadfizičke (*tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*).³

Ovde izneta podela na organski i neorganski svet ne odgovara naučnoj podeli, kakva postoji u hemiji i biologiji. Ovde se ona odnosi samo na simbolično određenje modusa bivstvovanja.

Ova shema kao da predstavlja daleki prototip savremene podele realnosti na **psihičku** (*res cogitans*) - *indriyâni*; **fizičku** (*res extensa*) - *tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*, i **kulturnu** - *aham-kâra* i *mahat-buddhi*.

Tačnije rečeno u duhu *sânkhye*, **kategorije mahat-buddhi, aham-kâra i manas predstavljaju ontološko ili spoznajno područje prakrti, a sve ostale kategorije ontičko ili područje objektivnog postojanja, same egzistencije.** Ovo treba dobro zapamtiti zbog lakšeg razumevanja daljnjih objašnjenja.

Shema kategorija *prakrti* obuhvata sva moguća iskustva: čulno, psihološko, naučno, umetničko, religijsko i mističko. U *sânkhyi* svoje mesto

³ Videti shemu kategorija *prakrti*, slika br. 1.

nalaze svi prirodni zakoni, od evolucije i mehanike do kvantne fizike, i to bez protivrečnosti, jer govore o njenim različitim dimenzijama i razmerama. Na primer, kvantni zakoni važe u akaši, a zakoni mehanike na elementu zemlje. Tako je objedinjen mikro i makro kosmos bez protivurečnosti.

Ona jedina od svih sistema uspešno sjedinjuje filosofiju s prirodom zato što ih nije ni razdvajala, jer nije jednostrana. Jednako su joj bliska najviša mistička stanja kao i najgrublja stvarnost, jer se bavi odnosom svesti i prirode iz njihovog iskustva, a ne njihovom deobom ili naglašavanjem jednog od njih - što je uvek rezultat kada se tumačenje ističe na račun iskustva. Ona ništa ne tumači već sve ustanovljava kako jeste.

Zato što prikazuje celu prirodu, u svim njenim dimenzijama, kao jedno veliko polje uzročnosti, *sânkhya* predstavlja vrhunski princip tolerancije. Ona opravdava postojanje svega: sve što postoji na bilo koji način, ima svoj uzrok i razlog postojanja. Ona je, tako, iznad dobra i zla. Za nju ništa nije neprirodno, jer *prakrti* je sveobuhvatna.

Pored celog tog područja uzročnog ali svrsishodnog vremenskog zbivanja (*prakrti*), *sânkhya* ukazuje na neuslovljeni princip svesti (*puruša*) kao osnovni uslov postojanja svega, a najpre naše svesti o zbivanju (*buddhi*). Stoga on nije izdvojen od prirode, niti je u dualizmu s njom, iako je nezavisan od njenih aktivnosti. On se u prirodi neposredno ispoljava jedino kroz čovekovu samospoznaju; to je jedini otvor prirode kroz koji neposredno prosijava duh apsolutne slobode i celu je osvetljava. Kroz čovekovo obličje priroda se direktno otvara i razotkriva svome ishodu. U svim ostalim oblicima ona to čini na posredan način, kao privlačitelj evolucije prirode u nadilaženju uslovnosti radi opstanka, što je smisao oblikovanja svih živih bića. Prostije rečeno, ispoljava se kao sâm život.

Duhovnost *sânkhye* nam tako razotkriva ključni problem svake kulture i civilizacije, a to je odnos između prirodne nužnosti (gde spadaju i društvena ograničenja) i slobode. Ona ukazuje kako se sloboda javlja u prirodi: iako je imanentna samom biću, jer ga bez nje ne bi ni bilo, ne ispoljava se svuda jednako i difuzno, jer bi tada bila dezintegrisana, nego se potpuno ispoljava jedino kroz čovekovu dušu. Dakle, kao vrhunac čovekove kulture. Na taj način *sânkhya* daje značaj čoveku koji on nema ni u jednoj drugoj duhovnoj tradiciji. Svuda je čovek u senci bogova i viših sila. Samo se po negde blago nagoveštava njegova božanska suština, da bi se u mnogo većoj meri odmah zatim naglasila njegova grešna, problematična i uslovljena priroda. *Sânkhya* je jasna po tom pitanju: *puruša* je čovek; i u apsolutnom i u relativnom smislu.

Postavljanjem *puruše* kao iskonske slobode koja je imanentna postojanju, čovekovo suštini (*puruši*, iz koga proističe njegova duša) odriče se realnost i autentičnost patnje, bilo kakve uslovljenosti, jer ***ono što je uslovljeno vremenom ne može da omogući večnu slobodu. Za tako nešto neophodno je da duša (puruša) bude izvorno slobodna. Ono što je po svojoj prirodi, u svojoj suštini, sputano, nikada ne može biti slobodno***, a iskustvo oslobođenih ili prosvetljenih ljudi nam dokazuje da čovekova duša može biti slobodna. ***Ona to može jer joj je sloboda imanentna, suštinska***. Nešto ne može da nastane iz ničega. Sve je samo aktuelizacija onoga što je bilo potencijalno već prisutno. Tako i sloboda može da

postoji samo zato što u suštini već jesmo slobodni. Pitanje je samo da li je ispoljavamo ili ne, da li prebivamo u svojoj suštini ili ne. Ako iskustvo patnje i neautentičnosti ipak postoji, to je samo znak da čovek nije integrisan sa sobom i svojom suštinom, da nije budan jer zaboravlja sebe, svoju dušu, da je izbačen iz rajskog stanja svoje Sopstvenosti, iz stvarnosti u kojoj se samo budan prebiva, i da deluje na nižim kategorijama veće uslovljenosti bivstvovanja kao kroz san, koristeći minimalne mogućnosti svoga razuma (*manas*) i tela (*indriyâni*). Budući da čovek ne može da postoji bez svoje Sopstvenosti ili duše, njeno napuštanje, zaboravljanje ili negiranje radi nečega (ideje, autoriteta) ili nekoga drugog, mora da uzrokuje bol. Bolno je sve što nije autentično i sebi svojstveno.

Sva patnja ima samo jednu osnovu; gubitak samoga sebe. Kako sebe ne možemo izgubiti u prostoru i vremenu, već samo zaboraviti, otuda je buđenje jedini spas od svake patnje, tj. od zaborava.

Tako jednostavno rešenje najvećeg problema ljudske egzistencije (patnje) nije moglo da bude prihvatljivo akademskim tumačima *sânkhya* koji su svoja saznanja o njoj zasnivali isključivo na klasičnim tekstovima. Tekstovi su zbog arhaičnih okolnosti u kojima su nastali nužno morali da budu savršeno precizni i zato za savremenog čoveka oskudni, nedorečeni i neubedljivi. Precizni su u svojim informacijama za onoga ko radi na sebi i ne traži objašnjenja spolja, u gotovim tumačenjima. Većina starih tekstova su informativni kodovi koji svoj smisao ostvaruju samo prilikom prave upotrebe, odnosno pri radu na sopstvenom buđenju. Zato su nerazumljivi svakom ko ih tako ne upotrebljava. Najbolji primer je nerazumevanje *puruše*. On je po definiciji iznad tela i uma, iznad svega što postoji, i zato se ne može razumeti relativnim umom koji je vezan za telo i misaone sadržaje. Snažna vezanost uma za problematična iskustva u egzistenciji, i pasivno učešće svesti u njoj, navodi na pogrešan zaključak da je vizija klasične *sânkhya* o iskonskoj predodređenosti čoveka za apsolutnu slobodu, samo jedna velika racionalizacija, a ne rešenje problema. Šta je *puruša* može se uvideti samo transcendentálnom svešću, koja je slobodna od tela i uma. *Sânkhya* su do sada tumačili uglavnom oni koji nisu imali to iskustvo. Pored toga, tumači su *sânkhya* prilazili uglavnom sa vedantinskog ili judeo-hrišćanskog stanovišta koje se zasniva na metafizičkim spekulacijama o podvojenosti bića i suštine.

Kao izuzetak treba ovde svakako spomenuti jednog od prvih priređivača *sânkhya* na zapadne jezike, Ričarda Garbea koji u svojoj studiji *Philosophy of Ancient India* smelo kaže da se „u učenju Kapile po prvi put u istoriji sveta izlaže potpuna nezavisnost i sloboda ljudskog duha, njegovo puno poverenje u sopstvene snage” kao i da je „*sânkhya* najznačajniji sistem koji je stvorila Indija”⁴. Ali, ove reči su ostale samo kao jedno smelo lično viđenje koje nije postalo šire prihvaćeno. Ovde ćemo pokušati da dokažemo njegovu ispravnost.

Akademski tumačenja uvek štite kolektivne interese, a oni su protiv individualnosti i lične slobode. Sve institucionalne religije i politička načela zasnivaju se na kolektivnim interesima i eksploataciji individue. Otuda je za njih

⁴ Ove je potrebna mala ispravka da je *sânkhya* starija od Indije i sve njene filozofske i religijske tradicije.

neprihvatljivo učenje *sânkhye* po kome je čovekova suština ona ista sloboda koja omogućava svet.

4. Religije i sistem *sânkhye*

Neophodno je razjasniti razliku između sistema, u koje spada *sânkhya*, i religijskih praksi. Kada se ta razlika shvati, postaće jasno da je pitanje teizma i ateizma pogrešno i postavljati pred *sânkhyu*, jer se njime bave religije i, delimično, filosofije, a ne sistemi.

Pre svega ovde treba da bude rečeno da je *sânkhya* suština prave religioznosti i da među njima nema razlike, ali prave religioznosti kao takve u svom izvornom i autentičnom obliku, a to je transcendencija prividne individualnosti ili vaskrsenje čovekovo u božanskoj svesti koja sve omogućava. Stoga, ***suština svake predstave o Bogu i same religioznosti zasniva se na ideji transcendencije. Sânkhya jedina objektivno i detaljno pokazuje šta se transcendira i kako.*** Institucionalne religije i religioznosti koje su nam danas poznate nemaju tu suštinu. Danas su religije i religioznosti svedene na mitove i rituale i predstavljaju samo sredstva za masovnu kontrolu uma od strane onih koji vladaju ljudima. Naime, institucionalne religije su stvorili vladari nad ljudima sa namerom da se čovekova transcendentalna suština, božanska svest koja sve omogućava ili *puruša*, projektovanjem potisne izvan čoveka u dogmu, mit i eshatologiju. Religija je metod kontrole uma s kojim se čovekova božanska suština stalno projektuje van čoveka i tako postaje nesvesna („čovekovo nesvesno“) i otuđena. Ono malo religijskog iskustva i prakse koja deluje na principu istinskog spasenja čovekovog i razumevanja božanskog, kao što je apofatička teologija koja najpribližnije opisuje transcendentalnu prirodu božanskog, sačuvana je samo u vrlo retkim ezoteričnim delima namenjenim pojedincima, monasima.

Sistem je škola osvešćenja uma i celog postojanja koja kroz praksu vodi direktnom probuđenju čoveka ili, kako se to religijskim rečnikom izražava, njegovom oslobođenju ili spasenju. Sistem ne traži nikakvo unapred ustanovljeno verovanje, nekritičko prihvatanje ili kolektivno obožavanje bilo čega, već samo lični napor u osvešćenju slobode kroz razotkrivanje bića kakvo jeste. Jedini autoritet na koji se sistem oslanja jeste iskustvo onih „koji su tuda prošli“ (*tathagata*), koji mogu da budu vodiči kroz egzistenciju (*tirthankara*).

Mogu se uglavnom razlikovati dve vrste puta ka duhovnom ostvarenju. Jedan je put kolektivnog obožavanja i predaje religijskom idealu i on je karakterističan za religije koje preovlađuju u svetu. Drugi je put istraživanja i direktne, lične spoznaje postojanja. On je karakterističan za sisteme individualnog razvoja u koje spada *sânkhya*. Prvi put traži podršku spolja u vidu religijskog autoriteta i zato je pogodan za većinu ljudi kojima je um prirodno usmeren prema van i nije kontrolisan iznutra. Drugi put zahteva jedino naporan rad na sebi i objektivnan stav budnog ispitivanja celog bića i uma, što je odlika malog broja ljudi. Ono što prvi, kolektivni put, projektuje kroz ideju Boga, to isto drugi, individualni put, identifikuje kao duhovnu samospoznaju ili stvarnost

bića. Dakle, i religija i sistem kakav je *sânkhya* tretiraju isti problem, ali na različitom ontološkom nivou.

Treba stoga razlikovati četiri vrste svesnosti ili mišljenja. To su: religijsko, filozofsko, teorijsko i praktično. Sva se ona mogu odnositi i najčešće se odnose na praksu oslobođenja ili spasenja čovekovog, ali sa manje ili više odstupanja koja su neophodna zbog različite prirode ljudskog karaktera i moći shvatanja.

Najviše odstupanja ima u religijskom mišljenju (otuda toliko sukoba oko njega), ono je najopštije i stoga najprihvatljivije najvećem broju ljudi. Ono se kao gotovo dobija spolja i nikada se ne menja, pa zato uliva prividnu sigurnost onima koji ne mogu da se menjaju, a takva je većina ljudi.

U filozofskom mišljenju je ideja postojanja i suštine dostupna nešto manjem broju ljudi, uglavnom onima koji su sposobni da dosledno i kritički razmišljaju bar izvesno vreme i koji su skloniji da koriste inteligenciju nego osećanja. Svoju „filozofiju života” sposobno je da ima nešto manji broj ljudi od većine koja se zadovoljava time da već samim rođenjem pripada nekoj religiji.

Teorijsko mišljenje je mnogo bliže suštinskoj ideji osvešćenja, jer se zasniva na neposrednom opažanju i uvidu. Iako je teorija nekada bila poistovećena sa filozofijom, ona se danas od nje razlikuje po svojoj povezanosti sa praktičnom primenom. Teorijsko mišljenje daje pouzdan okvir i sistem s kojim se može raditi. Teorija je sistem po kome se primenjuje praksa. *Sânkhya* je primer takve teorije.

Na kraju, praksa je najkonkretniji napor ličnosti u borbi za svest. Najbolji primer je praksa joge.

Teorijsko i praktično mišljenje jesu najuže i najređe korišćeno područje, jer su najteže za prihvatanje i ostvarenje. Lakše je ostati u religijskim i filozofskim sferama koje se bave opštim pitanjima i problemima, nego kroz praksu sagledati ta pitanja u sebi i ceo život posvetiti napornom preobražaju. Praktično se može odnositi samo na individualno iskustvo u skladu sa datim okolnostima, a filozofsko i religijsko na opšte. Zato se o njemu može uopšteno i govoriti na javnim skupovima, dok se o praksi može razgovarati samo oči u oči s učiteljem koji je taj put savladao, i zato može pomoći praktičaru da ga sam prođe, u skladu s vremenom i okolnostima.

Ova podela je odraz dimenzija od kojih je sačinjen čovek: fizičko telo, osećaji intelekt i duša. Većina se identifikuje sa fizičkim telom i otuda sa religijom u kojoj su fizički rođeni. Manji broj ljudi se emocionalno vezuje za svoja verovanja i uverenja. Još manji broj intelektualno istražuje dublji smisao religioznosti, a najmanji je kroz praksu otkriva sasvim individualno, kao svoju dušu ili Sopstvo. Što je dimenzija viša, viši je i princip individuacije u duhovnoj spoznaji.

Sva četiri načina mišljenja imaju svoju vrednost i stvarnost u sopstvenom poretku, imaju svoju dimenziju i srazmeru, svoj razlog postojanja, nijedno nije pogrešno; jedino što je pogrešno jeste da se mešaju ili jedno drugom nameću. Svaki pojedini način mišljenja u sebi sadrži, bar u elementarnom obliku, i ostale. Teško je biti praktičar bez filozofske ili religiozne vizije, niti bi religija mogla opstati ako ne bi nudila neki vid teorije i prakse. Važno je primetiti da jedino

praksa čini religijsko mišljenje ispravnim i zdravim. Praksom i filozofija dobija svoje izvorno značenje koje je zbližava sa teorijom.

Suštinsko razlikovanje *sânkhye* i religije jeste u tome što je *sânkhya* sistem po kome čovek menja i budi samoga sebe i tako dolazi do autentičnosti. Religija isti proces pretvara u mit i projektuje ga van radi kolektivnog i simboličkog obrađivanja. Na taj način religija predstavlja simulaciju pravog rada na sebi. Simulacija može biti korisna kao uvod u problem rada na sebi, ali može biti i vrlo uspešno sredstvo obmane i zavođenja od svakog pravog rada na sebi i stvaranja iluzije o tom radu. Nažalost, ovo drugo je najčešće slučaj kod većine religija.

Sânkhya je proces individuacije koja oslobađa - religija je uvek proces kolektivizacije koji uslovljava.

Sânkhya je sistem koji govori o neophodnosti usavršavanja svesti o iskonskoj slobodi, jer svest koja je čoveku prirodno data za opstanak samo je minimum mogućnosti njene prave upotrebe, često se gubi i deformiše zbog raznih uticaja i nije glavna u čovekovom iskustvu postojanja. Da bi postala glavna, mora se osnaživati praktičnim radom na sebi. *Sânkhya* pruža neophodnu teoriju i plan (shema kategorija) kao pomoć u takvoj praksi. Upravo zbog svoje praktične svrhe ona u sebi sadrži suštinu filozofije i religije, iako se njome ne bavi na svetovan način kao što to čine sveštenici i filozofi, da bi ih mase prihvatile. Neosvešćeni ljudi se tom suštinom mogu baviti samo kroz projekciju u prostor (hram, idol, simbol) i vreme (kosmogonija, mit, eshatologija). Praksa je čin osvešćenja i tu se prostor i vreme svih projekcija sažimaju u čovekovu ličnost i neposrednu odgovornost za duhovnu slobodu. *Sânkhya* govori o singularitetu duhovnosti u čovekovo suštini.

Kao što ćemo videti, *sânkhya*, iako je sistem, pogađa suštinu prave religioznosti, jer nastoji da uzme u obzir celo postojanje pažljivim ispitivanjem svih njegovih kategorija, ne zadržavajući se nigde sve dok se kroz čovekovu ličnost ne aktuelizuje autentičnost svesti koja omogućava postojanje. Osvešćavajući svo iskustvo postojanja ona afirmiše život, jer nije moguća drugačija svesnost niti religioznost nego afirmativna. Ona se razlikuje od svetovnih religijskih praksi kao sistem po tome što norme za ovakvu autentičnu duhovnost postavlja na viši nivo od masovno prihvaćenih religijskih tradicija (ne ezoteričnih), naročito judeo-hrišćanske, iznad poistovećenja sa psihomentalnim iskustvom ličnosti. Naime, područja koja religije opisuju kao 'nebeska' i 'božanska', u *sânkhyi* su deo *prakrti* i njenih kategorija, onih u koje spada nematerijalna priroda i njene više dimenzije (*tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*), koje su samo nedostupne fizičkim čulima (*indriyâni*). Iako se javno ne predstavlja, osnovna odlika masovno prihvaćenih religijskih praksi jeste zapravo zatvorenost u empirijsko iskustvo, da bi se naglašavanjem njegovog nadilaženja stvorio kontrast i privid kontakta sa 'božanskim' i 'nebeskim' (na shemi kategorija to je odnos između organskog, subjektivnog, i neorganskog, objektivnog područja). To vodi u podložnost psihomentalnim uslovljavanjima i postizanje raznih kompromisa sa njima, najčešće u vidu simbola i „čvrste vere” u mit. Nema sumnje da je i to veliki uspeh za uslovljenog čoveka, ali na putu ka potpunoj afirmaciji čovekove duše sve to mora biti prevaziđeno. U tom cilju *sânkhya* osmišljava osnovne činjenice egzistencije na višem nivou. Ona ih

razotkriva onakve kakve same jesu, izvorno i neposredno kroz ličnost čovekovu (*aham-kâra*) i čistu svest o sebi (*buddhi*).

U *sânkhya* postoje samo dve činjenice:

1. Sve što postoji i sačinjava univerzum, u svim dimenzijama. To se naziva *prakrti*.

2. Princip svesti o postojanju svega, ono što biće izaziva u postojanje; transcendentalna svest koja privlači svaki oblik postojanja svome ishodu i smislu, osveščavanju sebe. Naziva se *puruša*.

Na nešto nižem nivou razumevanja iste činjenice prirode i svesti bivaju modifikovane psihomentalnim uslovljavanjima.⁵ Zato se projektuju kao mitovi o stvaranju sveta (sama njihova raznolikost i brojnost dokazuje dejstvo psihološkog uslovljavanja pri njihovom nastajanju), dramama božanskih bića i spasilaca i brojnim bajkovitim odisejama, koje kroz imaginaciju prikazuju procese u prirodi i čovekovoj psihi kao njenom sastavnom delu. Razumevanje bića i svesti je intuitivno, ali i nejasno, postojalo u svim religijskim idejama, kroz razlikovanje nebeskog i zemaljskog, Tvorca i stvorenog, večne duše i smrtnog tela. Najbliže *puruši* bilo je iskustvo Duha Svetoga u Mazdaizmu. Ali, jedino se u *sânkhya* svest i postojanje ustanovljavaju kakvi jesu, bez mitotvoračke funkcije uma, psihomentalnih iskrivljavanja i tradicijskih uslovljavanja.

5. Ime i poreklo

Ime osnivača *sânkhya*, „crvenog čarobnjaka” Kapile, bilo je legendarno još u doba *Rig-vedskih* himni, početkom prvog milenijuma pre n. e., a u *Mahabharati* se pominju i nastavljači njegovog dela. Kaže se da je spoznaja Kapile nepomućena. I *Svetasvatara Upanišada* (V, 2) pominje Kapilu: „Brahma svojim znanjem podržava prvorodenog mudraca Kapilu i motri ga od rođenja.” Bilo je pokušaja da se izvori *sânkhya* traže u *Vedama* i *Upanišadama* ali, sudeći po ugledu njenog legendarnog osnivača i tada već uvažavane starosti učenja, jasno je da to nema mnogo smisla. Đainizam, budizam i *sânkhya* pripadaju drevnom kultu heroja ili pobednika (čovekove duše nad prirodom), kultu duhovnog probuđenja, dok su *Vede* plod kulta bogova koji se razvio kasnije. Ova dva kulta treba jasno razlikovati. Zbog ove razlike Kapila svakako nije bio od onih arijevac koji su se držali *Veda*. Iako vreme njegovog života nije moguće ni približno utvrditi, sigurno je živio znatno pre šestoga veka pre n. e. Prema nekim legendama koje su novijeg datuma, on je od svoje majke Devahuti naučio mudrost *sânkhya*. Njegovo ime Kapila znači „riđi” ili „crvenkosi” i zato je

⁵ Ovaj problem, koji *sânkhya* rešava, prikazan je u Platonovoj „alegoriji pećine” (Država, VII, 514a2 - 517a7). On je ostao nerazjašnjen sve do Hajdegera koji se, u spisu „Platonov nauk o istini”, potrudio da razluči neskrivenost bivstvovanja (koju u *sânkhya* omogućava neuslovljenost *puruše*) od ideje koja se nameće neskrivenosti u težnji da je dobro osvetli (odgovara joj kategorija *buddhi*), i tumačenja stvarnosti kao tačnosti iskaza (lat. *adaequatio*), kojoj u *sânkhya* odgovara kategorija *manas*. Takođe o ovome treba videti njegova predavanja „Šta je metafizika?” i „O biti istine” (Vom Wesen der Wahrheit, Vittorio Klostermann, 1967) u kojoj se bit istine razotkriva kao sloboda (*puruša*) onoga što biva (*prakrti*).

otvoreno pitanje otkuda jedan riđokosi među tamnopusim Azijatima, i to kao „prvorodeni mudrac” (*rši*). Odgovor na to pružaju sami hinduisti koji i dan danas uče da su Vede dobili od "belih mudraca na severu". U ta davna vremena Velika Tartarija nalazila se severno od indijskog potkontinenta, slavensko-arijsko carstvo koje se protezalo od zapadne Evrope do Kine, od Sibira do Pakistana, kao i dolinom Inda. Nakon poslednjeg ledenog doba, povukli su se iz istorije i nisu održavali svoju kulturu, već su je ostavili na čuvanje drugim narodima kako bi je sačuvali za neka buduća vremena. Iz istog su razloga nauku Veda ostavili u rukama hinduista. Vede su tamo doživele veliku transformaciju ali i degradaciju. Možemo samo pretpostaviti da su pre toga ostavili i nauku *Sâmkhye* u dolini Inda.

S druge strane, možda su u pravu oni vedantinski filosofi koji ime Kapila tumače kao epitet „zlatne klice” (*hiranyagarbhah*) iz koje se razvio univerzum.

No, svejedno da li je Kapila bio riđokosi arijevac ili inkarnacija samog apsoluta, sistem je dobio svoje ime po tome što nabraja i razabira sve kategorije koje sačinjavaju biće (*prakrti*), kako bi se razotkrio Apsolut koji omogućava i daje smisao celini zbivanja prirode, i koji je jedini pravi identitet čovekov (*puruša*).

Reč *sankhyā* (s naglaskom na poslednje 'a') znači broj ili nabrojanje (to je posebna oblast *sâmkhye* koja se bavi matematikom i fizikom), dok *sâmkhya* (sa naglašenim prvim 'a') gubi smisao numeričkog računanja i odnosi se na razabiranje, razvrstavanje, ono odmeravanje i objektivno ustanovljavanje koje se vrši kada se nešto rešava.⁶ Po glagolskom korenu *khya-*, „izricati”, *sâmkhya* dobija terminološko značenje kategorizacije.

Možemo, stoga, reč *sâmkhya* razumeti kao **logičko razabiranje radi razlikovanja i ustanovljavanja onog bitnog**, kao **učenje** ili **osvešćenje**, dakle kao **diferencijaciju same svesti**.

Pojmovi koji ulaze u učenje *sâmkhye* javljaju se vrlo rano u samim počecima indijske duhovnosti i na različite načine su izneti u mnogim delima. Još u najstarijoj *Rig-vedi* kaže se da je sunce vidljivo oko univerzuma u kome boravi čovek, *puruša*, i da je to onaj isti Čovek u fizičkom čoveku, njegova unutarinja suština, njegova duša po kojoj je on svestan svoga bića i cele prirode kao svedok (*sakšin*). Tu, takođe, nalazimo neke nejasne i početne nagoveštaje teorije *sâmkhye* o božanskom duhu i prirodi (*puruša* i *prakrti*). Upanišade obiluju glavnim shvatanjima koje se nalaze u teoriji *sâmkhye*, ali ih iznose na sebi svojstven, raznovrstan način sa izrazitim teističkim sklonostima. Njima je sa *sâmkhyom* zajedničko nezadovoljstvo neautentičnim bivstvovanjem čoveka u svetu, osnovno načelo da je ispravna spoznaja jedino sredstvo spasenja i da odlučujuću ulogu u tome ima subjekt. Veliki ep *Mahabharata* (nastao od 4 veka pre n. e. do 4 veka n. e.) sadrži na sebi svojstven način gotovo sve pojmove iz teorije *sâmkhye* i iscrpno se bavi njima, uglavnom u svojim delovima *Anugita*, *Bhagavadgita*, i *Mokšadharmā*. Ovde se govori o *sâmkhyi* koja je monistička i teistička, *puruša* se izjednačava sa *atmanom* (Sopstvom) iz *Upanišada*. U

⁶ Ovde treba naglasiti da slovo *m* nije labijalni nazal nego znak za nazalizaciju prethodnog vokala, slično slovu 'n' u imenu Ana. To je u sanskritu *anusvara* n koja se naglašava tačkom iznad vokala. U međunarodno ustanovljenoj latiničnoj transkripciji koju ovde primenjujemo, to je crtica iznad prvog 'a' u reči. Otuda se *sâmkhya* transkribuje i izgovara kao *sâmkhya*.

približno isto doba nastao *Manuov zakonik* takođe na sličan način zasniva svoje kosmološke rasprave na osnovnim pojmovima koji ulaze u *sânkhya*. Dovde se razvijala epska *sânkhya* u više različitih varijanti.

Tokom skolastičkog razdoblja indijske filosofije javlja se hrabar ali neuspeo pokušaj da se zasnuje i izdvoji samostalan filozofski sistem *sânkhya*. Najstarije klasično delo ovog pokušaja koje je dospelo do nas jeste *Sânkhya-kârikâ* od Išvarakršne, nastalo u trećem veku n. e. Ovo delo sa svojih 69 strofa ulazi u red najlepših bisera stare indijske književnosti. To je najznačajnija redukcija sistema ka čistoj duhovnosti koja je nadahnula mnoge komentatore. Drugo po značaju je *Sânkhya-pravaçana-sûtrâ* ili *Sânkhya-sûtrâ*, koje se pripisuje osnivaču sistema, Kapili. Nastalo je kasnije, u četrnaestom veku, iako su mnogi njegovi delovi znatno stariji. Njegovo najznačajnije komentatorsko delo, *Sânkhyapravaçana-bhašya* od Viđnanabhikšua, nastalo u šesnaestom veku, *Sânkhyu* još više povezuje sa osnovama *vedante*, čiji je uticaj u to vreme postao poguban za dalji razvoj *sânkhya* kao autentičnog sistema. Još je vredno pomena i delo iz devetog veka, *Sânkhyatattvakaumudi*, od Vaçaspatija.

Zahvaljujući ovakvim delima, klasičan sistem pod imenom *sânkhya*, postao je priznat kao jedan od šest ortodoksnih skolastičkih sistema (*daršana*, ostali su: *nyaya*, *vaišešika*, *yoga*, *purva-mimamsa* i *vedanta*) u indijskoj filosofiji, koji su tradicionalno priznate tekovine brahmanske nauke i sačinjavaju grupu učenja koja potvrđuju autoritet Veda (*astika*). Iako je ovakvo priznanje nesumnjivo koristilo *sânkhya* da preživi u mnoštvu škola ondašnje Indije, jasno je da ona nema ničeg zajedničkog sa sistemima koji potvrđuju autoritet Veda, jer je starija od njih, budući da se same Vede pozivaju na pojmove *sânkhya* i njenog osnivača Kapilu.

Nije moguće ustanoviti tačno poreklo i vreme nastanka *sânkhya*, ali to nije mnogo ni važno zato što ona opstaje jedino zahvaljujući sopstvenoj vrednosti. Pravo poreklo *sânkhya* jeste u iskonskoj i fundamentalnoj težnji čovekovo da u sebi razlikuje svoju svest od nesvesnog i spontanog prirodnog zbivanja. Ipak, zalazeći u korene duhovnosti koju oličava *sânkhya*, nije moguće prevideti uticaj protokulture starosedelaca koja se razvijala u dolini reke Sindhu (Ind) u izvanredno uređenim gradskim državama, od kojih se veličinom izdvajaju Mohendo-daro, Harapa i Kalibangan. Iako ne postoje pouzdani materijalni dokazi da se prvobitni izvori sistema *sânkhya* nalaze ovde, imamo razloge koji nas navode da ih tu pretpostavimo.⁷

Prvi razlog je taj što duh *sânkhya* svojim, za to doba u svetu jedinstvenim ateizmom i egzistencijalizmom, svetovnošću i racionalnošću u materijalnoj kulturi jasno odudara od metafizičkih i religijskih predstava svih drugih kultura.

Zatim, u tom tlu korene ima u svetu najstarija *đainska* religija koja se, pored toga što ima nekih osnovnih sličnosti sa *sânkhyom* (oslobađanje duše od

⁷ U devetnaestom veku se naslućivalo da je indijska logika prenesena u Grčku. W. Jones je smatrao da je Kalisten, koji je bio pratilac Aleksandra Velikog u pohodu na Indiju, našao kod Indusa gotovu logiku i doneo je svom stricu Aristotelu. C. B. Schluter objavio je knjigu „Aristotelova metafizika - kći Kapiline nauke *sânkhya*” (C.B.Schluter: Aristotles' Metaphysik eine Tochter der Samkhya - Lehre des Kapila. Munster 1874). Ovim asocijacijama možemo jedino dodati da se Aristotelova metafizika pokazala kao bludna kći.

sputavajuće materije), svojim principom nenasilja prema svim živim bićima izrazito izdvaja od brahmanske prakse prinošenja žrtava pri vedskom obredu. Zatim, sva jogička i asketska praksa duhovnog pročišćenja iz koje je ponikao osnivač budizma Siddhattho Gotamo ili Buda (5. vek pre n.e.); bog Višnu, centralna figura indijske epske mitologije, koji je prvobitno predstavljao starosedelačko solarno božanstvo; zatim Šiva, rušitelj i ujedno graditelj sveta kao i njegov u Indiji svuda prisutni falusni simbol, lingam - simbol stvaralačke moći i životne energije. Naklonost starosedelaca kultovima prirode, koju dokazuju brojne figurine boginja plodnosti, presudno je uticala na „razmekšavanje” apstraktnog stava prema duhovnosti. Ne samo u filosofiji već i u umetnosti. Uvažavanje kretanja prirodne energije najduhovnije se izrazilo u tantrizmu. Sva ta mešavina čini danas prepoznatljivo i jedinstveno biće indijske kulture na koje vreme kao da ne uspeva da utiče, osim što ostavlja otvorene rane posle takvih pokušaja.

Konačno najvažniji razlog koji ovde želimo da istaknemo, jeste srodnost i zajedništvo između *sânkhye* i joge. Oni počivaju na potpuno istim pretpostavkama i razlikuju se samo kao teorija i praksa. *Sânkhya* kao svoju najznačajniju odliku ističe ustanovljenje i razlikovanje strukture kategorija bića (*viveka-marga*) sa takvom preciznošću koja se ni sa čim ne može uporediti, razlikovanje koje daje neophodnu jasnoću i orijentaciju za oslobodjenje čoveka od neznanja i uslovljenosti. Joga je pored ovoga posvećena i psihofizičkim vežbama ovladavanja i podjarmljivanja (osnova „yuj” znači sprezanje, sabiranje) strastima razuzdanog i obesvećenog bića u korist slobode i autentičnosti čovekove duše jer, najčešće, jasan uvid u problem ljudima nije dovoljan za njegovo egzistencijalno razrešenje. Određena disciplina je neophodna da bi se duša izbavila.

Patanjđalijeve *Yoga-sûtre* (*Yogasûtrâni*, zapisane oko 2. veka n.e.) mogu se smatrati najboljim prikazom *sânkhye* u praksi, one detaljno prikazuju disciplinu potrebnu da bi se razumela cela *sânkhya* i ostvarili svi njeni principi u sopstvenom iskustvu.

Jasno je da neki elementi joge potiču iz drevne šamanske tradicije koja je u osnovi zajednička gotovo svim narodima sveta. Međutim, samo je u dolini Inda ova iskonska težnja čoveka za prevladavanjem prirodnih uslovljenosti dobila kristalnu jasnoću u jedinstvenoj i nenadmašnoj duhovnoj kulturi zvanoj joga. U njoj je duhovnost usavršavana kao nauka. U drugim je krajevima ona ili ostala arhajska tehnika ekstaze, ili se izgubila u folkloru i religijskoj mitologiji.

U to doba na celom Srednjem istoku nije bilo tako visoko razvijene kulture kao u dolini Inda. Prema istraživanjima ona je izvornija i starija od sumerske i staroegipatske i predstavlja pravo žarište kulturnih uticaja velike kosmopolitske celine Staroga sveta, od Indije do Egipta. Ostaci tih gradova, poznati kao Harapska kultura, pokazuju izuzetno visok stepen društvenog uređenja i načina života koji su te drevne zajednice vodile više od jednog milenijuma, ometane jedino od čestih poplava reke Ind. Ti gradovi su savršeno isplanirane urbane celine nepastirskog naroda sa oko 30.000 stanovnika, sa ulicama koje se seku pod pravim uglovima u pravcu istok-zapad i sever-jug, kućama na sprat sa ravnim krovovima i planski građenim od pečene cigle jednake veličine - što se

ovde javlja prvi put u istoriji. Većina kuća je imala svoja kupatila i kanalizaciju glinenim cevima povezanu sa pažljivo izrađenim uličnim kanalima. Glavni prostor u kućama bilo je unutrašnje dvorište, a očigledno je velika važnost posvećivana i kupatilima (kao da obredno kupanje u Indiji odavde potiče). Nisu nađeni nikakvi tragovi oružja niti bornih kola, čak ni u figurinama i pečatima kojih ima veliki broj.⁸ Ima ponajviše pažljivo napravljenih igračaka koje bi i danas bile praktične za decu, zaprege sa pokretnim točkovima i sl.⁹ Nađen je takođe vrlo precizan sistem mernih jedinica, zatim kocka za igru sa stranama obeleženim tačkama od jedne do šest, koja se danas uveliko zloupotrebljava. Takođe nije pronađena nijedna zgrada koja bi odgovarala svetilištu ili hramu. Centralna građevina bila je veliko kupatilo, pored spremišta za čuvanje žitarica sa detaljno urađenim sistemom ventilacije. S obzirom na to da je u naseljima ovakvog značaja svuda u svetu tog doba, a i znatno kasnije, presudnu ulogu u arhitekturi imala kosmološka i religijska simbolika, sve ovo daje Harapskoj kulturi jedinstvenu svetovnost u istoriji koja ni danas nije dosegnuta. Njihovo neprotumačeno pismo će nam možda tek u budućnosti reći svoje tajne.¹⁰

Zvanična historiografija smatra da je ova civilizacija, koja se vrlo konzervativno održavala na istim temeljima, nestala sa ovog prostora pod uticajem velikih poplava i klimatskih promena koje su postepeno opustošile predele dotle bogate šumom i obradivim zemljištem. Međutim, njihovi gradovi su otkriveni razoreni usled borbe sa nepoznatim protivnicima.¹¹

Harapska kultura se više puta obnavljala tokom milenijuma nadgradnjom na uvek istim temeljima. Takva konzervativnost je zbunjivala istraživače. Pažljivije razmišljanje o ovoj pojavi ukazuje nam, naprotiv, da su oni uporno obnavljali dotle već visoko usavršeno društveno uređenje i gradsku kulturu iz jednostavnog razloga što u tom dobu nije ni moglo biti savršenijeg modela.

⁸ Treba ovde zapaziti da i u celom sloveno-arijevskom i sumerskom kulturnom nasleđu ne nalazimo gotovo ništa od ratova i borbe ljudi već samo motive iz prirode i miroljubivog druženja ljudi koji dobrovoljno slede vladare i bogove. Tek kasnije u grčko-rimskom razdoblju nailazimo pretežno na scene ratova i razaranja.

⁹ Identične figure zaprega pronađene su i na Balkanu u Vinčanskoj kulturi, i one potiču iz približno istog perioda.

¹⁰ Po svemu sudeći ta se tajna danas više skriva nego otkriva jer je potpuno isto pismo, kao u Dolini Inda, nađeno na suprotnoj strani planete, na Uskršnjim ostrvima (tkz. Rongorongo pismo). Sve je više dokaza da je zvanična istorija lažna.

¹¹ I epski opisi nuklearnih eksplozija u *Mahabharati* i arheološki materijalni dokazi ukazuju da je Harapska civilizacija uništena u nuklearnom napadu. Pronađena radijacija koja je i danas deset puta veća od normalne, kalcinisane kosti žrtava (koje su se zatekle u domovima i na ulicama što pokazuje da im se smrt iznenada dogodila), i ostaci zelenog stakla na tlu i u rastopljenim glinenim ciglama (kakvi se javljaju samo na poligonima za testiranja nuklearnih eksplozija) mogući su samo usled iznenadnog izlaganja vrlo visokoj temperaturi kakva se razvija samo kod nuklearne eksplozije. Za razumevanje otkuda nuklearno oružje u tom drevnom vremenu videti detaljnije u knjizi J. Douglas Kenyon: *Zabranjena istorija* (Forbidden history - Prehistoric Technologies, Extraterrestrial Intervention, and the Suppressed Origins of Civilization Edited by J. Douglas Kenyon). Inače u celom svetu postoje ogromni dokazi visoke tehnologije u drevnoj prošlosti, u obliku megalita i građevina koje ljudska ruka ni danas sa svom tehnologijom nije u stanju da napravi. Zvanična istorija je lažna.

Nedavno otkriće drevnog grada Dvaraka koji se nalazi ispod površine mora zapadno od Gudžarata, u Indiji, čija starost se na osnovu geoloških promena nivoa mora procenjuje na **najmanje** 12.000 godina, pokazuje da civilizacija doline Inda nije bila ograničena samo na kopneni deo koji nam je danas poznat, već i na deo koji je danas potopljen usled podizanja nivoa okeana. Pre oko 12.000 godina, pri kraju poslednjeg ledenog doba, nivo okeana je povećan preko 120 metara. To je potopilo mnoge drevne priobalne gradove razvijenih civilizacija. To starost sistema *sânkhye* smešta mnogo ranije od svih pokušaja zvanične istoriografije da je poveže sa Vedama i par hiljada godina starosti.

Svetovnost Harapske civilizacije i danas bi svojim jedinstvenim spojem materijalne i duhovne kulture mogla biti uzor čovečanstvu preko duhovnosti *sânkhye* koja pretpostavlja da je svest osnova svakog postojanja i da se ona ispoljava jedino kao čovekova autentičnost, kao vrhunac čovekove kulture bivstvovanja. U tome je njen doprinos principu tolerancije i slobode ličnosti na kojima teži da se zasniva građansko, tj. gradsko društvo.

Gradovi su čvorišta u kojima se ukrštaju i prepliću tokovi svih iskustava postojanja, u njima se oni akumuliraju, dozrevaju i kristališu. Zato je građanska civilizacija takav sistem življenja koji svojim uređenjem *spolja* navodi čoveka da bude kulturnan, odnosno svestan. Na taj način ona teži istom cilju kao i religije, samo bez ideoloških i mitoloških uslovljavanja. I sekularna i religijska kultura (prva više materijalno, a druga više psihološki) svojim *spoljašnjim* uređenjem kultivišu ljude. *Sânkhya* predstavlja *unutarnje* ostvarenje ideala kulture bivstvovanja, koje se može do kraja ispoljiti samo kroz individualnost i ličnost. Savršenstvo građanske kulture (inače nikada ostvareno) predstavlja samo slabi spoljni odsjaj savršenstva Apsoluta koje se, po *sânkhyi*, ispoljava u čoveku. Sekularna, građanska civilizacija je u svom najboljem vidu neophodna spoljašnja podrška izgradnji unutarnje duhovne kulture, jer za razliku od religijske, ona ne manipuliše psihološkim uslovljavanjem, niti je jednostrana, već daje opštu kulturu, i zato priprema čoveka za istinsku duhovnu slobodu i zrelost postojanja. Otuda se s pravom može smatrati da je sistem *sânkhye* mogao nastati samo u idealno uređenom građanskom društvu zbog svoje interakcije s njim, društvu kakvo je Harapska civilizacija pokušala da ostvari. I samo na takvom tlu može ubuduće opstati.

PURUŠA

Reč *puruša* označava čoveka, doslovno muškarca. U sistemu *sânkhye* ova reč se ne odnosi na čovekovo telesno biće ili pol, već na čovekovu duhovnu suštinu, a to je potpuna neuslovljenost koja nadilazi svu uslovljenost bića (*prakrti*). On predstavlja ishod ili suštinu postojanja cele prirode. Čovekovo telo je samo odgovarajući prirodni oblik za ispoljavanje ove suštine koja nadilazi (transcendira) svu uslovljenost postojanja. *Sânkhya* s *purušom* imenuje čoveka kao jedino pogodnog i u celoj prirodi jedinog mogućeg mesta za takvo ispoljavanje.

Prema *Brhadaranyaka upanišadi* (1.4.1) etimološko poreklo pojma *puruša* znači "onaj koji je pre početka sveta (*pûrva*) sagoreo sva zla (*uś*)" - dakle: čisto, iskonsko i apsolutno dobro.

Ovim je izrečena suština *sânkhye*.

Zbog njene važnosti ponovo ćemo je naglasiti: ono što omogućava celu prirodu i samo postojanje, kao i svest o postojanju, u *sânkhyi* se naziva *puruša* i to je ujedno i suština čovekova.

Ne postoji nijedan sistem znanja i duhovnosti na svetu koji čovekovu suštinu ovako jasno i direktno otkriva. Po tome je *sânkhya* jedinstvena.¹²

Puruša se ne može svesti samo na Sopstvenost čovekovu, već pre na ono što Sopstvenost omogućava i u tom smislu *puruša* predstavlja izvor čovekove Sopstvenosti ili duše. Takođe se *puruša* ne može svesti ni na prisustvo same svesti već na ono što svest omogućava.

Puruša je sama neuslovljenost koja omogućava i prirodu i svest o njenom postojanju u čovekovoј Sopstvenosti.

Puruša nema nikakvih osobina, ali se radi razumevanja može odrediti kao božanski apsolut.

Puruša se u čoveku iskazuje kao njegova duša.

Već smo rekli da je *sânkhya* izvorna duhovnost jer je oslobođena svih naslaga mitološkog i simboličnog. Ona direktno govori o stvarima. Stoga u njoj imamo samo dva temeljna pojma: *purušu* i *prakrti*. *Prakrti* je sve što postoji a *puruša* je ono što sve omogućava; u čoveku se manifestuje kao svest o svemu što postoji. *Prakrti* je sve što objektivno postoji, a *puruša* omogućava svesnog subjekta sveg objektivnog postojanja, ali subjekta koji nije ograničen na svoju psihofizičku individualnost, odnosno ego, već je subjekt u apsolutnom smislu,

¹² Iako je čovekova suština ovakva, on tek treba da je individualno osvesti i time aktuelizuje, nije mu otkrivena samim rođenjem. U drugim sistemima razvoja i znanja čovekova suština se u najboljem slučaju povezuje sa Božanskim, kratko se spominje da je izvor čovekove duše u Bogu, da treba nekako da se vrati Bogu i to se sve projektuje u religijsku mitologiju i dogmu da bi se sprečila dalja aktuelizacija te istine. Kako se ona direktno aktuelizuje najbolje je opisao Sri Nisargadatta Maharaj. Od klasičnih tekstova ovu istinu najbolje prenosi delo Yoga Vasistha.

kao mesto gde objektivno postojanje prepoznaje sebe, gde nalazi svoj ishod ili smisao; naspram kojeg je objektivno postojanje uopšte moguće.

Samo zato, što je izvor svesnog subjekta transcendentalan u odnosu na celu prirodu ili objektivni svet, čovek kao svesni subjekt može da upozna apsolutno sve u prirodi. Da je suština čovekove svesti u njemu samom, on to ne bi mogao, bio bi uvek uslovljen samim sobom, kao što i jeste sve dok se identifikuje sa svojim psihofizičkim bićem. Samo zahvaljujući tome što može da nađe tu identifikaciju čovek može da upozna objektivnu stvarnost i celu prirodu kao i njen smisao. Svest naše duše je ekvivalentna prostoru: kao što prostor sadrži sve ostalo, sve pojave i događaje, tako je i naša duša zapravo božanska svest koja sadrži sam univerzum. Međutim, pošto je univerzum polje ispoljavanja *svih* mogućnosti, možemo da budemo i nesvesni sebe i svoje duše. Ne trajno, samo privremeno dok sanjamo da živimo.

Puruša je prvi temeljni pojam u *sânkhyi*, drugi je *prakrti*. Celokupno postojanje univerzuma je *prakrti*, u njemu je sve što se na bilo koji način zbiva. I sve što uopšte može da postoji to oduvek već postoji u latentnom obliku u *prakrti*. *Sânkhya* je kao *prakrti* davno opisala ono što se danas u fizici opisuje kao Polje, Univerzalno kvantno polje, Kvantni hologram ili Matriks iz koga proističu svi oblici postojanja, od subatomske do kosmičke, i svi prirodni zakoni.¹³

Samo zahvaljujući transcendentálnom svojstvu suštine čovekove, *puruši*, u čoveku je moguća objektivna svest o svetlu. Zajedno s njom moguće je svako razumevanje, svaka dobrota i ljubav, jer dobrota i ljubav nisu ništa drugo do odrazi razumevanja celine bića i prave prirode zbivanja.

Dovoljno je videti biće kakvo jeste u objektivnoj stvarnosti da bi se volelo. Videti objektivnu stvarnost znači videti energetske prirodu holografskog univerzuma u kome je sve povezano jednom božanskom svešću koja sve omogućava. Taj energetski doživljaj stvarnosti ili nekog bića jeste osećaj ljubavi. Ljubav je osećaj koji se u nama budi kada osvestimo energiju koja nas sačinjava i povezuje sa drugim bićima i sa celinom. Zato spontano uživamo u prirodi, zato uvek zavolimo onoga koga duboko razumemo.

Svako zlo i negativnost nastaju jedino usled identifikacije sa *prakrti*, sa bićem i njegovim zbivanjem, usled nemogućnosti njihove transcencije kako bi se objektivno sagledala njihova prava priroda. Svako sputavanje čovekovog razvoja svodi se na njegovu identifikaciju sa bivanjem i nemogućnost svesne diferencijacije od bivanja radi objektivnosti.

Da postoji samo priroda, *prakrti*, bez *puruše*, ne bi bilo ni života kakav nam je poznat, jer dokazano je da DNK nije nastala prirodnom evolucijom već je svesno kreirana. U osnovi DNK su svetlosni kodovi koji primaju informacije od sunca, od zvezda, koji trenutno komuniciraju sa celinom. U osnovi života je svest.

¹³ O univerzalnom polju u savremenoj fizici videti knjigu Gregg Braden: *Božanska matrica*, VBZ, Zagreb, 2008. kao i Lynne McTaggart: *Polje - Potraga za tajnim silama svemira*, Teledisk, Zagreb, 2005. O holografskoj paradigmi videti u knjizi Michael Talbot: *Holografski svemir*, Teledisk, Zagreb, 2006.

Područje života prirode jeste polje uzročnosti i svrhovitosti, zato iz nje same nije moguće javljanje objektivne i kreativne svesti. Sama priroda je takva da jasno pokazuje i dokazuje da svest nije proizvod prirode, već njen uzrok.

Puruša, kao suština postojanja uopšte, jeste neuslovljenost ni od čega koja omogućava zbivanje svega, a najpre svest o zbivanju (*buddhi*). Ta suština se razrešava i obelodanjuje jedino u bivstvujućem zvanom čovek, pa je čovekova bit stoga identifikovana kao *puruša*. U tome je suština svih drevnih predanja o božanskom poreklu čoveka, njegovoj sličnosti s Bogom i nužnosti samospoznaje kao spoznaje Boga.

To sudbinsko razrešenje se ne stvara tokom vremena, već se događa jedino transcendencijom bića i vremena kao identifikacija slobode po kojoj sve jeste i biva, dakle, svesnim prisustvom u njoj ili prepoznavanjem. To konkretno znači: čovekovim probuđenjem za ono što jeste, za samo postojanje i za neuslovljenost koja ga omogućava. Ono se događa povlačenjem vremena, njegovim sažimanjem (u sada) na pravom mestu (ovde), u sebi, u čovekovoju Sopstvenosti.

Prakrti je vreme, *puruša* je bezvremenost koja se doživljava kao večna sadašnjost. Tako je izrazom *puruša* identifikovana i neuslovljenost koja omogućava prirodu i ono mesto u njoj iz koga izvire svest o neuslovljenosti, a to je čovek. Svrha čovekovog opstanka je u tome da omogućava ispoljavanje suštine i to postiže sopstvenim probuđenjem, odnosno osvešćenjem onoga što jeste.

Zato što bit čovekova nije u prirodi već u svesti koja je nadilazi (nakon ostvarenja njenog smisla), čovek nikada nije mogao naći utočište u njoj, niti će ga ikada naći - dok u sebi ne sažme i ne izrazi bezvremenu suštinu prirode. Dokle god to bude pokušavao kroz vreme i vanjske objekte, patiće.

Puruša čak nije ni ono što se smatra za apsolut, nego je sloboda koja apsolut omogućava, to je praznina lišena bilo kakvih negativnih određenja. On je prvi uslov bivanja svega, uslov bez koga se ne može. Otuda ova praznina ima najveću tvoračku moć, iako sama nije delatna.

U sistemima izvan *sāṅkhya* samo se još u ranom budizmu, kod Nagardžune i u zenu ispravno označava bit *puruše* kao praznina ili *sunyata*.

Puruša je sloboda koja omogućava uvid u postojanje kakvo jeste, jednako kao što i samom postojanju (*prakrti*) omogućava da bude to što jeste. Zato je uvid ili čista svest (*buddhi*) prva kategorija postojanja i ujedno ishod *prakrti*.

Neuslovljenost *puruše* je čisto ništa ili, tačnije rečeno, ništa koje svojom čistinom onemogućava svaku prepreku da postojanja uopšte bude, kao i prepreke za njegovu spoznaju. Zato bezvremenost i nezavisnost čovekove duše (*puruše*) naspram zbivanja prirode jeste jedino jemstvo čovekovoju slobodi, svesti i stvaralačkom preobražaju. Jer bitna odlika svega stvorenog u prirodi (*prakrti*) je nesvesna uslovljenost uzročnosti i sputanost obnavljanjem (*samsara*). Za biće koje je po svojoj biti sputano ne postoji put niti način da se oslobodi. Svedočanstva oslobođenih kazuju nam, međutim, od starine, da patnja prirodnog uslovljavanja i psihomentalna vezanost za telesno obličje i psihičko iskustvo u vremenu, nisu bitna svojstva ljudske duše. Da jesu, niko nikada ne bi bio oslobođen neznanja i probuđen iz nesvesnosti. Da je duša čovekova od iste prirode kao ono što je podložno i uslovljeno vremenom svoga sleda i zbivanja, ne bi bilo svesnog subjekta u objektivnoj prirodi, čovek ne bi mogao biti ono što

jeste, ne bi imao u sebi svoje Ja, u koje uvire tok iskustva postojanja. Da nije tog sažimajućeg uviranja toka života u Ja, sled iskustva zbivanja ne bi došao k sebi kao svest o zbivanju, nastavio bi se u nedogled slepo uslovljen vremenom svoga trajanja.

Sva ostala bića žive u jedinstvu s prirodom i ne osećaju patnju zbog toga. Jedino je čovek u sukobu s njom jer je po svom ishodu različit, u sukobu sve dok ne osvesti njen ishod i svoju nezavisnost (*kaivalya*). Tada postaje gospodar prirode, jer je otvoren za ispoljavanje božanske svesti koja sve omogućava.

Sva ostala bića su svesna samo objekata, nemaju svest o sebi kao subjektu, i zato ne mogu da menjaju sebe. Samo čovek, pored svesti o objektima, može da ima objektivnu svest i o sebi kao subjektu i zato može sebe da menja. U toj promeni i radu na sebi sastoji se sva čovekova kultura i razvoj. Samo zahvaljujući svojoj transcendentalnoj suštini, puruši, čovek može da bude svestan i objekata i sebe kao subjekta koji doživljava objekte, jer svoju svest i suštinu dobija od onoga što nadilazi i subjekte i objekte, celu prirodu i samo postojanje, od puruše. Svest ne može da potiče od prirode koja je nesvesna i uslovljena uzročnošću. Svest može da potiče samo od onoga što je već svesno, što nadilazi svu uzročnost, a to je po definiciji puruša.

Da duša čovekova nije različita od svih kategorija uslovljavanja prirode, čovek ne bi mogao da razlikuje činjenice njenog zbivanja i da ima svoju volju. Ne bi bilo pamćenja ni svesti u prirodi da nije onoga što omogućava nadilaženje vremena i sveg pojedinačnog zbivanja u prirodi. Zbog svoje slobodne suštine čovek može da bira između dobra i zla, odnosno slobode i ropstva. Koliko je slobodniji za prisustvo u svojoj suštini, toliko mu je izbor bolji. Dakle, čovek uopšte i može da bira između slobode i ropstva jedino zato što je u suštini već slobodan. Da nije, ne bi se o tome nikada ni pitao, ne bi imao svest da je sloboda uopšte moguća.

Samo zahvaljujući puruši kao svojoj suštini čovek može da bude i nesvestan i svestan, da nesvesno izabere ili sebi stvori ropstvo, kao i da svesnošću sebe oslobodi, može biti i u raju i u paklu. Zahvaljujući svojoj transcendentalnoj suštini, puruši, čovek može da iskusi sve i uvek da bude slobodan od svega.

Iskonska sloboda *puruše* omogućava prirodi da bude u svemu uvek drugačija, nova i ni u čemu ista, da bude smrtonosna, odvratna i ujedno čudesno lepa u svojoj životnosti, da bude i paradoksalna i logična, da bude i raj i pakao.

Zahvaljujući neuslovljenom *puruši* cela priroda počiva na principu slobode, slobodna volja omogućava prirodu i sav život. Ali sloboda je mač sa dve oštrice, to podrazumeva i slobodu da se padne u ropstvo i zaborav same slobode. Sve je moguće u području slobodne volje koja je prirodna.

Dalje, princip slobode je uvek individualan, on se nikada ne ispoljava istovetno i ne ponavlja. Taj se princip ogleda u celoj prirodi po tome što ništa u njoj nije isto niti se ponavlja, apsolutno sve je u njoj različito i jedinstveno, a to znači da je sve individualno. Individualna je i slobodna volja u ličnosti čovekovoju, ostvaruje se na individualan i uvek jedinstven način; kroz samospoznaju.

Zbog ontološke razlike između vremena i bezvremenosti, ili *prakrti* i *puruše*, bića i suštine, nastaje svest i njen predmetni svet. Ona stoji na ovom

razmeđu bez međa kao svetlost budnosti s kojom se uočava da svet uopšte postoji kao takav, a nije tek ništa. Ako je suština svesti razlikovanje i nadilaženje, to je onda uvek razlikovanje nečega od ničega i nadilaženje svega. Pri tome tek ništa omogućava uvid u nešto. Da nije ničega, koje sve nadmašuje, ne bi bio moguć objektivan uvid u nešto. Posmatrač mora u svojoj suštini biti iznad posmatranog. Ako je u nižoj ravni od posmatranog, tada ga je potpuno nesvestan. Zato je svest sam čin nadilaženja posmatranog.

Psihička objektivnost nastaje nadilaženjem objekata i sadržaja. Svest nije ništa supstancijalno ili kakva druga aktivnost ili stanje, već je *sam čin nadilaženja predmeta* ili sadržaja. Čista svest ili budnost (*buddhi*) je nadilaženje bivstvovanja uopšte, potpuna objektivnost prema njemu, i direktno je omogućava neuslovljenost ničega koja *sve* nadilazi (*puruša*). Razlikovanje od celog bića i njegovo nadilaženje omogućava pojavu svesti o biću (*buddhi*) i ovo totalno razlikovanje, koje je čovekova samospoznaja i oslobođenje, moguće je zato što ga suština nadmašuje i stoga nije ništa od sveg bića. Da je čovekova suština (*puruša*) od bića, čovek ne bi mogao sebe da bude svestan, jer biće je po svojoj prirodi nesvesno i uslovljeno. Biće je sve što postoji kao priroda i naspram njega stoji neuslovljenost ni od čega. Zato svesna odluka i ustanovljenje da biće uopšte postoji pristiže od onoga što ga uvek nadmašuje, od neuslovljene praznine ničega koja daje suštinu biću, omogućavajući mu da bude, ovde i sada.

Puruša je, dakle, neuslovljenost bivstvovanja ni od čega, praznina (*sunyata*) koja kao takva omogućava celovitost prirode. Zato ne može biti u bilo kakvom odnosu i vezi sa njenim uzročno uslovljenim zbivanjem kroz vreme. On je neuslovljenost u čijoj slobodi lebdi sva priroda, sve postojeće njemu duguje svoj opstanak iako se on sam ne primećuje. S tom neprimetnošću uvek je izdvojen iz prirode i logički nesvodljiv na nju, jer je nezavisan od vremenosti svakog procesa. Nije ova nepojmljiva praznina ničega rezultat odbacivanja bića ili procesa negiranja. Naprotiv, sama sposobnost razlučujućeg negiranja radi ustanovljenja, odabiranja i svesnog odvajanja (bića od ne-bića ili sebe od svega što nije naša suština) moguća je upravo zahvaljujući neuslovljenosti koja sve nadmašuje, i zato jer je ona naša suština. Zato je ona potpuna afirmacija bića, ali ne na kraju vremenskog procesa afirmisanja, nego pre ili izvan njega, kao ono što omogućava i biće i njegovu afirmaciju.

Nadmašujući vreme *puruša* omogućava objektivnost o postojanju kao takvom; bezvremenost ničega privlači vremenost nečega ka smislu svoga bivstvovanja. Ona kao vakuum izaziva eksplozivno širenje i ispoljavanje sveta, čineći ga tako dostupnim jasnom uvidu.¹⁴

Praznina neuslovljenosti *puruše* je, dakle, izvornija i temeljnija i od bića i od njegovog negiranja, od razabiranja i same svesnosti. Ona je bitan uslov svega iako ne spada u područje bića. Upravo zbog nadilaženja svega, pojmovno se mora odrediti jedino kao „ništa”, iako to nije puko ništa već sabiranje smisla svega i njegovo nadilaženje u slobodi koja sve omogućava, a koja je primerena jedino

¹⁴ Zahvaljujući ovakvom položaju *puruše* u *sāṅkhya*, može nam postati jasnija tajna nastanka materije u kosmosu: nju izaziva u postojanje sâm vakuum kosmičkog prostora. Praznina stvara oblik koji manifestuje kreativnost praznine. Ovo je jedna od kosmoloških teorija savremene fizike.

čovjeku kao njegova bit. Tako je praznina i sve što postoji i više od svega. Ta praznina je upravo punoća svega što jeste.

Puruša je sloboda koja nije ugrožena nastajanjem bića niti će biti oslobođena njegovim nestajanjem, jer je izvorno nezavisna od svega postojećeg, kao sloboda koja ga omogućava zajedno sa svim promenama. Svest kristališe postojanje tako da ono postaje prozirno za prisustvo neuslovljenosti koja ga omogućava. Tada postaje jasno da je samo postojanje uopšte moguće zato što praznina neuslovljenosti nije različita od postojanja; postojanje počiva na praznini; zahvaljujući dodiru postojanja s prazninom moguća je svest o postojanju. Svest je manifestacija neuslovljenosti u dodiru s bićem, manifestacija slobode u postojanju.

Praznina ne može postojati sama po sebi jer bi tada bila puko ništavilo, a ono je nemoguće. Ona se mora izraziti kao nešto i to izražavanje neuslovljenosti praznine jeste ono jedino što uopšte postoji kao univerzum prirode (*prakrti*). Priroda je po svom kategorijalnom ustrojstvu takva da se sva sažima i usmerava ka manifestovanju slobode koja je omogućava. Evolucija svih oblika života pokazuje ovo usmerenje.

Zbog jedinstva praznine i stvorenog oblika, praznina ne podrazumeva poništavanje nečeg „stvorenog”, već samo ispoljavanje praznine kroz oblik. Samo praznina u suštini svakog oblika može da omogući beskrajnu slobodu oblikovanju svega na uvek nov i jedinstven način.

Stvaranje sveta iz ničega ili praznine (grč. *haos*), osnovna je tema svih velikih kosmogonija. Taj suštinski princip se u njima često gubi, iako je jasno izražen na početku, kao, na primer, u Starom zavetu izrazom slobodne odluke „neka bude”. Odmah zatim se gubi u sve grubljim oblicima izražavanja. U Mazdaizmu je princip slobode daleko više izražen. Ali tek se u budizmu, naročito u njegovoj suštinskoj interpretaciji kod Nagardune, i u taoizmu kod Lao Cea, jasno naglašava jedinstvo praznine i oblika u vremenu, ničega i nečega, apsolutnog i relativnog (Tao-a i Te-a), kao i načelo trenutnog stvaranja u nelinearnom vremenu. U njihovim delima ovo jedinstvo je najdirektnije pogođeno kao ishod bivstvovanja koji se ispoljava kroz čovekovu samospoznaju.

Ovako predočena, kao suština drevne baštine i religioznosti, praznina *puruše* predstavlja uslov za budnost (*buddhi*). *Puruša* je izdvojen (*kaivalya*) od svih iskustava i stanja bića (*guna*). Koliko se smisao bivstvovanja sažima u čovekovo svesti o sebi (*buddhi*), toliko se praznina neuslovljenosti više otvara i pokazuje kao vrhunski privlačitelj ovog sažimanja koje čoveka isceljuje. Tek iz praznine koja ga nadmašuje, biće biva ono što u svojoj celosti jeste, jer tada ne preostaje ništa što bi celovitost uskraćivalo. Samo kada subjekat ovog sažimanja, čovek, svoje uporište za osvešćenje ne vezuje ni za koji oblik postojanja, već ga nalazi u slobodi neuslovljenosti, može postati potpuno budan. I jedino kroz blaženstvo budnosti može videti da postojanje uvek jeste celovito, potpuno i slobodno, da ništa pojedinačno u njemu nema svrhu po sebi i za sebe i da zato nikada ništa nije ugroženo. Kao kada se Zemlja posmatra iz kosmosa i vidi cela i okrugla, kao jedno biće, dok se posmatrana sa njene površine vidi mnoštvo bića u sukobu.

Samo zahvaljujući *puruši* koji nadmašuje *prakrti*, mogući su oproštaj i milosrđe prema svemu što biva. Jedino zahvaljujući tome što je ljudska duša neuslovljena (apsolutna) i transcendentalna, mogući su tolerancija, milost i ljubav; jer *puruša* nadilazi svaku upletenost u suprotnosti lokalnih (relativnih) zbivanja prirode. Iz perspektive transcendentalne duše vidimo da je sve zbivanje jedno, da je cela *prakrti* jedno biće, da su stoga sva individualna bića samo prividno individualna, i da su sva ona nesvesna dok se ne probude u svojoj božanskoj duši. Otuda ljubav i nesposobnost da se zameri bilo šta čak i najgorem ponašanju bilo kog bića.

Samo zato što duša čovekova nadilazi svet i vreme, u čoveku postoje milost, prostodušna dobrota i ljubav; oni su utoliko jači ukoliko je transcendentalna duša u njemu svesnija sebe. Zahvaljujući *puruši*, ljubav je jedini mogući opstanak. Neuslovljenost ni od čega jeste upravo bezuslovna ljubav i oproštaj. Sloboda koja omogućava svet jeste ljubav koja ga stvara, jer ništa se ne stvara bez ljubavi, kao što ničeg ne može da bude bez slobode da ga bude. Svako zlo nastaje iz identifikacije sa bićem, iz neznanja o transcendentalnoj prirodi ljudske duše.

Samo na osnovu svoje izvornosti u slobodi ničega, koja sve nadmašuje jer sve omogućava, čovek se može suočiti s prirodom i biti svestan njenog smisla. Samo odnošenje subjekta prema svetu omogućeno je time što njegovu ličnu svesnost (*buddhi*) omogućava čista neuslovljenost praznine koja nije od ovog sveta, koja je iznad subjekta i objekta.

Jedino s uporištem u praznini čovek može da vidi smisao sveg prirodnog zbivanja i da se oslobodi vremenskog uslovljavanja pojedinačnih sadržaja. Bez uvida u ispraznost svoga opstanka u vremenu, čovek se nikada ne može svesno odnositi prema prirodi, niti prema sebi samome u celosti.

Neuslovljenost bezvremene praznine omogućava čovekovu dušu i jedino ga ona budi iz nesvesnosti. Buđenje je nadilaženje bića, koje je po svojoj prirodi nesvesno. Zato je budnost oživljavanje duše koja nadilazi biće, to je čin kada svest koja stvara svet zaživi kroz čoveka, kroz njegovu ličnost i njegova dela.

Praznina se u čovekovoј samospoznaji ispoljava kao budnost.

Kada praznina zaživi kroz čoveka, kada se on probudi, tada sve stvari ostaju kakve jesu: slobodne i prazne od bilo kakve supstancijalnosti. Za onoga ko tako vidi stvari, kakve one jesu, kao čistu neuslovljenost koja postoji, kaže se da je probuđen. Takav čovek je autentičan u svojoj suštini, on je onaj koji jeste zato što vidi stvari kakve jesu usled svoje budnosti.

Da čovekova suština nije izraz iste neuslovljenosti koja ispoljava prirodu, ostvarenje čovekove suštine ne bi se poklapalo sa prepoznavanjem prirode kakva jeste, niti bi se to poklapanje dogodilo kao probuđenje čovekovo.

Zbog neuslovljenosti čovekove suštine jedino se njemu, čoveku, otkriva postojanje u svoj svojoj celosti i božanstvenosti. Zato je samo njemu moguće smirenje i utihnuće u oslobađajućem prepoznavanju smisla svega što biva. Čovek (*puruša*) može biti autentičan samo kada je uznesen u prazninu, kada je ispražnjen i oslobođen od tela nastalog u vremenu i sve svoje lične i psihičke uslovljenosti (kad nadiđe *indriyâni*, *tanmâtâ* i *aham-kâra*). Kada je tako

oslobođen prirodnih uticaja, ali zadržavši punu budnost (*buddhi*),¹⁵ čovek više ne vidi materijalni svet posebnih tvorevina, već jedino slobodu da bude sve što biva. Tada je, naime, samo postojanje sloboda. Nema jednog bez drugog. Zato što tek u čovekovoju budnosti postojanje prepoznaje svoju slobodu i autentičnost, cela objektivna priroda stvara svesnog subjekta, to je njen temeljni poriv i uslov opstanka.

Praznina *puruše* u *sânkhyi* nije puko ništa kao negacija bića ili ispražnjenost od nečega, već čistina koja omogućava neskriveno prisustvo bića, koja otkriva njegovu punoću i stvarnost. Bez praznine i čovekove budnosti, biće bi samo po sebi bilo nepostojeće, skriveno ili neobjavljeno (*avyakta*). Ništa se, tako, odnosi jedino na ništa između čoveka i potpunosti postojanja, njegove stvarnosti. Biti u stvarnosti postojanja znači biti potpuno budan. Ljudi su, međutim, pretežno nesvesni i otuda nisu u stvarnosti bića, ono im je skriveno. Zato pate i čine zlo. Ne vide da je praznina jedini uslov za biće, a još slabije vide da je biće u suštini prazno (*sunyata*) i da baš zato uopšte može da biva. Da nije prazno, ne bi ga ni bilo.

Odnos *puruše* i *prakrti* može se razumeti kao odnos svesnog i nesvesnog.

Čovekovo biće je mikrokosmos. To znači 'kosmos u malom', svi prirodni zakoni sabrani su u biću čovekovom. Po tome je čovek u jedinstvu sa kosmosom, i samo zahvaljujući tome čovek može biti najobjektivnije svestan kosmosa. Zbog toga što je čovek mikrokosmos, on kosmos osvešćava osvešćavajući sebe samoga. Apsolutno sve što čovek radi u kosmosu jeste osvešćavanje sebe samoga.

Odnos prirode i duha koji je omogućava u celosti potpuno se odražava samo u čovekovom biću. U čoveku se *puruša* i *prakrti* spajaju najpotpunije – zato se u njemu najpotpunije i razlučuju radi osvešćenja smisla. To razlučivanje se sastoji u sledećem: kada je čovek autentičan, onaj koji jeste u svojoj Sopstvenosti ili duši, tada je *puruša* kroz njega potpuno aktuelizovan i *prakrti* samo za tog čoveka postaje prozirna i nestaje, prestaje da biva kao svet objekata. Tada je čovek budan (*buddhi*) ili prosvetljen. U onoj meri u kojoj individualna duša ne odražava svest *puruše*, svog izvora, već je identifikovana sadržajima koje projektuje izvan sebe, u toj meri postoji *prakrti* kao čvrsti svet objekata, kao cela priroda. Dakle, ***prakrti ili priroda postoji samo kao opredmećeni zaborav čovekove suštine, kada čovek nije svestan sebe. Cela priroda je samo materijalizacija ili aktuelizacija čovekove nesvesnosti.*** Na taj način ona kao ogledalo pomaže osvešćavanju čoveka, tj. kroz čoveka vraća svest samom *puruši*. Priroda (*prakrti*) je ogledalo u kome duša (*puruša*) prepoznaje sebe.

Budući da postoji mnoštvo svesnih monada, duša koje se inkarniraju u tom zaboravu, njihovo kolektivno prisustvo omogućava postojanje celog ovog fizičkog kosmosa. Dakle, fizički kosmos je kolektivni učinak mnoštva inkarniranih duša.

¹⁵ Ovo je ključni momenat, jer materijalni svet nestaje za čoveka i spontano, u dubokom snu i u komi, dakle, bez prisustva svesti.

Sve se to dešava spontano i na mikroplanu, u svakodnevnom životu čovekovom: kada zaspi dubokim snom bez snova, onda počiva u Sebi, svojoj duši, i tada nema pojavnog sveta, *prakrti*. Kada izađe iz sebe samoga, ponovo se poistoveti sa telom, onda se opet javlja pojavni svet, cela priroda. Naravno, telo i priroda su postojali i kada je čovek spavao i čekali su ga da se probudi. Ali to je tako samo zato što celu prirodu omogućava veliko mnoštvo duša koje su se ikada inkarnirale i što su prirodni zakoni takvi da omogućavaju dovoljnu inerciju zbivanja, tako da fizička priroda ne nastaje i ne nestaje trenutno, kao privid ili mehur sapunice. U njoj postoje razmere zbivanja, samo na višim i finijim razmerama mogu trenutno da nastaju misli i predstave i da isto tako brzo nestaju. Na nižim razmerama zbivanje je mnogo sporije i njegova inercija omogućava oblicima da duže traju. Takvi prirodni zakoni ne bi trebalo da nas zavaraju da ne uvidimo istinu da duše stvaraju celu prirodu, da one sadrže princip svesti koji usmerava energiju koja sve oblikuje, i materijalne oblike i događaje.

Rekli smo da *prakrti* ili priroda postoji samo kao zaborav čovekove suštine, kada čovek nije svestan sebe. To znači da se svet javlja za tu dušu samo kada se poistoveti sa telom.

Posmatrano sa ove strane, iz telesnog uma, to izgleda kao da duša pada u zaborav sebe same dok se inkarnira u telu i poistovećuje sa zbivanjem. Zatim da se postepeno budi razlikujući se od tela i vraća se u svoje 'nebesko stanje' koje je imala pre rođenja.

To nije tako gledano iz perspektive duše. Ona nikada ne pada u zaborav. Ona svojim 'padom u inkarnaciju' zapravo svesno materijalizuje pojavni svet, svoje predstave, i tako nastaje naše telo i cela priroda.

Puruša ne može nikada da bude nesvestan, ne može nigde da 'padne' u neko 'niže stanje', pa to ne može ni njegova individualna emanacija, svesna monada koja je naša duša. Za dušu je ono što vidimo kao 'pad u materiju i zaborav sebe' zapravo svestan čin stvaranja tela, materijalizacije ideja, ostvarenja svih mogućnosti prirode.

Dakle, duša se ne rađa u telu, ona stvara telo i tim činom delimično zaboravlja sebe, i tada iz perspektive telesnog uma to izgleda kao da se duša rodila u telu i prirodi. To tako izgleda samo kada se posmatra iz tela. Kada se posmatra iz duše, svest duše je nepokretan svedok zbivanja, telo je samo jedna misao, jedna projekcija koja je obavija, i ništa više od toga. Duša se ne kreće, već samo projektovano telo daje privid kretanja i delanja. Sav život postoji samo kao privid kretanja. Prema učenju *sânkhya*, *puruša* je nepokretan svedok, a svo zbivanje obavlja *prakrti* kao privid. Naša suština ili duša je najviša stvarnost, nepokretni princip svesti oko koga se stvaraju svi svetovi, sve pojave.

Činjenica da je cela priroda materijalizacija zaborava sebe, leži u osnovi iskustva da objektivnim osveščavanjem prirode mi sebe doživljavamo u svemu i sve u sebi, kao i obratno: spoznajom sebe postajemo objektivno svesni stvarnosti prirode kao jednog bića koje smo mi sami. U objektivnoj stvarnosti nema razlike između naše suštine i same stvarnosti.

Dok je identifikovan sa telom čovek ne vidi izvornu prazninu apsoluta koji sve omogućava. Za prosvetljenog ili probuđenog čoveka svet nestaje i on tek tada

može istinski da živi s punim smislom, jer nestanak sveta jeste ostvarenje njegove suštine ili smisla, to je oslobađanje praznine koja ga u svakom trenutku stvara. Tako je za probuđenog nestanak sveta isto što i *nastanak* njegove suštine.

Iskustvo buđenja je takvo da čovek jasno vidi da nijednog trenutka zbivanja sveta ne bi ni bilo bez večne neuslovljene praznine (*akaša*) koja ga omogućava, i da je ta neuslovljenost njegovo jedino uporište i sudbina, da nema ničeg osim (ili bez) te neuslovljenosti i da zato ona nije različita od svega što biva. Neuslovljena praznina je uobličena zbivanjem, svaki oblik je aktuelizuje. Bez praznine postojanje je nemoguće, jednako kao što je i praznina nemoguća bez postojanja. Iz ovoga sledi da predmetni svet nije nestvaran, već je stvaran ali samo onoliko koliko je čovek nesvestan sebe, odnosno identifikovan sa predmetnim svetom.

Dakle, pri buđenju se događa sledeći paradoks: postojanje sa kojim smo se dotle identifikovali nestaje, i tek s njegovim nestankom otkrivamo stvarnost postojanja. Zato se ljudi teško bude jer im se čini da će izgubiti ono što je stvarno (samo za njih), ono što poseduju, biće s kojim su poistovećeni i da ih bez njega čeka samo 'mračno ništavilo'. Ono je, međutim, posledica poistovećenja s bićem, a ne njegovog gubljenja, koje se zaista događa samo nakon probuđenja.¹⁶ Tako nesvesni ljudi brkaju uzrok i posledicu. Svako zlo proističe jedino iz neznanja o pravoj prirodi života i slepe identifikacije s njim. Pakao je opisan kao mesto gde se ljudi oslobađaju iluzija i poistovećenja, pa je ono zato ispunjeno bolom i mučenjem tela. Jer, jedino iluzije izazivaju patnju. Ko nije za života iskoristio priliku da se oslobodi poistovećenja s bićem, u paklu ga sama priroda mora toga osloboditi na drastičan način, jer, ***ona ne prihvata dušu čovekovu koja je identifikovana sa njom***. Duša koja je identifikovana sa telom čak i kada ga napusti, ne može doći k sebi i svojoj autentičnosti. Stvar stoji obratno: ***priroda mora naći svoju suštinu u duši čovekovo (puruša)***. Otuda sve što je pakleno, đavolsko i zlo, predstavlja naopako stanje gde je duša čovekova identifikovana sa prirodom. Svako zlo počiva na ovoj identifikaciji. Svako dobro počinje prestankom te identifikacije.

Neuslovljenost *puruše* je otvorenost koja postojanju i svesti jemči prisutnost i sapripadnost. Tišina praznine u srcu čovekovom jedino je mesto koje pruža mogućnost sapripadanja postojanja i svesti, njihovog jedinstva koje omogućava prisutnost i razabiranje sveta. Pitanje svesti ili nesvesti jeste jedino pitanje otvorenosti prisustva u postojanju, ili zatvorenosti. Biti prisutan u postojanju znači biti svestan. Da čovekova Sopstvenost nije prazna, da u njoj ima nečega, tada ne bi u njoj bilo mesta za postojanje, ne bi mogla da obuhvati svet kakav jeste. Da ona nije tiha i bez misli, ne bi bila moguća svest, jer budnost se rađa jedino u tišini uma. Nikako drugačije.

Neuslovljenost *puruše* nije „istina” već otvorenost koja omogućava svaku istinitost, i subjekta spoznaje i spoznavanog. Istine kao takve može biti samo u elementu otvorenosti iz koje sve proizlazi.

¹⁶ Fizičko iskustvo pojavnog sveta (*indriyani*) nestaje za čoveka na dva načina: (1) spontanom prelaskom njegove individualnosti iz *indriyani* u neorgansko područje (tokom sna ili smrti tela), i (2) uzdizanjem u kategorije *aham-kâra* i *buddhi* - pri čemu je čovek budan, dok je istovremeno oslobođen sveta pojavnosti. Zbog takve oslobođenosti je i probuđen.

Iako je *puruša* izdvojen i nezavisan od svega što postoji, od našeg tela i od sveg pojavnog sveta, on je čoveku bliži od svega, od svake misli i dela, od samog bića. Bliži je zato što je uslov njegove Sopstvenosti i budnosti. Zato nesvesnim ljudima, a to znači pasivnim, neaktivnim i neodgovornim, ono što je najbliže izgleda najdalje. Oni to najčešće projektuju daleko izvan, u ideju Boga. Bez potpune sabranosti u svesti (*samadhi*), čovek nikada ne dolazi do onoga što mu je najsopstvenije, uvek se hvata za ono što mu nije primereno i što mu je tuđe, uvek biva kao nešto drugo, a ne on sâm, lutajući kao beskućnik u sopstvenom svetu. U tome ga podržava kolektivno uverenje da je to drugo on sâm. To uverenje je kolektivno nesvesno.

Neprobudjen čovek traži utočište u svemu što njegovoj Sopstvenosti nije primereno, a nije joj primereno ništa do nje same. Sve što je od nje različito prolazno je, iluzorno i bolno. Čoveku nanosi patnju i bol samo ono što mu nije autentično. Neprobudjen čovek traži utočište u stvarima. Kada uvidi njihovu ispraznost, on se budi. Tako praznina omogućava buđenje čovekovo - jednako kao što ga budi njegovo puno prisustvo u postojanju.

Neuslovljena praznina, *puruša*, u nama uvek je prisutna kao uslov naše Sopstvenosti, kao tvorac naše duše, i ona je bitnija od svih prolaznih prirodnih tvorevina. Zato tako lako umire sve što se rađa, ono je zbog prolaznosti vremena već mrtvo, ali zato što je suština svega bezvremena, besmrtna neuslovljenost, nikada ništa što je živelo ni na koji način u vremenu nije bilo ugroženo niti uzaludno. *Sâṅkhya-kârikâ* u strofi 62. kaže: „Zaista (u prirodi) duša čovekova ne biva sputana (ugrožena) niti se oslobađa, niti prolazi nizom života (reinkarnira). Sâma se priroda, prolazeći kroz razne faze, vezuje i oslobađa.” *Puruša* je uvek slobodan i ostvaren, jedino priroda deluje i trpi posledice svojih dela (*karma*). Sa stanovišta *sâṅkhya*, dakle, čovekova suština se ne rađa, ne dela i ne umire. Sve su to delatnosti prirode koje čovek može da sanja i da učestvuje u njima kao u snu, a i ne mora. Može slobodno da bira. U dostupnosti slobode izbora leži sva tajna oslobođenja. Da bi čovek izabrao svoju slobodu, nužno je jedino da je svesno prisutan na njenom izvorištu, u sebi samom. Nije slobodan samo onaj koji ne zna da to može da bude, i kako, koji sluša druge robove i porobljivače i zaboravlja sebe i svoju iskonsku volju da bude onaj koji jeste. Znanje o slobodi i njenom uvek dostupnom izboru ne može se steći sleđenjem prirodnog uslovljavanja, nego njegovim nadilaženjem, transcendencijom.

Sav proces buđenja čovekove duše na ovom svetu sastoji se iz sledećih faza:

1. Nesvesne identifikacije sa telom i bićem.
2. Vremenom se ta identifikacija uvek pokazuje kao neautentična i izvor patnje.
3. Kao rezultat toga traži se izlaz iz neautentičnosti i patnje.
4. Izlaz ili ishod najpre se usled psihološkog uslovljavanja i nakupljenih utisaka projektuje u neke sadržaje obojene umom, u božanske ideale i idole čija je zajednička osobina da su 'nebeskog' ili 'onostranog' karaktera.
5. Vremenom i iskustvom percepcija svega onostranog i ovozemaljskog dovodi do pročišćenja pažnje od nakupljenih utisaka i do objektivne spoznaje o

kojoj govori *sânkhya*: spoznaje o transcendentalnoj prirodi čovekove duše, *puruše*, da čovek u suštini nije ništa od ovoga sveta, da je svoju suštinu iluzijom poistovetio sa oblicima *prakrti*, sa telom i umom, da čovek oduvek već jeste slobodan od svih oblika *prakrti* kao duša, odnosno *puruša*, da treba samo da se probudi u stvarnosti u kojoj već jeste snaženjem objektivne svesnosti, a ne da postaje nešto novo - niti bilo šta drugo treba da uradi pre buđenja. Drugim rečima: uviđa se da ne treba rešavati stvari spolja, ni sa svetom, ni sa ljudima ni sa Bogom, već samo u sebi čišćenjem nakupljenih utisaka (*samskara* i *vasana*) i njihovim neutralisanjem.

6. Najpre se čisto iskustvo transcendentalne svesti o sebi postiže samo za kratko u meditaciji, u meditativnom mirovanju tela i uma, kada se obustavi sva aktivnost *prakrti* tada prosijava duša, *puruša*. Ali i tako kratko je dovoljno da pokrene uvid u svoju pravu prirodu i proces buđenja. Jednom kada za trenutak u meditaciji svoju suštinu otkrijemo s one strane svega pojavnog, to će biti dovoljno da započne buđenje naše transcendentalne suštine. Ti trenuci imaju ogromnu privlačnu moć. Oni se duhovnom disciplinom zatim produžavaju i jačaju tako da transcendentalna svest o sebi bude prisutna u svim akcijama, ne samo na javi već i za vreme sna. Dakle, da se transcendira sve što vezuje svest za *prakrti*. Posebna grana joge, tantrizam, specijalizovana je u tome da telo i um dovodi u ekstremna stanja i tako čoveka uvežbava da transcendentalnu svest o sebi sačuva u tim ekstremnim stanjima; kada u tome uspe onda će lako biti sačuvana i svim ostalim stanjima i akcijama koje nisu ekstremne. Svest duše će uvek biti prisutna.

7. Time se dolazi do svedočenja (bdenja ili sozercanja). Svedočenje je svest s kojom smo svega svesni, a pre svega sebe samoga i svojih misli, tela i osećaja. Znači da je ta svest iza i iznad našeg bića, naše telo je u svesti a nije svest u telu. Svest je samo postojanje, ali ne subjektivno, ovako kako smo ga umom i čulima svesni, već objektivno, ono koje se opisuje kao kvantno polje, *akaša* ili prostor koji omogućava sve drugo što postoji na bilo koji način. To je čovekovo Sopstvo, *Atman*, duša ili svest o Sebi.

8. Priroda ili *prakrti* sama oslobađa svesnog čoveka kada je upoznata kakva jeste. On ne treba da se oslobađa, već samo da se oslobodi iluzije da je vezan. *Puruša* nikada ne može biti sputan. Čovek se te iluzije oslobađa razlikovanjem svoje najviše umne svesti, *buddhi*, kao najfinije aktivnosti *prakrti*, od samog *puruše*, svoje suštine ili duše. Razlikovanje *buddhi* od *puruše* je ključna diferencijacija svesti i suština transcendencije.

Sušтина razlikovanja *puruše* i *prakrti*, a s time i suština prakse oslobođenja čoveka iz nesvesnosti, po *sânkhya*, jeste u tome da se spozna *puruša* kao nepokretno i bezvremeno središte u čoveku, a *prakrti* kao uvek spontano delatno i uslovljavajuće življenje koje oko tog središta, kao osovine, oblikuje svet, čovekovo psihofizičko biće i sudbinu (*karma*). Oni su kao takvi neophodni kako bi pružili iskustvo za orijentaciju svesti, za nalaženje ravnoteže i za centriranje nedelatnog središta (*puruše*). Kada je to postignuto, ono se otkriva kao bitno za sve oblikovanje oko njega.

Zato je svaki život na neki način neravnoteža. Spoznaja smisla života donosi ravnotežu i oslobođenje od vrtloga.

Nesvesnost i patnja nastaju čovekovim hvatanjem za svekoliko bivstvovanje *prakrti* čime zaboravlja njenu suštinu kao i sopstvenu bit: da ona nije ništa od stvorenog i pojavnog već je sâm princip usredsređenosti koji omogućava ravnotežu za kretanje i oblikovanje svega postojećeg. Hvatanje za biće stvara neravnotežu u spontanom oblikovanju života ka svom ishodu i sputava ispoljavanje njegovog neuslovljenog središta tako što čovek gubi prisustvo u njemu, u sebi. Gubljenjem prisustva i ravnoteže u središtu, u sebi samom, remeti se i oblikovanje prirode. Kao kod obrtanja lončarevog točka, samo što se umesto gline i ćupa ovde oblikuje priroda i sudbina svih individua u njoj.

Čovek treba da bude onaj koji oblikuje, pokretačka snaga i ravnoteža za oblikovanje, a ne oblikovano. To je sva poruka *sânkhya* čoveku: da bude onaj koji jeste, koji biva, stvaralac, a ne predmet ili rob stvaranja i stvorenog. Dakle, suštinsko razlikovanje *puruše* od *prakrti* možemo označiti tako da je *puruša* onaj koji odlučuje o bivanju, što podrazumeva autentičnu svest o sebi i o biću, a *prakrti* ono što biva, što pretpostavlja uslovljenost i nesvesnost. Po ovakvom razlikovanju *sânkhya* predstavlja najjasniju doktrinu probuđenja.

Kao praznina (*sunyam*) u dijalektici Nagardune ili Tao kod Lao Cea, i *puruša* je nevidljivi i nespoznatljivi princip sveg vidljivog i spoznatljivog zbivanja.¹⁷ On je večno bez delanja, ne zato što za njega nije sposoban, već, naprotiv, zato što je temeljni uslov koji prethodi svakom delanju. Iako je izvor svega, nije svodljiv ni na šta. Ono što je od suštinske vrednosti ne treba ni da bude dostupno ugrožavanju i prolaznosti. Svest o tom suštinskom kristališe se jedino razlikovanjem i čuvanjem prisustva nedelatne duše u sebi, naspram delatne i uslovljavajuće prirode spolja. Čoveka uslovljava i uspavljuje napuštanje i zaborav sebe kroz poistovećenje sa spoljašnjim, a ono što ga oslobađa i budi jeste prisustvo u njegovoj Sopstvenosti, bez odbacivanja ikakvog zbivanja, ni spoljašnjeg ni unutarnjeg. Svako odbacivanje bilo čega remeti izvornu transcendentalnu prirodu Sopstva - jednako kao i identifikacija sa nečim.

Zbog takvog stanja stvari o *puruši* više ne može biti reči, jer on predstavlja ono što nadilazi svako racionalno iskustvo. Ovde dat opis ne pruža ništa od onog opisivanog. Jedino se filozofskom terminologijom može reći ono što je do sada rečeno, da je on sloboda neuslovljenosti koja daje život svemu, da je izvor stvaranja koji uvek ostaje nezavisan, ali i u jedinstvu sa svim stvorenim, jer inače ničeg ne bi ni bilo. Tajna ovog jedinstva čini svet čarobnim, privlačnim i u suštini slobodnim; zbog njega se život uvek prihvata u celosti, s nadom i ljubavlju, kao put za oslobođenje duše; niko nikada ne bi ni prihvatio život da nema intuitivnu svest o iskonskoj slobodi svoje duše; zato je privlačna ona ličnost koja je kreativnija, svesnija i slobodnija - kroz koju se svest duše jače promalja; zbog tog jedinstva sva bića žele da žive. Bez svesnog učestvovanja u tom jedinstvu sa božanskom svešću preko naše duše, postojanje ostaje tek

¹⁷ U Tao Te Đingu se iznosi isti princip razlikovanja kao i kod *sânkhya*, Tao je *puruša*, a Te je *prakrti*.

surova borba u kojoj je ništavilo smrti uvek pobednik, život je negativna apstrakcija, pusti san, iluzija (*maya*) u kojoj neprobuđen čovek pokušava da zaista postoji i živi, i u tome nikada ne uspeva. Nezavisnost neuslovljenog *puruše*, sa svoje strane, obezbeđuje oslobođenje i buđenje iz ovog sna, ona daje smisao i konstruktivnost životu, bez nje život je uvek destruktivan. Bez *puruše* priroda bi bila potpuno uslovljena i beživotna, bila bi tamnica svih bića, bez ikakvog izlaza u smisao postojanja, odnosno bez svrsishodnog sažimanja u svest i slobodu. Njeno postojanje bilo bi, zapravo, apsurdno i nemoguće. Zahvaljujući *puruši*, izlaz iz vrtloga uzročnosti postojanja postoji, opuštenost i smirenje u smislu su mogući, rađanje i umiranje nisu sve što se događa, jer naša suština ih nadilazi.

Zato što je *puruša* naša suština, mi uvek postojimo (bez ega), izvan vremena i svih promena: na ovom i na onom svetu; u budnosti, sanjanju i dubokom snu, kada nema nijednog sveta; iznad svih svetova; iznad života i smrti. Taj osećaj da uvek postojimo, iza svih stanja svesti i tela, uvek je prisutan u nama, iako povremeno zamagljen.

Telo je samo mesto u kome naša večna duša pri-vremeno boravi. Psihodinamika prirode ima privlačnu moć, zavodi nas da zaboravimo svoje večno prisustvo i da se poistovetimo sa prolaznošću telesnog zbivanja. Tako patimo kao u snu zbog nečega što nam se ne događa i što nas se ne tiče. Nažalost, ovu istinu uviđamo tek kada se probudimo.

Sva fizička tela imaju svoju gravitaciju, pa je tako i naše telo jedan magnet koji hoda po svetu i dela skupljajući pri tom utiske (*vasane*) od svega onoga što mu se dešava. Skup svih takvih utisaka sačinjava našu sliku sveta i ličnu prošlost. Tako oblepljeno s utiscima telo postaje još snažniji magnet. Možda je ovo jedan od odgovora zašto *purušu* poistovećujemo s prolaznim zbivanjem.

Pored ovoga, važno je razumeti da *puruša* ne stvara *prakrti*, nego je čista neuslovljenost koja omogućava njeno bivstvo. Čin stvaranja mora da se dogodi u vremenu, a vreme ne može da postoji pre stvaranja, ono nastaje tek kao modifikacija *prakrti*. Klasični tekstovi kažu da *puruša* izaziva *prakrti* na stvaranje sveta samom svojom blizinom, odnosno prisustvom. Kao što magnet privlači opiljke gvožđa. Odnos između *prakrti* i *puruše* je isti kao između pojave i njenog smisla. Tekstovi se slažu da *puruša* nema osobina i da nije delatan. Time se htelo reći da je njegova priroda transcendentalna, iznad posedovanja ili neposedovanja osobina, iznad bića i nebića. Drugim rečima, *puruša* je u nama kao naša suština ovde i sada, i zato se ne može izreći rečima koje su namenjene spoljašnjim opisima i vremenskim projekcijama. Za *purušu* je svejedno da li osobine postoje ili ne postoje, da li on biva kao transcendentalna duša koja nije ništa od bića, ili se manifestuje kao samo biće, kao svet. Za njega tu nema nikakvih razlika. ***Sve razlike postoje samo u neprobuđenom umu, kome je relativni svet dualističkih odnosa jedina stvarnost. Zato sve što je rečeno o puruši odnosi se na neprobuđeni um, a ne na samog purušu.***

Bivajući upravo takav, transcendentalan, *puruša* je vrhunski privlačitelj - ono što sve izaziva u postojanje. Na putu razumevanja *puruše* i *prakrti* pojmovi 'sve' i 'ništa' gube svoje granice i svaki smisao. Postaju jedno. Ali, to 'jedno' opet nije 'nešto', tako da se ne može reći ni da su *puruša* i *prakrti* jedno. Duša 'stvara'

prirodu nedelanjem, samim prisustvom; priroda dela jer je na to privlači nedelatna duša. Iz te privlačnosti potiče iskonska težnja svih bića za oslobođenjem.

Najtačnije što bi se moglo reći za odnos *puruše* i *prakrti* je da se *prakrti* preobražava u korist nepokretnog i nedelatnog *puruše* tako da to izgleda kao da se sam *puruša* ispoljava kroz *prakrti*, da je on tvorac svega. Dakle, ovde imamo efekat ogledala (*prakrti*) koje se kreće dok lik koji se ogleda (*puruša*) stoji, ali izgleda kao da se i on kreće.

Najjednostavnije što bi se moglo reći za odnos *puruše* i *prakrti* jeste da ***sav pojavni i materijalni svet prirode (prakrti) nastaje automatski kao odgovor na nesvesnost duše čovekove (puruše) o sebi samoj dok je inkarnirana u čoveku. Van inkarnacije u čoveku, bez modifikacija uma, puruša ne može biti nesvestan, niti poistovećen sa prakrti. Prakrti je materijalizacija čovekove nesvesnosti, njegovog sna (ili karme, kako tvrde đaini). Čineći njegovu nesvesnost konkretnom i materijalnom, ona mu na taj način pomaže da je spozna i da se probudi. Ona je karma s kojom se čovek suočava sa svojom nesvesnošću, odnosno s kojom radi na svom osvešćenju. U tom smislu se kaže da prakrti radi u korist puruše.***

Nezavisnost *puruše* od *prakrti* je ključna za razumevanje čovekovog opstanka, a to je da ostvarenje svoje suštine može naći jedino u slobodi od nesvesnog prijanjanja za postojanje u vremenu i njegovim nadilaženjem - koje postiže potpunim osvešćenjem i afirmacijom samog života, a ne njegovim negiranjem. Tražeći utočište u nesvesnom postojanju može naći jedino patnju, jer čovekova bit (*puruša*) je iskonski nezavisna od bića i njegove nesvesne stihije. S druge strane i samo postojanje teži da nađe svoj ishod i utočište u savršenom, nezavisnom čoveku (*puruši*), u svesnom čoveku, da se prosvetli kroz njega. Čovek svojim nadilaženjem uslovljenosti bića postiže i svoju, kao i svrhu same prirode. Zato izaziva patnju sebi i prirodi ako se ropski vezuje za nju.

Bez sopstvenog savršenstva, probuđenja i nezavisnosti, čovek nije dostojan života u prirodi, on je remeti i skrnavi. On tu doživljava samo patnju jer se ponaša protivprirodno dok nesvestan traži utočište u biću ne uviđajući da je situacija suprotna: da ga je cela priroda stvorila kako bi kroz njega dosegla slobodu, da je on sâm oblikovan kao oličenje celine bivstvovanja prirode (pa zato ničeg „drugog” i „novog” u njoj ne može naći na objektivistički način, tj. spolja). Priroda kroz njegov oblik teži svom ishodu, ka slobodi probuđene čovekove duše. Zato čovek remeti ovu težnju ako se ropski vezuje za prirodu, ako se projektuje spolja, ako ide u suprotnom smeru. On mora utočište i smisao naći u sebi jer u njemu je cilj svega. To praktično znači da sve ono što vidimo spolja, sve greške i nesavršenosti, ne treba da projektujemo van u stanje sveta ili druge ljude, i da od toga stvaramo spoljašnji problem, da na silu menjamo svet i ljude, već da ***sve to prepoznamo i ispravimo u sebi*** onog trenu kada se javi, da sebe kristališemo svešću o sebi.

Iz nerazumevanja svega ovoga što je rečeno nastao je stari problem oko prave prirode *puruše*: da li je on jedan i apsolutan, kao *atman* u *advaita vedanti*, ili

postoji mnoštvo *puruša*, kao monada, za svakog čoveka po jedan. Komentatori *Sâṅkhya-sūtri* su se trudili da dokažu da ima mnogo *puruša*, koliko i ljudi, da bi se po tome razlikovali od *advaita vedante* koja je u to vreme (oko četrnaestog veka) postajala dominantna i težila da potisne *sâṅkhyu*. Jer, ako bi priznali da je *puruša* samo jedan i apsolutan, tada se ni po čemu ne bi razlikovali od Šankarine *advaita vedante*. Njihov glavni argument bila je tvrdnja da ukoliko je *puruša* samo jedan, tada bi prvi čovek koji je spoznao slobodu svoje duše od *prakrti* automatski time oslobodio sve ljude.¹⁸ Takođe, ako je *puruša* (kao izvor duše) univerzalan, ne bi postojale razlike u sudbinama ljudi.

Do ove zablude dolazi zbog nerazlikovanja relativne i apsolutne stvarnosti. Relativna je ona stvarnost koju projektuje um (*manas*) iz iskustva *prakrti*, dok je apsolutna stvarnost ona koja nadilazi relativnu, koja je transcendirala. Samo relativni um je sposoban da projektuje *purušu* kao kolektivno svojstvo ljudi, ili da ga zamišlja kao otuđenu monadu zarobljenu u individui. *Puruša* nije ni individualan ni kolektivan, nego je transcendentalan. Iskustvo transcendentalne svesti jedini je uslov za razumevanje *puruše*, a to je svest koja je nadišla telo i um, sve sadržaje koji sačinjavaju svet i svemu daju osobine. *Puruša* nema osobina. Sve su one odraz *prakrti*. Može se slikovito reći da kao što se u svakom od ćupova ispunjenih vodom vidi odraz po jednog meseca, tako kada posmatramo kroz refleksiju *prakrti* izgleda kao da ima mnoštvo *puruša*, u svakoj individui.

Umesto metafore sa ćupovima iz starih tekstova, ovde ćemo ovaj problem razjasniti razumevanjem dimenzija. Videćemo kasnije, u poglavlju o dimenzijama prirode, da dimenzije postoje kao piramidalni geštalt, one prelamaju jednu istu svest na mnoštvo pojava. Kao što prizma prelama jednu istu svetlost u mnoštvo boja. Stoga, ***da bi se razumelo pitanje jedinstva ili mnoštva svesti (puruše), moraju se razumeti dimenzije prirode.***

Kada bi postojao samo jedan univerzalni *puruša* tada bi svet zaista nestajao uvek kada bi svest jednog čoveka se okrenula ka sebi samoj, Sopstvu, kada bi pao u stanje dubokog sna bez snova. To je ono što se događa: u dubokom snu bez snova svet nestaje za tog čoveka. Takođe svet bi nestao i kada bi jedan čovek postigao trajno oslobođenje ili samospoznaju duše. Činjenica je da svet i dalje postoji dok je neko u dubokom snu ili je postigao samospoznaju, i drugi ljudi to mogu videti. To je tako zato jer u ovoj dimenziji, u kojoj to posmatramo, postoji mnoštvo, iako sve ima zajednički izvor u najvišoj dimenziji.

U najvišoj dimenziji (element vazduh) sve je trenutno u večnoj sadašnjosti, sve mogućnosti postojanja postoje bezvremeno i paralelno, a u najnižoj, u fizičkom svetu (element zemlja), sve je objektivno odvojeno u prostoru i vremenu, događa se samo jedna po jedna mogućnost. Priroda dimenzija je takva da one svet čine i stvarnim i imaginarnim istovremeno, sve je povezano u jedinstvo iako deluje kao mnoštvo.

Dakle, zbog dimenzija izgleda kao da ima mnoštvo *puruša* i to deluje tako da svet postoji objektivno, isti je za sve duše koje se inkarniraju. Da bi svet

¹⁸ Međutim, to se i događa, ali ne trenutno već u linearnom vremenu dimenzije u kojoj živimo (element zemlje), prosvetljeni ljudi postepeno oslobađaju i sve druge ljude.

postojao mora da postoji i svesni subjekt zbog koga postoji, koji je svestan sveta. Uvek postoje svesni subjekti time što ima mnoštvo *puruša*, a mnoštva ima usled prirode dimenzija i prelamanja jedne svesti u mnoštvo. Iako je mnoštvo samo privid, ono daje objektivnu realnost svetu u kome živimo, individualne duše tako mogu da deluju u jednom zajedničkom svetu kao da je on stvaran sam po sebi. Takođe mogu da postignu i oslobođenje svaka za sebe, zbog povezanosti svega sa najvišom dimenzijom.

Da je priroda samo materijalna, da ima mnoštvo duša i pojava i da je to jedina stvarnost, jedina dimenzija postojanja, oslobođenje bi bilo nemoguće.

Pored dileme o mnoštvu ili jedinstvu *puruše*, postoji i pitanje o odnosu *puruše* i *prakrti*. Ako je *puruša* večno slobodan i nezavisan, kako *prakrti* deluje na njega, i zašto on uopšte ima njeno iskustvo? Odnos *puruše* i *prakrti* u sistemu *sânkhye* ne može se posmatrati metafizički, već praktično i ontološki. Iako *puruša* nije uslovljen, on individualnoj duši (*điva*) izgleda kao da je uslovljen, ona tako vidi stvarnost jer je sama uslovljena. Ona projektuje svoju uslovljenu realnost. Dakle, samo za nesvesnog čoveka postoji problem u kakvom je odnosu *puruša* prema *prakrti*. Pojavnost *prakrti* je relativna, iako duša čovekova realno iskušava uslovljenost prirode, *sânkhya* stavlja do znanja da je apsolutna sloboda moguća i dostupna, i to jedino kao čovekova autentičnost. Nikako drugačije. Tada se *prakrti* povlači i nestaju njena uslovljavanja.

Problem razumevanja odnosa *puruše* i *prakrti* svodi se na problem samospoznaje onoga ko taj problem treba da shvati. *Puruša* je njegova suština i ona se ne može razumeti pomoću spolja primljenog znanja ili obrasca koji važi za sve ljude, nego samo kao individualna i lična spoznaja. Drugim rečima, *sânkhya* nije metafizika. Sloboda ljudske duše mora da se dogodi u ličnom iskustvu da bi bila egzistencijalna, a svako iskustvo mora imati svoju suprotnost da bi bilo iskušano. Stoga se govori o *puruši* i *prakrti* u dualističkim terminima. To se čini zbog približavanja ljudskom iskustvu. Ne može se poći od transcendentnog i apsolutnog, već od relativnog i iskustvenog. Iskustvo svakog čoveka je uslovljenost i patnja; *sânkhya* ukazuje na ceo kontekst postojanja, na to da se područje patnje uvek može prevladati transcendentijom *prakrti*, i da je transcendentija patnje uvek moguća upravo zato što je čovekova suština - *puruša* - već transcendentna u odnosu na *prakrti*. **Da nije već takva, nikada ne bi mogla to da postane u našem iskustvu.**

Stoga, uvek kada se govori o oslobođenju duše od *prakrti*, o postizanju duhovne nezavisnosti, misli se na čovekovu mentalnu zrelost, na objektivnu svesnost, a ne na promenu stanja same duše.

Govoreći o praktičnom iskustvu o *puruši* moramo ovde još jednom naglasiti da on kao princip svesti izaziva u postojanje *prakrti*. Materija postoji **zbog** svesnog subjekta, a ne obratno. **Sav materijalni svet koji vidimo oko sebe (*prakrti*), i sve događaje u nama i oko nas, izazvale su u postojanje naše duše (*puruše*) samim svojim prisustvom.**

Univerzum je hologram, a mi smo njegov svestan subjekt, njegov projektor. Zato svi prosvetljeni otkrivaju da ništa nije izvan nas, da je naše Sopstvo sam apsolut koji je svestan sebe („ovaj *atman* je *brahman*“ kažu

Upanišade). Ali ovakav uvid dolazi tek na kraju objektivnog ispitivanja bića (*prakrti*). Zato sada izgleda neverovatan. Od njega se ne može poći, do njega tek treba doći upoznavanjem *prakrti*.

O *puruši* se više ništa ne može reći. Samo je o biću predmetnog sveta (*prakrti*) moguće ispitivanje i mišljenje koje ćemo pokušati da iznesemo u narednim poglavljima.

PRAKRTI

U svom izvornom ili autentičnom stanju *prakrti* je nemanifestovana osnova svega što postoji kao priroda, univerzalno polje bića. Iz nje sve nastaje, a sama se nikada ne ispoljava u iskustvu prosečnog razumevanja bivstvovanja. Doživljavamo samo njene učinke i proizvode, ono što biva kao nešto posebno, dok o njoj zaključujemo po tome da sve postojeće ima neki uzrok, a prauzrok ili pra-datost svega mora biti neispoljena (*avyaktam*) apsolutna osnova celog univerzuma. *Prakrti* je skriveni ili implicitni poredak, sveobuhvatno jedinstvo bića izvan vremena i prostora. *Sânkhya* je teorija emanacije zato što govori da se iz jedne večne, neprouzrokovane i neuništive osnove ispoljava sve postojeće u nedeljivoj međupovezanosti i uzročnosti.

U opisu *prakrti* lako možemo prepoznati opis univerzalnog kvantnog polja.

Reč *prakrti* sastavljena je iz dva dela. Koren *kr-* (raditi, činiti, delati) izražava stalno delatnu snagu koja svojim vibracijama oblikuje svet. Prefiks *pra-* odgovara *pro-* u reči „proizvoditi” i grčkoj *proto-*, posebno u reči „prototip”. Prema tome, svet proishodi, neprestano se delatno ispoljava iz *prakrti* koja je jedinstvena kauzalna osnova (*pradhana*) svega što biva kroz stalni preobražaj (*parinama*). *Pra-* takođe znači pre- tako da ako znamo da se *krti* odnosi na stvaranje, smisao reči *prakrti* je u tome da predstavlja ono što je pre stvaranja, pre ispoljavanja, univerzalnu i praiskonsku osnovu po kojoj je moguće svako zbivanje. *Prakrti* je neispoljena (*avyaktam*) iz istog razloga zbog kojeg postoji princip neodređenosti u kvantnoj fizici.

Puruša ne stvara *prakrti*, ali on omogućava njeno ispoljavanje. Kako se to događa možemo razumeti na dvojak način, kao metafizički i fizički proces.

Metafizičkim opisom moglo bi se reći da je *puruša* Apsolut koji se ispoljava kao sve postojeće što je relativno (*prakrti*). Dakle kao svoja suprotnost. Budući da je Apsolut izvan vremena i prostora, i njegovo ispoljavanje mora biti takvo, ne može biti različito od samoga sebe. Da bi njegovo ispoljavanje ostalo isto, a opet i različito, jedini način je da se ispolji kao tačka. Suprotnost beskrajno velikom jeste beskrajno malo. Beskrajno se prikazuje kako krug ili nula. Beskrajno malo se prikazuje kao tačka. Euklidov opis daje tački ista svojstva kao i Apsolutu, ona je besprostorna i bezvremena. Tačka je jedini način da se ispolji Apsolut u trodimenzionom postojanju. Budući da tačka ima ista svojstva Apsoluta, ona je izvan vremena i prostora, to znači da se ona ispoljava trenutno kao sve postojeće. Možemo je nazvati i "božanska čestica". Njoj ne treba ni vreme ni prostor da bi se ispoljila na sve moguće načine. Ona sve radi trenutno. Sa tom jednom jedinom tačkom Apsolut ispoljava sve svoje mogućnosti, sav kosmos. Takvo ispoljavanje se u *sânkhyi* naziva *prakrti*.

Prakrti ima više dimenzija i razmera, postoji i kao gruba materija, kao energija i kao misao. Ima svoje neispoljene i ispoljene aspekte, grube i fine. Samo u svom najfinijem aspektu *prakrti* je kvantno polje i to se na shemi kategorija

prikazuje kao etar ili *akaša*. *Akaša* ili etar je ono što se danas u fizici naziva kvantnim poljem ili holografskim univerzumom. *Akaša* je fundamentalna osnova prirode koja povezuje i objedinjuje celokupno postojanje.

Ovde smo se približili fizičkom opisu ispoljavanja *prakrti*.

Prakrti iz svog najvišeg ili najfinijeg aspekta, *akaše* ili kvantnog polja, stvara sve ostalo što postoji, sav kosmos i život. *Akaša* u prevodu znači prostor. To znači da prostor stvara masu odnosno materiju. To nam je danas poznato iz fizike.¹⁹

Ovde ćemo samo ukratko opisati sledeće.

Prvobitna manifestacija Apsoluta ili *puruše* jeste beskrajni prostor, bez svojstava. Njegova prva manifestacija, kao svoja suprotnost, jeste **vibracija** u obliku tačke ili "božanske čestice". *Akaša* ili kvantno polje, dakle vibrira na sve moguće načine. Njene najfinije vibracije stvaraju fundamentalne čestice, koje zatim stvaraju atome, koji zatim stvaraju molekule i tako dalje do svih grubih oblika koje vidimo kao svet, kosmos i život. Sve su to samo vibracije, ništa drugo. Ne postoji materija, samo vibracija koju vidimo i kao energiju.

Svaka vibracija "božanske čestice" stvara polje u obliku torusa. Takva polja oblikuju sve što postoji, od galaksija preko planeta do svih živih oblika i ljudskih bića. Energetsko polje čovekovo je u obliku torusa.

U središtu svakog torusa, onog koje oblikuje atom i onog koje oblikuje galaksiju, nalazi se čisto polje *akaše* ili etra. To čisto polje *akaše* je ono što se danas naziva "crna rupa". Dakle, u središtu svakog polja torusa jeste "crna rupa".

Prvobitna manifestacija Apsoluta kao njegova suprotnost, tačka ili "božanska čestica", stalno teži da se vrati Apsolutu. To je logično, kao što suprotni polovi magneta teže da se sjedine. Kao da se oseća otuđena od svoje prave prirode i zato teži da se vrati Apsolutu. To se događa na sledeći način. Najfinija vibracija tačke ili "božanske čestice" jeste foton. Zato se foton kreće najbrže u prirodi, brzinom svetlosti, u svim smerovima, jer najbrže teži povratku u svoj neispoljeni Apsolut. Otuda se kaže u svim mističkim učenjima da je svetlost prvo svojstvo stvaranja i samog Božanskog. Zato je foton nematerijalan a ipak postoji u fizičkom svetu, on istovremeno postoji i kao talas i kao čestica. Na koji način? Jednostavno postoje fotoni različite veličine. Kada se sudaraju u svom stalnom kretanju oni to čine pod različitim uglovima. Različiti uglovi sudaranja fotona nastaju jednostavno iz njihovih različitih veličina. Tako nastaju boje. Boje su samo različiti uglovi prelamanja fotona. Zato je celokupno postojanje u bojama. Međutim, kada se sudare fotoni iste veličine, gama fotoni, oni stvaraju stabilan vrtlog stacionarnih talasa ili polje. Torusno polje. Ono stvara masu. Eksperimentalno je dokazano da svetlost stvara masu. Tako nastaje materijalni univerzum kojega opažamo čulima i koji je sav u bojama i u svetlosti. Svetlost je osnovno svojstvo i mikrosveta, atomi svetle sami od sebe, naše ćelije svetle, naša DNK je svetlosni kod.²⁰

¹⁹ O tome kako prostor, odnosno kvantno polje, stvara masu, odnosno materiju, videti u radovima fizičara Nassim Hamein-a.

²⁰ Nedavno je snimljena holografška slika talasa jednog fotona (the shape of wavefronts of a single photon). Ona izgleda potpuno identično templarskom krstu, kako je to prikazano u slici na koricama ove knjige. To je zrakasti krst koji je nalik na kvadrat. Krst i kvadrat su stari simboli

Različite veličine torusa, odnosno vrtloga *akaše*, stvaraju objekte različitih veličina. Najmanji stvaraju atome, veći molekule i živa bića, u gravitacionom centru ljudskog tela je jedna takva mala "crna rupa". Veće stvaraju planete dok najveće "crne rupe" stvaraju galaksije. Čak su i astrofizičari zaključili da crne rupe stvaraju svu materiju univerzuma. Zapravo, one sve stvaraju. Sve su one u svojoj suštini samo vibracije, ali takve da se ponašaju koherentno kao čvrsti objekti. Na taj način priroda postoji i kao informacija i kao grubi 'materijalni' oblik, postoji i u vremenu i bezvremeno - odjednom. Na tim razlikama se zasnivaju dimenzije prirode.

Tako se *prakrti* manifestuje zahvaljujući *puruši* koji ne radi ništa.

Prema tome, *sânkhya*, kao najdrevnija nauka, govori o prirodi isto ono što otkriva savremena fizika koja nešto drugačijim jezikom govori o univerzalnom energetsom kvantnom Polju, Kvantnom hologramu ili Božanskom matriksu, koji je izvorno (našim čulima neispoljeno) polje svih pojedinačnih pojava (koja opažamo čulima kao svet oko sebe), i koje sve pojedinačne pojave povezuje u Jedno.²¹ Zahvaljujući toj opštoj povezanosti svega moguća su osećanja jedinstva i ljubavi prema svemu. Zapravo naša osećanja su upravo ta veza sa tim univerzalnim energetsom Poljem, zato pomoću svesti i osećanja možemo kreativno delovati na Polje i otuda na samu stvarnost.

Prakrti je univerzalna energetska osnova kosmosa. Ali energija nije i izvor svesti niti je ona svesna. Svest potiče od transcendentnog *puruše*. Svest je univerzalni privlačitelj i upravljač energije. Energija se uvek kreće ka svesti, ona uvek ima informativni karakter. Zbog te veze i privlačne blizine svesti (*puruše*), energija (*prakrti*) izgleda kao da je sama svesna i da se svesno kreće i dela, kao što nam izgleda da se opiljci gvožđa sami kreću, iako su zapravo privučeni magnetom.

Zato *sânkhya* uči da usled samog prisustva Čoveka, *puruše*, priroda, *prakrti*, se saobražava, odnosno kreira sve postojeće što vidimo kao objektivni svet.

materijalnosti i ostvarenja svesti na fizičkom planu. Vibraciono kretanje fotona koji stvaraju masu nalik je na "cvet života". Zato je "cvet života" simbol naše duše koja je kreator sveg života u prirodi.

²¹ 1982. godine na Pariskom Univerzitetu tim naučnika pod vođstvom profesora fizike, Alain-a Aspect-a, izveo je jedan od najvažnijih eksperimenata 20-tog veka koji menja temelje na kojima počiva današnja nauka. Aspect i njegovi saradnici su otkrili da su pod određenim okolnostima subatomske čestice kao npr. elektroni, u stanju da momentalno prenesu informaciju jedan drugome bez obzira na to koliko su jedan od drugog udaljeni. Uopšte nije bitno da li se radi o razdaljini od 10 metara ili 10 milijardi kilometara. Na neki način jedna čestica u svakom momentu zna šta druga čestica radi. Problem sa ovim otkrićem je taj da on ruši Ajnštajnovu postavku koja se zasniva na verovanju da ne postoji ništa brže od brzine svetlosti. Većinu mejnstrim naučnika ovo je navelo da osporavaju i preispitaju ovo otkriće, ali David Bohm, profesor fizike sa Londonskog Univerziteta, ponudio je mnogo radikalnije objašnjenje. On tvrdi da Aspectovi nalazi potvrđuju da objektivni svet ne postoji, tj. da uprkos tome što nam se ovaj univerzum čini da je materijalne prirode, sa čvrstim objektima, on je u suštini samo jedan hologram gigantskih razmera. U njemu je svaki delić odraz celine i celina se sadrži u svakom deliću. Zato je moguća trenutna komunikacija svih "delova", otuda je sve povezano u Jedno, kako to tvrde drevne nauke već od davnina. Trenutna komunikacija je samo drugi način da se kaže da je u osnovi svega svest.

Slično je otkrila i savremena fizika kada je eksperimentalno utvrđeno da se subatomske čestice ponašaju kao čisto energetsko polje kada nema prisustva čoveka u eksperimentu, tada one mogu da budu na dva mesta istovremeno, ne zavise od vremena i prostora - eksperiment "Dupli prorez" iz 1909 godine (Double-slit experiment) - a kada je čovek prisutan, onda se ponašaju kao materijalne čestice određene vremenom i prostorom. Samo su ljudi koji su vodili taj eksperiment znali kako treba čestica da izgleda i da se ponaša, i ona se tako ponašala. Svest je kroz ljude stvarala fizičku stvarnost. (Tako je u fizici nastao problem uloge subjekta u eksperimentu, uvidelo se da on nije samo posmatrač već aktivni učesnik koji presudno deluje na rezultate eksperimenta. Tek je nedavno Nova nauka i nova fizika povezala drevno znanje sa ovim eksperimentalnim rezultatima.²²⁾

U osnovi svega je kvantno polje (*prakrti*), a u njegovoj osnovi je svest (*puruša*). Svest povezuje sve čestice u jedno i omogućava komunikaciju među njima. U osnovi sveg života je svest. Zahvaljujući toj trenutnoj komunikaciji među subatomskim česticama, moguće je opažanje samog sveta, svest o postojanju.

To što je otkrila eksperimentalna fizika davno je rečeno u drevnom tekstu klasične *sânkhye*, *Sânkhya-kârîka* od Išvarakršne: 57. "Nesvesno, kao što nastaje mleko za ishranu teleta, preobražava se i priroda (*prakrti*) u svrhu slobode čovekove duše (*puruše*)." 59. "Kao što se povlači plesačica kada gledaocima prikaže ples, tako se odvrća i priroda pošto se izrazila pred dušom." 61. "...čini se da nijedno biće nije stidljivije od same prirode (ili čistog bića), jer kada shvati: „Viđena sam”, nikada više ne izlazi na dogled čovekove duše (*puruša*)."

1. Frekvencije ispoljene i neispoljene *prakrti*

Pored filozofske *sânkhye* o kojoj govorimo u ovoj knjizi, postoji *sankhyā* (naglasak je na poslednjem a) koja se bavi matematikom i fizikom. Smatra se da je stara najmanje 12.000 godina. Ona prirodu ili *prakrti* opisuje kao jedinstveno polje zasnovano na bezvremenom oscilatornom stanju prostora (*akaša*), koji je jedinstvena osnova svih oblika egzistencije, ispoljenih i neispoljenih. Tehnički govoreći, ***neispoljena ili bazična priroda, kao etar ili akaša, zasniva se na stacionarnim ili ne-hercijanskim talasima, a ispoljena priroda koju opažamo kao mnoštvo objekata i pojava, na vektorskim, hercijanskim talasima.***²³

²² O tome videti u knjizi Fritjofa Kapre: Tao fizike, Opus, Beograd, 1989 (Fritjof Capra: The Tao of Physics).

²³ Nikola Tesla je, pre više od jednog stoleća, otkrio i u svojim eksperimentima koristio jednu novu vrstu elektromagnetnih talasa koje je nazvao ne-hercijanskim ili stacionarnim. To je učinio da bi naglasio njihovu različitost od klasičnih, tzv. hercijanskih elektromagnetnih talasa. On je za vreme jedne oluje primetio fenomen loptaste munje. Tada je shvatio da se električna energija ne kreće samo vektorski već i sferno, stacionarno, postaje lopta. Ubrzo je razumeo da, ako je sve energija, onda je takvo ne-hercijansko kretanje fundamentalnije od vektorskog i hercijanskog, zato su sva nebeska tela sferna, i da takva svojstva ima fizika etra. Problem je u tome što postojeća nauka ne priznaje nijednu drugu vrstu elektromagnetnih talasa osim onih čije je postojanje 1888. god. dokazao H.R. Hertz.

Priroda ne-hercijanskih elektromagnetskih talasa je stacionarna, volumetrijska, nalik sferi koja diše, vibrira. Po tome se razlikuje od transverzalno vektorske forme klasičnih elektromagnetskih talasa. Na tom sfernom ne-hercijanskom principu zasnovana su sva nebeska tela, zvezde i planete, sva torziona kretanja energije u prirodi, od galaksija do individualnih živih bića. Sva ona dišu, njihovo srce vibrira zato jer je njihova energetska aura sferno torziono polje stacionarnih frekvencija. *Sankhyā* uči da ljudska svest, duša ili *puruša*, generiše torzione talase, da je ona vrhunski privlačitelj svih zbivanja prirode.

Brzina svetlosti je granica koja razdvaja hercijansko od ne-hercijanskog stanja *prakrti*. Hercijansko je sve sporije zbivanje do same brzine svetlosti. Ne-hercijansko stanje *prakrti* je iznad brzine svetlosti, zapravo trenutno zbivanje. Zato što je trenutno ono je ujedno i nezavisno od prostora i vremena, to znači da su sve mogućnosti ispoljenog postojanja tu sažete u bezvremeno Jedno, odnosno postoje paralelno. Hercijansko stanje je zato ispoljena *prakrti*, a ne-hercijanska je neispoljena.

Još pre 12.000 godina su matematičari *sankhyê* znali da vrednosti zlatnog preseka povezuju sve vrste elektromagnetskih zračenja, hercijanska i ne-hercijanska, ispoljene i neispoljene prirode, ekspanzivnog, kompresivnog i rezonantnog stanja. Na osnovu toga znali su za broj Pi, bazu prirodnog logaritma, prirodne konstante, brzinu svetlosti i za brzine veće od svetlosti, temeljnu frekvenciju kvantnog polja prirode, *prakrti* (izmerili su je na 299 792 458 oscilacija u jednom metru talasne dužine po sekundi, a to je brzina svetlosti u vakuumu), znali su za vrednosti čestica, elektrone, protone i neutrone, ono što se danas naziva Plankova konstanta, za prenos energije bez trenja, tj. bez gubitaka...²⁴ Ukratko, sve ono na čemu se zasniva savremena teorija univerzalnog kvantnog Polja i hologrfskog univerzuma, i još mnogo više: kako se ona povezuje sa čovekom i njegovom svešću, šta ona znači za čoveka i kako čovek da je ostvari u sebi. Štaviše, znali su da se ishod univerzuma ispoljava i ostvaruje kroz čoveka, kroz njegovo Sopstvo ili dušu. Nikako drugačije.

Čovek, *puruša*, je činilac koji spaja neispoljeno i ispoljeno jer nadilazi *prakrti*. U ovome je razlika između *puruše* i *prakrti*: *prakrti* je ili neispoljena ili ispoljena priroda, a samo se u čoveku događa njena celovitost i jedinstvo neispoljenog i ispoljenog aspekta postojanja - kada se ostvari transcendentalna svest koja ih obe nadilazi. Samo čovek može da bude svestan svih aspekata *prakrti*.

Dakle, vreme i prostor trodimenzione 'materijalne' realnosti koju opažamo čulima, nastaje spontano na osnovu nematerijalne bezvremene neispoljene suštine prirode koju ne opažamo čulima i relativnim umom. Ispoljena i neispoljena priroda su dve strane iste medalje. Jedna kao u ogledalu odražava drugu.

Savremena fizika je otkrila ova dva aspekta fizičke realnosti kada je otkrila da se subatomske čestice ponašaju i kao energija tj. talas, i kao čestice.

²⁴ Istraživanja o naučnom aspektu *sāṅkhya* videti u delu Srinivasan: Secret Of Sankhya - Acme Of Scientific Unification (<http://www.kapillavastu.com>)

Energetsko tj. talasno postojanje prirode je neispoljeno, i nazvano je kvant, kao čist potencijal, 'paketić' vibracija iz kojega nešto može da nastane. Šta će nastati, koji atom i element, zavisi samo od frekvencija, a frekvencije su i misli, ideje. Misli su najfinije frekvencije, odnosno informacije, po kojima se priroda ispoljava i oblikuje.

Ispoljeno stanje prirode su čestice, atomi i molekuli, ova materijalna realnost koju opažamo čulima i umom.

Neispoljena i ispoljena priroda se može prikladno uporediti sa kolskim točkom. Neispoljena osnova prirode je kao središte točka koje je nepokretno (stacionarno); ispoljena priroda je kao spoljni rub točka koji je stalno (vektorski) pokretan.

Neispoljena i ispoljena priroda je kao takva poznata i u drugim sistemima, ali najčešće ili u iskrivljenom, mitologizovanom ili u ezoteričnom obliku. Pored *sânkhya* samo je u taoizmu ova istina o prirodi jasno izražena. Neispoljena ne-hercijanska priroda je prikazana kao *Tao*, a ispoljena, hercijanska, kao *Te*. Odnos ispoljene i neispoljene prirode, čovekovo razumevanje obe i ispravno delovanje u skladu s obema, savršeno je opisano u delu *Tao Te Āng*. Ne-hercijansko delovanje iz perspektive hercijanskog u taoizmu se naziva *wu wei*, ili delovanje nedelovanjem. Simbol *tai či* (☯) predstavlja kruženje ispoljene i neispoljene prirode, od *akaše* do *buddhi* i od *buddhi* do *akaše*, od svesti do oblika i od oblika ka svesti, kroz sve suprotnosti. Ispoljena priroda sprovodi svest i percepciju postojanja Apsolutne svesti u sve oblike postojanja i iskustava, ***i vraća je tako obogaćenu božanskom Apsolutu ili puruši kroz svest o sebi (buddhi), svest jedinstva.*** To se vraćanje može razumeti kao kruženje celine, kakvo je predstavljeno u taoističkoj filozofiji simbolom kruženja *jina* i *janga* u simbolu *tai či*. Tako ceo univerzum diše i pulsira kao sfera.

Ispoljena i neispoljena priroda je osnovni uzrok postojanja polova u kretanju energije i u bićima, *jina* i *janga*, u svim procesima i pojavama. Na toj polarizaciji se zasniva *Ji Āng*, Knjiga promene, koja mapira sheme svih procesa i događaja, na mikro i makro planu.

Potrebno je nešto reći i o praktičnom razumevanju delovanja neispoljene ne-hercijanske prirode i ispoljene hercijanske u svakodnevnom životu.

Kategorije *prakrti*, *aham-kâra* i *buddhi* su one koje delaju na ne-hercijanskom spektru prirode, nezavisno od vremena i prostora, ovde i sada, stacionarno i holistički. Kategorija *manas* ili um spaja taj deo ne-hercijanskog spektra sa ispoljenim hercijanskim, sa trodimenzionom fizičkom realnošću i delanjem u linearnom vremenu i prostoru, sa svim kategorijama na shemi *prakrti* ispod razine *manas*, a to su *indriyâni*, *maha-bhûtâni* i *tanmâtrâ*.

Prevedeno na praktičan jezik, ovo znači da moć delovanja imamo utoliko veću ukoliko delujemo sa dubljih nivoa svesti (theta ili alfa), a to su nivoi svesti *aham-kâra* i *buddhi*, svest o jednom Ja-jesam i čista svest bez misli, a manju moć imamo ukoliko smo na površnim (beta) frekvencijama na nivou *manas*-a ili relativnog misaonog uma. Jer na najdubljem nivou smo jedno sa svim,

utemeljeni u ovde i sada, a u površnom, svakodnevnom umu smo nemoćni pojedinci nošeni iluzijom vremena i vezani pojedinačnim zbivanjima.

Na najdubljem nivou svesti, u svesti jedinstva, *mahat-buddhi*, ne postoji vreme, cilj je uvek već tu, a tako je i u suštini prirode, *akaši*. Ne postoji proces uzročnog dolaženja do cilja. On prividno postoji samo u površnom, relativnom umu.

Um spaja neispoljeni i ispoljeni (ne-hercijanski i hercijanski) aspekt stvarnosti kao ogledalo. Um je ogledalo u kome se ogleda cela priroda, neispoljena i ispoljena.

Ako mislimo hercijanski, ili kako smo relativnim umom navikli da mislimo (beta talasi, svakodnevni, aktivni ili relativni um - linearno kretanje, prvo uzrok pa onda posledica), takvo kretanje vremenom gubi svoju snagu i pravac i ne ostvaruje se potpuno, ili se ne ostvaruje uopšte ukoliko ga ne korigujemo i ne unesemo dodatni impuls, kako je o tome učio Gurđijev u "zakonu broja sedam". U najboljem slučaju ostvaruje samo onoliko koliko fizički odradimo na ostvarenju, ukoliko je ostvarenje fizički uopšte moguće.

Ako transcendiramo misli (*manas*) i delamo iz jednog Ja (*aham-kâra*) i čiste svesti (*buddhi*), onda delujemo preko ne-hercijanske strane, preko viših dimenzija univerzuma, ili astrala i *akaše* koji kreiraju buduće događaje na fizičkom planu, tada se zamišljeno ostvaruje onim što ovde vidimo kao „zakon privlačenja“, nezavisno od vremena i uzročnosti. Ne-hercijansko delovanje je potpuno inverzno onome što umom smatramo realnim i jedino mogućim. U objektivnoj ne-hercijanskoj realnosti je sve obrnuto, to je ogledalska slika ovog našeg 'ovde' i zato 'tamo' sve funkcioniše obrnuto, **tamo je sve već ostvareno i sve već postoji nezavisno od uzročnosti**. Na ne-hercijanski način delamo onda kada delamo celim bićem, svesno (beta) i nesvesno (alfa i theta talasi) potpuno predano, bez ikakve sumnje (bez uma), kroz zapovest ili čistu nameru, **kao da je cilj već ostvaren**. Tada uvek delujemo uspešno.

Vraćajući se na filozofski odnosno teorijski aspekt *sânkhya*, možemo reći da zbivanje univerzuma je u *prakrti* savijeno (*a-vikrti*) u Jedno, dok je svet predmetnog iskustva poznat kao razvijanje (*vikrti*) ili emanacija tog Jednog u mnoštvo koje omogućava iskustvo bivstvovanja u svesnom subjektu. To je osnovni poriv cele prirode. Ovo praktično znači da je *prakrti* implicitno polje u kome se bezvremeno nalazi apsolutno sve što može da postoji na bilo koji način. Sve što je bilo u univerzumu, sve što jeste i sve što će ikada biti već se nalazi u *prakrti*. **Nikada ne nastaje ništa novo**. Sve što uopšte može da postoji i da se dogodi, negde postoji i događa se. Sve što može da bude to će i biti, ono već jeste, ali neispoljeno. Mi opažamo kao aktuelni događaj u svetu samo ono što je trenutno ispoljeno u iluziji linearnog vremena u području naše percepcije. Naš um (*manas*) je činilac koji odlučuje šta će kada i kako da se ispolji iz opšteg potencijala svega („kvantne supe“ svih mogućnosti, kako kažu fizičari). **Um (logos) je instrument ispoljavanja svega. Samim tim on je istovremeno i instrument skrivanja svega.**

Mi možemo samo da opažamo dok smo pasivni i uslovljeni, tj. dok nam je um uslovljen čulima i telom (*indriyâni*). Kada dođemo do jedne i celovite ličnosti,

aham-kâra, do Sopstva, *buddhi*, onda stičemo moć delanja na osnovu čiste svesti (*puruša*), onda mi odlučujemo o pojavama i kreiramo događaje, odnosno šta će se ispoljiti iz *prakrti*.

Ako prevedemo ovo drevno kazivanje u savremeni jezik, možemo reći da u univerzalnom kvantnom Polju bezvremeno postoje sve mogućnosti bivanja (ako smo bolesni, tu smo i zdravi, ako smo siromašni tu smo i bogati, ako sada imamo jedno Ja, tu imamo sva ostala Ja i stanja uma...) samo je princip svesti taj koji odlučuje o energetskom oblikovanju stvarnosti, šta će od svega toga da se ispolji. Zato naša ubeđenja i najdublja verovanja, a to znači svest udružena sa osećanjima, presudno odlučuje o ispoljenoj stvarnosti u kojoj se nalazimo. Ako ispravno oblikujemo i usmerimo svoju svest i osećanja, tada možemo da kreiramo stvarnost oko sebe i u sebi, možemo trenutno da ozdravimo od svake bolesti i da promenimo egzistenciju. To je definicija vere (s kojom možemo postići čuda): spoj svesti i osećanja. Svešću oblikujemo, a osećanjima ulivamo energiju u taj oblik. Naša osećanja su naša energetska veza sa Poljem. Nedostaje nam samo svest o sebi.

Iz univerzalnog kvantnog polja (*prakrti*) oblikuju se pojedinačne čestice i atomi, od njih se sastoji sav fizički svet. Kakav će se atom oblikovati zavisi od njegovog električnog i magnetskog stanja. To znači bi se jedan atom promenio u neki drugi, potrebno je promeniti mu električno polje (Stark effect) ili magnetsko polje (Zeeman effect). Najsnažnije elektromagnetsko polje u ljudskom telu ima srčana čakra, centar naših osećanja. Energetsko polje srca je oko 3 metra. Nešto manje polje stvara mozak, centar svesti. Čakre u čovekovom biću su psiho-energetski transformatori koji kreiraju fizičku realnost. Prve tri čakre se odnose na vezu energetske osnove prirode ili kvantnog Polja, gornje tri na mentalno stanje i prisustvo svesti. Između tri donje i tri gornje čakre nalazi se središnja srčana čakra koja ih objedinjuje.

Klasični tekstovi naglašavaju da je *prakrti* nesvesna, ali ipak delatna zbog blizine *puruše*. *Puruša* privlači nesvesnu *prakrti* u dejstvo kao što magnet privlači opiljke gvožđa. Kaže se takođe da ona spontano dela u tuđu korist (*puruše*), kao što krava spontano luči mleko za tele. Tekstovi ne idu dalje od ovakvih opisa, ali delatnost nesvesne *prakrti* kao da je svesna možemo videti u celoj prirodi: u metabolizmu ćelija, u svim fiziološkim funkcijama, pa i radu našeg mozga (on radi i kada spavamo), sve se to zbiva spontano, ali svrsishodno; u somnabulnom stanju, kada telo izvodi složene fizičke pokrete, iako bez prisustva svesti; u nagonskom ponašanju životinja i ljudi. Za razliku od životinja koje nemaju individualnost, već se razlikuju prema vrsti, kod čoveka je ovo nesvesno ponašanje modifikovano individualnošću, tako da čovek za svoje (nesvesno) ponašanje misli 'ja činim', i samo zato, jer je individualizovano, to mu izgleda kao svesno činjenje, različito od ostalog nesvesnog zbivanja prirode. Ono jeste različito od životinjskog, po tome što je individualizovano, ali (još) nije svesno. To je samo iluzija ega. Osećaj individualnosti, Ja ili ego, takođe su manifestacije nesvesne prirode - iako su ključne za omogućavanje prisustva svesti, koja jedino pristiže od *puruše*.

Nesvesne ili mehaničke funkcije prirode, koje su neophodne za život, postaju prepreka u funkcionisanju uma i svesti. Naime, nezreo čovek je sklon da

prirodnu determinaciju u kojoj je sve predviđeno zbog opstanka vrste tumači kao svoje svesno delovanje, kao svoju volju. To mu daje privid zbrinutosti, čak i numinoznosti. Tada je njegov svesni život formativan, on živi mehanički, po obrascima prirodnih nagona, društvenih ili religijskih dogmi, a ne slobodno i kreativno. Stoga treba imati u vidu da je prirodna determinacija u nižim dimenzijama *prakrti* neophodna (u *indriyâni*, *maha-bhūtâni* i *tanmâtrâ*), a da se u višim (*aham-kâra* i *buddhi*) pokazuje kao glavna prepreka svesti o neuslovljenoj duši, kao iluzija koju treba pobediti.

U *manasu* ili fizičkom umu odvija se razgraničavanje i razdvajanje nižih od viših dimenzija. Zato je naš um često kontradiktoran, može da bude i uslovljen i kreativan.

Pre nego što počnemo sa upoznavanjem *prakrti* i svih njenih kategorija, biće nam od velike koristi da celu tu strukturu u svojoj imaginaciji predstavimo na dvojak način. Prvi način objektivnog ili kosmičkog prikaza *prakrti* biće da celu njenu strukturu, prema prikazanoj shemi, sebi predstavimo u obliku jednakostranične četvorougaoone piramide. Drugi način, koji odgovara prikazu subjekta ili mikrokosmosa, jeste u vidu zrakastog krsta.

To će nam biti od koristi iz dva razloga. Najpre zato što se radi o putu kojim naše razumevanje još nikada nije ozbiljno i sistematski bilo usmeravano, pa će nam ovakva imaginacija biti neophodna u orijentaciji na njemu. Tim pre što se ovde nećemo baviti samo idejama (sve one spadaju samo u jednu od 23. kategorija, u *manas*), već i onim prirodnim uslovima i zakonitostima po kojima nastaje sve, pa i same ideje. To je put koji nadilazi sve racionalne i pojmovne granice zato što je jedini koji osvešćava celo postojanje, koji vodi ka celini.

Drugi razlog je u tome što oblik piramide savršeno odgovara strukturi ispoljavanja prirode (*prakrti*). Priroda ima više dimenzija i sve one zajedno sačinjavaju piramidalnu strukturu, i zato se može reći da je priroda piramidalni geštalt. Kvadrat u osnovi univerzalni je simbol fizičkog ostvarenja, materijalnog sveta koji nam je svima čulima dostupan. Kao i krst, on simboliše ostvarenje uticaja sva četiri elementa, odnosno dimenzija: zemlje, vode, vatre i vazduha. Nematerijalni princip prostornosti u kojem se sve zbiva je *akaša* i on dobija svoj vid u skupnoj tački na vrhu piramide, ili središtu krsta. Kada se dvodimenzioni krst projektuje u trodimenzionalnom prostoru on postaje piramida, a njegovo središte vrh piramide. Na taj način se piramida može smatrati za trodimenzionalni krst kojem je tačka ukrštanja njen vrh. Dinamički energetski princip *prakrti* izražavaju trouglovi čije trojstvo sačinjavaju *gune* (*sattva*, *rađas* i *tamas*), trostruki princip zbivanja svega što postoji. Smisao cele strukture sažima se sintezom i svrsishodnim nadilaženjem u tački na vrhu, u *mahat*, stvaralačkoj kosmičkoj inteligenciji koja se u čovekovom biću (mikrokosmosu) događa kao čista svest ili budnost (*buddhi*), najviši intelekt ili objektivno razumevanje. Tačka na vrhu piramide je jedinstvo bića, univerzalno, bezvremeno kvantno Polje, iz kojeg proizlazi sve pojavno zbivanje u vremenu. Ista tačka je na mikrokosmičkom planu središte krsta koje predstavlja čovekovu Sopstvenost.

Ovakvo sažimanje od osnove prema vrhu, i nestanak piramide, odnosno *prakrti* u svesno postignutom jedinstvu bića (*samadhi*), sa čime se ostvaruje

njegova svrha, ključno je za razumevanje *prakrti* i celog sistema *sânkhya*. *Puruša* je ovde neuslovljenost koja omogućava zbivanje prirode uopšte. On se toliko oslobađa vela *prakrti* i dolazi do izražaja kao ono bitno, koliko se piramida, ili područje uslovljenosti prirode, sužava do svog potpunog nestanka ili utruća u bezdimenzionalnoj tački na vrhu, u svesti o neuslovljenosti kao ishodu zbivanja prirode. Kako *prakrti* postaje sve finija u višim dimenzijama, tako ona nestaje i otvara prostor *puruši*.

Struktura piramide jasno nam ukazuje na osnovnu zakonitost prirode da svaki nivo, koji progresivno predstavlja gustinu njenih vibracija i ujedno brzinu vremena njenog zbivanja, nadilazi kvalitativnim sažimanjem onaj niži. Osnova piramide pokazuje da su tu njene vibracije najsporije, što znači da je uslovljenost prostorvremenskog zbivanja najveća. Ona je ispoljena onim što nazivamo „materija”. Priroda je utoliko inertnija koliko su vibracije njenog ispoljavanja sporije i tako se konkretno uređuju kao prostor i vreme. Na tu konkretizaciju ukazuje simbolika kvadrata i krsta. Kako idemo ka vrhu, telo piramide sve se više sažima i postaje finije, vibracije zbivanja su brže, što znači da je materijalna uslovljenost slabija i sposobnost opstanka, preobražaja i odlučivanja u zbivanju veća. Drugačije rečeno, vreme njenog zbivanja gore je sažetije i brže. Pitanje vremena i prostora zapravo je samo pitanje brzine zbivanja i nivoa piramide. Najveća brzina zbivanja bića ka svom ishodu ili smislu je svetlost, ona osvetljava sve ostalo, sporije i uslovljenije zbivanje, ona otkriva da biće uopšte jeste, a da nije tek ništa. Svetlost je iznad sveg fizičkog sveta. Svetlost može da svetli zato što predstavlja ostvarenje smisla, i sav ostali život teži ka svetlosti jer teži ka smislu. Vrh piramide je svetlost pomoću koje se vidi samo postojanje kakvo jeste u celosti.²⁵ Ono što tako osvetljenom biću otkriva smisao je svest (*buddhi*). Kategorija *buddhi* je zato na vrhu cele sheme *prakrti*. Zato su svetlost i svest uzajamni kao što su to pojava i njen smisao. Jedno bez drugog nisu mogućí. Zvezda ne bi bilo bez čoveka (*puruše*), a bez zvezda ni samog kosmosa.²⁶ Prema piramidalnom modelu cela raznovrsnost oblika i načina bivstvovanja u prirodi, od neorganske materije preko svih vidova organskog života, do pojave misaonog ustanovljavanja i pamćenja u ljudskom umu (*manas*), može se posmatrati kao ispoljavanje jedinstvenog spektra različitih brzina zbivanja prirode. Materija je, tako, usporeno i uslovljeno, a misao slobodnije i ubrzanije zbivanje jedne iste prirode, njena veća diferencijacija. Materija je oblik, a misao informacija o obliku. Pri tome se ovi viši, brži i sažetiji nivoi (*manas*, *aham-kâra* i *buddhi*) samom svojom sažetošću kristališu i odražavaju niže i grublje nivoe; njihova finoća i brzina deluju kao ogledalo u kome se odražavaju grublji i uslovljeniji oblici. Ovo odražavanje je poznato kao osvešćenje. Um je često upoređivan sa ogledalom. Na taj način misao nije izvan prirode, već samo nadilazi vreme njenih nižih

²⁵ To predstavlja simbol svevidećeg oka na vrhu piramide.

²⁶ Na prigovor da je zvezda bilo i pre ljudi na Zemlji, odgovor glasi da ima svesnih subjekata na drugim planetama. Na primedbu da je zvezda bilo i pre njih, u ranom stadijumu razvoja kosmosa, odgovor daje Rig-veda, gde se kaže da u zvezdama borave *puruše*. Bilo ih je, dakle, samo zato da bi stvorile čoveka, odnosno, svesnog subjekta. Svejedno je da li je *puruša* u zvezdi ili u čoveku. Probuđeni tu ne vidi nikakve razlike, za njega je to jedno isto. Ceo univerzum je projektovan iz svesnog subjekta, *puruše*, čoveka.

ispoljavanja. Kao što ogledalo odražava lik, dok zid, na kome je ono okačeno, to ne čini jer nije dovoljno fin i uglačan, tako i unutrašnji organi (*antahkarana*) *buddhi*, *aham-kâra* i *manas* mogu da odražavaju smisao (ime) pojava oblika niže, grublje prirode, jer su bržih frekvencija i finiji od njih.

Viši nivoi prirode su bliži neuslovljenosti (*puruša*) koja joj omogućava svest o sebi. U njima je priroda inteligentnija, ali ti nivoi su sve uži i ređi jer je za veće prisustvo svesti potrebno srazmerno veće ulaganje energije. Za to su sposobne samo one retke jedinice koje imaju sve organske sposobnosti i iskustva (kulture) u bivstvovanju. Tako vidimo da su u prirodi najprisutniji nesvesni oblici života, neorganska priroda sa svojim elementima i mineralima. I ona je jednako živa, ali je karakteriše manje prisustvo svesnosti, ona se tu manifestuje kao sâm oblik, tu je svest identična sa samim oblikovanjem i potpuno je uslovljena njime. Znatno je manji broj živih bića koja u većoj meri koriste potencijal svesti. To su biljke i životinje koje, pored oblikovanja, svest koriste za opažanje i kretanje. Potpuna samosvest najređe je prisutna u prirodi. Tek u ponekom čoveku - koji smisleno i kreativno učestvuje u zbivanju bića, a ne samo u púkom postojanju i opažanju.

Na nižim područjima piramidalne strukture *prakrti* vidimo da prevladavaju grubi i inertni oblici, mineralni, biljni i životinjski svet. Oni ne učestvuju u stvaranju i oblikovanju prirode već su uslovljeni prirodom. Na višim dimenzijama iste piramide su svesniji subjekti, ljudska bića, koja koriste finije oblike bivstvovanja iste prirode, u obliku informacija, mentalnih aktivnosti, i donekle učestvuju u stvaranju i preoblikovanju prirode sa te osnove, a donekle su uslovljeni prirodom. Kada se ljudske duše razvijaju i steknu dovoljno svesti o sebi (*puruša*) one imaju veću moć stvaranja i slobode koju najviše pokazuju u periodima između inkarnacija. U tim periodima, pre rođenja u fizičko telo, duše se na višim dimenzijama prirode uvežbavaju u stvaranju na nižim dimenzijama. Većina mineralnih, biljnih i životinjskih vrsta nastale su kao rezultat planiranog, inteligentnog dizajna naših duša.

Piramidalna struktura prirode pokazuje hijerarhiju svih oblika života, pa i u ljudskom društvu, u kome postoje uzvišeni, svesni i produhovljeni ljudi, kao i oni nesvesni, više uslovljeni prirodnim nagonima. Široka osnova piramide odgovara širokoj ljudskoj masi, ona je inertna i podložna (psihološkom) uslovljavanju i (medijskim) manipulacijama. Kako se ide ka vrhu, broj ljudi koji je svesniji sve je manji, jer telo piramide se sve više sužava. Na samom vrhu su potpuno probuđeni i oni su uvek individualni, nezavisne su ličnosti; svaki prosvetljen čovek je originalan i jedinstven. Individuacija je jedini put do probuđenja, jer vrh piramide *prakrti* čini *antahkarana*, 'unutarnji organ' - on se zato ne realizuje spolja, već jedino kao čovekova samosvest ili probuđenje (*buddhi*). **Vrh *prakrti* je unutar čoveka, a ne izvan.** Samo ljudi iz nesvesne mase imaju zajednička verovanja i kolektivne obrasce ponašanja. Ljudi sa vrha piramidalne hijerarhije neposredno vide stvari kakve jesu. Koliko je čovek niže na piramidalno-ontološkom nivou, toliko su mu potrebni posrednici za spoznaju onoga što jeste, razni koncepti, mitovi i simboli, a oni sa samog dna piramide u postojanju učestvuju isključivo imitacijom tradicijskih obrazaca koje daju društvene i verske institucije; njihova percepcija postojanja ograničena je na

čulno dostupne fizičke objekte (sakralni objekti i predmeti). Oni su u potpunosti uslovljeni vanjskim uticajima. Što je nivo piramide *prakrti* niži, to je mehaničnost prirodnog zbivanja jača, a takođe i objektivizacija, tj. značaj objekata.

Ovakav pogled na ljudsko društvo jeste elitizam, ali nije diskriminativan, jer vrha nikad ne bi bilo bez široke osnove piramide. Osnova daje vrh. (Osim toga, svako može uvek da promeni svoj status u ovoj strukturi promenom stanja svoje svesti.) Zato niko ne može doći do prosvetljenja ako to ne uvidi, i ako ne poštuje svakog ispod sebe kao onoga ko ga je svojom životnom energijom uzdigao do prosvetljenog stanja. Otuda milosrđe i bezgranična ljubav prate svako istinsko prosvetljenje. Nažalost, niži slojevi nisu svesni takve svoje uloge - jer *prakrti* nesvesno radi u interesu duše čovekove - oni samo jače osećaju teret cele piramidalne strukture življenja. *Sânkhya* nas, predočavanjem ovakve strukture prirode sprečava da ljude delimo i upućuje na toleranciju prema svakom obliku života, i na prihvatanje apsolutno svega što živi i postoji - jer piramida nema nikakvog suvišnog oblika, ona je cela to što jeste na svakom svom nivou. Sve što postoji, svako biće ili pojava, jeste jedan oblik saobražavanja *prakrti* prema *puruši*. U tom smislu sve je jednako - iako postoji hijerarhija u prirodi. Prosvetljeni nikada ne dele ljude, jer vide celu strukturu - ali vide i njihovo funkcionisanje u strukturi sveta prema stanju svesti. Podele među ljudima nastaju jedino od strane nesvesnih, onih sa dna društvene piramide, jer oni na sve gledaju kroz optiku svoje tradicije i vere. Diskriminacije, sukobi i ratovi su mogući jedino među nesvesnim ljudima.

Piramidalna struktura prirode nam pokazuje da iako postoji kao celina ona ima i jasnu hijerarhiju u kome svako bivstvovanje odgovara svom ontološkom statusu.

Evolutivno nadilaženje uslovnosti prirode i sažimanje piramide ka vrhu poznato je takođe kao uzdizanje ka ideji dobra, lepote, istine i spasenja, dok je povećanje uslovljavanja i dezintegracije, širenje piramide ka osnovi, opšte poznato u iskustvu kao propadanje u zlo, u nesvesnost i patnju, kao ropstvo, gubitak sebe i autentičnosti bića. *Puruša* je izvan dobra i zla, on je neuslovljenost u čijoj slobodi postojanje uopšte i može da se dogodi sa svim svojim suprotnostima.

Piramidalna struktura *prakrti* nam može jednostavno objasniti smisao dobra i zla. U njenoj strukturi svaki nivo ima svoju ontologiju i modus bivstvovanja koji su na svom nivou ispravni i dobri. Međutim, nema čvrstih granica između nivoa, između različitih oblika bivstvovanja, tako da se oni prelivaju na susedne. Kada se jedan modus bivstvovanja iz nižeg nivoa preliva na viši, to se, u tom višem nivou, doživljava kao zlo, kao nametanje ograničenja. Kada se sliva iz višeg na niži nivo, takvo se bivstvo doživljava kao ljubav, milost i dobro, kao oslobađanje.

Piramidalna struktura *prakrti*, u kojoj vrh i osnova postoje istovremeno, pokazuje relativnost bivstvovanja prirode: dok se njeno prostorvreme sažima na pojedinim mestima, u *buddhi*, u samosvest čovekove Sopstvenosti, dotle se ona istovremeno rasprostire u predmetni svet mnoštva bića i pojava. Otuda su integracija i dezintegracija interaktivni. Zato u prirodi uporedo postoje

samosvest i zaborav, ime i oblik, ljubav i mržnja, dobro i zlo. Sve se to u vrhu piramide sjedinjuje i nadilazi u jedinstvu svih razlika. One sve nestaju u čistoj budnosti. Takođe, da bi se do budnosti došlo, sve se one moraju proživeti.

Piramidalna struktura prirode otkriva nam značaj sadašnjeg trenutka, na koji način bezvremena sadašnjost postoji uporedo sa vremenom. Vrh piramide je bezvremena sadašnjost, a kvadrat u osnovi je trodimenzionalni svet u vremenu. Prošlost i budućnost svega postoje na način piramidalnog sabiranja i dovršenja smisla u sadašnjosti, u vrhu piramide, uvek iznova i potpuno. Iako se proces sabiranja prostor-vremena upravo događa u svemu pojedinačnom, sve je večno zato što pripada celini piramidalnog sklopa. Svaka pojava u prirodi predstavlja holističko sažimanje svega prošlog i uslov je svega budućeg.

Piramidalna struktura prirode odražava holografski model univerzuma. Tačka na vrhu je svaka pojedinost univerzuma, a kvadratna osnova predstavlja mnoštvo, celinu, sve postojeće u fizičkom univerzumu. Sve pojedinačno je povezano sa svim ostalim, sa celinom. Celina se ogleda u svemu pojedinačnom - jer vrha piramide ne bi bilo bez široke osnove.

Drugi vid naše imaginacije u prikazivanju *prakrti* jeste vizija krsta. Središte krsta ima istu ulogu kao vrh piramide. Horizontalna linija predstavlja horizont bića i vremena. To je sav iskustveni svet *prakrti*. Vertikalna je večnost koja je prelama u sadašnjem trenutku - koji je tačka ukrštanja. Središte krsta je čovekova Sopstvenost: tu se događa ukrštanje bića u vremenu i neuslovljene večnosti, tu se uslovnosti vremena i bića nadilaze jer se suočavaju sa večnim duhovnim smislom. Zato je to ujedno i čovekovo središte s kojim je on povezan s univerzumom. Kada se čovekovo bivstvovanje zasniva na svom pravom središtu, Sopstvu, tada je univerzum njegov dom, cela je priroda tada njegovo telo, priroda je samo šira celina njegovog bića. Središte krsta je svesni subjekt; kraci su prostor i vreme kosmosa. Oni se sažimaju u svom središtu. Ovo nam, kao i kosmološka teorija Jačeg antropičkog principa (SAP), kazuje da kosmos postoji sa jednim ciljem formiranja svesnog subjekta. To znači da je kosmos naša sopstvena unutrašnjost, ili naše Sopstvo. U takvom jedinstvu opuštenost i blaženstvo u harmoniji jedini je način življenja. Za čoveka koji nije u sopstvenom središtu univerzum je neprijatelj, on se sukobljava sa prirodom i zato pati. Patnja se javlja uvek kada neko odbija svoje biće jer ne uviđa njegovu stvarnost. Ako je sve spolja naša unutrašnjost, tada je sve ono što nam smeta spolja, i osobine drugih ljudi, zapravo ono što u nama nismo osvestili i prevazišli, a nesvesno projektujemo van. To je suština čovekove (po)grešnosti. Neuviđanje i neprihvatanje smisla egzistencije kakva jeste, kao naše Sopstvenosti, izaziva osećaj izgubljenosti i neautentičnosti, što prirodno donosi patnju, otuđenost među ljudima i sa samom prirodom.

Priroda nije slepo linearno odvijanje niotkuda u nedogled. Ona ima svoj ishod i on se događa uobličavanjem postojanja u jedan pogodan oblik gde će se taj ishod rešiti, gde će se vreme odvijanja prevazići. Taj pogodan oblik prirode je čovekovo biće, njegova Sopstvenost je tačka preseka vertikale i horizontale i zato je njegova sudbina nadilaženje prirodne uslovnosti i prolaznosti. To je krst na koji je svaki čovek razapet, koji mora da ponese: da identifikaciju sa bićem preseče večnim duhovnim smislom u svom srcu. Na taj način, spasavajući sebe,

čovjek spasava i celu prirodu. Ona se nigde drugde ne može dovesti do oslobađajućeg savršenstva, nego jedino u oslobođenom i savršenom čoveku. Drugačije rečeno, savršen čovek je samo probuđen čovek, a on kao takav je samo odraz već postojećeg savršenstva prirode.

Prema shemi, središte krsta je *aham-kâra*, dok je *buddhi* kao lotosov cvet koji iz takvog središta niče i otvara se neuslovljenosti božanske duše (*puruša*).²⁷

Piramidalni geštalt je objektivni način prikazivanja procesa prirodnog zbivanja (*prakrti*), a krst subjektivan. On ukazuje na ukrštanje vremena i večnosti, odnosno na neophodnost prekidanja ili nadilaženja vremena kao jedinog načina da se nađe uslovnost bivstvovanja. Jer, uslovljenost nije ništa drugo do neuviđanje da vreme u apsolutnom smislu ne postoji. Zato što je ta tačka ukrštanja čovekova Sopstvenost, ovo predstavlja subjektivan način prikazivanja *prakrti* i on nije ništa drugo do egzistencijalno ostvarenje objektivnog procesa.

Piramidalni prikaz je kategorijalan, a krstoliki egzistencijalan, i oba se moraju razumeti.

2. Uzročnost

Priroda je područje uzročnog nastajanja. Ništa u njoj nije stvoreno kao novo i posebno, nego je proizvedeno ili ispoljeno iz jedinstvene i univerzalne osnove, *prakrti*. Stvaranje univerzuma je samo ispoljavanje ili razvijanje svih mogućnosti koje su sadržane u *prakrti*. Sve što je ispoljeno, kao nužna posledica dejstva odgovarajućeg uzroka, već je postojalo u svome uzroku i pre svog ispoljavanja u čulnom iskustvu, u implicitnom ili skrivenom ali jednako realnom stanju. Uzrok je, dakle, ono stanje u kome posledica već postoji u skrivenom obliku na finijim nivoima stvaranja, ali izvan čulnog iskustva. Nakon sticanja odgovarajućih okolnosti ona se može ispoljiti u prostorvremenu psihofizičkog doživljaja nekog subjekta. Dakle, pojam stvaranja aktuelan je samo u subjektivnom iskustvu (*indriyâni* i *manas*) koje je podložno linearnom sledu zbivanja u trodimenzionalnom prostoru. Samo sa te tačke gledišta stvari se pojavljuju kao nove. Nema ničeg novog u prirodi, ima samo skrivenog i otkrivenog.

Svoj realizam *sânkhya* pokazuje time što tvrdi da ono što ne postoji ne može nikada i ni na koji način da bude predmet neke aktivnosti ili iskustva. Zatim, da svaki proizvod sadrži u sebi supstanciju svoga stvarnoga uzroka i realno je postojao u njemu kao mogućnost. Da nije tako, sve bi moglo da nastaje iz svačega, što bi protivrečilo uzročnosti koja postoji u prirodi. Dalje se kaže da uzročno dejstvo pripada samo onome što ima neophodnu mogućnost za izazivanje odgovarajuće posledice, inače bi sve moglo da izaziva svašta. Razvoj svega na svetu samo je ispoljavanje onoga što je skriveno kao prisutna mogućnost na višim, finijim nivoima stvarnosti od one koja je kroz fizička čula poznata razumu.

²⁷ Vidi sliku na koricama ove knjige.

Dakle, uzrok i posledica predstavljaju nerazvijeno i razvijeno stanje jednog istog bića. Ono samo je bezvremeno i apsolutno. Na taj način, iako se sve kreće i preobražava u svakom trenutku, iako je prolazno sve što je nastalo u vremenu, ne postoji ni u čemu potpuno uništenje, bit svakog bića ničim ne može biti ugrožena. Sva moguća stanja bića koja se ispoljavaju u vremenu, prisutna su u svom bezvremenom ishodu, u najvišoj dimenziji, u *akaši* (etru, kvantnom polju), daleko iznad fizičkog nivoa stvarnosti (element zemlje) koju odlikuje supstancijalnost i deterministička inertnost, na kojoj se uz pomoć ograničenog uma (*manas*) vidi jedino prolaznost svega stvorenog. U *akaši* bezvremeno su prisutne i sabrane apsolutno sve mogućnosti bića koje se ispoljavaju u vremenu, prošlom, sadašnjem, ili budućem. Tu ništa nije izgubljeno niti ugroženo, niti se šta rađa niti umire. Tu su sačuvani svaka misao, svaka reč i svako delo, sva iskustva ikada stečena. Usled jedinstva prirode, koju oličava *mahat-buddhi*, naša Sopstvenost, suština ili duša, nemaju se gde izgubiti. Suočavanje sa njima očekuje svakoga ko postaje svestan sebe. Zato, probuđen ne može biti niko bez čiste savesti.²⁸

Već nam i sama logika s kojom ustanovljavamo prirodu kazuje da, ako su sve posledice već sadržane u svojim uzrocima u latentnom stanju, da bi se izbegao regres u beskonačnost, mora postojati jedan neprouzrokovani uzrok, univerzalno polje bića u kome su sjedinjeni svi fizički zakoni. To je *prakrti*. Ovo se može dokazati i na sledeće načine. Najpre, sve individue i pojedinačne stvari su ograničene i uslovljene nečim izvan sebe, širom celinom ili višom silom. Stoga ništa pojedinačno ne može biti uzrok kosmosa ili celine. Zatim, sve stvari prožimaju izvesne zajedničke osobine, kao što je atomska struktura, koje upućuju na zajednički izvor iz koga su potekle. Postoji aktivni princip koji se ogleda u razvoju svake stvari, a koji se ne može poistovetiti ni sa jednim stepenom toga razvoja. To je nešto šire od svojih proizvoda, iako je u njima imanentno. Uvek više uzroka učestvuje u izazivanju jedne posledice i zbog ovakve složenosti sve tvorevine u prirodi su različite. Sve su one, međutim, uslovljene, i zato ne mogu biti sebi uzrok. Jedinstvo koje opažamo u kosmosu ukazuje na jedinstveni uzrok svega i on ne može biti izvan *prakrti*, kao njen tvorac, jer nikakav uzrok ne može da stvori od sebe potpuno različitu i nezavisnu posledicu. Uzrok mora da sadrži više realnosti nego posledica ili bar najmanje isto koliko i ona. Iz ničega ne može ništa nastati. *Prakrti* je stoga neispoljena kao osnova, ali nije ni različita od svega što postoji. Razlika između ova dva stanja, između neispoljenosti i ispoljenosti, direktno je zavisna od jasnoće prisustva svesti koja ustanovljava prirodu kao takvu. U kojoj meri se postojanje ispoljava

²⁸ Svaka duša se suočava sa svim svojim ovozemaljskim delima do najsitnijih detalja onda kada napusti telo pri smrti fizičkog tela. Zato što odlazi u područje *akaše* ili etra, koji su sinonimi za *mahat-buddhi* u kome su sažete sve mogućnosti postojanja u Jedno. Duša to Jedno doživljava kao svetlost. Zbog toga iskustvo smrti slično je iskustvu prosvetljenja za života, u oba slučaja se rekapitulira sav život i sva dela i nadilaze se. Čovek ih se oslobađa, ali ih ne odbacuje, nego ih kreativno nadilazi nakon spoznaje njihovog smisla. Svako odbacivanje se vraća kao teret *karme*. Oslobođenje od *karme* i drame postojanja, odnosno najfinijih aspekata uslovljavanja *prakrti*, moguće je samo prihvatanjem i nadilaženjem u smislu svih mogućih modusa bivstvovanja *prakrti*.

zavisi samo od toga koliko smo svesni postojanja. Prisustvo tako čiste svesti, pak, zavisi od otvorenosti za neuslovljenost koja omogućava i prirodu i svest o njoj.

Holizam piramidalne strukture prirode i njena uzročnost kazuju nam da ona postoji tako što se u njoj ispoljavaju svi mogući oblici. Priroda je polje potpune slobode ispoljavanja apsolutno svega što može da se ispolji, to je velika svaštara. Apsolutno sve što uopšte može da postoji i da se dogodi na bilo koji način - to negde u prirodi postoji i događa se. Ova definicija nam najbolje može dati toleranciju i razumevanje neugodnih pojava.

Polje ispoljavanja svih mogućnosti može postojati jedino u slobodnoj volji. To je drugi način da se kaže da je sve slobodna volja, iako je uslovljena. Princip uzročnosti i slobode nisu u suprotnosti, oni postoje uzajamno. To je objašnjenje paradoksa: sve u prirodi jeste uzročno nastalo, ali istovremeno je nastalo zahvaljujući slobodnoj volji da se ispolji sve što uopšte može da bude ispoljeno, i zato ima slobodnu volju u sebi. Slobodnu volju omogućava neuslovljenost na kojoj počiva cela *prakrti*. Ovo podrazumeva da i slobodna bića mogu da budu neslobodna, kao što i neslobodna mogu da se oslobode. Ovu dvostruku prirodu principa slobode treba uvek imati u vidu.

Pitanje slučajnosti ili determinacije takođe postaje jasno u svetlosti ovoga što je rečeno o uzročnosti *prakrti*, i njihovo suprotstavljavanje je lažna dilema. Naime, uzročnost mora da postoji jer bez nje ne bi bilo doslednosti u fizičkim zakonima i biohemijskim procesima. Ali da postoji samo uzročnost, tada ne bi bilo nikakvog razvoja, sve bi bilo zatvoren krug. Pored uzročnosti mora da postoji i slučajnost koja otvara put slobodi izbora i novih mogućnosti. Mora postojati ravnoteža između uzročnosti i slobode slučajnosti. Ta ravnoteža je određena značajem zbivanja. Ono što je važno za opstanak je vezano uzročnošću i determinisano je. Ono što je manje važno prepušteno je slobodnom izboru i slučajnosti. Svejedno je da li ćemo se trenutno okrenuti nalevo ili nadesno dok tražimo hranu, ali nije svejedno da li ćemo je naći i opstati. Zapravo, da bismo našli hranu i obezbedili opstanak, moramo imati slobodu kretanja i izbora.

U suštini odnosa determinacije i slobode leži odnos između *prakrti* i *puruše*.

Zbog jedinstvenog uzroka cela priroda je jedinstvena i nepodeljena, apsolutno ništa u njoj ne može se izdvojiti po sebi i za sebe. To jedinstvo prirode je, međutim, slobodno jer *počiva na neuslovljenosti* i njoj služi u celosti kao svom krajnjem ishodu. Zato je sve bivstvovanje u njoj uslovljeno i neautentično sve dok čovek ne dozri do celovitosti bivstva i tako ga dovede do ishoda u svom životnom iskustvu. To je individuacioni proces, a ne kolektivni. Samo čista neuslovljenost može omogućiti nešto tako jedinstveno i celovito, u sebi potpuno, a raznoliko, savršeno i čudesno kao što je život prirode. Zato što počiva na neuslovljenosti *puruše*, priroda se može potpuno slobodno manifestovati na različite načine, može se trodimenzionalno sažeti u konkretan oblik ili privremeni entitet, u neki predmet, biće ili proces, a najpotpunije u svesnog subjekta - isto kao što se može rasprostreti u objektivnu i neorgansku prirodu. Jedna mogućnost jamči drugu.

Sloboda direktno podrazumeva individuaciju. Naime, ona je razlog što je sve jedinstveno u prirodi, što ništa nije isto. To je tako stoga što sve teži svesnom

subjektu a osnovno svojstvo svesnog subjekta je samostalnost i originalnost u delanju. U gruboj spoljašnjoj formi princip slobode se ispoljava u raznolikosti svih oblika - formativno, a na najfinijem planu kao čin slobodne volje u delanju svesnog subjekta - egzistencijalno. Kada subjekt učini nešto novo i originalno to je dokaz da je on svestan šta radi, da može to da uradi i da je uradio nešto novo po svojoj slobodnoj volji. (U skladu sa ovim treba reći da postoje subjekti koji ne delaju originalno jer nemaju svoju slobodnu volju, uslovljeni su spoljašnjim uticajima, pa stoga i nisu svesni. Svesni su onoliko koliko su nezavisni od spoljašnjih uticaja i delaju sami.) Oblik i delanje su grublji i finiji vid ispoljavanja slobode na kojoj se priroda zasniva.

Da ne bismo došli u paradoks da neuslovljenost (*puruša*) omogućava uslovljenu prirodu, moramo istaći da uslovljenost, tj. uzročnost prirode postoji samo za neprobuđenog čoveka. Koliko je čovek svesniji toliko je priroda (samo) za njega slobodnija i manje uslovljena. Osim toga ona nije jednolična i uvek linearna; ona je relativna, složena i često za posmatrača koji se rukovodi „zdravim razumom“ (*manas*) protivrečna, pa i nevidljiva. To je usled toga što se uzročnost proteže preko različitih dimenzija prirode (na *tanmâtrâ* i *maha-bhūtâni*) koje izazivaju relativnost vremena njenih zbivanja i tako nadilaze čulno iskustvo (*indriyâni*). Proces uzročnosti je prisutan, dakle, u celoj prirodi, ali mi vidimo samo one njegove delove koji prolaze kroz trodimenzioni fizički svet našeg čulnog opažanja, dok ostale delove istog procesa, koji se protežu kroz natčulne dimenzije, ne vidimo. Ovakva fleksibilnost uzročnosti prirode i neopažanje celog procesa daje racionalnom posmatraču iluziju da nije uslovljen i da su život i događanja u njemu slobodni, proizvod slučajnosti ili tek donekle uslovljeni, da nepravda preovlađuje i da se dešavaju čuda. Ono što nam izgleda kao nepravedna sudbina, bezrazložno zlo ili čudo, sastavni su delovi opšte uzročnosti koja postoji u celoj prirodi, ali koje mi ne opažamo fizičkim čulima jer dolaze iz drugih dimenzija prirode. Stvari nam izgledaju čudesne, nerazumljive i nelogične, nepravedne ili zle samo zato što ne vidimo ceo proces uzročnog nastajanja u prirodi, već samo onaj njegov deo koji nam je čulno dostupan. Probudeni vidi da u prirodi kao celini ne postoji zlo, sve u njoj služi u korist slobodne duše čovekove. (Otvoreno je pitanje da li savremeni čovek razume šta je njegov pravi interes, šta je zapravo njegova duša.) Takođe, zbog transcendentne i nelinearne prirode neorganskog područja uzročnosti, mnogima može izgledati da je život uslovljen čudljivim hirovima nekog Boga. Radi se samo o drugim dimenzijama uzročnog zbivanja jedne iste prirode.

Da bismo je bolje razumeli iznećemo ukratko nekoliko modifikacija uzročnosti koje su dostupne iskustvu razuma, i koje su sistematizovane u klasičnim tekstovima *sânkhye*.

1. Direktna uzročnost (kao drvo koje počiva na svome korenu i opstaje onoliko koliko i koren koji ga omogućava).

2. Uzročnost po istovremenosti (kada se pojavom jednog fenomena nužno javlja i drugi).

3. Uzročnost po uzajamnosti ili kompenzaciji (kada se nešto događa zbog ravnoteže suprotnosti).

4. Uslovljenost objektom (kada je nešto izazvano u postojanje zahvaljujući objektivnim uticajima: svetlost za stvaranje vidne svesti i čulo vida, zvučni talasi za slušnu svest i čulo sluha, objekti u umu za umnu svest i misli; položaji planeta na karakter i mentalitet čoveka, fizičko prisustvo i kretanje nekog objekta itd.).

5. Uzročnost podržavanjem (kada jedan fenomen uvek prethodi nekom drugom i njegova je osnova).

6. Uzročnost sadržajem (postoje sadržaji koji podstiču zlo i oni koji podstiču milosrđe i duhovnost, loša hrana i klima negativno utiču na zdravlje, čulnost i loše društvo vode u loš život, a dobri prijatelji u dobar, bilo šta može postati sadržaj stanja svesti i svaki sadržaj podstiče sebi slične sadržaje, dobre ili zle).

7. Uzročnost iz prethodnog rođenja.

8. Uzročnost preko akcije (*karma* - posledice koje se manifestuju samo s određenim akcijama tj. delima).

9. Uzročnost koja se ispoljava samo kao rezultat meditativnog zadubljenja, *samadhi* (sabranost, uvid, spokoj, *siddhi*...) i koja se bez meditacije ne može javiti.

10. Uzročnost koja nastaje samo kada su određeni činioци spojeni.

11. Uzročnost koja nastaje samo kada su određeni činioци razdvojeni.

12. Uslovljenost imitacijom i ponavljanjem običaja, tradicijom, ubeđenjima, sugestijom ili programiranjem uma (implantacija određenih sadržaja u podsvest ljudi da bi se kontrolisali).

Zbog jedinstvenog uzroka sveg zbivanja ništa u prirodi niti nastaje kao novo niti nestaje, jer sve je energija pa zato oblici nisu ništa po sebi niti za sebe. Samo se energija preobražava u kretanju (životu) usled delotvorne neuravnoteženosti prirodnih konstitucija (*guna*). Da se ne kreće, ne bi bila energija. Njena neravnoteža pokreće sopstvenu životnu energiju (*prâna*). Takođe, usled postojanja neravnoteže u samoj konstituciji prirode, njena uzročnost je takva da se nijedan uzročni proces nikada ne ponavlja na istovetan način. Zato je u njoj sve različito iako postoji red. Dakle, uzročnost postoji zbog jedinstvene osnove ukupne pojavnosti sveta, a stalna raznolikost svih uzročnih procesa zbog neuslovljenosti na kojoj ta jedinstvena osnova počiva i kojoj kao celina služi. Istovetno ponavljanje nekih uzročnih procesa događa se jedino čoveku, u njegovim neurozama, filosofiji, nauci i tehnologiji. Otuda je ona tako opasna za prirodu koja više voli da se slobodno preobražava i da svoju uzročnost posvećuje svrsi, celovitosti bivstvovanja koje počiva na neuslovljenosti. Za razliku od čovekove logične i tehnološke uzročnosti koja deli i porobljava, prirodna uzročnost je u celosti posvećena celovitosti i jedinstvu.

Opšta uzročnost prirode na nižim i grubljim dimenzijama ispoljava se u fizičkim i biološkim zakonima, dok u svom najvišem nivou, u umu (*manas*), dobija oblik skrivenih predispozicija (*samskara*) koje uslovljavaju ali i uređuju psihomentalne aktivnosti subjekta. Upravo zahvaljujući toj uređenosti, on može da pamti i da prepozna fizičke zakone.

Uzročnost prirode je nužna da bi se održalo jedinstvo i celovitost, jer samo kao celovita, priroda služi interesu čovekove duše (neuslovljenosti). Zato svako biće, koje nije celovito, pati u uslovljenosti.

Ako pogledamo shemu (slika 1), uzročnost je nužna samo do *manasa*. U *aham-kâri* ona počinje da se nadilazi otkrivanjem jedinstva prirode, koja je analogna jedinstvenoj ličnosti, što rezultira čovekovim probuđenjem (*buddhi*). Čovekova ličnost nadilazi uzročnost, u njoj se razrešava uslovljenost. Reke, biljke i životinje nemaju ličnost, a imaju jedino uzročnost. Zato je opšta uslovljenost uzročnošću najprisutnija u prirodi. Malo je ljudi koji su sposobni da budu celovite ličnosti, da budu oličenje smisla bivstvovanja u celosti i tako ga učine duhovno prisutnim, bar na području svoga iskustva. Uzročnost preteže u egzistenciji, i tu težinu oseća u svom srcu svako ko se bori za ličnu svesnost, za slobodu od ropstva u prirodnoj nužnosti. Ona je takva da mnoštvo bića mora da joj pripada kako bi se održavao proces organskog života koji počiva na uzročnosti. Većina ljudi mora da služi ovom procesu, oni su u najboljem slučaju prosečni ljudi čiji su životi posvećeni zasnivanju porodice, radu i zabavi u dokolici, a u najgorem propadaju u zlo koje predstavlja samo jaču stegu uzročnosti. (Zato zlo rezultira smrću ili uskraćivanjem slobode.) Oni nikada ne postaju celovite ličnosti (*aham-kâra*) usled neprepoznavanja jedinstva prirode. To je podvig koji samo poneki individualci ostvaruju teškom borbom protiv gravitacije većeg dela prirode koji služi uzročnosti, a koji se manifestuje u njima samima koliko i u društvu oko njih. Ako odole stihiji prirodne uzročnosti, koja je privlačna zato što je u njoj sve predviđeno i „prirodno”, i ostvare proces individuacije putem transcendencije, oni spoznaju jedinstvo sveg bivstvovanja i tako postaju celovita bića, probuđena i nezavisna. Oni su umakli prirodnoj nužnosti i patnji koju njena nepostojanost uvek izaziva. Umaknuvši uzročnosti postigli su svrhu prirode kojoj ona služi u svojoj celosti jer, postajući celovita priroda u malom, mikrokosmos, oni u svom iskustvu ostvaruju ishod *prakrti* uopšte, da služi ispoljavanju božanske svesti kroz dušu čovekovu. Oslobođajući neuslovljenu božansku svest u sebi, na kojoj počiva cela priroda, oni postaju nezainteresovani za njenu uzročnost, mogu biti samo posmatrači, a ne i učesnici koji se vezuju lancima njenih uzročnih zbivanja. Oni su svedoci (*sakšin*) ili posmatrači zato što vide smisao celog postojanja i ostvaruju ga kroz sebe. Učinili su ono što je trebalo učiniti, tako da više ništa nije preostalo, postigli su jasnoću viđenja svih zbivanja kao zbivanja prirode, a ne svoja. Ta jasnoća je omogućena neuslovljenom dušom u njima.

Priroda uvek ima obezbeđenu većinu koja joj služi u održanju organskog života (naročito među ženama),²⁹ pa zato može dozvoliti pojedincima da se

²⁹ Baš zato što su oličenje *prakrti*, neke žene, dovoljno zrele, na najbolji način mogu služiti interesima božanske svesti (*puruše*), svedočiti o njoj, osećati njeno delo i sprovesti njenu nameru, ili biti posvećene istinski duhovnim ljudima - bolje od mnogih muškaraca. S druge strane, muškarci, iako su u većoj meri oličenje *puruše*, upravo zato manje su svesni njegove prirode od žena, u praksi su vrlo često više udaljeni od božanske svesti nego žene. S ovim će se teško složiti i muškarci i žene jer čovek je najmanje svestan onoga što mu je najbliže i urođeno. Na ovaj paradoksalan način muškarci i žene su u istom položaju prema *puruši*. Može se reći da i muškarci i žene imaju iste mogućnosti za krajnje probuđenje ili prosvetljenje, ali ga različito izražavaju. Muškarci su okrenuti ka svetu i društvu i stoga izražavaju ostvarenje spolja, oni o tome pišu, filozofiraju i drže predavanja, oni su veliki učitelji, prosvetitelji i gurui, osnivači velikih religija i svet može da ih prepozna kao takve. Žene su, međutim, bliže samoj prirodi i prosvetljenje ne izražavaju spolja i spektakularno kao muškarci, prosvetljenje izražavaju

oslobode. U tome je njihova šansa, ti pojedinci su njeni najzreliji plodovi koji u sebi nose seme celog njenog postojanja, koji su oličenje njenog smisla. Prirodno je da takva akumulacija smisla može da se dogodi samo u manjem broju ljudi jer to je, zapravo, koncentracija energije bivstvovanja uopšte. Malo je njih sposobno da u sebi prihvati svu snagu života uopšte, sudbinu svih bića i odgovornost za njihovo spasenje. Ideal života ljudi koji čine većinu je da služe interesima organskog opstanka (*indriyâni*)

Priroda ima teleološku funkciju, u potpunosti je posvećena oslobađanju prisustva svesti, koja je celu omogućava. Ta njena funkcija se ostvaruje radom koji se može odvijati jedino kroz uzročnost. Rad je praktična primena svesti, bez rada svest je samo apstraktna mogućnost. Kroz rad se cela priroda transformiše u skladu sa svešću i tu transformaciju sprovode sva njena bića, od bakterija do ljudi i bogova. Jedino s takvim radnim učestvovanjem u životu prirode čovek kristališe svest svoje duše na ovom svetu, jer svest njegove duše omogućava sav život ovoga sveta. Zato priroda svim silama prisiljava čoveka da kroz rad dođe do spoznaje i slobode.

Na nižim nivoima piramide *prakrti*, rad se manifestuje kao fizička aktivnost. Na višim, a to znači unutaršnjim nivoima (*manas*, *aham-kâra* i *buddhi*), to postaje psihološki i intelektualni rad, i *karma*. Otuda je *karma* sveobuhvatan termin koji označava sam rad kao takav, delo koje nosi svoj rezultat, i same posledice rada odnosno dela.

Karma je suština oko koje se vrti smisao čovekovog postojanja.

U području ispod *aham-kâre* vlada uslovljenost uzročnošću prirodnog zbivanja i tu je sudbina svakog bića određena. Ali, samo je čoveku koji je postao oličenje jedinstva i smisla bivstvovanja (*aham-kâra* i *buddhi*), a to je sloboda od uslovljenosti, samo je njemu moguće da sudbinu prevaziđe, da se oslobodi zakona uzročnog delanja (*karma*). Dakle, sudbina postoji i ona se zbiva ispod *aham-kâre*, dok čovek nije svoj, dok nema jedno i celovito svoje Ja. Osvajanjem *aham-kâre* ona se prevazilazi i pobeđuje. Sudbina se ne može promeniti po želji,

intimnije i konkretnije, privatno, kroz svoje biće, kroz tihi rad u službi života i svesti kod onih kojima je potreban, svojih bližnjih, i svakome s kim dolaze u kontakt. Za razliku od prosvetljenih muškaraca koji su poznati nadaleko, da bi se prepoznala prosvetljena žena, mora se lično doći do nje i prodreti do njenog srca s punim poštovanjem i biti dostojan njenog odgovora. Često im je dovoljno da budu samo majke. Naime, mnogo je prosvetljenih majki koje tome ne pridaju nikakav značaj, već svoju prosvetljenost smatraju prirodnom, nikada ne govore o tome već je samo pokazuju delima ljubavi prema svim bićima. **Majke su na ovom svetu svojom bezuslovnom ljubavlju najbliže božanskoj ljubavi koja sve omogućava.** Muškarci prosvetljenje šire svetom, a prosvetljenu ženu primeti samo onaj ko joj se približi, i to isključivo preko njenih prosvetljenih dela ljubavi i razumevanja, ne kroz učenja o prosvetljenju. Oba načina su potrebna i dopunjuju se. Samo što se jedno lakše primećuje u svetu, a drugo teže. Zapravo, sudeći po ovome, izgleda da je prosvetljenih žena više nego muškaraca. Samo što muškarci od toga prave buku i religiju, dok ih žene tiho rađaju, hrane i oblače da bi to mogli da rade. Zato što su više vezane za prirodu, jasnije doživljavaju i božansku svest koja prirodu omogućava, više su religiozne od muškaraca. Ali zato im je i patnja na ovom svetu veća, zbog većeg iskušenja svih detalja i suprotnosti od kojih se sastoji ovaj svet. Takođe im često nedostaje i objektivno razumevanje onoga što doživljavaju. Muški um je ipak bolji u tome - iako je njemu teže da direktno i doživi to što objektivno može da objasni. Muškarci prvo objašnjavaju i uče pa onda doživljavaju. Kod žena je obrnuto, one sve prvo doživljavaju.

jedino se može nadići područje njenog zbivanja, u celovitoj ličnosti čija je svest uvek čista i neuslovljeno prisutna po svojoj slobodnoj volji.

Kao i piramidalna struktura *prakrti*, i njena uzročnost nas upućuje na prihvatanje i toleranciju prema svakom obliku postojanja. Ako je sve podložno uzročnosti, tada sve ima razlog svoga postojanja u opštem poretku stvari.

3. Emanacija

Ispoljavanje *prakrti* iz neispoljenosti (*avyaktam*) može se posmatrati dvojako: makro i mikrokosmički. Već smo ustanovili da bi makrokosmički vid bio imaginacija piramide. Mikrokosmički vid bio bi subjektivni okret ka onome ko svet ustanovljava, ka Jastvu (*aham-kâra*) i čistoj svesti (*buddhi*).

Svet ne postoji bez subjekta koji ga doživljava. Ovo ne znači da je svet iluzija, nego nam ukazuje na smisao i egzistencijalan značaj koji subjekat ima za svet. Naime, **svet postoji da bi formirao svesnog subjekta**. Subjekat u apsolutnom smislu je *puruša*. U području relativnog zbivanja prirode on je posmatrač koji kroz čovekove otvorene oči svetlu daje svedočanstvo o postojanju. Ukoliko su one budnije i otvorenije, utoliko je *puruša* prisutniji. Cela priroda postoji zbog posmatrača. Posmatrač postoji zbog cele prirode. Zato nema suštinskih razlika između makro i mikrokosmičkog ispoljavanja. To je jedan isti događaj. Zbog njihovog jedinstva, subjekat i svet u kome on biva su interaktivni.

Čini se velika greška kada se svet tumači kao iluzija, kao nešto što postoji samo u našoj percepciji ili tumačenju. Ne samo da je svet stvaran, svet je zapravo najviša stvarnost. Ali onda, zajedno sa svetom, i svestan subjekt je ista ta najviša stvarnost. Nema nikakve razlike u veličini i značaju stvarnosti sveta i svesnog subjekta. Svesni subjekt je primarni uzrok sveta, ali svet nije zato iluzoran. On je realan isto kao i svesni subjekt. Ako svet tumačimo kao iluziju, onda je to samo zato jer nismo svesni prave prirode i značaja svesnog subjekta, odnosno, sebe samih. To je oduvek bio jedini čovekov problem, i jedini zadatak spoznaje na ovom svetu.

Danas je na Zapadu, s primerenim zakašnjenjem, otkrivena u mnogobrojnim rezultatima iz oblasti kosmologije, astrofizike i kvantne teorije, čitava serija zapanjujućih koincidencija između numeričkih vrednosti nekih fundamentalnih konstanti prirode („prirodne konstante”) kao što je, na primer, odnos između mase protona i mase elektrona. Uočeno je da sama mogućnost postojanja života zavisi od ovih podudarnosti. Tako je ustanovljeno da određena suštinska svojstva univerzuma moraju da budu upravo onakva kakva jesu da bi se javila evolucija života zasnovanog na ugljeniku (po mnogima jedina osnova za nastanak života) i u krajnjem vidu čoveka kao svesnog posmatrača. Jasno nametanje ove činjenice dovelo je do nastanka kosmološke teorije Jačeg antropičkog principa (Strong Anthropic Principle ili SAP) po kojoj vidljive osobine svemira, ovakve kakve su u svemu, nisu proizvod slučajnosti ili prirodne selekcije između više mogućnosti, već su posledica sasvim određene svrhe: stvaranje uslova za nastanak svesnog subjekta. Taj princip kaže: „Vasiona mora imati takva svojstva koja dozvoljavaju razvoj života u nekom stadijumu

njenog postojanja.” Iz ovoga se dalje izvodi da je vasiona stvorena sa ciljem nastanka i opstanka posmatrača, i ti posmatrači su nužni za postojanje vasiona.

Dok Jači antropički princip kaže da priroda postoji baš ovakva kakva je, a drugačija ne može postojati, zato da bi stvorila svesnog subjekta, *sânkhya* ide korak dalje i tvrdi da prirode ne može ni biti bez svesnog subjekta. **On je primaran. On izaziva u postojanje celu prirodu.** *Purušu* možemo razumeti kao apsolutnog ili transcendentalnog subjekta. U klasičnim delima o *sânkhya* kaže se da je *prakrti* objekat, a *puruša* subjekat. Ovo ne treba razumeti na uobičajen način, jer je za *purušu* objekat i sam um. Stoga se kaže da je on transcendentalan (nadilazi um).

Smisao subjekta, i njegov fundamentalan značaj za postojanje objekata, može nam postati jasniji ako uvidimo da svetlost jedne zvezde, na primer, nikada ne bi bila opažena da nije došla do nekog posmatrača, subjekta. Širila bi se u nedogled u prazninu i ne bi bilo smisla njenog postojanja. A bez smisla ništa u prirodi ne može da postoji. Zato, bez subjekta koji je svestan njihovog postojanja, zvezde bukvalno ne bi ni postojale. Kada subjekt opazi njenu svetlost i postane je svestan, širenje njene svetlosti je postiglo svrhu, dobilo je aktuelizaciju smisla svoga postojanja u njegovoj svesti. Tek tada zvezda je postala ono što jeste. Kroz tog subjekta koji je opaža, ta zvezda je postala svesna sebe. Svi objekti traže i nalaze smisao postojanja u svesnom subjektu. Zato je rečeno da *prakrti* služi *puruši*.

Sama reč emanacija (ispoljavanje) kazuje o pojavi objektivnog sveta kao gubitku autentičnosti bića (*prakrti*). To je isti događaj. Stoga je osnovna odlika bivstvovanja-u-svetu zaborav autentičnosti, neuviđanje (*avidya*) i nesvesnost prave prirode postojanja, stvarnosti koja je uvek prisutna kao ishod svega. Taj ishod iz kojeg sve proishodi je *mahat-buddhi*. To je vrhovno počelo, velika budnost, to je suština bivstvovanja uopšte pa zato i čovekova suština. Čovek je nje u prosečnom životu nesvestan. Samo je povremeno svestan svoje individualnosti i volje (*aham-kâra*), dok je za vreme svakodnevnog budnog stanja uglavnom svestan površine i nekih funkcija svoga tela (*indriyâni*). I to je jedino područje koje čovek opaža kao ispoljeni svet: organski svet i ona područja neorganskog zbivanja koja su čulima dostupna ili mu se sama javljaju natčulnim putem. Za prosečnog čoveka priroda se ispoljava jedino u trodimenzionalnom obliku usled empirijske uslovljenosti njegovog opažanja. Organski život ne može postojati bez trodimenzionalne uzročnosti. Zato je ona iskorišćena za objašnjenje osnovne zakonitosti *prakrti* jednom prosečnom razumevanju.

Emanacija, odnosno ispoljavanje *prakrti*, kazuje o smislu same uzročnosti. Ono bitno, naime smisao ili ishod zbivanja ispoljenog sveta kakav se čulima pokazuje, nalazi se na višim dimenzijama prirode, a one ***nisu spolja nego unutar subjekta***. Zato opažanje sveta uvek zavisi od zrelosti subjekta, od neobmanutog prisustva svesti u njemu. Više kategorije, *buddhi*, *aham-kâra* i *manas* sačinjavaju „unutrašnji organ” (*antahkarana*) - dok istovremeno predstavljaju više, suptilne nivoe odakle se ispoljava sva vidljiva priroda. Otuda su te više dimenzije prirode unutar čoveka. One su aktivne u sva tri vremena (prošlost, sadašnjost i budućnost), dok čulni i delatni organi (*indriyâni*) postoje samo u sadašnjem

trenutku linearnog vremena. Zato je za razumevanje emanacije iz najviše kategorije nužno nadilaženje vremena.

Sve je ovo samo problem vremena: najviša stvarnost je uvek ovde i sada, u samom postojanju, naš um (*manas*) nikada nije ovde i sada, on je otuđen od postojanja jer uvek projektuje sebe u nešto drugo, u vreme, uvek misli šta je bilo i šta će biti, čak i kada osmišljava šta upravo jeste, sadašnji trenutak mu uvek izmiče. Nije moguće doživeti sadašnji trenutak sa aktivnim umom. Svo buđenje čovekovo jeste povratak na tlo realnosti ovde i sada, a to se postiže transcendencijom uma, a to znači prestanak projekcije vremena. To je moguće samo u potpuno probuđenoj (*buddhi*) ličnosti (*aham-kâra*). Čovek ne može doživeti stvarnost kao jedinstvo svega dok sam ne postane njeno oličenje kao stvarna ili jedinstvena ličnost (*aham-kâra*), niti će stvarnost ili suštinu svega doživeti drugačije nego kao probuđeni (*buddhi*) koji uvek biva kao onaj koji jeste u apsolutnom smislu, koji je stvaran, ovde i sada. Jer, najviša dimenzija bića (*mahat-buddhi*) isto je što i čovekova Sopstvenost. Zato spoznajući sebe čovek spoznaje svet oko sebe, i obrnuto. To je uzajamni odnos.

Emanacija u *sânkhyi* nije objektivistička već personalistička. Ona pokazuje kako smisao bivstvovanja univerzuma zadobija svoje oličenje jedino u čovekovo ličnosti, i nigde više. Priroda se ispoljava samo zato da bi kroz čoveka došla do svoga smisla, i da svoj smisao učini aktuelnim kroz njegovu ličnost i kreativnost.

Personalizam emanacije u *sânkhyi* ogleda se u njenom poređenju s čovekom koji se budi.

U svom autentičnom stanju priroda je potpuno jedinstvo bez ikakvih suprotnosti, bezvremena nenarušiva bit. To je *mahat-buddhi*. Kako čovek u prosečnom životu nije svestan stvarnosti prirode, ona se u njegovom iskustvu događa kao stanje dubokog sna bez snova (*sušupta-sthana*). To je jedina faza bivanja u kojoj je čovek potpuno nesvestan sebe i postojanja, iako opušten počiva u sebi, u suštini samog postojanja, koje ga sačinjava, i to ga regeneriše. Njegova svest je tu uspavana jer nije naučila da bude jedno sa samim bićem, sa samim postojanjem, učena je da se projektuje van, da se poistovećuje sa svojim sadržajima, individualnim oblicima zbivanja, mislima i delima, a oni su svi poništeni u jedinstvu bića. Kada se umoran od lutanja u događajima izvan sebe, čovek potpuno opusti od misli i dela, on padne u jedinstvo sa sobom. Ali, tada padne i u potpuni zaborav i nesvesnost jer je naučio da bude svestan uvek nečeg drugog, a ne sebe samog, samog postojanja. Mi smo nesvesni za vreme dubokog sna bez snova samo zato jer nismo sveni sebe, svoje prave prirode, kao ni prave prirode postojanja. Probuđenog čoveka odlikuje stalna budnost (*mahat-buddhi*) koja traje i za vreme tog jedinstva sa stvarnošću bića koje se spontano događa kao dubok san. To je zato što svest probuđenog nije različita od samog postojanja.

Aham-kâra je princip individualnog uobličavanja. To je sledeća pojava u emanaciji. Nakon buđenja i kratkotrajne pojave prvobitne i čiste svesnosti (*buddhi*), čovek postaje svestan sebe (*aham*) i pokreće (*-kârah*) svoje telo (*indriyâni*). Tada tek ustanovljava objekte (*tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*), jer osećanje sebe nije moguće bez odnosa sa objektima. Kosmički posmatrano, *aham-kâra* je princip po kome se individualno oblikuje svaka tvorevina i pojava

u prirodi. Sve je individualno određeno, inače u bezobličnosti ne bi moglo biti nikakve aktivnosti, a *prakrti* je uvek aktivna. Materija i energija mogu postojati samo kada su uobličeni na neki način.

Sa pojavom *aham-kâre* događa se razvoj objektivnog sveta. Na shemi vidimo da se od ove kategorije emanacija deli na dva dela. S jedne strane imamo *indriyâni*, koje označava fizičko telo živih bića koja su nosioci svesti, a s druge *tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*, koji sačinjavaju fina i gruba počela objektivnog, neorganskog sveta prirode. Osnovna osobina svega ovoga jeste postojanje u više dimenzija, ili stepena vibracija, finijih ili grubljih, kao što pokazuje model piramide gde je svaki viši nivo suptilniji od nižeg. Poznavanje dimenzija prirode od osnovne je važnosti za njeno razumevanje.

4. Teleologija *prakrti*

Pored uzročnosti, temeljno učenje *sânkhya* jeste da priroda ima svrhu svoga delovanja. U klasičnom tekstu *Sânkhya-kârikâ* kaže se:

56. Priroda je sazdana tako, od najvišeg uma pa do zadnje čestice, da posluži oslobodenju (svake pojedinačne) duše. Poduhvat je (prirode) zbog tuđe svrhe kao da je njena vlastita.

57. Nesvesno, kao što nastaje mleko za ishranu teleta, preobražava se i priroda u svrhu slobode čoveka (duše, *puruše*).

58. Kao što ljudi rade s krajnjim ciljem da zadovolje svoje želje, tako i neispoljena *prakrti* radi služeći dušu, i njen krajnji cilj je dokidanje patnje.

Videli smo kakav značaj ima svesni subjekt za emanaciju ili ispoljavanje prirode. Jasno je da takav značaj svesni subjekt nema zbog sebe samoga, već zbog svesti duše koja se kroz njega ispoljava na ovom svetu.

Priroda se oblikuje i ispoljava tako da omogući ispoljavanje svesti duše.

Svest duše se uvek ispoljava kroz sve oblike prirode; duša stoji iza inteligentnog dizajna u prirodi.

Međutim, to nije dovoljno. Krajnja svrha ispoljavanja jeste da se ***ispoljeni kosmos spoji sa svešću o sebi***. Zato je pored svih oblika stvoren i čovek, kao biće koje će konačno u sebi da spoji božansku svest duše sa celokupnim spoljašnjim ispoljavanjem prirode, sa samim postojanjem, razumevanjem smisla ispoljavanja. Trenutak tog spoja jeste stanje *samadhi* u meditativnom mirovanju, a praktično se pokazuje u delovanju kao *sahađa samadhi*.

Čovek dolazi individualno do tog vrhunca smisla postojanja u sebi samome svojom karmičkom zrelošću, na osnovu iskustva postojanja kroz sve svoje inkarnacije. To individualno iskustvo je i dalje subjektivno i statično, njegova moć delovanja je ograničena samo na jednog čoveka. To su ona stanja koja možemo da vidimo kod nekih svetaca, ili prosvetljenih ljudi. Ona su veoma inspirativna i potrebna svetu, ali nisu od praktične koristi čovečanstvu, njena ispoljavanja su veoma često subjektivna i ne postižu globalnu svrhu kojoj priroda teži kao celina.

Čovečanstvo kao celina dolazi do vrhunca ispoljavanja svesti duše i smisla postojanja izgradnjom civilizacije, kulture i nauke.

Svest duše je tako ogromna da joj je neophodna naučna preciznost da bi se ispravno ispoljila na ovom svetu.

Možemo videti ispoljavanje svesti duše uvek i svuda, naročito kod dece, kod dobrih i duševnih ljudi, u njihovoj dobroti, duhovitosti i duhovnosti, ali svest duše ima takvu snagu da može da deluje i nepraktično ako nije osvešćena na ispravan način, pa čak i destruktivno kada je neusklađena sa vremenom i prostorom, sa prirodnim zakonima. Sva destruktivnost jeste pogrešno ispoljavanje svesti duše, zapravo njen nedostatak. Ima i naroda koji su veoma srdačni i duševni, ali nepraktični kada je u pitanju praktičan rad i razvoj. Naime svest duše je tako nadmoćna sila sa tako velikom privlačnošću da čak i mali uvid u nju čoveka odvaja od ispoljenog sveta, od svake identifikacije sa svetom. Kada vidi svest duše čovek vidi božansku prisutnost u svemu i zato gubi svaku iluziju da treba nešto da menja u spoljašnjem svetu. On uživa u celini svakog trenutka, vidi božansku prisutnost u svemu. To je, međutim, samo prvi uvid i on daje statičnost i naivan odnos prema stvarnosti. To može da zakoči teleologiju *prakrti* ka *puruši* iako joj daje uvid koji je veoma bitan.

Da bi se savršeno ispoljila svest duše prvo treba poznavati pravu prirodu duše. Tada se može razumeti prava priroda *prakrti*, tj, prirode i njenih zakona. ***Poznavanje prirodnih zakona je neophodno da bi se ispoljila svest duše na ispravan način.*** Poznavanje prirodnih zakona jeste nauka. Razvoj nauke jeste razvoj civilizacije i kulture. Razvoj svega toga zajedno spada u teleologiju *prakrti* koja je opisana u spomenutim citatima iz klasičnog teksta.

U tim davnim vremenima kada je nastajao tekst *Sânkhya-kârikâ* bilo je dovoljno navesti primer mleka kojeg krava luči za ishranu teleta. Danas nam je poznata sva evolucija života i ljudskog razvoja pa teleologiju *prakrti* možemo razumeti u daleko širem i složenijem kontekstu.

Kada naučno osvesti prirodu do najfinijeg nivoa, i kada tako nadvlada uticaje prirode, čovek će ispravno moći da ispolji svest svoje duše.

Nadvladati uticaje prirode moguće je samo savršenim poznavanjem prirode. Sve dotle čovek će delovati na subjektivan i nesavršen način i biće u sukobu sa prirodnim zakonima, a to praktično znači da će biti žrtva prirodnih uticaja.

Sušтина učenja *sânkhya* jeste da čovekova duša, *puruša*, postaje poistovećena sa telom, sa *prakrti*, i tako doživljava iluziju i patnju. Kada se spozna prava priroda duše onda iluzija nestaje i duša postiže svoju autentičnost i neuslovljenost.

Taj proces spoznaje prave prirode duše jeste teleologija *prakrti*. On započinje osvešćenjem tela i prirodnih zakona, i proširuje se na sav razvoj civilizacije i kulture. Čovekova duša je tako ogromna da je to zapravo i sve što se događa na ovom svetu. Čovekovo telo nije samo njegovo fizičko telo, u prirodi nema granica, ona je hologram i veliko jedinstvo. ***Čovekovo telo je cela priroda.*** Kada se duša rodi u telu ona se spoji sa celom prirodom. ***Stoga teleologija prakrti jeste saobražavanje cele prirode, sva njena evolucija, cela ljudska istorija i razvoj, apsolutno sve što se događa na ovom svetu.*** Tako se priroda usavršava da bude podobna ispoljavanju svesti duše.

5. *Gune*

Jedno od najbitnijih obeležja *sânkhye* jeste njeno učenje o *gunama*. Tripartitnost us-trojstva prirode najbolje je sačuvana u arhajske fizici *đainizma* i *sânkhye*. Sa manjim ili većim izmenama ono je kasnije korišćeno u mnogim filozofskim i religijskim pravcima.

U svom izvornom stanju, u potpunoj uravnoteženosti i holističkom jedinstvu svih suprotnosti i činilaca, *prakrti* postoji kao bezvremena i neispoljena bit, kao jedini uzrok svega stvorenog (*pradhana*). Njen preobražaj (*parinama*) u iskustveni svet predmetne stvarnosti mnoštva entiteta nastaje usled poremećaja idealne ravnoteže njenih konstitutivnih stanja, *guna*, i nestanka jedinstva svih suprotnosti. Za taj poremećaj i nastanak sveta nije potreban nikakav spoljašnji uzrok u vidu tvorca, on spontano nastaje dejstvom igre samih osobina triju konstitutivnih stanja *prakrti* u svakom trenutku. Drugačije rečeno, da bi uopšte bilo prirodne aktivnosti neophodna je izvesna neravnoteža i nepostojanost u samoj njenoj osnovi koja će je pokretati. Zato su sve prirodne tvorevine i pojave prolazne, nepostojane i stoga će svako vezivanje za njih u svom krajnjem ishodu izazvati jedino gubitak i bol. Kako se cela priroda ne zbiva u vremenu, nego se vreme zbiva unutar priode, ni poremećaj njene ravnoteže, odnosno „nastanak sveta”, nije se zbilo jednom u prošlom vremenu, već se spontano zbiva svakog trena kao imanentna zakonitost svakog oblika života.

Tri kvalitativna svojstva, pod čijim uzajamnim dejstvom nastaju sve pojave u vremenu kosmičkog zbivanja, nazivaju se *gune*, što doslovno znači 'strune': *sattva*, *rađas* i *tamas*. Kaže se da one pletu užu kojim se vezuje duša čovekova (*puruša*) za objektivni, predmetni svet, i on tako gubi stanje nezavisnog svedoka. Oslobođanjem od tih veza, drama životnog iskustva i prirodne uslovljenosti nestaju, i *puruša* ostaje autentičan. Zapravo, s *gunama* priroda sama sebe vezuje u različite oblike obnavljajućeg zbivanja koje, zbog neophodne dinamike, nikada nije uravnoteženo i zato je nemoguće naći utočište u njoj. Priroda sputava svoju propusnost za svest duše, a ne samu dušu čovekovu (*purušu*). Svakako, ne sputava u potpunosti jer je tada ne bi ni bilo. U nižim oblicima života, kao što su mineralni i biljni svet, neuslovljenost je ispoljena u manjoj meri, dok je u višim jasnije prisutna, pri čemu je um čovekov najslobodniji oblik prirodnog zbivanja. Spektar svih oblika života predstavlja različitu meru uslovljenosti bivstvovanja, ali nikada potpunu slobodu.

Sattva doslovno znači suština. Etimološki reč dolazi od korena „*sat*”, što znači bit. *Sattva* izražava sve uravnoteženo, uzvišeno, nezavisno i čisto, to je posledica pobede nad svakim nesavršenstvom i njena je priroda dobra i svetlosna. Ona je stoga najprisutnija u svesnosti kao sposobnost razlikovanja. *Rađas* je strast za učešćem u aktivnostima i u promeni, za borbom koja nastaje usled vezanosti za prethodna dela. Razlikovanje je njegova glavna odlika. *Tamas* je tama, ona se suprotstavlja aktivnosti i održava inerciju postojećeg, to je mrak poistovećenja nastao usled nesposobnosti razlikovanja i aktivnog učestvovanja u promeni.

U svetlosti ispoljenog sveta *gunu tamas* možemo videti kao „grubu” materiju, mineralni svet, *rađas* kao područje grčevitih napora živih bića u borbi za opstanak, a *sattvu* kao 'nebeski svet', tj. kosmičku jasnoću svesnog uvida u stvarnost prirode, pamćenje i inteligenciju. Govoreći jezikom savremene fizike, *guna tamas* je arhaisko oličenje konstante gravitacije (G), *guna rađas* oličava „kvant dejstva” Plankove konstante (h), dok je *sattva* jasna analogija brzini svetlosti (C).

I ovde nam može pomoći imaginacija piramide. Kvadrat u osnovi je simbol materijalnosti i inertnosti *tamasa*, trouglovi su simboli stvaralačke dinamike *rađasa*, dok je vrh individualna samosvest kao atribut *sattve*. Materijalna osnova svima je data, slobodno kretanje i razvoj samo manjem broju bića, a samosvest najmanjem. Trojstvo *guna* koje prožima celu strukturu *prakrti* takođe je jasno predočeno trouglovima piramide.

Gune nikada nisu odvojene, one su uvek i u svemu prisutne, uzajamno se podržavaju i prepliću. Sama pojava sveta i svega u njemu posledica je zajedničkog dejstva *guna*, dok raznovrsnost pojava u svetu nastaje naglaskom energija jedne od njih. Mogu se posmatrati, kao i sve ostalo u *prakrti*, na dvojak način: kao objektivna kosmička ispoljavanja i kao čovekova individualna stanja. Kosmički vid *guna*, njihova neravnoteža koja sve stvara, očigledno je prisutan u svemu. U prirodi, naime, ništa nije isto niti je u potpunosti determinisano. Priroda je savršeni kaos, ali nije i potpuno nestabilna. To je uređeni kaos, savršenstvo višeg reda koje se ne može racionalno predstaviti. Kaos prirode nastaje otuda što početni uslovi bilo kog njenog procesa nisu određeni u linearnom vremenskom sledu. Početni uslovi svega su u *prakrti*, odnosno u poremećaju idealne ravnoteže njenih *guna*, a *prakrti* nije u vremenu. Dakle, ne postoji vreme ili trenutak (*ksana*) u kome su početni uslovi bilo kog procesa, pa i samog sveta u celini, bili određeni i nakon čega je proces započeo.³⁰ Zbog nesposobnosti mišljenja da izrazi relativnost vremena, možemo samo reći da su idealni početni uslovi svega prisutni u svakom trenutku, kao što možemo reći i da početni uslovi nisu u vremenu našeg iskustva već u *prakrti* kao bezvremenoj autentičnosti prirode. Iako su, stoga, uvek tu, oni su neuhvatljivi kao i samo vreme.

Ustanovljeno je da ni u jednom procesu u prirodi ne postoji uređenost koja bi se mogla predvideti; sve se menja. Naša sposobnost predviđanja nekog determinističkog procesa zavisi od tačnosti merenja početnih uslova. Ova tačnost nikada nije potpuna. Zbog malih razlika u početku, sistem će vremenom svoga ponavljanja i razvijanja postati nepredvidljiv, neprimetno male razlike u početku, postajuće vremenom sve veće i veće. Ma koliko mogli da ga predviđamo u početku on će jednom sigurno postati haotičan i nepredvidljiv. Ove raznovrsnosti i neodređenosti uslovi su za sav život i svu lepotu prirode koju vidimo, za šaru na kamenu, obalu reke, koru drveta, kretanje oblaka i let ptice.

³⁰ Zato Yoga-sútre (III, 52) kažu da *puruša* stiče slobodu kada se uvidi relativnost vremena. Iluziju kontinuiteta vremena pletu *gune* u vidu naizmeničnih i vezujućih stanja. Uvek smo upleteni u neke egzistencijalne sadržaje, nikako da se opustimo od svega. Uvidom u stvarnost sadašnjeg trenutka (*ksana*), da je upravo tu, u njemu, večnost, tvoračka aktivnost *prakrti* nestaje i vraća se u prvobitno stanje u kome je *puruša* uvek slobodan.

Sve je slobodno da postoji na svoj jedinstveni način, ali ovakva haotična stvarnost prirode nije izraz njene nestabilnosti, već posvećenosti čisto neuslovljenosti, *puruši*. Priroda je uvek potčinjena *puruši* koji je uvek prisutan i stoga smisao njenog bivanja nije vremenski uslovljen. Ono što nam izgleda haotično na lokalnom nivou, na globalnom planu pokazuje osobine poretka i svrsishodne uređenosti. Drugim rečima, stalna dinamika prirode koju stvaraju *gune tamas* i *rađas*, kao suprotni polovi, ima svoju svrhu u *guni sattva*. Ona je privlačitelj svih nižih zbivanja prirode. Nepostojanost u prirodi je, dakle, prisutna samo na lokalnom nivou, kada se posmatra jedan delić njenog zbivanja iz individualne tačke posmatranja (*indriyâni*), što daje privid linearnog vremenskog sleda. Na globalnom planu univerzum kao celina je izvan vremena i uvek je savršen, tu je priroda uvek prisutna u svom apsolutnom ishodu, neuslovljenosti koja je omogućava.

Zahvaljujući *gunama* delovanje prirode ne može se razumeti pomoću nekog sistema ili koncepta, umom koji je od vremena, koji deli i sintetizuje. Može se samo doživeti u svim suprotnostima i jedinstvu, kroz blaženstvo njenih slepih strasti i patnje saznanja.

Pored ovoga što smo rekli o kosmičkom vidu *guna*, možemo dodati da *sattva* obeležava suštinu ili ideju oblika koji treba ostvariti, *rađas* snagu i rad na ostvarenju oblika, a *tamas* prepreke ili materiju koja se obrađuje. Svaka pojava u kosmosu ima svoju svrhu koju ostvaruje (*sattva*) i rad na njenom ostvarivanju (*rađas*) neposredno postoji u odnosu na ono što daje otpor toj aktivnosti i što treba nadići i obraditi (*tamas*). Svrha *guna* je da pokrenu (*rađas*) ka cilju (*sattva*) i učvrste ostvareno (*tamas*). *Sattva* odgovara afirmaciji, a *tamas* negaciji, *rađas* je borba između njih. *Rađas* i *tamas* takođe predstavljaju borbu suprotnih principa, dok se *sattva* javlja kao nužno nadilaženje prethodnog stanja, inače dinamika prirode ne bi bila stvaralačka, bila bi apsurdna. Stoga je *sattva* osobina stvaralačkog nadilaženja suprotnosti i protivrečnosti koje blokiraju razvoj, mogućnost novog izbora, pa je zato i odlika svesnosti.

Tradicija slikovito predstavlja *gune* kao svetiljku. *Tamas* je gorivo koje sagoreva, *rađas* je živi plamen, a *sattva* svetlost.

Psihološka stanja *guna* predmet su detaljnog opisa u *Bhagavad-giti*. *Tamas* je osobina koja prevladava u svemu što je nesvesno, neaktivno, ropski potčinjeno nagonima i navikama, dominaciji bilo čega bez poriva za promenom. To je nesposobnost razlikovanja i preobražavanja, neaktivnost koja čoveka vodi u svakojaku podložnost, tupost i lenjost. To je neosetljivost na bol i jednostavnu radost drugih, neuviđanje pravog položaja koji treba zauzeti, odnosno neobjektivnost. Ukratko, krajnja nezrelost svesti duše. *Rađas* dominira u svim aktivnostima koje vode ka uspehu preko pada i ponovnog podizanja. To je težnja za zadovoljstvom i ispunjenjem, prevashodno fizičkih potreba. On je uzrok nemirnog naprezanja i trošenja energije, večitog traženja i večitog nenalaženja ničeg stalnog u svetu večnog preobražaja. Ukratko, to je razvoj svesti duše na ovom svetu. *Sattva* je uvid u svrhu aktivnosti i mirovanje nakon ostvarenja. Njene osobine su saznanje, finoća i pročišćenost od svih taloga koji zagađuju čistotu čovekove samosvesti. Ovo su osobine oslobođenih od neznanja i strasti

(*tamas* i *rađas*), to je smirenje koje oslobađa autentičnost i punu zrelost čovekove duše (*puruša*).

Sattva je svesnost, *rađas* je subjekat, a *tamas* objekat.

Sve kategorije prakrti (kakve su date na shemi) imaju osobine triju guna. Na primer, *mahat-buddhi* je u aspektu *tamas* individualna svest o sebi, u aspektu *rađas* to je svest o sebi koja je istovremeno i povremeno povezana sa objektivnom svešću ili dušom, koja uviđa razliku i sve iluzije individualne svesti, dok je u aspektu *sattva* to čista ili objektivna svest o sebi kao svest duše, ili svest o božanskom Apsolutu, o *puruši*. Kategorija *aham-kâra* je u aspektu *tamas* najniža svesnost ega, ograničena samo na svoje telo i svoju egzistenciju, u aspektu *rađas* ona je svest u dinamičkoj interakciji sa drugim individuama, što podrazumeva razumevanje i učenje kroz sukobe sa drugima i borbu za svoj opstanak, dok je u aspektu *sattva aham-kâra* čista ili objektivna svest o svojoj individualnosti, jedno Ja, koje je sposobno da sprovodi višu svest duše, sposobnost predaje i napuštanje ega. Kategorija *manas* u aspektu *tamas* predstavlja um koji je potpuno identifikovan sa telom i svojim sadržajem i koji ne razlikuje sopstvene od tuđih i nametnutih sadržaja; to je stanje sna i nesvesnosti, koje se može izražavati i na javi, a ne samo za vreme spavanja. U aspektu *rađas* to je uobičajeni um sa svojom dinamikom kroz sva iskušenja suprotnosti i borbe za razumevanje, koji počinje da razlikuje svesno od nesvesnog, koji kritički preispituje sadržaje. U aspektu *sattva rađas* je čist razum koji omogućava objektivno razumevanje i razlikovanje svih sadržaja i svest o sebi, o višim kategorijama (*aham-kâra* i *mahat-buddhi*). Slično je i sa ostalim kategorijama *prakrti* koje se odnose na biće i dimenzije postojanja. Sve se one izražavaju kroz dinamiku *guna*.

U vezi sa duhovnim pročišćenjem, *gune* možemo najbolje razumeti na sledeći način: *tamas* je grubi telesni oblik čija su stanja objektivno merljiva i ustanovljiva (područje nauke); *rađas* je područje subjektivnog iskustva interakcije ličnosti sa okolinom kroz njenu psihodinamiku, to su subjektivna osećanja i misli izložene promeni i nepostojanosti usled delovanja suprotnosti (područje psihologije, umetnosti i filosofije); *sattva* je stanje neuslovljenog i uvek budnog svedoka (*sakšin*), čiste svesti u čijoj svetlosti je moguće iskustvo tela i uma, ali čije svakodnevne aktivnosti i promene stanja ne deluju na svedoka i njegovu nezavisnost (područje ezoteričnih aspekata religija koje izražavanju čovekovu autentičnu duhovnost).

Takođe i razne duhovne prakse podležu *gunama*. U *tamas* spadaju sve one prakse koje se zasnivaju na ritualima, imitaciji i gruboj kontroli fizičkog tela (ekstremni dogmatizam i asketizam nekih monaških redova, fakirizam, šamanizam). Pod *rađas* spadaju sve one tehnike koje se zasnivaju na pukoj reakciji i doživljavanju efekata, kao i na posredovanju nekih astralnih sila, prirodno ili veštački stvorenih, ili pomoću psihodeličnih supstanci. Ove tehnike su naročito popularne danas, kao 'spiritualne tehnologije Novog doba'. U *gunu sattva*, međutim, spadaju prakse koje trajno preobražavaju celo biće, koje vode u duhovni rast (*bhavana*) i sazrevanje kome je posvećen ceo život. Toj tradiciji pripadaju prakse joge i budizma. One sadrže ne samo metode za postizanje transcendentálnih stanja svesti, nego i njihovo trajno ostvarenje kroz etiku i razumevanje njihove prave prirode.

Gune nam takođe osvetljavaju složeni problem sudbine i slobodne volje. Prema njima, *tamas* odlikuje najveći procenat ljudi na svetu, one koji su potpuno uslovljeni zakonom sudbine koju nije moguće menjati, i kod kojih takvi pokušaji proizvode samo patnju; *rađas* pripada nešto manjem broju ljudi koji uspevaju delimično da utiču na svoju sudbinu i koji traže slobodu, dok kvalitet *sattva* pripada onim malobrojnim pojedincima koji mogu da budu potpuno slobodni od sudbine koju nameće prirodno uslovljavanje.

Sattva je oličenje nesebične milosti, *rađas* strasti koja biće doživljava kroz korisnost, a *tamas* inertne pasivnosti koja nije svesna prave prirode bića. *Rađas* i *tamas* preovlađuju u svetu, dok se *sattva* javlja kao dar s neba, kao osobina prosvetljenih koji su nadišli uobičajenu ljudsku egzistenciju kojom dominiraju dva načela: pasivna ravnodušnost prirodnog odabiranja (*tamas*) i aktivna surovost odnosa u društvu (*rađas*). Njihova nežnost se ne obazire na suprotnosti kojima su izložene sve pojedinačne stvari ovoga sveta, jer ih sve vidi u svetlosti celine. Otuda potiču njihova milost i oprostaj. *Sattva* se izražava prostodušnom dobrotom i ljubavlju.

Svet se pokreće dejstvom tri imanentna konstitutivna svojstva, a ne podsticajem izvan sebe.

Dakle, sâmo kretanje energije prirode je imanentno prirodi, dok cilj ili svrha kretanja pristiže od transcendentale duše ili *puruše*, odnosno svesti.

U *sânkhyi*, priroda je holističko jedinstvo, to je velika mreža uzajamnih odnosa gde svaki oblik postojanja u sebi podrazumeva sve ostale. Ništa u prirodi ne postoji kao izdvojeno (po mehanističko-atomističkom modelu), već u organskom jedinstvu sa svim. Ovo jedinstvo i jeste ono što se naziva život i po čemu se živo biće razlikuje od mašine. U svim stvarima postoji urođena životna sila (*prâna*) koja im daje životnost. Učenjem o *gunama* sagledali smo kako osnovna konstitutivna svojstva bića sama pokreću životnu energiju bez poriva izvan sebe. Samotvornost daje biću životnost, jer samo veštačke tvorevine zahtevaju tvorca izvan sebe. Tajna samokretanja univerzuma i njegove životnosti leži u relativnosti vremena stvaranja koje je omogućeno holističkim prožimanjem između apsolutnog (večnog) i relativnog (lokalnog, vremenskog). Apsolutno i pojedinačno, večno i prolazno prožimaju se i podržavaju kao kod disanja, ovde i sada. Tako se pokreće sve u prirodi.

6. Prâna

Ova reč označava dah. To je životna sila koju Aristotelov termin *energeia* u svom doslovnom prevodu označava kao biće u kretanju, bivstvo-u-delu, životodavna delatnost bivstva ili njegova aktuelnost. **Priroda je sveopšte kretanje zato što je ona cela u suštini energija. Sveopšte kretanje se održava sâmo od sebe usled dinamike guna.**

Sveopšte kretanje je ono što vidimo kao energija. *Prana* je stoga energija, pre svega vitalna energija koja omogućava život.

Energija je stoga kretanje, a kretanje nije ništa drugo do **povezivanje**. Energija je uvek kretanje nečega, povezivanje s nečim, bilo suprotnih polova u

elektricitetu ili u magnetizmu, bilo napor ili snaga koja se ulaže u kretanju ka nekom cilju, ostvarenju nekog plana. Kada se **povežemo** sa drugim bićem osećamo njegovu energiju.

Energija izvire iz *akaše* ili etra, iz univerzalnog kvantnog polja u kome je **sve povezano u jedno** izvan prostora i vremena, u kome se subatomske čestice zato kreću i komuniciraju trenutno, nezavisno od prostora i vremena jer su već povezane u holografsko jedinstvo. Ista svojstva ima i svest ili čist intelekt, *mahat-buddhi*. Svest je povezivanje smisla i značenja svakog zbivanja. Zato su u *sânkhyi* i Patanjđalijevoj jogi *mahat-buddhi* i *akaša* sinonimi, imaju ista svojstva. Kada potpuno osvestimo smisao i pravu prirodu zbivanja (*mahat-buddhi*), onda ga vidimo kao energetska pojavu (*akaša* ili eter). Takođe zbog istovetne suštine svesti i energije, svest upravlja energijom kao njena viša instanca, energija je pojavna tvar koja se tiče bića, a svest se odnosi na svrhu njenog kretanja i smisao te pojave, na ontologiju.

Prâna u *sânkhyi* nema nezavisno mesto kao u sistemu *vedante* zato što, kao biće u kretanju, ne može da postoji nezavisno od bilo čega što svojim kretanjem stvara. Kao i *gune*, ni *prâna* nije predmetna niti supstancijalna, zato o njoj zaključujemo samo na osnovu posledica.

Ova energija, koja pokreće autonomni nervni sistem, obuhvata celo telo i sve njegove finije nivoe. Ona stalno cirkuliše kroz telo delujući kao snaga koja oblikuje organe prema potrebnim funkcijama. Prema najprimetnijoj cirkulaciji, disanju, deli se na pet dahova: *prâna* je udisanje; *vyâna* je raz-disanje, odnosno raspodela udahnute energije po telu u trenutku zastoja nakon udisaja; *apâna* je izdisanje; *samâna* je asimilacija energije pri zastoju nakon izdisaja; *udâna* je istiskivanje, energija koja deluje nezavisno i suprotno od ostalih, kao kod izlučivanja. Postoje i druge podele *prâne* u indijskoj filozofskoj i jogičkoj tradiciji, ali sve se one zasnivaju na činjenici da se *prâna* ispoljava preko neke funkcije, nikako sama po sebi.

Prâna se može razumeti kao Bergsonov „životni zamah” (*elan vital*). Ovaj zamah (pokret) je svrsishodno preobražavanje oblika u vremenu, koje vidimo u celoj prirodi, i ustanovljujamo ga kao stvaranje života.

Zamah životne energije izvire iz slobode koja omogućava da bića uopšte bude, pokret *prâne* je pokret manifestacije bića, njegovo opiranje nemanifestovanom jedinstvu, baš kao što se udisanje opire izdisanju. U suštini, životnu energiju *prakrti* privlači u pokret potreba za dozrevanjem iskustva o svim mogućnostima i svrsi postojanja, odnosno za dozrevanjem svesti. Svrha svakog živog bića jeste njegovo sazrevanje. Vrhunac ovakvog sazrevanja nalazi se u svesti o nezavisnosti duše probuđenog čoveka (*buddhi*). To je žižna tačka ili osovina koja upravlja kretanjem *prâne*, to je cilj zbivanja cele prirode koja tome služi kao podloga za iskustvo. Otuda svest upravlja kretanjima *prane*.

Svi životni oblici su pokret ka svesti, ka ishodu. Svaki oblik postojanja je zapravo informacija kojom se prenosi svest. Samo takvo kretanje, koje je informativno, daje životnu energiju svemu.

Kretanje svih životnih oblika ka svojoj bezvremenoj svrsi, ka ishodu u svesti, umom opažamo kao životnu silu koja sve oblikuje i stvara. Stara indijska tradicija nazvala ju je *prâna*. Zvezde su fizički izvori *prâne*, odnosno prirode,

izvori svega što postoji, i odatle se ona kreće ka neuslovljenoj čovekovoju duši (*puruša*), ka smislu svega što biva. U tom kretanju, od fizičkog izvora ka smislu, ona oblikuje sav živi i predmetni svet. Svetlost zvezda ne bi bila ništa da nije svesti duše u čoveku koja joj daje smisao i cilj u samospoznaji da jeste svetlost. Božanska svest duše je postojala i pre nastanka čovekovog tela u drugim pogodnim mestima kosmosa, jer ona je sloboda koja omogućava da zvezda uopšte bude, iz te slobode one zrače. Otuda su one ljudima bliske. Ljudi i zvezde su jedno kao što su jedno reka, izvor i ušće, razdvaja ih samo nesvesnost čovekovog uma (*manas*) da božanska svest u njemu prebiva, iluzija da se ona otvara tokom vremena i uz određene uslove. Dokaz da je ona uvek tu i od iskona otvorena, a da je njeno traženje i otvaranje puka iluzija i izraz nesvesnosti, jeste prisustvo samog sunca na nebu i svekolike prirode, prisustvo samog subjekta i njegova svest o suncu.

Prâna je energija kojom se *prakrti* ispoljava u sve postojeće, konstantna je i neuništiva, samo se preobražava iz jednog oblika u drugi, tako da je svaka pojava koja postoji u univerzumu proizvod određenog rada ove energije pod uticajem *guna*.

Ovo energetsko polje zahvata, pored čulnog ili fizičkog nivoa stvarnosti, i druge, finije nivoe, više dimenzije, koje poznaje i eksperimentalna fizika pod drugim imenima i pretpostavkama. Oni su u hermetičkoj tradiciji na Zapadu poznati kao astralni nivoi. (O ovome će biti više reči u poglavlju *Dimenzije prirode*.)

Zato što je energija sveprisutna i postoji u vanvremenskom holističkom jedinstvu svega pojedinačnog sa celinom, nju svaki oblik zrači i prelama oko sebe. Vidljivi oblici su posledice kretanja *prâne*. Oni su jedno, kretanje *prâne* oblikuje sve u prirodi, dok oblik povratno deluje kao informacija koja usmerava kretanje *prâne*. Oblici i boje koje vidimo u prirodi spontani su izraz njenog autentičnog preobražaja ili kretanja, pa nas oni stoga najbolje i regenerišu, ispunjavaju nas ushićenjem i blaženstvom, a prirodni lekovi najbolje leče. Zadovoljstvo i zdravlje izraz su dobre cirkulacije *prâne*. Veštački oblici koje susrećemo u urbanim sredinama, neprirodno ravne površine i oštri uglovi, negativno deluju na nas jer neprirodno usmeravaju tokove *prâne*. Stari arhitekti su to osećali bolje od današnjih kada su gradili sa puno oblina i detalja privlačnih oku i duhu. Sa druge strane, kao suprotnost prirodnoj razuzdanosti, prefinjeni i pravilni oblici koje srećemo u urbanim sredinama pomažu u kanalisanju i uređenju životne energije, što se ispoljava kao kultivisanje načina života. Iako pomažu, sami nisu dovoljni. Kineska tradicija *Feng Šui* je otišla najdalje u iskustvu energetskog uređenja prostora.

Najveći dokaz da oblik oblikuje i usmerava životnu energiju, i obrnuto, jesu piramide. One su jedini oblik sa ravnim površinama i oštrim uglovima koji pozitivno centrira tokove *prâne*, u sebi i oko sebe. (Grč. *piros* - vatra i *amid* - u središtu.)

Ukoliko je neki materijal složeniji po obliku i sastavu, utoliko je njegovo zračenje složenije. Stepenn složenosti živih bića odaje složenost i jačinu cirkulacije *prâne*. Čovek je najsluženiji i *prâna* kroz njega najsluženije cirkuliše, što se i vidi po posledicama njegovog delovanja na Zemlji. Spektar toga zračenja se deli

prema delovima tela i pojedinim organima. Stanje i vitalnost tela i organa iskazuje se u zračenju. Pored disanja, najvažniji pokretač cirkulacije *prâne* kroz telo je hrana. Biljke samo jedanput prerađuju sunčevu energiju, *prânu*, pa je zato biljna hrana, kao i med, najkorisnija za ishranu. Životinje koje se hrane biljkama dvaput je prerađuju i stoga njihovo meso već ima manju vrednost, dok meso mesoždera uopšte nije korisno za ishranu. Oči su jedan od najznačajnijih otvora kroz koje struji životna energija. Zato se u njima vidi zdravlje i zračenje karaktera celog bića. Brzinu cirkulacije *prâne* pokazuje širina zenica i pokretljivost očiju, radi kontakta sa zbivanjem i upijanja iskustva, odnosno energije. Priroda svakog zbivanja jeste informacija za cirkulaciju energije i te informacije čovek najdirektnije prima kroz oči, kao i ostala čula. Dalje, *prâna* snažno cirkuliše kroz usta, ne samo da otuda uzimamo hranu, životnu energiju, već je i poljubac najznačajniji u razmeni energije; poljubac nije ništa drugo do malo usisavanje i tuđe energije i davanje svoje; razmenjuje se zatim kroz nervne završetke ili erogene zone, i ekstremitete na telu. Milovanje je takođe samo razmena energije, to se događa sa svakim dodirrom. Seksualno sjedinjenje je najpotpunija razmena energija dvaju bića, kroz njega doživljavamo ekstazu jedinstva sveg postojanja kroz transcendenciju sebe samoga (orgazam je prirodno ali spontano i samo trenutačno iskustvo prosvetljenja - zato je tako privlačan ljudima); zato kroz njega nastaje novi život. Zato je neophodno da to sjedinjenje bude sjedinjenje različitih polova, jer pri spajanju istog pola energija postaje prenaglašeno jednostrana i gubi se celovitost koja je moguća samo pri spajanju suprotnih polova, bez toga nema svesnog iskustva jedinstva bića; sve postaje samo imitacija.

Veoma je važan kvalitet *karme* bića sa kojim se obavlja sjedinjenje, jer sa razmenom energije, *prane*, razmenjuju se i informacije koje su nosilac *karme*. Zato je veoma štetna promiskuitetna razmena energije sa bilo kim. Da bi se to izbeglo, postoje osećaji koje treba slediti, osećaji nam kazuju sa kim možemo da sjedinjujemo svoju energiju, a sa kim ne, zato postoji zaljubljenost, privlačnost i odbojnost. Snimanjem aure je naučno dokazano da čovek gubi svoju energiju kada ima seks bez ljubavi, dok je dobija kada vodi ljubav sa voljenom osobom. Sve su ovo znali stari narodi kada su strogo zabranjivali promiskuitet pre braka, posebno kod žena jer one po svojoj prirodi više upijaju energiju, dok je muškarci više daju. Nevinost, posebno kod žena predstavlja energetska, genetska, ali i karmičku, celovitost. Gubitkom nevinosti energija se razmenjuje sa suprotnim polom.

Glava svojim okruglim oblikom konzervira u sebi dosta energije zbog održavanja centralnog nervnog sistema. Međutim, prirodno sedište *prâne* u telu nije u glavi već u centru tela (*pleksus solaris*). Uravnotežena ličnost, svesna celog svog bića, svojim izgledom i držanjem pri kretanju odaje ravnotežu koja gravitira u stomaku. Njeni su pokreti celoviti i skladni, sigurnost i uravnoteženost kretanja i držanja celog tela prvi je pokazatelj dobre cirkulacije *prâne*. Ljudi koji nemaju ovu ravnotežu i nekontrolisano gube energiju, kao duševni bolesnici, narkomani ili oni koji ceo vek provode u jednom ekstremnom stavu, svojim držanjem i kretanjem odaju svoju psihičku neravnotežu i nestabilnost prisustva svesti. Svako zrači svojom energijom na okolinu pri čemu je fizičko kretanje

samo površan vid tog zračenja. Tako, na primer, ako pogledamo zdravog, produhovljenog i zrelog čoveka, osetićemo zadovoljstvo i privlačnost, dok ćemo pri pogledu na duševnog bolesnika osetiti spontanu odbojnost i teskobu. Svesnija i zrelija osoba ima snažniju i bolju auru *prâne*. Njeno zračenje nije nevidljivo i ne odvija se samo na nekim višim nivoima, već na svim. Njeno dejstvo, pored samog prisustva bića koje zrači, prenosi se i putem fizičkog dodira, telesnim tečnostima, dahom i naročito glasom, odnosno zvukom. Dejstvo muzike na raspoloženje svakome je dobro poznato, kao i to kakve sve uticaje na okolinu može čovek postići svojim ponašanjem i govorom. Usled jedinstva energije u prirodi, i dejstva zakona rezonancije, psihoenergetska stanja kod drugih možemo doživeti u sebi.

Iz tog razloga se u indijskoj duhovnoj tradiciji nalaze primeri da učitelj (*guru*) samim svojim prisustvom u tišini (*satsang*) dovodi učenika do prosvetljenja. Savršeno uravnotežena *prâna* učitelja dejstvom rezonancije uravnotežuje *prânu* bića u svojoj blizini. Savršeno uravnoteženje *prâne* nije ništa drugo do postojano prisustvo svesti u postojanju. ***Jedinstvo svesti sa autentičnošću bića pretvara tokove prâne u potpuno celovit sklad koji se ispoljava kao svetlost. Približavanje ovom idealnom skladu primećujemo kod duhovnih ljudi kao svetost.*** To je ono što osećamo usled snažnog zračenja njihove aure.

Sva zbivanja imaju svoju energetska vibraciju. Te vibracije možemo da osetimo u sebi isto kao što osećamo boje. Svaka boja se sastoji iz određenih vibracija. Te vibracije osećamo kada posmatramo određenu boju, ona u nama izaziva sasvim određeno raspoloženje ili osećanje. Zato neke boje volimo više a neke manje. Takozvano „viđenje aure” jeste prepoznavanje tih osećaja tako jasno kao kada gledamo boje. Zato auru vide samo ljudi koji su dovoljno osećajni da mogu osećaje koji se javljaju u njima tako jasno da prepoznaju i razlikuju kao kada mi gledamo neku boju. Oni ne vide fizičku boju na nečijoj auri, jer aura se ne vidi fizičkim očima kao kada se gledaju fizički objekti, već svojim osećanjima tako jasno doživljavaju vibracije nekog bića da te osećaje vide kao boje. Određeno stanje svesti i unutarjni doživljaj na određenu frekvenciju zbivanja oni doživljavaju tako jasno kao fizičku manifestaciju boja. Tako, ako se kaže da neko ima crvenu auru, to znači da njegovu auru doživljavamo isto kao kada gledamo crvenu boju.

Iako je *prâna* jedina energija koja stvara sve u kosmosu, odnosno sam kosmos, ona je na različitim mestima različito raspoređena. Da nije ovih razlika, njihovih prelamanja, kretanja i preobražaja, ne bi bilo organizovanog života u kosmosu. Zahvaljujući dejstvu *guna*, ovaj zamah prirode ka svojoj svrsi, izražen kao životna energija, događa se na raznolik način pa tako nastaje mnoštvo oblika u kosmosu, zbog čega ništa nije isto u dva trenutka.

Prânu u svom najčistijem vidu možemo prepoznati u svemu što je tek rođeno, mlado, toplo i nežno. Čovek, kao mesto najvećeg prisustva svesti u prirodi, naj snažniji je korisnik *prâne*. U svom novorođenom stanju, kao dete, čovekovo telo je naj snažnije zrači. Otuda svetost koju spontano osećamo prema svakom detetu, samo prisustvo njegovog bića nas podmlađuje i isceljuje, ono oplemenjuje i najgoreg čoveka. Takođe nas njegova čistota navodi na odgovornost i ispravnost u sopstvenim postupcima, na uravnoteženje

ispoljavanja energije (iako često projektujemo to navođenje pa „vaspitavamo” dete, umesto sebe njegovim energetskim savršenstvom). Dete poseduje ogromnu vitalnost, sposobnost rasta i opšte regeneracije, fizičke i duševne. Njegov jedinstveni i neodoljivi miris odaje čistotu *prâne*, a njeno snažno prisustvo se vidi u živahnoj i stalnoj pokretljivosti kao i bezrazložnom blaženstvu deteta. Ono što liči na dečji nemir i razigranost, zapravo je ples *prâne* u stalnom kretanju i razmeni sa širom celinom, što prepoznajemo kao sticanje iskustva.

U kretanju *prâne* možemo lako prepoznati dejstvo *guna*. Ona je u stanju *tamasa* tamo gde otiče, gde život nestaje hlađenjem, sušenjem i raspadom. Gubitak *prâne*, odnosno nedostatak njene cirkulacije, možemo videti kod svakog čoveka koji na bilo kakav način živi negativno. Njena razmena sa širom celinom je način spoznaje te celine i ostvarenja bilo kog cilja, njeno potpuno otvaranje i oslobađanje protoka doživljava se kao blaženstvo najviše spoznaje. *Rađas* je stanje dinamične izmene i cirkulacije u cilju izlečenja ili uobičajenog ritma održanja postojećeg stanja i sprečavanja raspadanja. *Gunu sattva* čovek neposredno doživljava u blistavom sjaju osmeha zdravog deteta koji ispunjava blaženstvom sve oko sebe. Satvičko stanje *prâne* dolazi do izražaja takođe u svakom pozitivnom i optimističkom ulaganju energije prema nekom cilju ili drugom čoveku, bez ikakvih sumnji i zadržki, dakle, s ljubavlju. Jedino takve akcije su uvek uspešne, što nam pokazuju mnogi primeri isceljujućeg dejstva snažne vere. Ovakvo delovanje nam pokazuje da ne postoje objektivne prepreke za ostvarivanje realnih ciljeva, već samo subjektivne. Kristalizaciju satvičkog ulaganja energije nalazimo u „mekoj” školi kineske umetnosti (*kung fu*) za aktiviranje *či*-a ili *prâne*: Či kung i Tai či čuan. Kineska filozofska tradicija, inače, iscrpno pokazuje kako se *prâna*, ili *či*, kreće i deluje putem podele na polaritete, na *jin* i *jang*.

Svi međuljudski odnosi i celokupno čovekovo ponašanje može se razumeti u svetlosti cirkulacije *prâne*, njenog kretanja i razmene. Pri tome je odlučujući zakon kompenzacije i ravnoteže suprotnih stanja ili polova (*jin* i *jang*) koji deluje zajedno sa zakonom rezonancije. Tako, delovanje *prâne* osećamo u emocionalnoj i psihičkoj vezanosti za neku osobu, naročito suprotnog pola, koja je potpuna između roditelja i dece zbog zajedničkog fizičkog porekla. Kada se taj odnos jednostrano naruši, makar samo zbog laži koja ljude razdvaja više od fizičkog udaljavanja, ili se prekine iz bilo kog razloga, bolno stezanje u grudima, gde je žarište *prâne*, redovna je posledica. Zato „bol u srcu” nije samo poetska metafora. Raspoloženja drugih ljudi deluju na nas preko zakona rezonancije, jer predstavljaju specifične vibracije *prâne*. Njih svesniji ljudi jasnije primaju, pa zato mogu neposrednije doživeti u sebi („u srcu”) tuđa stanja i osećanja. Zato i mogu svoju energiju darovati ugroženima. Za bezosećajne se kaže da „nemaju srca”. S druge strane, u retkim trenucima otkrovenja istine o sebi, svom životu i svetu, ili u trenucima istinske sreće, preplavi nas blaženstvo u grudima i odatle snažno zrači celim telom, čineći ga potpuno laganim kao da lebdi. Ovo je čest događaj za vreme meditativne sabranosti.

Delovanje *prâne* u svom najopštijem vidu predstavlja način bivanja bića u svetu. Ono se uvek zbiva kao neko odnošenje, kao razmena energije i utisaka

između suprotnih stanja ili polova. Zato sva bića tako neminovno i sudbonosno deluju jedna na druge, privlače se u ljubavi ili satiru u mržnji. Kretanje i razmena životne energije ima svoju gradaciju. U nižim dimenzijama (veće) piramidalne uslovljenosti prirode, jedinstvo fizičkog oblika i kretanja *prâne* kao prenošenja informacije očigledno je u izgledu i celokupnom ponašanju biljaka i životinja, gde je ono gotovo u potpunosti na delu. Raspoloženja životinja direktno se ispoljavaju kroz njihov izgled i ponašanje koje uvek ima informativnu funkciju za okolinu. Sa višim mogućnostima čulnih organa, informacije se prenose artikulisanije i nezavisno od fizičkog oblika, sadržaj im postaje apstraktan. Vrhunac apstraktne komunikacije životne energije odigrava se u razumu (*manas*), kao misao. Mišljenje je imenovanje oblika bivstvovanja (*nama-rûpa*). Ono je omogućeno dovoljnom koncentracijom iskustva ovakvog imenovanja ili ustanovljavanja na jednom mestu, u subjektu, i njegovom stavu „Ja sam činilac” (*aham-kâra*).

Energija ne može ostati na istom nivou zato što nije supstancijalna već bivstvujuća. Ako se kreativno ne kreće naviše ona će se prepustiti spontanom propadanju, odnosno širenju ka onim bićima gde će moći da se preobrazi do svesnog ishoda. Širenje životne energije od mesta gde se ne može više održavati ka mestu gde je potrebna, događa se svuda, ono je poznato i kao entropija. To je umiranje koje oslobađa prostor za nov život. U kosmičkim razmerama to se događa pri eksploziji zvezda, od čijih rasutih elemenata nastaju nova nebeska tela, druge zvezde i živa bića. U mikrokosmičkom iskustvu, greške i stradanja drugih služe nam kao iskustvo i opomena za sopstvenu ispravnost, ili, drugačije rečeno, deo njihove rasute životne energije prešao je na nas. Ona se prenosi na sve moguće načine, od apstraktnih simbola i pisanih poruka do vrlo konkretnih i sudbonosnih događaja. Svako ko je dospeo do duhovnog probuđenja zna da je iza sebe imao bar jednog davaoca energije, neku osobu čija je sudbina bila da služi kao prenosilac energije, makar i kroz informacije, ili pak celokupnim delovanjem. Pravilo je da, kada dođe do dovoljne koncentracije energije, odnosno životnog iskustva pred probuđenje, davalac se povlači, često i umire. Ova zakonitost je u klasičnim tekstovima *sânkhya* opisana kao opšta težnja prirode da posluži oslobođenju duše čovekove, a ona to čini najuspešnije kroz pojedine ljude, nakon čega se povlači.

Najveću moć usmeravanja i prenošenja energije ima ono biće u kome je ona maksimalnom koncentracijom došla do svog ishoda u čistoj svesti, a to je čovek potpuno svestan svoje duše. Njegova svest je suština energije samog postojanja. Prenošnje ili darovanje životne energije, radi sazrevanja onog suštinskog u čoveku, jeste ljubav. Ljubav, dakle, nije ništa drugo do nekonceptualno i direktno iskustvo opšteg jedinstva životne energije na višim planovima bića, gde se ono osvešćava. Zato se kaže da je izvor bića, Bog, ljubav. Svest je plod ljubavi i ljubav je jedini dar autentične svesti.³¹ Osvešćenje jedinstvene životne energije deluje snagom simpatije prema svemu što po njenoj moći i postoji. Na višim nivoima postojanja, gde je svest prisutnija, i jedinstvo svega je jasnije.

³¹ Najpoznatiji izraz ovog iskustva dao je apostol Pavle u svojoj Himni ljubavi (1 kor. 13).

Jedinstvo ljubavi i svesti u slobodnoj volji jedino je merilo čovekove duhovne zrelosti i stvaralačke slobode u delovanju. Samo s takvom zrelošću može se jasno videti delovanje *prâne*.

Delovanje energije (*prâna*) uvek je vođeno svešču, energija je samo grublji izraz svesti koja postojanju osvetljava smisao. Kada energetsko zbivanje ne bi bilo vođeno svešču, bilo bi besmisleno i apsurdno. A to nije slučaj. Svuda u prirodi zapažamo svrsishodnost, a to nam ukazuje da je svaki oblik prirodnog zbivanja, od ćelijskog do kosmičkog, svestan sebe kao takvog, bar na elementarnom ili neophodnom nivou. Sve stvari su svesne sebe kao takve, znaju da postoje. Zato i mogu da služe interesima duše čovekove, *puruše*.

Naši preci su dobro osećali da su stvari svesne svoga postojanja. Još su srednjovekovni majstori pozdravljali i ljubili svoj alat kada su počinjali da rade, kao i seljak svoga vola ukrašenog vencima pred oranje. Naše današnje sukobljavanje sa prirodom, i ekološka kriza, pokazuju da još uvek nismo svesni postojanja u onoj meri u kojoj je ono samog sebe svesno.

Svest - energija - oblik („grube” materije) tri su vida *prakrti* koja se mogu razumeti kao *gune* i nerazdvojni su u svakom delovanju. Svest je *sattva*, energija *rađas* a oblik je *tamas*. To je trojstvo po kome priroda postoji, a koje je naslućivano u religijskim iskustvima. Razlikuju se samo po brzini vibracija svoga zbivanja. Zato što su manifestacije istog bića, svest može usmeravati energiju i biti svesna oblika, kao što i energija može delovati na oblik i stanje svesti, a takođe i oblik može određivati sadržaj svesti i upotrebu energije. Da su razdvojeni, ništa od toga ne bi bilo moguće. Dakle, biće, energija i svest su jedno isto, ali u različitim vibracijama i razmerama. Biće je najgrublje, a svest najfinije zbivanje jednog istog. Biće je čist oblik, svest njegov smisao, a energija neophodni posrednik između njih, izraz njihove interakcije. Doživeti biće kao čistu energiju znači biti svestan i doživeti ga neposredno kakvo jeste - a to znači doživeti ga s ljubavlju. Ljubav je najneposredniji doživljaj bića i otuda je osnova za svest. Svaki doživljaj je energetski proces, pa su zato biće-energija-svest tri reči koje označavaju samo jedno: ljubav.

Pranu ćemo razumeti najbolje ako razumemo fiziku etra, onako kako su je eksperimentalno dokazali Nikola Tesla i Vilhelm Rajh. Tesla je fiziku etra praktično sproveo kroz električnu energiju i bežični prenos energije, kroz sve izume koji su iz temelja promenili našu planetu i unapredili život. Vilhelm Rajh je istu fiziku etra otkrio u biologiji i organskom delovanju. Njegova istraživanja *biona* su pokazala da ćelije i mikroorganizmi koji sačinjavaju život nastaju iz etarske osnove, koja je sveprisutna, koja je finija od organskih i energetskih pojava, koja je univerzalna osnova sveg života, i u njemu se rastvaraju da bi ponovo nastali u odgovarajućim uslovima. On je time praktično otkrio delovanje *prane* koju je nazvao *orgon*, upravo zbog povezanosti sa organskim životom koji je istraživao.³²

³² O istraživanjima orgona i biona videti u delima Wilhelm Reich: *The Bion Experiments on the Origins of Life*; Farrar, Straus and Giroux, 2013. i *Wilhelm Reich: Ether, God and Devil - Cosmic Superimposition*; Farrar, Straus and Giroux; First Printing edition, 1973.

Na kraju poglavlja o *prakrti* (mada je njenom razumevanju posvećena cela knjiga), mora se naglasiti da *prakrti* niti je svesna niti uopšte postoji po sebi i za sebe, već jedino kao piramidalna celina (geštalt) koja diferencira prisustvo neuslovljene duše - koja je omogućava, a ne stvara. **Pojavnost prirode je spektar razotkrivanja duše u čoveku**; koliko je ova razotkrivenost veća, toliko je i njena pojava jasnija. *Puruša* omogućava iskustvo *prakrti*, i koliko je priroda bliža principu neuslovljenosti, toliko dobija svest o sebi. Priroda je najbliža božanskoj svesti u svom piramidalnom vrhu, u *aham-kâri* i *buddhi*, tu ona uvire u neuslovljenost (u *purušu*) i zato tu izgleda i ponaša se kao svesna iako zapravo to nije po sebi, već zbog blizine svesti koja je omogućava, zbog blizine *puruše*. Ono što omogućava postojanje, omogućava i svest o postojanju, jer nema postojanja bez svesti. Stoga nije pogrešno reći da je *buddhi* čista svest ako se zna da nju omogućava blizina neuslovljenog *puruše*. *Buddhi* je takođe najviši intelekt u čoveku. On je kao takav omogućen blizinom duše. Klasični tekstovi koriste metaforu sa kristalom koji, iako je providan, na obojenoj podlozi izgleda i sam obojen. Tako i najkristalniji oblik *prakrti*, intelekt (*buddhi*) izgleda kao da je svestan sam po sebi iako je to samo zbog blizine svesti duše (*puruše*).

Takođe kristalna struktura intelekta (*buddhi*) istovremeno je obojena i sadržajima nižih oblika prirode (*prakrti*). Oni sputavaju propuštanje svesti duše kroz intelekt. Ta suprotnost između čiste svesti duše i nižih oblika prirode, upravo kristališe strukturu samog intelekta. Kada je ona dovoljno kristalisana bolje će propuštati svest duše.

O svesti u prirodi se zato može samo uslovno govoriti iz praktičnih razloga za objašnjenje njene teleologije i kretanja energije. Jedina prava svest ili budnost je apsolutna sloboda od sveta pojavnosti, od objektivacije same prirode. Da bi se došlo do takve slobode „od”, nužno je najpre steći slobodu „za” svet pojavnosti, prihvatiti ga u potpunosti. Otuda potpuno razumevanje i samo iskustvo postojanja vodi u njegovu transcendenciju. U tome je smisao osvešćenja *prakrti*. Svi njeni oblici su informacije (vest) za s-vest čoveka (*puruša*). U prirodi, dakle, nema svesti u supstancijalnom smislu, niti je ona negde smeštena, nego je svest samo razotkrivanje postojanja, njegovo obelodanjivanje nezavisnoj duši. I samo njoj. Stepen razotkrivenosti postojanja jeste stepen svesnosti duše u čoveku.

Sve je u prakrti informacija koja se pretvara u materiju i materija koja se pretvara u informaciju. To stalno pretvaranje vidimo kao energiju ili pranu. To se pretvaranje događa pod privlačnim dejstvom svesti u svesnom subjektu koja dolazi kao odraz duše ili puruše.

Svesni subjekt je onaj činilac zbog kojeg se informacija pretvara u materiju i materija u informaciju, u svest. Zapravo ne 'pretvara', već prikazuje samom subjektu kao materija, tj. oblik, ili kao informacija, tj. misao.

Materijalni oblik i misao o njemu su jedno isto, ali u različitim dimenzijama. Različite dimenzije u istom biću su ono što misao i fizički oblik čini različitim.

Sve dimenzije objedinjene su u biću čovekovom. Zato čovek kao svesni subjekt može misao da materijalizuje u oblik, kao što može i svaki oblik da osmisli i razume.

Zato kad god svesni subjekt pogleda izvan sebe vidi materijalnu prirodu. Kada pogleda u Sebe, svoju dušu koja je odraz Apsolutne svesti, za njega materijalna priroda nestaje. Priroda glumi materijalnost samo pred svesnim subjektom koji gleda izvan sebe samoga. Klasični tekstovi to opisuju metaforom o prirodi kao plesačici koja pred posmatračem pokazuje svoj ples. Ples služi da privuče pažnju posmatrača. Pažnja posmatrača daje smisao postojanja plesu. Kada posmatrač postane svestan sebe njegova pažnja više nije vezana za pojavu plesa i tada se plesačica povlači, odnosno nestaje priroda kao otuđeni svet objekata.

Priroda je samo ogledalo u kome Apsolut prepoznaje sve svoje mogućnosti.

Čovekova duša je mali individualni izraz Apsoluta.

Zato se priroda isto ponaša i prema čoveku.

Zato svi prosvetljeni govore da je kosmos u nama i da nismo različiti od božanskog koje sve omogućava.

Dovde doseže prikaz *prakrti*. Ostalo je lični doživljaj koji će biti inspirisan prikazom njenih kategorija, uz podsećanje da opis nikada nije ono opisivano.

KATEGORIJE PRAKRTI

MAHA - BHŪTĀNI ILI DIMENZIJE PRIRODE

1. Struktura prostorvremena

Priroda je sačinjena od više dimenzija. Sve su dimenzije zajedno prisutne u prirodi, one nisu transcendentne ili „onostrane”, niti su apstraktne činjenice o kojima spekulišu mistici, filozofi i fizičari. Prisustvo drugačijih dimenzija u našem fizičkom okruženju nije ničim skriveno i možemo ih prepoznati u svemu, jer sve i postoji, takvo kakvo je, upravo zahvaljujući prožimanju svih dimenzija prirode i prelamanju njihovih zakonitosti u biću čovekovom.

Čovek je sačinjen od svih dimenzija koje sačinjavaju univerzum, one su njegova unutrašnjost ili suština. Zato sve dok čovek nije svestan svoje suštine, vidi spoljašnji svet kao da je izvan njega i ne vidi sve njegove dimenzije, one su za njega apstraktne činjenice. Za prosvetljenog spoljašnji svet nestaje i sve dimenzije prirode postaju jedno s njim.

Sve dimenzije, ili svi modusi prostorvremena u kojima se priroda zbiva, predstavljeni su na shemi (slika 1) pod objektivnim, neorganskim područjem kao *tanmâtrâ* i *maha-bhŭtâni*. Njihovim postepenim spajanjem oblikuje se trodimenzioni organski svet, *indriyâni*, koji izražava „spoljašnje” i (ili) „grublje” manifestacije njihovih finijih vibracija.

Najviša i najfinija dimenzija je eter ili akaša, a to u savremenoj fizici odgovara univerzalnom kvantnom polju. To odgovara čistoj svesti u čoveku. Opažamo je kao sam prostor koji je univerzalni ishod svega ostalog.

Zatim sledi dimenzija koja je predstavljena elementom vazduha. Manifestuje se spolja i kao gasovito stanje elemenata. U čoveku to je svet ideja ili misli.

Zatim sledi element vatre koji spolja predstavlja energiju, sva zračenja. U čoveku to je namera da se ideje ostvare, volja, ono što nas pokreće svakog trenutka zajedno sa mišlju.

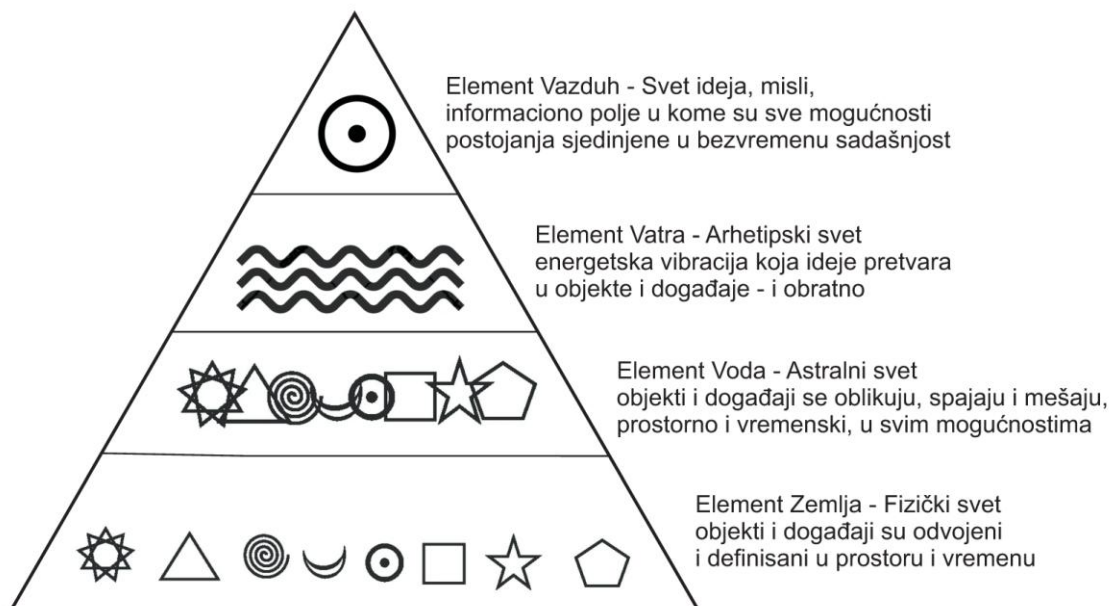
Zatim sledi imaginacija koja detaljno i u svim aspektima oblikuje jasnu sliku ostvarenja ideje. Ona se održava emocijama. Ništa se ne održava niti ostvaruje bez emocija. Koliko nešto želimo toliko to ostvarujemo. To je predstavljeno elementom vode. Spolja su to sva tečna i plazmatična stanja.

Na kraju je element zemlje koji predstavlja konačno, fizičko ostvarenje ideje. Spolja je to gruba ili materijalna realnost.

Sve je ovo jedan isti proces razbijen kroz dimenzije koje su predstavljene elementima. Sve je to u nama, mi smo sačinjeni od svih dimenzija prirode pa zato čovek ima misli (vazduh), volju (vatra), imaginaciju i osećanja (voda), i sve

to u fizičkom telu (zemlja). Samo je u ljudskom biću sabrana moć da misli, da ima volju, da oseća i da fizički ostvaruje ideje.

Sve dimenzije kroz koje se božansko ispoljava imaju piramidalnu strukturu. Tačka na vrhu je akaša ili etar. Zatim idu elementi koji predstavljaju različite stepene zgušnjavanja ideja sve do ovoga što opažamo kao grubu fizičku realnost na zemlji.

Ova piramidalna struktura istovremeno sažima i razbija ispoljavanje svega kroz dimenzije, slično kao što prizma razbija jednu sunčevu svetlost na sve boje. Od ideje u elementu vazduha do konkretne fizičke realnosti nema nikakve druge razlike osim prelamanja jednog istog procesa u drugačijim aspektima. Kada držimo u ruci neki predmet, misao u našem umu o tom predmetu je isto što i sam taj predmet koji držimo u ruci, **to je jedna ista pojava, samo je odvojena različitim dimenzijama**; na elementu vazduha ona u nama postoji kao misao, a u fizičkoj realnosti (elementu zemlje) kao gruba pojava predmeta. Sve je to zapravo razlika u vremenu. U mislima je misao o predmetu samo trenutna, to je bezvremena sadašnjost, dok je taj predmet spolja u prostoru trajan u linearnom vremenu onoliko koliko mu fizički zakoni dozvoljavaju da traje, ili dok ga nekom novom idejom ne razbijemo ili oblikujemo u nešto drugo.

Materijalna stvar je oblik koji postoji u linearnom vremenu, a misao je trenutni oblik te iste stvari. Misao je u nama, zato što su više dimenzije u nama, a stvari su spolja u prostoru i vremenu.

Dimenzije stvaraju razliku između misli i materijalnih predmeta. Pomoću dimenzija božanski Apsolut projektuje linearno vreme. Zapravo, nije stvoreno ništa drugo, ništa objektivno po sebi i za sebe, samo je pomoću dimenzija stvoreno vreme. Samo u linearnom vremenu (element zemlje) sve što je u suštini trenutno i bezvremeno u jedinstvu sa Apsolutom (eter) izgleda kao neki objekat u prostoru koji postoji tokom vremena, koji nastaje i nestaje.

Zato kada otkrivamo stvarnost mi zapravo otkrivamo relativnost vremena, otkrivamo da je prava stvarnost večna, odnosno bezvremena sadašnjost, dok istovremeno postoji i linearno vreme u kome živimo. Opažamo i

jedno i drugo. Oni koji nisu svesni prave prirode viših dimenzija i piramidalne strukture prostor-vremena, skloni su da mešaju stvari i realnosti, misle da je sve trenutno na svim dimenzijama, da je sve iluzija. Nije tako. Stvarnost je trenutna samo na najvišoj dimenziji, zato u mislima možemo sve realnosti odmah da sagledavamo, u sve nižim dimenzijama stvarnost postaje sve više uslovljena vremenom.

Čovek ima moć da menja stvarnost u onoj meri u kojoj sprovodi svest sa najviših dimenzija na niže, sve od elementa zemlje.

2. Priroda kao ogledalo

Na shemi (slika 1) imamo sledeću situaciju: objektivna realnost, prikazana je na levoj strani koju sačinjavaju *tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*, to je takođe neorganska priroda; s druge strane imamo organsko područje prirode, *indriyâni*, koje sačinjava svesne subjekte sa svim čulnim i delatnim organima.

Ta dva područja deluju kao ogledala okrenuta paralelno jedno prema drugom. Objektivno neorgansko područje se spoznaje u subjektivnom ili organskom, i obratno, subjektivno se spoznaje u objektivnom, odnosno subjektivna svesnost prima objektivnu vrednost u iskustvu sa objektivnim neorganskim područjem. Drugim rečima, ova shema nam pokazuje svesnog subjekta u objektivnom svetu i kako on stiče iskustva.

To je sve jedno isto postojanje, sve je to jedno isto biće, naše biće. Nije naše samo fizičko telo koje individualno koristimo, naše pravo biće je celo postojanje, ceo univerzum.

Međutim, um (*manas*) je činilac koji izvrće celu stvar kao malo ogledalo: on samo telo identifikuje kao naše biće, zato je *manas* smešten na vrh *indriyâni*. Tako nas um odvaja od celine. On nam veliki deo postojanja, sve izvan *indriyâni*, predstavlja kao da je izvan nas, kao da je to samo spoljašnji svet, čak i otuđen od nas, u sukobu sa nama. Zato ne vidimo svoju suštinu, ono što mi jesmo predstavlja nam se kao da nismo. Sav spoljašnji svet, sva bića jesu naše biće, a mi ih doživljavamo samo kao spoljašnje objekte sa kojima pokušavamo da uspostavimo nekakav odnos. Isto se događa u snu, sadržaje svoje svesti i podsvesti projektujemo spolja u razne objekte i situacije sna. Stoga mi i na javi u ovom svetu živimo kao u snu. Zato se kaže da je čovek u neznanju (*avidya*) i da mu treba buđenje, prosvetljenje, samospoznaja.

Ali u toj funkciji uma nema nikakve greške. **To je jedini način da um uhvati svest puruše i zatvori je u fizičko telo.**

Sama ovakva strukturalna shema *prakrti* ili prirode jeste uzročnik da svest postaje subjektivna, da ono što je naša unutrašnjost vidimo kao spoljašnost, i da tako, dok smo identifikovani sa telom i čulima, *indriyâni*, bivamo nesvesni svoje prave prirode, **ali zato možemo praktično da delujemo sa svim mogućnostima svesti i postojanja kao da su oni objektivne tvorevine.** To je i smisao cele ove tvorevine. **To nije moguće u višim dimenzijama gde je sve povezano u jedinstvu, trenutno i bezvremeno.** Apsolutna svest želi da se ispolji kao sve što je moguće, da sve svoje mogućnosti iskusi kao svesni subjekat. Zato je potreban

trodimenzionalni svet i svesni subjekat u njemu koji će konkretno da radi sa svim mogućnostima postojanja. To je svrha čovekovog postojanja.

Aktivnošću tela i čulnim iskustvom (*indriyâni*) uočavamo samo jedan uzak nivo vibracija prirode koji nam je poznat kao trodimenzioni fizički svet. To je (na shemi) element zemlje. Njemu pripadaju samo deset čulnih i delatnih organa (*buddhindriye* i *karmendriye*) koji se zato nazivaju grubim ili vanjskim organima.

Manas, *aham-kâra* i *buddhi* spadaju u finotvarne entitete koji nadilaze trodimenzionu i vremensku uslovljenost fizičkog tela i sačinjavaju unutrašnji organ (*antahkarana*) koji omogućava da svest duše deluje u telu kao individualna svest (*diva*), odnosno omogućava svo bogatstvo psiholoških i duhovnih aktivnosti.

Dimenzije su u *sânkhyi* predstavljene sa *tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*. Dimenzije nisu u vremenu i prostoru, vreme i prostor su u njima.

Prostor i vreme su relativni. Njihova relativnost se ogleda u tome što postoje istovremeno na različit način: kada se projektuju onda se ispoljavaju kao objektivni svet, a kada su sažeti u svoj ishod i smisao, tada su svesni subjekt. Dakle, svesni subjekt nije ništa drugo do sažetost vremena i prostora u jedno mesto, u Ja, odnosno sažetost postojanja u svest. Objektivni svet nije ništa drugo do projekcija postojanja u mnoštvo, napuštanje 'Ja jesam', gubitak sebe i svesti o sebi. Otuda kada je subjekt potpuno svestan, budan, vreme i prostor za njega nestaju.

Svi aspekti postojanja, iako različiti do apsurdna i međusobno paradoksalni, realno postoje u prirodi, slobodno i ravnopravno, tako da obrazuju jednu ipak skladnu celinu. Celina se, međutim, ne može razumeti samo posmatranjem iz fizičkog iskustva. Ono je proizvod elementa zemlje, poslednjeg u nizu *maha-bhûtâni*, i zato je sav fizički univerzum samo posledica dejstva viših dimenzija oličenih prototipskim počelima (*tanmâtrâ*) koja se sažimaju u različite vibracije i, zavisno od međusobne kombinacije, obrazuju velika počela (*maha-bhûtâni*).

To progresivno sažimanje se odigrava na sledeći način:

- prototipsko počelo zvuka proizvodi element **etra** (*akaša*);
- *tanmâtrâ* dodira i zvuka zajedno proizvode element **vazduha** (koji zato ima ova dva svojstva);
- *tanmâtrâ* dodira i zvuka sa bojom proizvode element **vatre** (koja ima ova tri svojstva);
- kada se njima pridruži okus, nastaje element **vode** (koji za čulno iskustvo ima ova četiri svojstva);
- kada se svim tim počelima pridruži miris, nastaje **zemlja**, koja je zbir svih ostalih počela i elemenata (ona ima zvuk, boju, dodir, okus i miris).

Zemlja je proizvod svih dimenzija i uticaja, pa se otuda na njoj manifestuje sva realnost bivstvovanja. Fizička realnost poseduje najvišu ontološku vrednost. Zato se duše inkarniraju u fizičkoj realnosti, tu se dovršava stvaranje, odnosno

aktuelizuju sve dimenzije postojanja i ljudske duše samim svojim otelovljenjem sprovode tu aktuelizaciju.³³

Ovu drevnu postavku *sânkhye* možemo danas bolje objasniti rečnikom savremene fizike. Najviša dimenzija objektivno ispoljene prirode jeste etar ili *akaša*. Tako je bilo u *sânkhyi*, ali i u drugim ezoteričnim učenjima, sve do alhemije i početka dvadesetog veka kada je etar zabranjen u nauci. U tom svom najvišem ili najsuptilnijem stanju priroda ima svojstva besprostornog i bezvremenog holografskog jedinstva. To je kvantno Polje kao čist izvor i potencijal svih mogućnosti. Priroda elektromagnetnih frekvencija u tom Polju je skalarna i stacionarna, ne-hercijanska, jer u njemu vlada jedinstvo svih suprotnosti. ***Takvo skalarno polje je u osnovi sveg života, ono je izvor sve energije ili prane.*** Danas se ono otkriva u eksperimentalnoj fizici i, zbog zabrane pojma eter, daju mu se razna imena: energija vakuuma ili nulte tačke, tamna materija, kvantno Polje, matriks...

Progresivnim sažimanjem prototipskih počela ne-hercijanska skalarna frekvencija akaše sve više postaje hercijanska, frekvencije kretanja energije sve više postaju transverzalne sve dok ne dobiju mehaničko, vektorsko, trodimenziono kretanje u elementu zemlje.

Elementi koji tvore fizičku realnost takođe predstavljaju i dimenzije njenog zbivanja. *Tanmâtrâ* znači prototip ili „tome primereno”. *Maha* znači veliki, kosmički ili univerzalni, a *bhuta* dolazi od korena *bhu* (rasti, bujati, bivati, nastajati) i može označavati dimenziju zbivanja, način na koji nešto biva, a takođe i element o kome je reč. Srodna je sa grčkim *physis* koje označava proces rastenja, tvarnu osnovu i počelo, ali i unutarnji princip, strukturu zbivanja ili bića.

Indriyâni proizvodi kompletno dejstvo *tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*, zajedno sa *aham-kâra* i *buddhi* koji sprovode svest *puruše* u prirodi. Organski život proizlazi iz neorganskog.

Na shemi vidimo vertikalnu podelu kategorija na levu, neorgansku, i desnu, organsku stranu. Leva, neorganska je makrokosmos, a desna, organska je mikrokosmos. Jedna odražava drugu kao u ogledalu. To je holografsko načelo *sânkhye*. Kada čovek prepozna ovo odražavanje kosmosa (leve strane) u mikrokosmosu (desne), on prepozna se kao jedinstvenu ličnost, a to je *aham-kâra* koja nadilazi ovu podelu.

Tanmâtre su objektivne ali i delimično subjektivne, jer proizvode samo čulne organe u subjektu (*buddhindriye*), dok su veliki elementi (*maha-bhûtâni*) čisto objektivne kategorije prirode jer omogućavaju sve ostalo zbivanje u prostoru. Tek sa velikim elementima *maha-bhûtâni* i *tanmâtrama* zajedno mogući su i delatni organi i (*karmendriye*), a s njima i *karma*, odnosno sva životna drama koja svoj ishod dobija u svesti Ja jesam (*aham-kâra*).

³³ Taj smisao inkarnacija duša izražen je u ezoteričnom hrišćanstvu molitvom Oče naš. Ona opisuje sprovođenje svih zakona od Božanskog Apsoluta do Zemlje, kroz čoveka.

Leva, neorganska strana sheme je vibratorne ili talasne prirode, sve dok se ne kondenzuje kao zemlja ili fizička realnost, i tada vibracije zadobijaju supstancijalni karakter, ponašaju se kao materija, i tako nastaje organski svet (*indriyâni*). Organski svet nije, dakle, supstancijalan tj. materijalan, već se samo tako ponaša zbog trodimenzionalnih uslova u kojima se nalazi. ***U osnovi celog organskog sveta i života su elektrormagnetske frekvencije.***

Shematska podela kategorija na levu i desnu stranu daje nam uvid zašto se prirodno zbivanje događa i kao talas (vibracija) i kao supstancijalnost (čestica), što zbunjuje fizičare. *Tanmâtre* i *maha-bhûtâni* su ispoljavanje vibratornog zbivanja energije u višim (implicitnim) dimenzijama, dok je supstancijalnost *indriyâni* područje gde se stiču iskustva zbivanja na najkonkretniji način (eksplicitno). *Akaša* je ono što se danas prepoznaje kao kvantni hologram, univerzalno Polje ili božanska matrica.

Izvan uma i na višim dimenzijama potencijali svih zbivanja bezvremeno postoje kao pra-datost ili *pra-krti*. Rečeno je da sve što postoji se ispoljava iz *prakrti* (emanacija) jer je u njoj već postojalo kao mogućnost (pra-datost = pra-krti). Stoga sve što uopšte može da se dogodi, potencijal svega, već postoji u jedinstvu *prakrti*. Um se samo fokusira na pojedine mogućnosti i one se aktuelizuju. Suma svih mogućnosti i pojava nalazi se u najvišoj dimenziji, u *akaši*. Pristup njoj je moguć samo iz *buddhi*, čiste svesti. Tu je prošlost i budućnost svega postojećeg. Na nižoj, materijalnoj, trodimenzionalnoj ravni, um samo sukcesivno aktuelizuje mogućnosti, iz svega što već postoji on bira jedno po jedno, a nama, iz naše subjektivne tačke gledanja, izgleda kao da se nešto novo zbiva.

Zbog svoje bezvremenosti i pra-datosti svih potencijala, *prakrti* ima vibratorno ili talasno svojstvo, odnosno trenutačnost.

Vibratorno ili talasno ustrojstvo *prakrti* pokazano je na svih pet odeljaka sheme kao najviše i najfinije stanje tih odeljaka. To su zvuk i eter u neorganskom i um, sluh i jezik u organskom delu, i *buddhi*, kao najfiniju tvorevina *prakrti*. Uočimo pre svega, *tanmâtru* zvuka, kao primarno ispoljavanje vibracija. Ono je moguće jedino kroz prostor (*akaša*) zato što zvuk nije moguć bez prostiranja. Vibracije prostora oblikuju sve ostale elemente i sva ostala zbivanja. Objektivno posmatrano postoji samo prostor (*akaša*) u kome su sve dimenzije i sva zbivanja uopšte mogući. On je partikularizovan pojedinim oblicima na kojima se ograničava naše čulno opažanje i delanje. Samo ograničenom subjektu, zatvorenom u ego, koji posmatra iz jedne referentne tačke, oblici izgledaju kao da su u prostoru i međusobno nezavisni. ***Svi oblici su zapravo sâm modifikovan prostor (akaša). Prostor stvara masu. Prva pojava u prostoru, kao njegova suprotnost, je foton.***³⁴ Kada se fotoni jednake veličine sudare oni stvaraju vrtlog koji postaje stabilan i tako nastaje masa. To je eksperimentalno dokazano.³⁵ Tako su sve pojave povezane u jedinstvo. Na osnovu toga su moguća sva mistična iskustva jedinstva univerzuma.

³⁴ Mnogi mitovi o stvaranju sveta govore da je u početku bila tama, a onda Bog stvorio svetlost.

³⁵ Vidi napomenu br. 19

Buddhi i *akaša* su sinonimi u *sânkhyi*: *akaša* sa kategorijalne a *buddhi* sa egzistencijalne strane bivstvovanja. Sa njima je *prakrti* najbliža neuslovljenosti (*puruša*).

Na koji su način *mahat-buddhi* i *akaša* sinonimi?

U univerzalnom kvantnom Polju (etru ili *akaši*) sve je sažeto u bezvremeno jedno, ***sve je povezano***, otuda subatomske (kvantne) čestice komuniciraju nelokalno, odnosno povezane su nezavisno od prostora i vremena, tj. komuniciraju trenutno i ma koliko bile udaljene. Svest ima iste osobine, ona nije ništa drugo do ***sama povezanost pojava i stvari u njihovom najfinijem nivou, povezanost informacija i značenja u smislu. Svest je povezivanje smisla svake pojave isto kao što kvantno polje povezuje sva zbivanja u jedinstvo.***

Na taj način su *svest* (*mahat-buddhi*) i *akaša* (eter) sinonimi. Pri tome je *mahat-buddhi* samo otvorenost za prisustvo *puruše* koji je pravi izvor *svesti*, a ne sama *svest*. Sve kategorije *prakrti* su samo stepeni otvorenosti za prisustvo *svesti* *puruše*. ***Različiti stepeni ili modifikacije prisustva svesti u prirodi stvaraju različite dimenzije i razmere u prirodi.***

Da su *buddhi* i *akaša* sinonimi najdirektnije doživljavamo u meditaciji. Postizanjem čiste *svesti* ili budnosti (*buddhi*) u meditativnoj disciplini ostvarujemo uvid da nismo ni telo ni um već sam prostor (*akaša*) u kome se telo i um nalaze i zbivaju. Prava meditacija se i svodi na ovakvo osvešćenje prostora kao izvora bića i *svesti*. Kao što je telo u prostoru, tako je i sav um u *svesti*. Zato možemo biti objektivno svesni uma kao i tela.³⁶

Prostor (akaša) je svestan (buddhi) - ne sam po sebi već zbog blizine puruše.

3. Priroda vremena

Prostor je sam oblik *zbivanja*, dok je vreme subjektivno iskustvo kretanja ili *zbivanja* tog oblika ka smislu, odnosno *svesti*. Zato je *svest* maksimalna sažetost vremena, ona je čista sadašnjost, samo prisustvo. Najsvesniji smo onda kada smo najsvesniji sadašnjeg trenutka. Uvek kada smo identifikovani sa mislima mi smo izvan sebe, kao u šizofrenom stanju, izvan stvarnosti sadašnjeg trenutka, uhvaćeni u vreme. Koliko je identifikacija sa vremenom prevaziđena, toliko je *svest* prisutnija. Vreme je način na koji nešto oblikovano postoji u iskustvu. Vreme ne postoji po sebi, već samo kao oblik *zbivanja*. Postoji, dakle, samo biće, a ne i vreme. Biće je bezvremeno jer nije ni supstancijalno. Ali, zbog neuviđanja njegove bezvremene suštine, zato što ga doživljavamo kao nešto supstancijalno, mi njegovo *zbivanje* projektujemo kroz vreme. Tako vreme postaje zaborav bivstvovanja, ono postaje način da se izbegne odgovornost za preuzimanje smisla postojanja ovde i sada. Vreme je najčešće samo zamena za svesno prisustvo u bivstvu, ono je razmak između znati i biti.

Ipak vreme je nužno zlo preko kojeg postupno i na zaobilazan način ('u znoju lica svog') dolazimo do stvarnosti postojanja. Naš um (*manas*) je dizajniran da postupno opaža stvari, ne sve odjednom. Zato naša svesnost sazreva

³⁶ O tome videti u mojoj knjizi "Meditacija - Prvi i poslednji korak - Od razumevanja do prakse".

vremenom. Samo dozrevajući tokom vremena mi spoznajemo stvarnost, iako je njegova bit uvek prisutna ovde i sada.

Vreme je proizvod subjektivnog iskustva u prostoru. Kada se prostor posmatra iz jedne referentne tačke (tela, *indriyâni*), što je nužno u trodimenzionalnosti koja jedino može da proizvede koherenciju percepcije, nešto se doživljava kao bliže, a nešto kao dalje. Taj doživljaj se u psihi (*manas*) tumači kao da je nešto „pre” (stiglo do nas), a nešto „posle”. Tako vreme postaje samo psihičko tumačenje prostornog zbivanja. Psiha se spontano usklađuje sa fizičkom realnošću prostora koji je okružuje stvaranjem perspektive vremena. U psihi se trodimenziona perspektiva zbivanja subjekta-u-prostoru, kao u ogledalu, pretvara u iluziju vremena. To znači, ako postoji samo večno biće, i ako je vreme samo projekcija uma, onda je kretanje vremena samo iluzija - to se um kreće, a ne vreme. Um mora da se kreće kako bi prikupljao informacije radi akumulacije svesti u *indriyâni*, ali ne mora da robuje ovoj iluziji, kao što obično čini.

Vreme je način na koji um funkcioniše. Biće se ne kreće kroz vreme ka svome smislu; ono u njemu oduvek već stoji, inače ga ne bi ni bilo, njegovo postojanje bilo bi besmisleno, a to znači nemoguće. Samo se um kreće ka osmišljavanju, ceo pojavni svet postoji zbog njega. Jedino um dolazi do smisla i njegovo subjektivno iskustvo (*indriyâni*) biva prosvetljeno objektivnom spoznajom kad prevaziđe vreme, a to znači kad prestane da zamišlja svet kao nešto drugo nego što jeste, kada otkrije ono što jeste ovde i sada. Samo kada zaustavi svoje lutajuće misli, čoveku se razotkriva svet kakav jeste. I tada vidi da ničeg nema po sebi i za sebe, u *akaši* je sve jedno, dok je mnoštvo samostalnih pojava i bića samo prividno za subjekta koji opaža iz jedne referentne tačke. **Vidi da je iluzija subjektivnosti jedini uzrok iluzije objektivnog mnoštva.** Bića nisu oblikovana u prostoru niti se kreću kroz njega, nego se ***sâm prostor oblikuje od jedne tačke do druge, stvarajući iluziju bića koje se kreće.*** Kao talas koji izgleda kao da se kreće površinom, dok se zapravo sama voda naizmenično podiže i spušta u jednom talasu. Kada pokrećemo svoju ruku s leva na desno, ne kreće se jedna ista ruka kroz prostor, već se sukcesivno i trenutno oblik ruke pretvara iz trena u tren u novi položaj, a mi to vidimo kao kretanje jedne iste ruke. Ili kao kod svetlećih reklama gde se sijalice naizmenično kontrolisano pale i gase, tako da izgleda kao da se svetlosni oblik kreće, stvara i rastvara, rađa i umire, iako se ne događa ništa drugo do složena iluzija svetlosti. Ceo taj svetlosni cirkus oblikovanja prostora događa se, naravno, samo za nezrelog posmatrača, i zbog njega. On je jedini koji projektuje zbivanja u prostoru kao supstancijalna.

Ovde je, dakle, reč o trenutačnom stvaranju pojavnog sveta. Otuda ništa u njemu nije isto u dva trenutka, već u sledećem stvoreno je kao novo i malo drugačije usled igre *guna*. Na taj način sve se kreće. Trenutačnost stvaranja omogućava svekret univerzuma. Ne postoji drugačije kretanje. Taj zakon oblikovanja prostora mogli bismo nazvati **Taladni model kvantne fluktuacije.**

[Ideja o trenutačnosti zbivanja osnova je budističkog pogleda na svet. Iz nje proizlazi učenje da stvari i bića nemaju realnost po sebi (*anata*), da nisu rođeni, tj. da ne nastaju. Ovu ideju je naročito precizno pojasnio najvažniji obnovitelj izvornog Budinog učenja, Nagardžuna, a razjašnjavao ju je i

Gaudapada, jedan od sledbenika Nagardune, navodeći klasičan primer baklje. U svom delu *Karika* (na *Mandukja upanišadu*) Gaudapada objašnjava kako je sve nerođeno. U *kariki* (stihu) IV 47-50. on kaže da kao što baklja, kada se brzo okreće, izgleda kao vatreni krug, tako i svest kada se kreće izgleda kao da je podeljena na subjekat i objekat, saznavaoća i znano, i tako stvara privid kontinuiteta i objektivnog sveta. Kada svest (baklja) miruje, tada nema privida sveta (vatrenog kruga). Kada je baklja u pokretu, njen izgled kruga nije joj spolja nametnut, niti je otišao od nje kada miruje, kao što ni vatreni krug nije ni različit niti je isti plamen. U IV 91. on kaže da su sve tvorevine samo uobličene prostora, *akaše* (etra), i da među njima nema nikakvih raznovrsnosti. Ne postoje individualne tvorevine (bića) koje se kreću kroz prostor, nego se sam prostor, na svom najsuptilnijem, subatomske nivou, sukcesivno uobličava u sve što postoji iz trena u tren. To je isto otkrila i eksperimentalna fizika, da subatomske čestice kada su odvojene ostaju i ponašaju se i dalje kao da su spojene, nezavisno od prostora. Ono što ih stalno drži povezane je energija samog prostora. Na taj način ništa se ne rađa ili nastaje, jer sve već jeste kao modifikacija celine, a ta celina nije ništa sama po sebi. Jer, da jeste nešto, protivrečila bi svojoj prirodi, sve ostalo što je rečeno palo bi u vodu. Da celina jeste nešto sama po sebi, tada bi i bića unutar nje morala da budu 'nešto' sama po sebi, i tada im celina ne bi mogla dati život. Sve bi bilo odvojeno. Bića mogu da postoje samo zato što nisu ništa sama po sebi, i zato što je celina ista takva. Drugim rečima, individualna bića i celina nisu različiti.

Naše biće ne postoji kao individualno biće, kao što ni kap nije ništa drugo do voda okeana. Naše telo ne diše, priroda diše kroz naše telo; naše telo ne dela, celina dela kroz naše telo; naš um, *manas*, ne misli, celina samu sebe osmišljava kroz *manas*. Naše biće je uvek u celini prirode kao fetus u majčinoj utrobi. Mi tek treba da se rodimo. To rođenje je probuđenje (*buddhi*) koje nastaje spoznajom ovakvog stanja, da ništa nije rođeno u opštoj prirodnoj uzročnosti, da se to sve sama priroda (*prakrti*) uobličava i dela. Jedino čovekova probuđena duša (*puruša*) transcendiraju prirodu. Da ona već nije takva u svojoj biti, nikada ne bi ni mogla biti 'oslobođena'. 'Oslobođenje' duše je ostvarenje svoje prave prirode. Naša prava priroda je nerođena i neuslovljena duša. Jedino zahvaljujući ovoj činjenici, da je naša prava priroda sloboda koja sve omogućava, čoveku su mogući davanje života, oprostaj, milost, ljubav, svest i smirenje (utrnuće, *sunyata*.)]

4. Vibratorna svojstva prirode

Buddhi, *tanmâtrâ* zvuka, eter i *manas* sa sposobnostima sluha i govora, najviša su i najfinija svojstva pet grupa kategorija *prakrti*. Njihovu povezanost lako je prepoznati u svim mističkim i religijskim tradicijama gde se stvaranje sveta događa zvukom, odnosno rečju (*logos*, *aum*), to je prvobitna vibracija koja stvara sâm prostor sveta (*akaša*, njeno svojstvo je takođe i svetlost). Reč kao modifikacija zvuka igra odlučujuću ulogu u modifikaciji zbivanja. Taj zakon se pokazuje na delu u hinduističkoj *mantra-yogi* kao vibratorna formula koja samim vibracijama proizvodi određene efekte, u jevrejskom *tetragramatonu*,

devocionalnom budizmu, filokaliji u pravoslavlju i *dhikru* u sufizmu. Istu ulogu imaju i razna „imena božja”, čije vibracije odražavaju proces stvaranja. Otuda je ime, kao vibratorna formula, ključ za identitet bića.³⁷ Još je u staroegipatskim misterijama poznavanje imena božjih omogućavalo prolaz kroz sve dimenzije i rađanje u svetlost čiste budnosti, oličene u Ozirisu kao suncu. I u drugim kulturama poznavanje imena omogućavalo je uvid pa i kontrolu suštine imenovanog - zato se ono skrivalo. Reč izgovorena u višim dimenzijama, u astralu, ima direktno izvršno dejstvo, odmah se ostvaruje. Otuda potiče efikasnost svih magijskih rituala koji obavezno sadrže vibratorno izgovaranje reči kao svoj glavni postupak, od liturgija i molitvi, do vradžbina i kletvi. Svuda su u sprezi pomenute kategorije: svest (*buddhi*) o aktivnosti i njeno mentalno planiranje (*manas*), zatim govor, koji u sprezi sa sluhom iz područja *indriyâni* koristi *tanmâtru* zvuka za vibratorno oblikovanje zbivanja preko *akaše* na sve niže dimenzije, jer proces oblikovanja ide iz viših ka nižim elementima, sve do ostvarenja na nivou zemlje.

Oblikovanje svega odvija se pod uticajem kategorije *aham-kâra*. Zbog nje se prostornost savija u oblik svega što postoji, ona masu i energiju centripetalno sažima na pojedine oblike.

Pet velikih ili „grubih” elemenata, *maha-bhûtâni*, proishode iz suptilnih uzroka, *tanmâtrâ*, i njihovih kombinacija. **Tanmâtre su informativna polja za uobličavanje pojavnog sveta.** *Tanmâtre* su nadprostor, hipersvemir ili *hyperspace*, ono što je iznad čulnog i astralnog prostora – a to su *maha-bhûtâni*.

Unutar prostora elementi voda, vatra i vazduh na shemi obuhvataju astralna područja, s tim što element vode predstavlja najpoznatije iskustvo astrala većini ljudi, jer je najbliže zemlji, to je onaj astral u kome boravimo u snu i pri astralnoj projekciji, dok su vatra i vazduh viša i suptilnija područja astrala. *Tanmâtre* su daleko suptilnije područje prototipova (ili arhetipova) svega oblikovanog. Kada se čovek tamo projektuje izvan tela onda se nađe u blaženoj svetlosti prepunoj neopisivih boja uobličениh u svim mogućim geometrijskim i apstraktnim oblicima koji se brzo kreću u nezamislivim kombinacijama svuda oko njega. Zapravo, ne oko njega jer tu nema jedne referentne tačke, nego ih on vidi sa svih aspekata odjednom.³⁸ Astral još uvek odražava obličja fizičkog sveta, što se vidi u svetu snova, tu su zgrade, ljudi, drveće, pejzaž... ali kad odemo iznad astrala u hiperprostor, što se može postići jednostavnim uzletanjem naviše dok svesno boravimo u astralu, to sve nestaje, počinju da se javljaju samo neverovatne geometrijske i druge apstraktne figure u izuzetno jasnim bojama koje se brzo kreću na sve moguće i nemoguće načine oko nas, na tamnoj pozadini. Sa izvesnim iskustvom možemo da primetimo da se kreću onako brzo kako se kreću naše misli. **To su zapravo arhetipski obrasci naših misli koje tu vidimo kao da su spolja.** To traje kratko jer je potrebna visoka svesnost da bi se čovek tu održao. Ako još zna kakve arhetipske obrasce može tu da stvori svesno, onda može u potpunosti da kontroliše dešavanja na fizičkom planu.

³⁷ Kako je vibratorna formula zvuka povezana sa svetlošću pokazao je Spasoje Vlajić u delu "Svetlosna formula" ("Jugoart", Beograd, 1984)

³⁸ O prirodi hipersvemira videti u delima Stjuarta Sverdlova (Stewart Swerdlow).

Zato što su *tanmâtre* istovremeno i prototipovi za čula (*indriyâni*), percepcija sveta je uopšte moguća. *Tanmâtre* su unutrašnja, suptilna čula koja omogućavaju spoljašnja, fizička. Zato se s njima spoznaje ono što se fizičkim čulima ne primećuje, energetska i astralna realnost.

Tanmâtre omogućavaju sve dimenzije pojavnog sveta (maha-bhūtâni) i istovremeno njegovu percepciju (pet čula u *indriyâni*). *Tanmâtre su veza subjekta sa objektivnim svetom (veza indriyâni sa maha-bhūtâni)*. Zbog te dvostruke uloge *tanmâtrâ*, postoji subjekat koji doživljava svet, i njegova percepcija je analogna dimenzijama u kojima se manifestuje svet. Zato ona neće biti potpuna dok subjekat ne upozna područje *tanmâtrâ* - čovek će spoznavati objektivni svet u onoj meri u kojoj u samome sebi spoznaje sve dimenzije postojanja.

5. Sve dimenzije prirode oblikuju naše fizičko telo

Poznato je da organski svet proizlazi iz neorganskog i da između njih nema jasnih granica, ali je malo poznato kako se najviše oličenje organskog sveta, čovek, oblikuje od strane neorganskog, kako kosmos oblikuje subjekta i njegovu svest o sebi, odnosno o kosmosu. To se oblikovanje odvija u skladu sa dimenzijama prirode (*maha-bhūtâni*) koje proizvode *tanmâtre*. One svaka na svoj način oblikuju po jedan aspekt bića čovekovog. **Čovek je mikrokosmos. Zato što ima više dimenzija u prirodi, i čovek analogno tome ima više tela koja tim dimenzijama odgovaraju.** Zato može da se fizički kreće (zemlja), da oseća svoje kretanje (voda), da bude ispunjen žarom volje i strasti za kretanjem i delanjem (vatra), da misli kuda ide (vazduh) i da bude vazda budan i svestan svega toga u sebi (*akaša*). Da ih nema nikada ne bi mogao spoznati sve dimenzije prirode, nju samu kakva jeste, niti bi uopšte bio čovek. Zato se i ne ponaša kao čovek sve dok je nesvestan prirode kakva jeste, dok ne upozna viša tela i više svetove. U njihovo postojanje oduvek su ga uveravale ezoterična učenja. Iako ih po prirodi ima (esencijalno), on mora da ih u iskustvu afirmiše kako bi ih učinio svesnim (egzistencijalnim).

Čovekovo biće je mehanizam za transformaciju viših vibracija u niže, viših stanja svesti u niže, i obratno. Čovekovo biće je mehanizam s kojim božanska svest deluje u prirodi. Zato se duše inkarniraju u ljudskim telima. Zato čovekovo biće deluje u svim dimenzijama jer je od svih dimenzija i sačinjeno.

Viša ili suptilna tela su matrice za formiranje fizičkog tela i zajedno se nazivaju *linga-šarira*. To je astralno telo ili telo zvezda, kosmosa. Ono je sačinjeno od suptilnih principa koji formiraju objektivni svet. Od tih istih principa oblikovano je i fizičko telo (*indriyâni*) pa se zato, kad čovek izađe iz njega, svojom svešću nađe u njegovoj kopiji, astralnom telu, i može s njim da se kreće po svim dimenzijama (*maha-bhūtâni*) objektivnog sveta i da u njima ima percepciju pomoću suptilnih čula (*tanmâtre*). Kada osvesti svoja viša tela, odnosno učini ih aktuelnim, čovek može da upozna više dimenzije prirode, da je vidi objektivno kakva jeste u celosti, da se približi njenom ishodu i tako postigne psihičku objektivnost i zrelost. Nikako drugačije.

Sve dok je zatvoren u *indriyâni* čovek objektivnu prirodu (*tanmâtrâ* i *maha-bhūtâni*) doživljava posredno, kroz psihičke projekcije i mit, kroz znanje i

verska ubedenja. Tek kada izađe iz organskog u neorgansko područje i doživi ga neposredno svojim astralnim telom, mitotvoračka funkcija uma nestaje u celovitoj spoznaji. Samo tako čovek postaje realan i objektivan. Bez tog iskustva uvek je subjektivan i uslovljen svakojakim znanjima i ubedenjima, a u najgorem slučaju psihozama i šizoidnom podelom nastalom usled zatvaranja u svoju subjektivnost.

Najneposrednije čovek iskušava više neorganske dimenzije u svom suptilnom telu kada se nalazi između dve fizičke inkarnacije, ili za vreme takozvane „smrti“. Tada ljudska duša učestvuje u stvaranju organskog života iz neorganskog putem inteligentnog dizajna. Uči se stvaralačkom delanju putem oblikovanja mineralnog, biljnog i životinjskog sveta. Mnoge biljne i životinjske vrste su tako nastale, dizajnirane su i projektovane od strane neke duše ili više njih. To su uglavnom one sa izuzetno lepim oblicima i bojama, koje samoj prirodi radi opstanka nisu potrebne, tako da je očigledno da ih je „neko stvorio“. Oblici mnogih biljaka su inteligentnim dizajnom duša usklađeni sa njihovom korisnom i zdravstvenom funkcijom. Svojim oblikom neke hranljive i lekovite biljke pokazuju za šta su korisne (celer za kosti, šargarepa za oči jer presečena izgleda kao zenica oka, orah za mozak, grožđe za srce, itd.).

Duše oblikuju i svoje buduće fizičko telo.

Zato u DNK nema informacija niti plana o obliku tela, već je DNK samo spisak proteina, sadržaj građe tela, a ne i plan za oblikovanje.

Neorgansko područje sadrži prototipove (*tanmâtrâ*) za formiranje organskog (*indriyâni*) kao i sve dimenzije (*maha-bhûtâni*). Stoga neorgansko stoji kao unutarnji i za fizička čula nevidljivi princip po kome se obrazuje organsko kao „spoljni“, čulno vidljivi fizički svet. Kako je potpuno oličenje organskog sveta čovek, *tanmâtre* i *maha-bhûtâni* su ***njegove unutarnje dimenzije*** koje mu daju sav duševni život, sve snove, mitove i arhetipove. Zbog ove analogije drevna baština je videla kosmos u ljudskom obliku, a ljudski oblik kao mikrokosmos.

Telo nije ništa supstancijalno, ništa po sebi i za sebe, ono je samo trodimenziono koherentan način postojanja. Telo je delo (*karma*) a to je i celokupni fizički univerzum. Ništa drugo. Telo je način na koji se svest oblikuje i dozreva, širi i raste ka potpunoj neuslovljenosti. Svest, kao prisustvo smisla, ne može biti difuzna i bezlična, mora zadobiti konkretan izraz i oličenje kako bi njeno prisustvo postalo aktuelno. Čovekovo telo je najlepše, najkonkretnije i najpotpunije oličenje mesta u prirodi na kome svest može postići aktuelizaciju smisla postojanja. Kako način na koji priroda postoji nije jednoličan već višedimenzionalan, i čovek je sačinjen od više tela, tj. više načina sa kojima može da postoji. Način postojanja određuje i oblikuje svest o postojanju, i obratno. Tako su postojanje i svest uzajamni.

Upoznavanje svih načina postojanja, dakle i onih u astralnom telu, izvan *indriyâni*, ključni su za proširenje svesti. ***Čovek ne može da proširi svest niti da je učini objektivnom ako ne nadiđe svoju identifikaciju sa telom, i to konkretno, iskustvom izlaska iz tela u više dimenzije.*** Način postojanja jeste način usmeravanja energije, a toga nema bez svesti. Već je rečeno da su biće, energija i svest jedno isto, samo što je biće najgrublje, a svest najfinije ispoljavanje. Biće je čist oblik, svest njegov smisao, a energija njihov neophodni posrednik. Ovo treba

imati u vidu pri kratkom opisu viših dimenzija objektivnog bivstvovanja koji sledi, jer će nam to pojasniti kako to područje učestvuje u prožimanju i oblikovanju bića, energije i svesti u telo subjekta, čoveka.

O višim, implicitnim dimenzijama prirode na različite načine uveravaju i govore sve religijske i mističke tradicije Istoka i Zapada, sva mitologija sveta upućuje na njih. U ezoteričkoj tradiciji Zapada finije vibracije i dimenzije od fizičke nazivaju se planom astralne svetlosti, ili astral, takođe i Veliki magijski agens, Magnetni fluid, Duša Zemlje, Tetragram, Inri, Azot, Eter, Od, itd. Ovde ćemo koristiti izraz astral kad god budemo mislili na finije ili nematerijalne vibracije prirode koje su na shemi predstavljene kao elementi voda, vatra i vazduh. Astralni svet je, dakle, područje koje obavija zemlju do visine od oko 14 kilometara iznad i ispod površine zemlje i pomaže u formiranju fizičkih oblika i procesa, ono je imaginacija s kojom priroda oblikuje fizički svet i njegovu percepciju. To je svet u kome se odigravaju snovi, javljaju slike naše vizuelizacije i područje u kome se odigravaju vantelesna iskustva. Taj svet jednako je realan kao i fizički jer, da je nestvaran, kao što nezreli ljudi misle, ne bi bilo ni snova ni imaginacije - a oni postoje. Mi svoje snove lako i brzo zaboravljamo zato što se oni odigravaju u drugačijim, finijim vibracijama od fizičke. Naša pažnja nije uvežbana da bude postojana u svim vibracijama, već samo u fizičkoj, zato što tu može da bude inertna, mada i tu ne u potpunosti. U višim dimenzijama mora da bude svesni učesnik u zbivanju, a to je nešto što tek treba da postigne. U smeni dana i noći događa se prirodno premeštanje prisustva individualnosti sa organskog (*indriyâni*) na neorgansko (*maha-bhûtâni*) područje, i obratno. To nam je poznato kao prelazak iz jave i san, i obratno. Astral je sam po sebi objektivno područje pa je individualnost u njemu pasivna jer je potčinjena objektivnim zakonima prirode. Ovu pasivnost psihologija pogrešno tumači kao nesvesnost. Čovek je i u snu svestan, ali samo na nivou percepcije, nije potpuno delatni činilac. To postaje tek kao celovita ličnost (*aham-kâra*), samo tada on može u snu i da dela po svojoj volji, a ne samo da opaža. To se postiže praksom (opisanom u poglavlju *Aham-kâra*). Viša područja astrala, vatra i vazduh, u sebi sadrži obrasce iz viših kategorija, *tanmâtrâ*, koji su plod kolektivnog ili objektivnog iskustva, arhetipove, ali je takođe i područje u koje se unose subjektivna iskustva iz *indriyâni*, kao što su snovi bez arhetipskih sadržaja. Slično se događa i nakon smrti fizičkog tela, samo što tada objektivnost ovog područja potpuno nadvladava subjektivnost koja je bila vezana za fizičko telo.

Za vreme spavanja, dakle, uvek dolazi do spontanog odvajanja astralnog tela od fizičkog i ono boravi u astralnom svetu. Tu intenzivno proživljava stečena iskustva i obučava se za nova. Pražnjenje nakupljene energije utisaka najčešći je sadržaj snova, dok je obučavanje za sve mogućnosti iskustva u drami života, glavna svrha snova. U snovima iskušavamo sve one paralelne realnosti koje nismo mogli da ostvarimo na fizičkom planu. Takođe snovi su veza otelovljenog uma sa dušom. Zato nam otuda stižu mnoga važna nadahnuća i poruke. Um je u telu suviše sputan i uslovljen. U astralu je mnogo slobodniji za više i suptilnije uticaje, pa ih zato tu lakše i prima.

U astralu, stoga, čovek može boraviti na dva načina: pasivno („nesvesno“) kroz san, ili aktivno i svesno, kroz vantelesno iskustvo astralne projekcije ili

prilikom smrti. Svestan boravak se može postići namernim obučavanjem, praksom meditacije, ili do njega može doći spontano, iznenadnim poremećajem funkcije velikog mozga usled udarca, snažnog šoka, bola, ili korišćenja nekih droga, često i prilikom anestezije za vreme operacije. Meditativna praksa obezbeđuje stalnu budnost kroz negu (*bhavana*) i očuvanje energije, ona je plod duhovne kulture i donosi znanje o objektivnom svetu. Spontana iskustva, u koja spada i povremeni „lucidni san”, samo su interesantni izleti koji mogu da budu podsticaj za uvod u duhovnu kulturu, to su često događaji koji čoveku menjaju ceo život jer mu, bar za kratko, otvaraju pogled u više svetove i uvid da je nezavisan od fizičkog tela. Bez takvog iskustva nema duhovnosti i nikakva verovanja niti znanja ne mogu ga zameniti.

Aham-kâra je princip individualnosti koji pažnju svesti prosečnog čoveka usmerava čas na fizičko (*indriyâni*) čas na astralno područje. *Aham-kâra* individualizuje svest dok je u telu i zato u telu individualnost nije ono što treba da bude: jedinstvo, jedno Ja, izraz celine bića, nego je podeljeno i stoga promenljivo. Umesto da osvetljava celo biće svetlošću svesti, ono je kod prosečnog čoveka suženo na jedan zrak pažnje koji se naizmenično kreće od subjekta ka objektu, iz organskog u neorgansko polje kroz različite dimenzije. Kada se smesti u *indriyâni* tada smo u fizičkoj stvarnosti i ne sećamo se snova, a kada se smesti u astral mi sanjamo i ne sećamo se fizičke realnosti. Ovo kretanje je edukativnog karaktera, tako da čovek kroz snove u interakciji sa fizičkim iskustvom uči o svim aspektima postojanja sve dok, malo po malo, ne osvetli celo biće u svim dimenzijama i vidi da je sve jedno, da je sve energija koja je svesna i da to nije različito od njegovog bića.

I na javi i u snu možemo da mislimo; na javi aktivno, a u snu pasivno. To je stoga jer *manas* skuplja utiske iz organskog i neorganskog područja. I dok sanjamo i dok mislimo mi činimo isto: preispitujemo mogućnosti radi kasnijeg delovanja. Dok u mislima preispitujemo sve mogućnosti na apstraktan način, to isto u snovima činimo konkretnije, kao u drami.

Niži plan astrala, predstavljen elementom vode, blizak je fizičkom svetu i njegove neutralne vibracije manje ili više verno odražavaju njegove oblike. On je neka vrsta ogledala fizičkog zbivanja. Tako je niži astral ogledalo najnižih fizičkih poriva, strasti i nagona. Oni se tu manifestuju bez ikakvih ograničenja koja imaju u fizičkom svetu. Otuda su entiteti nižeg astrala najnegativniji demoni koji postoje. Oni ne mogu da proizvode životnu energiju i zato se hrane energijom organskih bića koja je proizvode. Njihova hrana je suptilna, to su same energetske vibracije. Frekvencija straha i patnje je najgušća i zato ima najveću energetske vrednost za ova bića koja se njome hrane. Stoga demoni deluju tako da proizvode ta stanja, strah i patnju kod organskih bića da bi im poslužila kao izvor hrane.

Svaki oblik na fizičkom planu ima svoj energetske izraz koji se vidi na astralnom, koji je područje čiste energije. Pored spomenutih niskih poriva, postoje i uzvišene težnje koje odražavaju viši nivoi astrala, elementa vatre i vazduha. U astralnom se stvaraju uzroci za izazivanje posledica na fizičkom. Budući finije, ovo područje višeg astrala ima veću stvaralačku energiju koja se

jasno oseća pri boravku u njemu, toliko jaču da čovek ne želi da se vrati u fizičko telo.

Usled energetske prirode astrala u njemu nema statičkih, inertnih stanja, već sve postoji kao aktivnost. Ovde se sve objektivno događa bez ikakvih zadržki. Zato, da bi se prilikom projekcije održao u astralu, čovek mora da učestvuje u njegovoj aktivnosti, inače će se vratiti u telo. Usled većeg stepena realnosti, čovek je u astralu „nesvestan” jer je naučen da bude samo subjektivno svestan (u *indriyâni*). On to ostaje i kada tumači snove, projektuje na njih svoju subjektivnost i „nesvesnost”. Snove tumači kao nesvesne procese jer je i sam za vreme dnevne budnosti u suštini nesvestan. Snovi su potpuno objektivni i neskriveni događaji pa su jedino zato prosečnom čoveku nejasni i izgledaju mu nesvesni.

Ontološki status prosečnog čoveka je isti u *indriyâni* kao i u višim dimenzijama, na javi kao i u snu. Razlikuju se samo vibracije koje daju privid drugačijeg statusa. Java zbivanju daje javan karakter, zbog prirode fizičke trodimenzionalnosti ona omogućava opštu saglasnost više individua oko pitanja realnosti, dok se u snovima boravi samo individualno, tu se svako za sebe suočava sa postojanjem, neposredno i lično. Jedini razlog „nesvesnosti” snova je, dakle, što nisu u saglasnosti sa javnim mnjenjem. Iz istog razloga je čovek nesvestan i opšte stvarnosti bića jer je spoznaja stvarnosti uvek neposredna, a to znači individualna ili lična. Sve dok ne postane ličnost, čovek ne opaža stvarnost, već samo ono što mu drugi kažu da je stvarnost. Samo celovita ličnost (*aham-kâra*) ima viši ontološki status u spoznaji sveta.

Prosečan čovek je podeljena ličnost i njegovo stanje budnosti ili jave je samo nešto koherentnije stanje nesvesnosti od one koju ima za vreme sna. Njegova 'budnost' je, dakle, san u snu, 'lucidan san'. On nikada nije istinski budan jer, da jeste, nikada ne bi imao snove. Snovi su uopšte mogući samo za onoga koji spava, tj. koji je nesvestan, svedjedno da li tokom dana ili noću. Čovek sanja noću samo zato jer sanja i danju. Razlika je samo u intenzitetu.

Ono što se u fizičkom ili subjektivnom iskustvu doživljava kao unutarnji sadržaj, stanje i raspoloženje, to se na objektivnom području, za vreme sna u astralu, događa kao spoljašnji čin, tu naša duševna stanja stvaraju sebi odgovarajuću atmosferu, okolnosti ili radnju u drami sna, sadržaji našeg uma koji su trenutno nesvesni tu dobijaju vid drugih osoba (persona, senka, anima, animus), dok čulni nagoni mogu uzeti obličja životinja ili se nesputano iživljavati. Treba znati da je izražajna mogućnost astrala neiscrpna, kao i imaginacija (astral to i jeste: imaginacija prirode), i da nikakva konačna tumačenja njegove simbolike i načina delovanja nisu moguća - iako postoje neki obrasci za njegovo razumevanje, kao što su ovde dat opis delovanja kroz dimenzije (elemente), i arhetipovi. Energija astrala je sama po sebi neutralna, ona kao voda verno uzima onakav oblik kakav joj postojanje i svest nametnu.

U astralu nema jednog izvora svetlosti, već je sve difuzno osvetljeno sopstvenom svetlošću u skladu sa svojim oblikom, jer je sve energija. Ona neposredno daje svetlost svakom obliku, zato su i boje mnogo jasnije nego u fizičkom svetu. Sva čulna iskustva su jasnija jer su finija od materijalnih; zvuk se tu jasno širi. Nema sile gravitacije, hoda se kao na zemlji, ali se može i leteti. O

tome, kao i o svemu ostalom u astralu, odlučuju stečene navike na fizičkom planu. Na primer, naučili smo da ne možemo rukom proći kroz zid, ali u astralu možemo, i kada to pokušamo, osetićemo tačno onoliki otpor zida na svojoj ruci kolika je naša neverica da je to moguće, i tada će zid postati elastičan ili plazmastičan. Isto je i sa letenjem ili bilo kojim drugim sposobnostima koje se smatraju „natprirodnim moćima” (*siddhi*). Onaj koji poseduje na fizičkom planu izuzetne sposobnosti, kao što je levitacija ili telekineza, u tome se prethodno uvežbao, odnosno uverio na astralnom.

Dok je niži sloj astrala blizak fizičkom svetu i odražava njegove niske strasti u najvećoj meri svojim oblikovanjem, srednji je ispunjen svakojakim aktivnostima, gornji odražava najviše težnje koje su moguće na fizičkom planu pa se zato odlikuje nadzemaljskom lepotom prirode čudesnih boja i božanskim mirom. To je područje poznato u religijama kao raj. Za neprosvetljene smrtnike ovo je najviši domet koji mogu doseći pre sledeće inkarnacije. Kako je delatna snaga u astralu emocija, njihova koncentracija u vidu snažne vere omogućava doslednim vernicima neke od religija da ga dosegnu. Najznačajniji sadržaji religija jesu razna uverenja o višim dimenzijama i mogućnostima njihovog dostizanja.

Dok je ezoterični simbol elementa zemlje kvadrat, simbol elementa vode ili astrala je polumesec.

Sledeća viša dimenzija astrala je mentalni nivo, on pripada elementu vatre i njegov simbol je trougao. Na ovom nivou vibracije još finije nego na nižem nivou astrala. On se odlikuje time što u njemu ima još manje stabilnih oblika. Oni su ovde onoliko trajni i postojani, koliko i misao koja ih izaziva u umu onoga ko ovde boravi. Kao što se u nižem astralu može naći svestan samo onaj koji svoja osećanja može objektivno doživeti kakva uistinu jesu i distancirati se od želja, tako i ovde može boraviti samo onaj ko je objektivno svestan svojih misli, tj. onaj ko razlikuje sebe, svoju suštinu, od svojih misli. Kad smo ih objektivno svesni, one se javljaju pred nama na sasvim nov, objektivan način tako da odmah vidimo i uzrok svake misli. Ovde su česta iskustva arhetipskog karaktera ili „čuvenje božanskog glasa”. Boravak ovde je izuzetno značajan i poučan događaj za čoveka, najčešće presudan za dalji tok života, jer su na ovako visokom nivou objektivnog područja subjektivna iskustva ostavljena daleko ispod, i čovek je bliži uvidu u kolektivno iskustvo celog ljudskog roda.

Sledeći viši nivo pripada elementu vazduha i simbol mu je krug. Ovo je područje u kome nema oblića već samog prisustva u blaženstvu koje traje onoliko koliko čovek može izdržati da bude budan i svestan bez misli. Tu nema ničeg subjektivnog zbog celovitosti bića koje svojom potpunosti izvan prostora vremena onemogućava podele i pojavu bilo kakvog posebnog objekta. Sama svest je postala objektivni činilac, i jedino što se ovde može doživeti je čista svetlost koja je ishod bića, energije i svesti.

Kada se u astralu čovek uzdigne do ovakve budnosti, do dimenzije predstavljene vazduhom, on odmah biva vraćen u svoje fizičko telo. Zato što je čista budnost samo postojanje, ona se ne razlikuje od čovekovog bića, od svakog postojećeg oblika koji se zbiva iz trenu u tren. Ovo iskustvo takođe izražavaju

mahayana budisti izjavom da „oblik je praznina i praznina je oblik”, odnosno da su *samsara* i *nirvana* isto.

Akaša omogućava sve dimenzije bića kao takve i zato je nesvodljiva na njegove pojavne oblike. Sve dimenzije su njene modifikacije. Njen simbol je izdužen krug, elipsa, klica ili jaje (iz koga po mnogim kosmogonijama nastaje univerzum). *Akaša* je čista budnost koja ne zavisi od stanja svesti (vazduh) ili misli (vatra) i osećanja (voda), nego je prisutna kao jedini ishod sveg zbivanja i oblikovanja sveta. Za nju se biće ne razlikuje od energije i svesti, ovde i sada. Zato se u *akaši* ne može boraviti, jer ona već jeste sve što biva, i prethodi svemu. Za razliku od individualne, psihičke budnosti elementa vazduha, budnost *akaše* je objektivno, iskonsko prisustvo kao samo biće, pa i više od toga: to je budnost koju je čovek imao pre svog rođenja, pre nastanka sveta.

Drugim rečima, u *akaši* boravimo kada ovde spoznamo svu iluzornost misli, osećaja i tela, i samoga sveta koji oni projektuju, kada sve to nestane u našoj spoznaji i kada preostane sam prostor koji omogućava sve to, kao jedina stvarnost. ***Kada stvarnost prostora koji sve omogućava prepoznamo kao našu svest i suštinu.***

Područje *tanmâtrâ* je iznad svih dimenzija astrala, koji je niži i gušći. To područje iznad astrala je poznato kao 'viši prostor' (hyperspace). Niži astral obavlja planetu Zemlju do izvesne visine. Iznad toga je viši prostor (hyperspace), *tanmâtrâ*. On je doslovno iznad zemaljskog tla, u kosmičkom prostoru. Čovek može da se pri svesnoj astralnoj projekciji uzdigne astralnim telom uvis i da dospe do ovog područja. Ovo je područje gde boravi čovekova izvorna duša (oversoul), ona koja se ne inkarnira u fizičko telo već ostaje gore i poznata je kao čovekov 'Anđeo čuvar'. Za kontakt i rad sa energijom višeg prostora (hyperspace) koriste se posebni simboli, boje (kraljevsko plava) i imaginacija (simbol izvorne duše je matematički simbol za beskonačnost ∞ , srebrne boje na plavoj pozadini). Smišljenim degenerisanjem imaginacije, deformisanjem ovih simbola i lažiranjem boja nastala je magija kakva je poznata okultistima.

Vrlo je važno znati da za čoveka nije dobro da boravi na astralu duže vremena jer je to područje manipulacija energijama u negativne svrhe i demonskih bića. Čoveku je mesto na višim dimenzijama, u *tanmâtrâ*, gde je područje arhetipskih prapočela i istinskih uzroka i astrala i fizičkog sveta, to je anđeoska dimenzija naše izvorne duše.

Biti celovit znači imati savršeno telo, a ono je savršeno kada je aktuelno i bivstvuje u svim dimenzijama. Sve dimenzije se, međutim, aktuelizuju jedino u sadašnjem trenutku. Ništa ne postoji izvan njega. Bezuslovnim prisustvom čovekove duše ovde i sada, njegova celovitost je otelotvorena. Kada je um aktivan tako da je identifikovan sa telom i projektuje vreme, tada su ove dimenzije razdvojene i 'transcendentne' i njihovo iskušavanje podrazumeva izlaženje iz tela i objektivističko upoznavanje. Um je uzrok svake objektivizacije, on razdvaja sve dimenzije, od njegovog stanja zavisi koju ćemo dimenziju opažati i kako. Kada se um transcendira, sve je ovde i sada jer sve je jedno. Kada transcendiramo um spoznajemo stvarnost da nismo nikada ni bili identični sa telom. Zato je iskustvo izlaska iz tela iskustvo buđenja i povratka u višu, izvornu svest duše, vraćanja k sebi samom.

Prisustvo svesti u obliku čovekove duše jeste čovekovo otelotvorenje ili osposobljavanje njegovog tela da bude aktuelno u svim dimenzijama postojanja. Kada je u prošlosti ili u budućnosti, on luta u snovima, njegovo postojanje je neutemeljeno i apsurdno, izaziva jedino mučninu. Samo je u probuđenoj ličnosti čovekovo (*aham-kâra*) pogođena sadašnjost, samo se u njoj ukrštaju *puruša* i *prakrti* - svest i postojanje. Nigde više taj krst nije tako pravilan. U svim ostalim oblicima postojanja prirode to se ukrštanje svesti i postojanja događa nepravilno i nepotpuno, sve su to neki krivi uglovi, pa zato oni ne propuštaju u potpunosti svest o postojanju, ona tu nije kristalno jasna. Odstupanja od pravilnog ukrštanja proizvode sav spektar sveta, sav elementarni, mineralni, biljni i životinjski svet. Međutim, ovo ukrštanje postojanja i transcendentalne svesti duše ni u svakom čoveku se ne događa savršeno pravilno, kod većine ljudi vertikala večnog ne pogađa prav ugao na horizontali iskustva postojanja i odlazi u vreme, prošlo ili buduće. Ovo odstupanje od prisustva u sadašnjosti, od potpune kristalizacije svesti o stvarnosti, izražava se kao mentalno projektovanje vremena. Postoje manja ili veća odstupanja od pravog ugla posmatranja, od kristalno jasne večnosti koja prosijava kroz prozirno biće. Najveće odstupanje sasvim muti biće i čini ga neprozirnim, tada ono izgleda kao grubo fizičko telo. To je sasvim krivi ugao posmatranja koji nije daleko od životinjskog. Kada se započne kristalizacija, osvešćenje, ugao se pomera ka vertikali i tada tek biće postaje fluidnije i sadržajnije, upoznaje se njegova viša, astralna dimenzija. Kada se u tome uznapreduje i dođe do mentalnog sveta, ugao je gotovo sasvim prav, a potpunu pravilnost postiže sa *akašom*, gde biće postaje sasvim prozirno i nestaje, da bi propustilo čistu neuslovljenost koja sve omogućava. Imaginacijom možemo četiri kraka ovako nastalog krsta uporediti sa četiri elementa, a središte sa petim, *akašom*.

Ispravljanje ugla je nadilaženje vremena i jačanje prisustva ličnosti u sadašnjosti, tj. oličenje sadašnjosti u čoveku. Samo u takvoj spoznaji dozreva čovekova ličnost. Svest o onome što jeste, o stvarnosti, ne može biti bezlična, ona mora imati svoje oličenje, a to je telo. Zato jasnije prisustvo svesti izaziva srazmerno jasniju kristalizaciju viših tela čovekovih, njegovih viših i bogatijih načina postojanja. Diferencijacija njegove svesti o postojanju automatski diferencira njegovo telo i ličnost iz bezličnosti postojanja.

U kojoj god da se dimenziji nalazi, čovek mora biti individualno postojan i samovoljan u njoj, mora biti ličnost. Takva individualnost mu obrazuje telo od vibracija dimenzije postojanja u kojoj se nalazi. To se automatski događa pod dejstvom *aham-kâre* koja je princip individualnog oblikovanja svega. Zato u ma kojoj dimenziji da se nalazi čovek ima neko telo od vibracija te dimenzije. Koliko postaje individualan i svestan činilac na višim nivoima bića, u osećanjima (astralu) i mislima, toliko razvija telo tih nivoa. Otelovljenje je način da se delatno aktuelizuju misli i osećaji. To znači da čovek postaje svesno prisutan i nezavisan na tim nivoima, da su za njega osećanja i misli isto tako objektivno prisutni i spoznati kao i njegovo telo, i da je on njihov gospodar, a ne sluga. Čovek je otelotvoreno prisutan u onoj meri u kojoj je objektivan prema datim zbivanjima i budan. Biti delatno i aktivno prisutan na višim dimenzijama znači biti gospodar tela, osećaja i misli.

Izlazak iz tela i spoznaja viših dimenzija nije ništa drugo do izlazak iz nesvesne pasivnosti i ovladavanje sobom u svim dimenzijama sopstvenog života, u mislima, rečima i delima. Ako nismo svoji gospodari, onda sve te više dimenzije doživljavamo samo kao snove.

Bez ovakve svesne prisutnosti, bez tela kojim gospodari, čovek se u tim višim dimenzijama ponaša bezlično, pasivno, on je nesvestan prave prirode njihovog zbivanja i podložan je njihovim spontanim uticajima. Zato kad god se nađe izvan ljuštore fizičkog tela, on pada u nesvest.

Osvešćenjem viših dimenzija čovek kristališe viša tela i s njima nadživljava raspad fizičkog tela. U ovome je osnovni smisao religijskog i mističkog iskustva inicijatičke smrti i vaskrsenja, koje je prisutno širom sveta od najranijih vremena, a najlepše i najpotpunije oličeno u delu Isusa Hrista. Cilj ovog iskustva je nadilaženje smrti, raspada i nesvesnosti.

Svako više telo ili stanje svesti gospodari nižim jer su mu i sposobnosti po svojoj prirodi veće. Svako više telo je finije, manje inertno, ograničeno, uslovljeno i neugodno od nižeg. I ovde prepoznamo formu piramide, gde je svaki viši nivo uži i finiji od nižeg. Kristalizacija višeg događa se svesnim i voljnim ovladavanjem uslovljavajuće prirode nižeg.

Takođe, sve 'više' je zapravo unutarne, pa ovo podrazumeva da ovladavanje višim telima znači napuštanje vezanosti za objekte, nalaženje utočišta okretanjem unutra, ka Sebi, svom Sopstvu ili duši. Što smo više u Sebi na ovaj način, to više aktuelizujemo svoja viša tela.

Dimenzije prirode nisu jedna iznad druge, kao spratovi, već su stanja postojanja. Grublja su po svojoj prirodi 'niža' stanja, odnosno bliža našem grubljem iskustvu opažanja, a finija 'viša' i možemo ih opaziti samo kada i naše opažanje postane finije. Upravo zato dimenzije prirode odgovaraju stanjima svesti i spoznaja viših dimenzija nije ništa drugo do ovladavanje finijim stanjima svesti i načina postojanja u skladu s njima, u sebi samome. Zbog prožimanja svih dimenzija u jednom prostoru, sve veće prisustvo u stvarnosti svih dimenzija isto je što i sve veće prisustvo u sadašnjosti. Iz svega ovoga sledi da je sve veće prisustvo u sadašnjem trenutku isto što i opažanje svih dimenzija, što je opet zavisno od ispravnosti opažanja i delanja u mislima, osećajima i telom. To se sve opet postiže jedno sve većom objektivnošću prema mislima, osećajima i delima, a svest je objektivna samo kada nije identifikovana sa mislima, osećajima i telom, koja ih nadilazi odnosno transcendirira.

Samo trajni prestanak identifikacije ili trajno stanje transcendentalne svesti omogućava trajnu, nepomućenu i objektivnu svest viših dimenzija. Ta takozvana 'viša stanja svesti' ili svest o višim dimenzijama može se steći i na druge načine, pomoću narkotika ili stanjima transa izazvanih na razne načine, ali to je uvek privremeni izlet u viša stanja svesti, nakon čega sledi pad u niža grublja stanja. To se događa zato jer nismo usavršili sebe u skladu sa višim dimenzijama postojanja, naše misli, reči i dela nisu jedinstveni i usklađeni sa stvarnošću svih dimenzija postojanja, a nisu jedinstveni i usklađeni sa stvarnošću zato jer je svest još uvek identifikovana sa nižim stanjima. Samo kada čovek svoje jedino uporište nađe u trajnom stanju čiste ili transcendentalne svesti svoje nerođene duše, tada sve dimenzije postojanja prirode ili *prakrti*

postaju savršeno prozirne i prisutne ovde i sada. Savršenstvo prirode dostupno je jedino savršenom čoveku, *puruši*.

Bez ovladavanja fizičkim telom nema svesnog buđenja u višim astralnim dimenzijama predstavljenim elementima vatre i vazduha, koje po svemu predstavlja pravo spasonosno „rođenje u Duhu” u „carstvu nebeskom” ili „drugo rođenje”. Ovakva kristalizacija je ključni momenat ne samo u čovekovom individualnom životu, nakon čega on postaje daleko zreliji za duhovne istine i slobodnji, nego i za dozrevanje čovečanstva u celini. Isusovo učenje i delo posvećeno je u potpunosti takvom dozrevanju, on je u njega inicirao celo čovečanstvo.

Važno je napomenuti da ukoliko ne ovladamo fizičkim telom i ukoliko smo identifikovani sa njim i zavisni od njegovih uticaja, onda ostajemo žrtve uticaja nižeg astrala i njegovih entiteta. Stoga je ovladavanje telom nužno za nadilaženje nižeg astrala i sve patnje koja odatle nastaje.

Bez kristalisanja viših tela možemo postati žrtve spontanog delovanja i preliivanja uticaja iz viših dimenzija. Astralno telo može biti oblikovano (osvojeno, aktuelizovano) emocijama i po naopakoj veri, u zle svrhe, kao u crnoj magiji, na primer. Takođe i u intenzivnim patološkim doživljajima emocionalnih utisaka i sadržaja. Zato su astralna iskustva česta pojava kod duševnih bolesnika, bilo kao vantelesna, bilo u formi „slušanja ili viđenja duhova”, ili tako snažnih vizija da se ne razlikuju od fizičkih pojava.

Različiti nivoi astrala prožimaju se međusobno, pa i sa fizičkim planom, tako da se jedan fizički oblik može videti, tj. doživeti kao nešto sasvim drugo. Osvešćenje ili ostvarenje ličnog integriteta nije ništa drugo do kristalisanje svake dimenzije u njenoj ravni i **razlikovanje od drugih**. Samo tako se one objektivno spoznaju. Bez objektivnog **razlikovanja** i upoznavanja, njihov doživljaj je konfuzan, subjektivan i najčešće opasan po duševno zdravlje. Usled nepostojanja integriteta ličnosti (*aham-kâra*), kao odlučujućeg činioca u *indriyâni* i *maha-bhûtâni*, spontano se prožimaju svi nivoi bića pa se astralne tvorevine mogu videti i na fizičkom planu. Njihov uticaj se može preliiti na *indriyâni* i tada čovek može postati opsednut nekim astralnim entitetom, religijskim ili psihotičnim sadržajima, zavisno od toga da li su više objektivnog ili subjektivnog karaktera.

Isto tako, bez iskustva viših dimenzija, snaga *indriyâni* može prevagnuti nad *tanmâtâra* i čoveka učiniti ubeđenim materijalistom i ateistom koji se ne seća čak ni svojih snova.

Drugi način da se opišu uticaji nižih stanja je reći da su ona plod delovanja mnoštva 'Ja'. Čovek je nesvestan i uslovljen nižim stanjima samo zato što je dezintegrisan na mnoštvo Ja-stanja koja se sukcesivno i neprimetno smenjuju. Stoga dolaženje do čistog subjekta ili jednog Ja odgovara elementu vazduha.

Ceo proces formiranja i ovladavanja viših tela je zapravo dolaženje do svoje volje (*aham-kâra*), do jedinstvenog Ja, nadilaženjem zavisnosti od uticaja vanjskih okolnosti koje dominiraju životima nesvesnih ljudi. Zato je na shemi kategorija prirode jedinstveno Ja ili *aham-kâra* iznad organskog i neorganskog područja, iznad fizičkog tela, *indriyâni*, i svih dimenzija astrala.

Kod nesvesnih ljudi koji nemaju jedno Ja (koji nisu aktuelizovali *aham-kâra* kategoriju na shemi), uslovljenost fizičkog tela već predstavljaju doživotna i

nepremostiva ograničenja, oni su zavisni od fizičkih uticaja okoline jer ne znaju za više mogućnosti. Zbog pasivne upotrebe svesnosti i neulaganja napora da se ona postojano održi uprkos svemu i proširi njena prisutnost i delotvornost na sva moguća stanja bića, na više dimenzije prirode, oni su nošeni okolnostima i aktivnosti su im određene uticajima osećanja, ubeđenja i mentalnih obrazaca koji im izgledaju kao njihovi, a koje upravo te okolnosti obrazuju i sprovode kroz njih. Nesvestan čovek nikako ne uviđa da je gotovo sve što nosi u sebi i doživljava kao svoje i bori se za to - zapravo tuđa tvorevina, da ništa nije njegovo. Ova neuviđanja stvaraju krug *samsare*, ponovna rođenja u najograničenijem telu, fizičkom telu. Ograničenja fizičkog tela jesu samo odraz ograničenja percepcije.

U opisanom procesu možemo prepoznati uobičajeni sled čovekovog osećajnog, čuvstvenog i mentalnog sazrevanja i postizanja psihičke objektivnosti o kojoj govori analitička psihologija. Ono, međutim, nikada ne može postati potpuno i stvaralački delatno, ukoliko nije praćeno konkretnim iskustvom razlikovanja viših tela, i doživljavanjem svake njihove dimenzije isto onako objektivno kao što se doživljava kretanje fizičkog tela. Ovde važi izreka da se plivanje uči plivajući. Ko objektivno ne uđe u svet svojih osećanja i misli, neće ih nikada spoznati kakvi jesu i zato će ga oni uslovljavati. Bez vantelesnih iskustava nema psihičke objektivnosti niti celovite ličnosti. Suština čovekove slobode i autentičnosti je u što potpunijoj objektivnosti prema prirodi, a ona se postiže temeljnim izdvajanjem (*kaivalya*) i razlikovanjem bitnog od nebitnog, onoga što je čoveku svojstveno od svega što nije.

Ukratko rečeno, opisano aktuelizovanje viših tela nije ništa drugo do njihovo razlučivanje, jer ona već postoje ali konfuzno i nesvesno, i zato ne mogu biti aktuelna. Njihovo razlučivanje opet nije ništa drugo do osvešćenje onih funkcija koje ih sačinjavaju, a to znači osvešćenje tela, osećaja, izraza volje i samog mišljenja. Kako i ove funkcije već postoje, ali konfuzno i nesvesno, njihovo osvešćenje znači razlučivanje i ustanovljavanje kakvi jesu sami po sebi. To je praksa budističke meditacije zvana *satipatthana* i ona je detaljno opisana u knjizi "Meditacija - Prvi i poslednji korak. Od razumevanja do prakse".

Kao što smo već rekli o razlici *puruše* i *prakrti*, ni ovde se ne radi o objektivnom izdvajanju jednog iz nečeg drugog, to je privid koji nameće čulno iskustvo u fizičkom svetu, već o ***izlasku iz vremena u kome nismo ono što zaista jesmo. To je ono što se ovde objektivno iskušava kao izlazak iz fizičkog tela i odlazak u više dimenzije. Subjektivno robovanje vremenu i supstancijalnosti je u toj meri objektivan problem, da spoznaja svoje bezvremene autentičnosti i duhovne realnosti izgleda kao objektivno oslobađanje od tela koje biva samo u vremenu.*** To tako izgleda samo sa empirijskog stanovišta, ali ne i sa duhovnog, u kome je cela priroda u potpunom jedinstvu pa zato nema šta od čega da se izdvaja. Nemajući duhovno već samo empirijsko stanovište, čovek živi u iluziji. Zbog snage iluzije i ropstva u vremenu, čovekovo oslobađanje se nužno doživljava kao nadilaženje fizičkog tela kristalisanjem viših i trajnijih oblika. Snaga iluzije daje objektivnost tom doživljaju.

S ovim smo došli do uvida da je suština oblikovanja čovekovog tela zapravo samo viša ili finija egzistencijalna funkcija prirode od njenog

oblikovanja prostora i vremena. Prostorvreme objektivnog sveta spontano oblikuje organsko telo čovekovo i ništa bitno nije učinjeno ako on lično ne upozna objektivno područje sveta u kome biva. To neće moći da postigne fizičkim kretanjem okolo, po istom fizičkom svetu, kao što čine i životinje, nego kretanjem po višim, a za njega unutarnjim dimenzijama astralnog i mentalnog sveta. Čovekov put je vertikalna, tj. unutra, ka sebi. Horizontalno, tj. spolja se kreću samo bića koja nemaju potpune čulne i delatne sposobnosti, a to su sva bića osim čoveka - pa i mnogi ljudi koji ih ne koriste u potpunosti. Horizontalno se kreću samo ona bića koja još uvek treba da razvijaju svoje čulne i delatne organe i sposobnosti. Kada se te sposobnosti upotpune u čovekovo biće, *indriyâni*, i afirmišu u stvaralačkoj interakciji sa *tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*, što se događa samo kod pojedinih, naročito zrelih ljudi, preostaje samo kretanje naviše, ka *aham-kâri* i *buddhi*. To je jedina sudbina zrelog čoveka i on ne može postati zreo i psihički objektivna bez neposrednog upoznavanja objektivnog područja. ***Aham-kâra se integriše tek sa integracijom subjektivnog i objektivnog područja bivstvovanja*** (što se može videti na shemi).

Cela priroda je sazdana tako da preobražava grublje vibracije bića u finije. Ne samo putem ishrane, nego asimilacijom i profinjenjem svih iskustava postojanja, celokupne percepcije i delovanja. Naše fizičko telo je samo seme koje kultivisanjem treba da se razvija rastući naviše, ka duhovnom svetu, i u njemu rascveta i dâ zreo plod znanja razlike između dobra i zla, istine i laži, čoveka i nečoveka, bića i nebića. Jedini cilj ovakvog dozrevanja i rasta, ubiranja ovakvih plodova, jeste da se neuslovljena božanska svest, oličena u ljudskoj duši, u čovekovom iskustvu postojanja izdvoji (*kaivalya*) od svega što je sputava da se ispolji na ovom svetu.

Ispoljavanje božanske svesti naše duše na ovom svetu jeste proces pročišćavajućeg izdvajanja - *kaivalya* - jer *puruša* je izdvojen i nezavisan od svih suprotnosti i osobina cele prakrti.

Kao što zreo plod, koji je nosilac novog života, otpada sa drveta na kome je dozreo, i samo tim izdvajanjem njegov opstanak ima smisla, jer, ako ne padne istrunuće jalov na grani, tako nema ni zrelosti čovekovog postojanja bez izdvajanja i nezavisnosti. Čovek je u onoj meri svestan svojih viših dimenzija u kojoj je nezavisan od nižih, a nezavisan od njih ne može biti izbegavanjem, već jedino njihovom zrelošću, objektivnom i neposrednom spoznajom. Kao što je plod zreo tek kada je spreman da otpadne, da se izdvoji od bića koje ga je proizvelo, tako je i čovek zreo tek kada, spoznajući sve dimenzije prirode, prepozna svoju nezavisnost od nje cele. Izdvojenost i nezavisnost su mogući samo s meditativnim iskustvom čiste ili transcendentalne svesti.

Za ovo će biti spreman tek kada u svojoj ličnosti (*aham-kâra*) potpuno integriše i do kraja afirmiše subjektivno (*indriyâni*) i objektivno (*tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*) iskustvo bivstvovanja, kada mu nijedna od svih dimenzija i mogućnosti života ne bude strana, kada postane oličenje života jer ga je celog prihvatio s ljubavlju.

Duša čovekova je već od iskona nezavisna od prirode, i stoga ne treba svoju nezavisnost da osvaja. Da bi se takva njegova autentičnost aktuelizovala i potvrdila, čoveku je jedino potrebno da pomaže i afirmiše život prirode u svim

njenim oblicima. Samo podržavanje celog postojanja može dovesti do onoga što postojanje omogućava. Jedino takvom apsolutnom i delotvornom ljubavlju prema svemu što postoji on potvrđuje svoje iskonsko stanje, nadmoć, nezavisnost i neuslovljenost božanske svesti koja (na taj način kroz njega, kao individualna duša) omogućava sve što postoji. Nikako drugačije.

SYÂDVÂDA LOGIKA PARALELNIH REALNOSTI

Od svih drevnih duhovnih tradicija sasvim je sigurno da nijedna nije dostigla takvu toleranciju u iznošenju istine o svetu ili istine *sâme*, kao što je to učinila đainska logika u svome „učenju o možda”, ili *syâdvâda*. Reč *syât* potiče od sanskritskog korena *as*, „biti”, i znači „može biti”, dok *vâda* znači „učenje”, tako da reč *syâdvâda* možemo prevesti kao „učenje o može biti”. Ono je najčistiji izraz tajne stvaranja ili same stvarnosti, jer u potpunosti negira svaku dogmatičnost i jednostranost, ono govori da sve moguće stvarnosti postoje paralelno.

Đainizam je praksa najveće strogosti asketskog pročišćenja duše od svih spona uslovljenog bivstvovanja. *Syâdvâda* je u njoj nastala i ukazuje nam da ispoljavanje bića, a zajedno s njim i njegova spoznaja, ima sedam aspekata od kojih je svaki ispravan na svoj način i neophodan da u kontrastu i dijalektici sa svima ostalima omogući jasan uvid. Priroda stvarnosti ne izražava se nikada u potpunosti samo na jedan način, njen izraz je uvek i u svemu bogat protivrečnostima koje izražava „sedmostruka formula” (*sapta-bhangi*) koja glasi:

1. Možda jeste.
2. Možda nije.
3. Možda i jeste i nije.
4. Možda je neizrecivo.
5. Možda jeste, ali je neizrecivo.
6. Možda nije i neizrecivo je.
7. Možda i jeste i nije i neizrecivo je.

Kao što sedam boja sačinjava sunčevu svetlost, tako i ovi stavovi samo kada su uzeti svi zajedno daju ispravan uvid u stvarnost. Svaki je jednostran i nedovoljan ako se posebno izdvaja.

Ovih sedam stavova predstavljaju ontologiju svesti kroz sedam čakri.

Prvi stav (‘možda jeste’), ukazuje na identifikaciju s nečim što jeste, koja je najjača u prvoj čakri.

Drugi stav (‘možda nije’) ukazuje na suprotnost s kojom se neminovno uvek suočava svest koja je identifikovana s nečim. Druga čakra je izraz prve polarizacije energije sa suprotnim polom.

Treći stav (‘možda i jeste i nije’) opisuje treću čakru i prve uspehe razumevanja suprotnosti, nadilaženje suprotnosti pomoću nekog višeg cilja.

Četvrti stav (‘možda je neizrecivo’) ukazuje na doživljaj jedinstva sa postojanjem koji je uvek neizreciv, jer nadilazi um koji se zasniva na suprotnostima nižih stanja, to su prva kratka iskustva transcendentalne svesti. To je prvi uvid u celinu s kojim se prihvata sve kroz osećaj ljubavi, tj. jedinstva, što je odlika četvrte čakre.

Peti stav ('možda jeste, ali je neizrecivo') ukazuje na petu čakru, smeštenu u grlu, koja daje sposobnost da se mislima i rečima prvi put zaista izrazi ono što Jeste, stvarnost koja je dotle bila neizreciva.

Šesti stav ('možda nije i neizrecivo je'), ukazuje na šestu čakru, treće oko, koje vidi da nema drugih objekata (ništa nije), da postoji samo svest koja je neizreciva upravo zato jer je ona samo biće i postojanje. Ovde se vidi ono što je neizrecivo.

Sedmi stav ('možda i jeste i nije i neizrecivo je') ukazuje na sedmu čakru i na jedinstvo sa transcendentalnom božanskom stvarnošću ovde i sada, u kojoj je postojanje praznina i praznina postojanje, i da se to ne može izreći jer se samo može biti – zato što ništa drugo ne postoji osim toga.

Ceo univerzum postoji na ovaj sedmostruki način. Uslovno se ova „sedmostruka formula” može nazvati dimenzijama postojanja prostorvremena. Sve postoji na svih sedam dimenzija istovremeno i paralelno, iako se svaka dimenzija odvija zasebno. I mi sami, naši životi i svaki događaj. Zapravo, ne mi ovakvi kakvi smo sada poznati sebi u ovom telu, već se naša duša deli na ovakvih sedam individualnih duša (*điva*) od kojih je samo jedna nama poznata dok ne postignemo potpuno osvešćenje. Naš fizički um uvek opaža samo jednu stvarnost. Samo u izuzetnim slučajevima može na kratko da iskusi neku drugu ili da uloži napor da jednu promeni u drugu. Ostale su na ostalim dimenzijama prostorvremena i rade isti posao sa svog aspekta spoznaje i postojanja. Kada se svi aspekti individualnih postojanja iskuse i sjedine, individualna duša se sjedinjuje sa svojim izvorom, naddušom (oversoul) koja je prva emanacija i oličenje božanske svesti. Podsetimo se da se celokupna emanacija *prakrti* događa da bi se iskusili svi aspekti bivstvovanja na individualan način. Kako u stvarnosti *prakrti* ne postoji u vremenu, svi aspekti njenog postojanja se simultano iskušavaju od strane *puruše*.

Svi aspekti postojanja se ispoljavaju kao sve moguće paralelne realnosti.

Kako izgledaju sve te paralelne realnosti? To su jednostavno sve moguće logičke varijante svih mogućih zbivanja.

U prvoj, nešto se jeste dogodilo.

U drugoj, to se nije dogodilo.

U trećoj, i jeste i nije se dogodilo (dijalektika suprotnosti).

U četvrtoj, nije se dogodilo ništa od prvih tri mogućnosti, i nastalo je nešto sasvim drugo (jedinstvo suprotnosti).

U petoj, dogodilo se, ali je nastalo nešto sasvim drugo.

U šestoj, nije se dogodilo, ali je nastalo nešto sasvim drugo.

U sedmoj, i jeste se i nije dogodilo, i nastalo je nešto sasvim drugo (transcendencija svih suprotnosti postojanja).

S ovim je *syâdvâda* obezbedila da na ovom podeljenom i sukobljenom svetu bude vrhunski princip tolerancije na putu spoznaje i življenja, i sa svojim veličanstvenim „možda”, koje smešta u osnovu svih aspekata kao najvažnije, verovatno nedostižan ideal za sve smrtnike.

TANMÂTRÂ

Pod dejstvom principa individuacije i formiranja svega (*aham-kâra*) - koji daje oblik svim dejstvima i pojavama - na višim nivoima se oblikuju polja uzročnog dejstva, *tanmâtre*, za oblikovanje nižih nivoa. *Tanmâtre* su matrice koje proizvode oblike na nižim, grubljim područjima. Doslovno značenje reči *tanmâtrâ* jeste „tome primereno” ili „prototip”. Dakle, *tanmâtrâ* je ono prema čemu je primereno ispoljavanje oblika svih entiteta ili jedinki koje postoje u prostorima prirode. Ona je prema shemi iznad *maha-bhûtâni*, prostornog oblikovanja dimenzija, i zato je poznata i kao hiperprostor ili hyperspace, i zato su tu arhetipovi za oblikovanje svega u prostoru na svim dimenzijama.

Klasična *sânkhya* ustanovljava samo pet *tanmâtrâ*. To su prototipska počela zvuka, dodira, boje, okusa i mirisa. Razlog zašto se navode samo pet leži u tome što su oni nužni i dovoljni za oblikovanje čulnih organa (sluh, vid, dodir, okus i njuh) koji su, kao takvi, neophodni organski uslovi za nastanak ili pojavu subjekta opažanja u trodimenzionoj prirodi. Ovo je dosledno osnovnom i najvažnijem teleološkom stavu *sânkhya* da cela priroda postoji ovakva kakva je jedino sa svrhom stvaranja svih potrebnih uslova za pojavu svesnog subjekta, koji je jedino pogodno mesto u prirodi gde se može da se ispolji princip svesti (*puruša*).

Tanmâtre su pre svega prototipovi čulnih organa, drugim rečima, oni su **unutarnji čulni organi**. Pored fizičkih čulnih organa koje koristimo na javi za opažanje spoljnog fizičkog sveta, posedujemo i suptilne unutarnje čulne organe koje koristimo u snu i u astralnom svetu. Sa tim suptilnim unutarnjim čulima, *tanmâtrama*, opažamo sve ono što nadilazi fizički svet. Ako znamo da je trodimenzionalni fizički svet tek krajnja posledica svih viših dimenzija, onda će nam biti jasnije da sa tim unutarnjim čulima opažamo višu i suptilniju realnost od ove koju opažamo fizičkim čulima. Zahvaljujući *tanmâtrama* možemo da opažamo na javi kao i u snu, u fizičkom i u astralnom telu s kojim napuštamo fizičko telo prilikom astralne projekcije, ili za vreme sna, ili nakon smrti fizičkog tela. Stoga *tanmâtre* omogućavaju proširenje percepcije i svesti koju imamo u fizičkom telu. *Tanmâtre* nam daju uvid u sav objektivni svet, ali ne samo onaj koji opažamo fizičkim čulima, već u svim dimenzijama, iznad elementa zemlje, koje fizičkim čulima ne opažamo. Fizička čula su samo produžeci unutarnjih čula, *tanmâtra*; realnost *tanmâtra* pripada višim dimenzijama, celo fizičko telo i sva fizička realnost je samo posledica rada viših dimenzija, sva životna energija i kreativnost pristižu iz tih viših dimenzija. Stoga su *tanmâtre* veza telesnog uma (*manas*) sa svim višim dimenzijama i sa dušom. Tu vezu često koristimo nesvesno za vreme spavanja, ili intuitivno, svaki intuitivni uvid, inspiracija i kreativno nadahnuće je samo povezivanje uma preko unutarnjih čula sa dušom, sa višim dimenzijama gde se kreira sve što će se ispoljiti na fizičkom planu.

Prema prikazanoj shemi (slika br. 1), na makrokosmičkom planu iz *aham-kâre* nastaju *tanmâtre* kao polja uzročnog dejstva za oblikovanje svega postojećeg na nižim ili grubljim planovima pomoću principa koje smo upoznali simbolikom *maha-bhûtâni*. To je objektivno područje neorganske ili „nežive” prirode kojom dominiraju stvaralački principi zvuka i prostora (*akaša*). Na mikrokosmičkoj ili subjektivnoj strani, *tanmâtre* kao matrice oblikuju čulne organe, iz njih posledično i delatne, kao organski uslov stvaranja svih živih bića koji su svesni subjekti u prirodi.

Iako se iz praktičnih razloga percepcije i delanja možemo zadovoljiti sa ovih pet *tanmâtrâ*, moramo, radi potpunije objektivnosti, ipak upoznati način na koji je tih pet izvedeno iz toliko mnogo polja uzročnog, informativnog dejstva, koliko ima i stvorenih oblika u kosmosu.

To mnoštvo polja svodi se, kao što je rečeno, na pet prototipskih počela čulnog opažanja usled teleološke svrhe prirode da u-obliču (in-formatio) neophodne čulne i organske sklopove (*indriyâni*), kao primaoce informacija o zbivanju, primaoce vesti koje kristališu s-vest subjekta. Videli smo da se u prirodi svekoliko zbivanje odigrava zbog nečega ili nekoga. Usled ovakvog sažimajućeg uviranja u svesnog subjekta, zbivanja-informacije se kreću ka duši, a kroz nju ka *puruši*. Jedino tu kretanje prirode dolazi do svog ishoda. Dok se u svesnom subjektu priroda sažima i kristališe ka svom ishodu (preko *manas-a* ili raz-uma do *aham-kâra* i *buddhi*), dotle se u ostalom području objektivno ispoljava u vidu grubih i finih oblika i procesa (*tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*) koje opažamo čulima (*indriyâni*). Zato se, dakle, zbog temeljnog značaja subjekta, sve *tanmâtre* svode na pet prototipskih počela čulnog opažanja.

Međutim, svaki je oblik u prirodi jedna aktivna (oblikovana) informacija, vest za svest; cela je priroda, sve stvoreno i oblikovano u njoj, jedan veliki holistički informativni sistem koji oblikovanjem organskih sklopova (*indriyâni*) omogućava prisustvo autentične apsolutne svesti koja sve omogućava (*puruša*) na jednom mestu, u svesnoj, integrisanoj ličnosti (*aham-kâra*). Koliko je, s jedne strane, prisutnost apsolutne svesti pokretačka snaga za samo oblikovanje prirode, toliko, s druge, sama njena svrsishodna aktivnost u razvoju organskog života omogućava svesno prisustvo apsolutne svesti. Tako se uzajamno privlače i podstiču dva temeljna principa: suštastvenost apsolutne svesti i oblikovanje prirode.

Svestan subjekat je korisnik svih informacija o prirodi. Informacije su vremenski i prostorno sažeto ispoljavanje svih mogućnosti zbivanja prirode. Zato subjektivnim okretanjem pažnje ka svojoj Sopstvenosti ili duši, a to znači pažljivim primanjem i pročišćenjem s-vesti od svih uplitanja i nepotrebnih ponavljanja zbivanja u mislima (*cittavrtti*), prostorvreme ispoljavanja prirode sabire se (*samadhi*) sve do potpune iskonske neuznemirenosti (*nirodha*) duše čovekove (*puruša*) u svojoj autentičnosti (*svarûpa*).

Stoga, svrha razvoja organskog života jeste stvaranje mogućnosti za primanje informacija (vesti) o zbivanju. Kao vrhunac ovog razvoja u prirodi se javlja čovekovo biće, ono je mesto gde se objektivno sabiru informacije zbivanja i odakle, usled njihove dovoljne sažetosti ili postizanja određene „kritične mase” (koncentracije), prosijavaju kao s-vest o njenom smislu. Na taj način je svekoliko

stvaranje prirode zapravo njeno osvešćenje prisustva neuslovljene duše čovekove (*puruša*).

Ne postoji mrtva priroda. Ono što smatramo materijom je zapravo energija fotona. Kada je posmatrač prisutan, ona se pokazuje kao "materija", talas postaje čestica, bez njega energija ostaje čista energija.

Zato čista svest (*buddhi*), kao ishod svih informacija, ima najvišu tvoračku moć. Prema tome, ništa ne postoji u prirodi kao zaseban materijalni entitet po sebi i za sebe, već je svaka oblikovana pojava upravo samo značenje ili onaj smisao koji informiše energiju za stvaranje određenih čulno opažajnih struktura i oblika. Suština svakog fizičkog bivstvovanja jeste neko značenje. Bivstvovanje je značenje, jedno postaje drugo, i obratno. Kako se menja značenje (informacija) menja se i suština (oblik). Uzajamnost dejstva svesti i oblika ispoljava se kao sveopšte kretanje životne energije ili *prâna*. Njome se obavlja i prenošenje informacija između ćelija. Sam njihov oblik i funkcija jeste informacija, odnosno oblik svesti koji se holistički prima i prepoznaje u celom organizmu. Kao medijum za prenošenje ovih informacija služe tela suptilnija od fizičkog obličja, etersko i astralno. Ona informaciju prenose samom svojom pripadnošću višim dimenzijama u kojima je vreme brže i sažetije od onog na fizičkom nivou. Mnoštvo obličja u prirodi postoji samo zbog prožimanja različitih dimenzija koje, kao razbijeno ogledalo, jedan isti informativni proces prikazuju u različitim aspektima i fazama.

Na ovaj način se prevladava dualizam tela i psihe, fizičkih i mentalnih događaja i objašnjava ispoljavanje svih potencijala viših planova na zemaljskom. Jedino neosvešćenost i neuviđanje prirode u svim njenim dimenzijama izaziva iluzoran utisak o njoj kao mnoštvu izdvojenih, nepovezanih i otuđenih jedinki koje svojom haotičnošću ugrožavaju subjekta, utisak da je objektivno postojeća priroda sputala slobodnu dušu čovekovu, da je ugrožava nesrećnim slučajevima ili zlom sudbinom.

Značenje i bivstvovanje uzajamno održavaju jedno drugo prema zakonu uzroka i posledice, ali usled relativnosti vremena različitih dimenzija, uzročnost nije uvek očigledna subjektu s njegove trodimenzione tačke posmatranja. Informacija i oblik čine suštinu procesa ispoljavanja objektivnog sveta i, u holističkom jedinstvu cele prirode, između postojanja, svesti i informacije nema nikakvih razlika i razdvajanja. To, uostalom, svaki umetnik zna iz sopstvenog iskustva. Ovo jedinstvo je suština svakog pravog religijskog doživljaja.

U *Upanišadama* je zabeleženo da se astralno ili suptilno (*sukšma*) telo, koje nadživljava izvesno vreme fizičko obličje (*rûpa*) i nosi latentne informacije za buduću inkarnaciju, zove *nama*, što znači: ime. Takođe se ono naziva i *lingadeha*, pri čemu je *linga* znak, odnosno označitelj. Opažanje iskustvenog sveta odnosi se, prema tome, isključivo na ime-i-oblik, *nama-rûpa*, odnosno na značenje (informacija) oblika zbivanja ili na osmišljavanje oblika.

1. Informativna polja

Sagledajmo sada ukratko kako polja uzročnog ili informativnog dejstva (*tanmâtrâ*) pomoću principa individualnosti (*aham-kâra*) oblikuju entitete fizičkog sveta preko astrala, bez ograničavanja na čulne organe, čija je veza sa oblikovanjem subjekta očigledna.

Danas o ovome možemo slobodnije i jasnije da govorimo zahvaljujući nedavnom otkriću biologa Ruperta Šeldrejka (Sheldrake) o morfogenetskim poljima (gr. *morphe*-oblik i lat. *genesis*-nastajanje). Koristeći se donekle ovim otkrićem za prikaz dejstva *tanmâtrâ* u mnogo starijem sistemu *sânkhya*, nazvaćemo ova polja, iz poštovanja prema tradiciji, **T-poljima**, pri čemu je T skraćena za *tanmâtrâ*.

Univerzum je u celosti prožet različitim poljima. Njihova priroda je ponekad tako složena da se ne može objasniti rečnikom fizikalnih zakona zato što se protežu izvan dimenzija materijalnog univerzuma. Ovde su vidljive samo njihove posledice. Može se jedino reći da su polja manifestacije matematičkih veličina u regionima prostora. U slučaju gravitacionog polja to je geometrijsko svojstvo ili savijenost prostora. Polje je uvek način proizvodjenja samog prostora, imanentna sklonost ka celovitosti i uobličavanju. Na primer, magnetna šipka ispod lista papira posutog opiljcima gvožđa elektromagnetskim poljem stvara linije sila koje kruže s jednog do drugog kraja magnetnog polja. Ali, ako se magnet podeli na pola, opiljci gvožđa se neće podeliti, nego će formirati dva nova kompletna polja. Na sličan način, dejstvo ovakvih polja, kao realne ali nevidljive sile uobličavanja, jedino je objašnjenje problema sa kojima se biologija suočavala do Šeldrejkovog oživljavanja teorije o morfogenetskim poljima, koja se prvi put marginalno javila početkom dvadesetog veka. Problem morfogeneze je: na koji način živa bića dobijaju svoj određeni oblik? Genima se ne prenosi ova informacija, u DNK se nalazi samo složeni spisak svih materijala koji ulaze u građu ćelija, informacije za stvaranje proteina. On je istovetan po svom osnovnom sadržaju (97%) kod svih živih bića. Otvoreno je pitanje kako i po kom modelu se proteini spajaju u telu? Osnovne ćelije su neizdiferencirane i, kako ćelijska masa raste deobom, nastaje embrion. Neke ćelije postaju ćelije mozga, a neke srca. Staro mehanističko shvatanje nije moglo da odgovori na pitanje kako ćelija zna u šta treba da se razvije i gde je model po kome biće dobija svoj jedinstveni fizički oblik. U DNK takvih informacija nema, kao ni u RNK.³⁹

³⁹ Tek su najnovija istraživanja kvantne genetike otkrila prave mogućnosti i dimenzije informativnih sadržaja DNK. No i pored toga ne objašnjavaju morfogenezu. Zapravo, kvantna genetika potvrđuje postojanje T-polja i na genetskom nivou, jer je utvrdila da informacije molekula DNK mogu postojati i kao biopolja, dakle, nefizikalno, i prenositi se akauzalno, kao T-polje, da za njih više važe zakoni kvantne fizike nego biologije. Uzorak DNK trenutno reaguje na emocionalna stanja svoga vlasnika ma koliko bio udaljen od njega. DNK komunikacija se zasniva na istim principima kao gramatika, sintaksa i semantika, kao jezik, odnosno razmena informacija ili način na koji funkcioniše svest. Zapravo, naš jezik je takav zbog takvog DNK. Ako se informacija pretvori u frekvenciju i kao takva putem lasera ili radio talasa usmeri na DNK, ta informacija će delovati na DNK tako da se promeni u skladu sa njom. Ruski naučnici su na taj način uspeli da embrion žabe pretvore u embrion salamandera, jednostavnim prenošenjem

Drugi problem morfogeneze je regulacija, ili sposobnost organizma da zameni i prilagodi svoj plan, ako se nešto neočekivano dogodi u njegovom razvoju. Tako, kada se jaje vodenog konjica, dok je još masa neizdiferencirane ćelije, podeli na dva dela, to neće prepoloviti budući embrion, nego će se preostala masa razviti u manjeg ali celog vodenog konjica. Isto se dešava kod čoveka kada se ćelijska masa embriona podeli u nekom stadijumu razvoja. Rodiče se identični blizanci. Ovakva osobina ćelija slična je osobini holograma, gde svaki deo slike sadrži celu verziju slike. Svaka polovina razvijajućeg sastava ćelija sadrži kompletnu verziju celog organizma. Mehanistički pristup ne objašnjava ni ovaj fenomen.

Treći problem je regeneracija ili začuđujuća sposobnost nekih organizama da obnove izgubljene delove svoga tela. Četvrti je simbioza, neobjašnjiva pojava da se mikroorganizmi udružuju u zajednicu koja se zatim, kada dostigne određenu kritičnu masu, ponaša kao kompletan novi organizam. Ne postoje nikakve objektivne prepreke pretpostavci da je naše fizičko telo rezultat velike simbiotske kolonije bakterija, a naš nervni sistem izraz najviše bakterijske evolucije u simbiozi. Sa razumevanjem dejstva T-polja ovakva pretpostavka ne samo da više nije smela nego je i logičan odgovor na ove i mnoge druge fenomene sa kojima klasičan mehanistički pristup svetu ne izlazi na kraj.

Delujući preko viših, astralnih područja kao prototipovi, T-polja oblikuju, kao nevidljive protežne strukture, svaki organizam privlačeći ga njegovom posebnom obliku ili svrsi u prostoru i vremenu. Dakle, svaki živi oblik se oblikuje pod uticajima koji pristižu spolja. U njegovoj genetskoj strukturi su samo informacije o materijalu za izgradnju tela; njegov oblik i kretanje (sudbina) nastaju pod uticajem spoljašnjih obrazaca, odnosno polja uticaja.

T-polja deluju kao odraz svesti, ne mehanički i slučajno. Materijalističko i mehanističko shvatanje koje odbacuje svest u osnovi i prirode je neodrživo na svaki način. Na primer, ako bi se ćelije nasumično i slučajno kretale po principu evolucije i prirodne selekcije, onda bi ćelijama koje formiraju fetus trebalo više milijardi godina da se nasumično slože tako da formiraju jedan fetus. Međutim njima treba samo devet meseci zato što svaka ćelija odmah zna gde treba da ide i šta da radi.

Važno je primetiti srodnost polja sa dimenzijama prirode, odnosno njihovu subordinaciju. Veće polje (telo) uvek deluje kao princip usaglašavanja i

informacijskog obrasca s jednog DNK na drugi putem lasera. U ovome leži objašnjenje snažnog sugestivnog dejstva reči i misli na telo čovekovo.

Biolog Pjotr Garjajev je eksperimentalno dokazao da je razvoju embriona neohodno spoljašnje elektromagnetsko zračenje. Kada se embrion u razvoju izoluje od spoljašnjeg kosmičkog zračenja, on ne može da se ravije normalno, telo postaje potpuno deformisano. Ovaj ekperiment dokazuje teoriju morfogenetskih polja. Kvantna genetika dokazuje da je naša DNK samo antena koja prima informacije sa zvezda i kosmosa, šire celine kojoj pripadaju sva bića.

Pored dve spirale DNK postoji još puno DNK sekvenci koje nisu povezane u spirale i za koje se zvanično tvrdi da se ne zna čemu služe ili da ne služe ničemu (junk DNA). Ipak su neka nezavisna istraživanja u Rusiji utvrdila da upravo ova razbacana DNK ima najveću vrednost za čoveka i sve njegove više sposobnosti i prave potencijale, dok dve poznate spirale koje se zvanično vode kao DNK predstavljaju samo informacije za sastav proteina, odnosno materijala za građu ćelija.

sinteze manjih polja (ćelije). To se može videti u odnosu društva i pojedinca, ekološke ravnoteže u prirodi i bioloških jedinki, kao i viših stanja svesti u odnosu na pojedinačna iskustva. Kako se svi planovi međusobno prožimaju, i kako informacija i oblik nisu suštinski odvojeni, područje dejstva T-polja preko viših astralnih nivoa nije odvojeno od fizičkog oblika i taj uticaj se ne odvija samo u jednom smeru. Svaki pojedinačni organizam je povezan sa svojim T-poljem i njegovo ponašanje povratno deluje na strukturu T-polja. Takođe i svaka biološka vrsta ima svoje kolektivno T-polje. Tako je u Japanu pedesetih godina otkriven efekat „stotinu majmuna”. Ako pripadnik jedne vrste, kao što je majmun, otkrije nov način ishrane i pokaže ga grupi sa kojom živi, kada se dostigne izvesna kritična masa jedinki koje su naučile novu veštinu, ta sposobnost se najednom automatski nevidljivim dejstvom širi na sve ostale pripadnike iste vrste svuda u svetu. Ista pojava je dvadesetih godina ustanovljena na Harvardu, u eksperimentima sa pacovima. Sa željom da se dokaže Lamarkova teza da se nasledne osobine prenose genetskim putem, grupa pacova obučavana je da pronađe izlaz iz lavirinta. Tek je deseta generacija naučila da odmah pronađe izlaz, dok je prvoj bilo potrebno i stotinu pokušaja. Međutim, i kontrolna grupa, koja nije genetski sparivana niti uvežbavana, pokazala je istu veštinu da odmah pronađe izlaz. Nekoliko godina posle toga, zbog neverice u dobijene rezultate, isti eksperiment je sproveden u Australiji. Tamošnji pacovi su već u prvom pokušaju našli izlaz - zahvaljujući T-polju koje su prethodni eksperimenti napravili.

Šeldrejk je ovu interakciju nazvao *morfička rezonanca*. Nezavisnost delovanja informativnih polja od prostora i vremena moguća je zbog toga što je područje T-polja suptilnije ili više od fizičkog. Ova suptilnost je izraz sažimanja prostorvremena u višim dimenzijama. Tako je na osnovu *morfičke rezonance* zaključeno da je memorija inherentna prirodi. Svi stvoreni prirodni sistemi na fizičkom planu nasleđuju kolektivna iskustva iz ranijih sistema iste vrste, bez obzira na prostornu i vremensku udaljenost. Ovako se može objasniti ponašanje mikroorganizama, kolonije mrava, biljaka, životinja, pa čak i formiranje novih kristalnih formi. I čovek je, svakako, uključen u kolektivnu memoriju svoje vrste. Prema istraživanjima neurologa Karla Pribrama, koji je zajedno sa Dejvidom Bomom doprineo uobličavanju holističke ontološke interpretacije savremenih naučnih rezultata u okvir holografske paradigme, naša memorija nije smeštena negde u mozgu, već je mozak samo savršeni instrument za holističku komunikaciju sa celinom, odnosno holografskim univerzumom.

T-polja postoje uvek i svuda, na svim nivoima: od elementarnih čestica, molekula, kristala, hemijskih reakcija, vremenskih prilika, kretanja planeta i galaksija. Upadljivo je njihovo dejstvo u čovekovo psihi, stvaranju kompleksa i neurotičnih obrazaca koji se uporno ponavljaju (oni deluju nesvesno jer je astral područje nesvesnog). Takođe su delotvorna i u stvaranju obrazaca svakodnevnog fizičkog ponašanja. Ogromnu većinu pokreta činimo spontano, po stečenom modelu. Svest je tu prisutna više kao ukras, kao lampa koja osvetljava ponešto u vrlo uskom krugu, dok samosvest gotovo da i ne odlučuje.

Na shemi (slika 1.) je prepoznatljivo kako se ličnost (*aham-kâra*) šizoidno deli na svakodnevno svesno područje telesnog iskustva (*indriyâni*) i nesvesne

prototipove ponašanja (*tanmâtâ*) u različitim dimenzijama bivstvovanja (*maha-bhûtâni*).

Pored obrazaca nesvesnog ponašanja tela i uma, delovanje T-polja možemo prepoznati i u kolektivnim razmerama kao egregore ili arhetipove kolektivno nesvesnog, pa čak i u metafizičkim obrascima vrednovanja stvarnosti. Ona takođe deluju u društvu i kulturi kao T-polja rasa, nacija, društvenih grupacija i kulturnih obrazaca.

Zahvaljujući morfičkoj rezonanci, tj. povratnom dejstvu između fizičkog zbivanja i T-polja, iskustvo bivstvovanja se ubrzava, učenje i način života postaju vremenom efikasniji, danas se mnogi procesi mogu obaviti neuporedivo brže i bolje nego ranije.

T-polja svojim suptilnim informativnim uticajem privlače ili usmeravaju kretanje životne energije (*prâna*), oblikujući tako svu stvorenu harmoniju i svrhovitost koju vidimo u prirodi. Sve što postoji na bilo koji način, dejstvom T-polja zadobija tačno onakav oblik kakav je potreban svrsi. To se ne odnosi samo na unutrašnje organe jednog organizma, već i na sva bića u organizmu sveta.

Sve postojeće na materijalnom planu ima svoj suptilniji vid zbivanja na višem ili astralnom planu. Sve ima svoje tragove kroz vreme, zračenje kroz prostor čije oblikovanje je ujedno i značenje. Ne samo živa bića, već i mesta. Ona koja su vekovima ispunjavana određenim uzvišenim religijskim vrednostima i aktivnostima, sama zrače njima na svakoga ko ih poseti, i to upadljivo različito od drugih mesta koja su ispunjena drugačijim aktivnostima. Senzitivni ljudi mogu „videti” događaj koji se ranije zbilo na nekom mestu, ili će se tek zbiti. Ali i bez posebne senzitivnosti, svakome je dobro poznato da, kada se nađe na nekom mestu na kome mu se nešto dogodilo, čak pre više decenija, taj će se događaj odmah oživeti u sećanju do najsitnijih detalja, ma kako bezazlen bio. Tragove i značenja upečatljivih događaja već nosimo sa sobom. Ovaj mehanizam se uvek odvija. Dok šetamo ulicom i nismo ničim zaokupljeni, naš um deluje kao rezonantna kutija u kojoj se ponavljaju i prepliću vibracije raznih T-polja koja je stvorila okolina ili mi sami.

Svi „parapsihološki fenomeni” nalaze svoje objašnjenje u dejstvu T-polja, odnosno prožimanju viših dimenzija sa nižim. Takve pojave, kao i čudesna harmonija i svrhovitost u prirodi, navode ljude na veru u njihovo božansko ili „natprirodno” dejstvo. Ograničenost njihovog vida samo na materijalne posledice uticaja sa viših nematerijalnih planova jedne iste (božanske) prirode, glavni je razlog za ovakvu pojavu. Njihov vid je ograničen čulnim i mentalnim uslovljavanjima.

Ne možemo ustanoviti neko vrhunsko T-polje koje bi igralo ulogu Boga, jer ideja Boga u svom najinteligentnijem izrazu, a to je apofatička teologija, odgovara neuslovljenosti *puruše*. Ali zato možemo, i to je uvek slučaj, da uspostavimo kontakt sa već oformljenim T-poljem religijskim ritualom. Rituali su oduvek bili samo metodi za stupanje u kontakt sa određenim T-poljem. Takođe sa određenim T-poljem možemo se povezati meditativnom imaginacijom i vizualizacijom ustanovljenog božanstva, kao u tantrizmu. Ovo nam pokazuje da sve dogmatske religijske prakse koje se zasnivaju na ritualima pripadaju dejstvu T-polja, a ne istinskoj religioznosti koja vodi ka neuslovljenosti

duše. To je i razlog zašto u svetu postoje različite religijske prakse. Da postoji jedno vrhunsko ili 'božansko' T-polje, komunikacija sa njim (ritualna praksa) bila bi svuda istovetno ustanovljena. Na kraju, ono bi nadvladalo sva druga polja i ne bi postojala raznovrsnost religijskih pravaca koji se međusobno često krvavo sukobljavaju. Ne bi, zapravo, bilo ni raznovrsnosti prirodnih oblika, ni same prirode kakva jeste.

(O ritualima ovde govorimo na ovakav način, u funkciji kontaktiranja tj. služenja neorganskim bićima u astralu i T-poljima, jedino zato što je prava priroda rituala davno zaboravljena mehaničkim ponavljanjem. Naime, suština rituala je nekada bila da se neosvešćenim ljudima pomogne da ojačaju 'magnetski centar', odnosno da održe u svesnosti cilj svoga rada na duhovnom probuđenju. Takođe i da se određenom simbolikom sačuvaju neke informacije iz duhovne nauke koje putem ritualnog izvođenja deluju na nesvesno. Pravi ritual je mehanizam privremenog stupanja u kontakt sa informativnim poljem viših stanja svesti. Rituali su potrebni onim ljudima koji nisu dovoljno svesni, koji nemaju jedno postojano Ja u sebi, i njihovi se ciljevi i namere smenjuju sa smenjivanjem raznih vanjskih uticaja i smenom Ja - što čovek nikada ne vidi kao takvo, već uvek pogrešno tumači kao plod "svoje volje". Stoga je takvim ljudima potreban jedan zajednički mehanizam ponašanja koji će držati na okupu njihovu nameru da rade na sebi, jer bi bez takve zajedničke podrške brzo zalutali i skrenuli sa puta.)

Hvatanje dejstava raznih T-polja najčešći je uzrok ponašanja ljudi, posebno grupnog i ritualnog ponašanja. Znanje o ovom dejstvu oduvek je bilo poznato manjem broju ljudi koji su ga vešto koristili za manipulaciju masama. To su bili članovi tajnih društava, sveštenici i političari.⁴⁰ Vrlo je redak slučaj da je neko slobodan od takvih uticaja. Naše misli su najvećim delom izraz dejstva raznih polja uticaja, bilo individualnog sećanja bilo kolektivnog nasleđa, ili onoga što se dešava oko nas. Pojmovi su najfiniji oblici T-polja.

Sve zbivanje se može sagledati u svetlosti delovanja T-polja. Dublje ulaženje u ovu analizu odvuklo bi nas od osnovne teme *sânkhye*, da je bezvremena Apsolutna svest tvorac sveg kosmičkog zbivanja naša bit. Recimo o ovome još samo to da u makrokosmosu T-polja obrazuju prirodne zakone kao što i kolektivna iskustva ljudi obrazuju T-polja arhetipova, dok u subjektivnom ili mikrokosmičkom svetu bivaju uzor formiranja misli i osećanja koja izgrađuju našu ličnost, navike, karakter i sudbinu.

Kristalisanje svesnog prisustva na suptilnijim nivoima zbivanja, prisustva koje je oličeno izrazom „Ja sam činilac” (*aham-kâra*), jeste odlučujuće za čovekovu ovladanost svim nivoima bića koja su dotle delovala dezintegrirano, autonomno i uslovljavajuće. Pod uticajem uobličavanja (*aham-kâra*), svako zbivanje se oblikuje kao samostalan entitet, pa tako i energetska aktivnost svesti. U svom delovanju ona nije jednolična i stalna već oscilira, pa čovek doživljava različita stanja svesti. Te oscilacije su takve da izazivaju izdvajanje nekih delova

⁴⁰ Njihovo poznavanje moći dejstva informativnih polja u kontroli ljudi, ogleda se u njihovoj prastaraj težnji da poseduju i kontrolišu sve informativne medije.

(stanja) iz glavnog toka, delova koji od tada postoje kao relativno samostalni entiteti koji se ponašaju kao svesna bića, iako nisu organskog porekla.

2. Neorganska bića

Učenje *sânkhya* daje nam jednostavno razumevanje zašto i kako postoje neorganska bića.

Pod dejstvom kategorije *aham-kâra*, principa individuacije, sve što postoji dobija neki oblik, i u organskom i u neorganskom svetu. Na organskom području to su nama poznata organska živa bića. I na neorganskom području postoje isto tako živi i svesni entiteti, ali kao neorganski, energetski entiteti. Budući da su energetski, oni se 'hrane' energijom koju dobijaju od organskih bića. Organska bića prosleđuju i proizvode energiju, dok neorganska mogu samo da je prosleđuju i koriste.

Važno je razumeti dve činjenice u vezi delovanja T-polja. Prvo: to je područje određenog modela vibratornog delovanja na životnu energiju da oblikuje zbivanje, koje će se ponašati kao integralni živi entitet koji svesno teži za opstankom. I drugo: s tim poljem se uvek stupa u kontakt određenim ponašanjem, kao što je ritual, mada je svaki vid naviknutog psihofizičkog ponavljanja odraz robovanja ovim entitetima.

Sve u *prakrti*, usled relativnosti prostorvremena, može biti i subjektivno i „objektivno” jer se prava objektivnost postiže tek sa stanovišta *puruše* i tada se odnosi na celu *prakrti*, a ne na njene pojedine pojave. Zato su psihičke tvorevine jednako „objektivne” prirodne pojave koliko su i subjektivne: one mogu ponavljanjem subjektivnih stanja i unosenjem energije obrazovati T-polje koje će zatim, kao „objektivna sila”, povratno delovati na čoveka, da on mehaničkim ponavljanjem tog stanja unosi energiju tom polju.

Aham-kâra je princip uobličavanja svega što biva, i organskog i neorganskog, i onoga što predstavlja objektivni svet (*tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*) i nosioce subjektivnosti (*indriyâni*). Budući iz istog izvora (iz *aham-kâra*), svako uobličeno bivstvovanje može biti ili organsko ili neorgansko, subjektivno ili „objektivno”, naizmenično jedno i drugo, ili oba odjednom. Svako živo biće je, zapravo, rezultat prožimanja organskog i neorganskog područja. Čulno iskustvo je tako obogaćeno imaginarnim, a imaginarno ostvareno kroz čulno. Kako su u svom ishodištu jedno, oba imaju podjednaku vrednost i stvarnost. Zato je iz perspektive probuđene ličnosti (*aham-kâra* i *buddhi*), čulna stvarnost (*indriyâni*) u istoj ravni s imaginacijom i snom (*tanmâtrâ*), a sposobnosti imaginacije jesu čula višeg reda za neposredniju spoznaju, **to su čula viših tela.**

Da nije ovakve interakcije organska bića bila bi obične biološke mašine bez inspiracije i razvoja, što je u suprotnosti sa teleologijom *prakrti* ka *puruši*. Ovakva dijalektika (*indriyâni* sa *tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*) predstavlja psihički život ličnosti (*aham-kâra*) kao i jemstvo za spoznaju čudesnog jedinstva svih suprotnosti i svega posebno oblikovanog, kada se u celovitoj ličnosti sjedine subjekat i objekat. Ovo jedinstvo je kao imanentno već prisutno, pa je tako i moguća njegova spoznaja. Iz čovekove ličnosti (*aham-kâra*) svet se projektuje i deli na subjektivan i objektivan, na imaginarni i čulno bivstvujući svet. Zato se,

povratno, ove raznolikosti susreću u čovekovom Ja (*aham-kâra*) kako bi bile spoznate, kako bi objektivna priroda bila subjektivno, odnosno lično doživljena i kako bi subjekat, s druge strane, bio iskušan u neorganskom području i tako objektivno spoznao sopstveno stanje i postojanje.

Na shemi vidimo da se priroda ispod *aham-kâre* deli na organski i neorganski svet. To znači, da bi čovekova ličnost bila celovita i slobodna, prisustvo svesti se mora integrisati ne samo na celom području organskog iskustva, već i na svim nivoima neorganskog sveta (*tanmâtrâ*), u svim njegovim dimenzijama (*maha-bhûtâni*). Ta integracija je poznata kao „projekcija astralnog tela” ili umetnost sanjanja, stvaranje energetskog tela ili 'tela spasenja' koje vaskrsava nad smrtnim fizičkim telom.

Pod dejstvom principa individuacije u prirodi se ne oblikuju samo živi entiteti u organskom, trodimenzionom svetu, već i u neorganskom. ***U procesu stvaranja prvo su stvorena neorganska bića, pa posle njih organska.*** T-polja formiraju neorganske entitete koji postoje u astralu paralelno sa organskim i, kako su oni u višim dimenzijama od fizičke, u astralu, koriste energiju organskih kao svoju hranu. Sve što je u prirodi na višoj dimenziji hrani se i koristi onim što je na nižoj.⁴¹ Lanac ishrane ne postoji, dakle, samo u organskom području, već u celoj prirodi, u svim dimenzijama.

Takođe su ta polja oni činioци koji utiču i omogućavaju da se organska bića (a naročito čovek) ponašaju na način koji se ne tiče samo njihovog biološkog opstanka. U tim poljima neorganskog područja odigrava se sav psihički život (ali ne i duhovni - to je važno razlikovati). Ta su polja prototipovi za oblikovanje svih iluzija, slika, imaginacija, želja, ideala i inspiracija. *Tanmâtre* su zaslužne za psihološki život, a naročito psihopatološki, one oblikuju dešavanja snova u astralu, one su medijum za učestvovanje u svim dimenzijama života (*maha-bhûtâni*). U njima se odigrava sve ono što obični, smrtni ljudi mogu da dožive kao privid „duhovnog života”, usled nemogućnosti da vaskrsnu u istinsku duhovnost koja nadilazi celu *prakrti*.

Može se reći da *tanmâtre* stoje kao psihološka alternativa, odnosno prepreka pred ličnošću (*aham-kâra*) u njenom spoznavanju smisla organskog života (*indriyâni*) u svim dimenzijama (*maha-bhûtâni*), kao područje iluzija koje se mora prevazići zrelošću postojane svesti.

Sa druge strane, T-polja su neophodna jer pod uticajem *aham-kâre*, koji je tvorac oblika, daju koheziju i smisao svakom postojanju. Bez njih energija organski oblikovanih bića bila bi bezoblično i besmisleno proticanje u kome ni svest ne bi imala koheziju.

T-polja su medijum preko koga upoznajemo sve tajne prirode. Mnoga velika i ključna otkrića za čoveka i čovečanstvo došla su inspiracijom, kroz san ili

⁴¹ Kada jedan živi entitet apsorbuje niži kao svoju hranu, on ga tada alhemijskim procesom transformiše u sopstveno više stanje. Sva živa bića su instrumenti za transformaciju *prakrti*, od nižeg i grubljeg, ka višem i finijem nivou, do najvišeg ishoda u svesti. Jedan od najgrubljih vidova takve transformacije je ishrana. Kako je čovek vrhunac transformacije *prakrti*, njegova ishrana je i najraznovrsnija. On jede sve što se može jesti, pa i ono što nije za jelo!

imaginacijom, retko se do njih dolazilo logičkim zaključivanjem.⁴² Bez viših sila („nebeskih“) čovek bi ostao puka biološka individua, nesposobna za razvoj. T-polja izazivaju svu onu dramatičnost, protivrečnost, opasnost i mogućnost spasenja koji su nužni pratioci svakog razvoja. To je područje svih onih izazova koje čovek mora da prevaziđe nakon detaljnog upoznavanja, kako bi postao celovita ličnost (*aham-kâra*) i uvek svestan, budan (*buddhi*).

Nosioći velikog broja izazova za čoveka jesu neorganska bića.

3. Svrha postojanja neorganskih bića

Pored svega što je rečeno o T-poljima, najvažnije što treba znati je to da se pod njihovim dejstvom mogu oblikovati i neorganska ali inteligentna bića, prirodno ili veštački stvorena, koja imaju svoj život, duži ili kraći, i na svojim dimenzijama su na svoj način jednako stvarna kao i organski oblici života na fizičkom planu.

Ovo je moguće zato što princip svesti (koji pristiže od *puruše*) prožima celu prirodu, na različite načine, ne samo na strani njenog organskog oblikovanja već i u neorganskim tvorevinama. Sve su to energetska zbivanja, a energija je samo grublji vid svesti.

Cela priroda je (od strane *puruše*) osvešćeno živo biće koje svoje delovanje ispoljava na različite načine, prema kategorijama. Zato u prirodi postoje svesna neorganska bića u području astrala, isto kao što postoje elementi grubog sveta (*maha-bhūtâni*) i svesna bića u organskom području (*indriyâni*), kao što su biljke, životinje i većina ljudi.

Dok su na fizičkom planu sve stvari svesne sebe kao takve, i svest im je uslovljena konkretnim oblikom postojanja, na višim dimenzijama neorganski entiteti svesnog bivanja ponašaju se mnogo fluidnije; njihova svest je u jedinstvu sa celim neorganskim područjem. Iako mogu imati svoj stalni oblik, mogu ga i po volji menjati. Tako se pojavljuju kao „duhovne tvorevine“ ili „više sile“ koje su u narodnim tradicijama poznate kao bogovi, duhovi, demoni, vile i vilenjaci, ale i bauci, kao razni elementali prirode koji po svom ustrojstvu i karakteru mogu pripadati različitim dimenzijama, odnosno elementima: zemlji, vodi, vatri, vazduhu i etru. Oni mogu oblikovati T-polja preko kojih se određuje oblik fizičkog zbivanja i usmerava energija u njega. Kada ta polja uspostave neposredan kontakt sa čovekom, ona se personifikuju kao pomenuta „natprirodna bića“. U težnji za opstankom ona moraju da uzimaju energiju, kao i svi drugi entiteti u prirodi. Uzimaju je od organskih bića koja je, zbog svoje veće koherencije, proizvode u dovoljnoj količini da mogu i nepotrebno da je troše, a

⁴² Stvaralačke sposobnosti čovekove direktno zavise od njegove otvorenosti za kontakte sa T-poljima, jer *prakrti* preko njih oblikuje fizički svet. Najbolji primer za to je jedan od najvećih stvaralaca čovečanstva, Nikola Tesla, sa svojim sposobnostima imaginacije, vantelesnim iskustvima, divnim prijateljstvima koja je imao sa bićima iz drugih svetova. Iz neorganskog područja, tj. 'nebeskih svetova' stiže nam najuzvišenija muzika ('muzika sfera'). Zato je Pol Makartni (Mc Cartney) melodiju svoje 'Yesterday' čuo u snu, a J. S. Bah (Bach), po kazivanju njegove žene Ane Magdalene, ponekad je ustajao usred noći i na čembalu tiho svirao nebesku muziku.

naročito od čoveka koji ima dugu tradiciju i kulturu nepotrebnog trošenja energije. To je jedna od glavnih osobina čovekovih, da nepotrebno i neuravnoteženo troši svoju energiju, da sputava prirodan rast u sebi. Kada to ne bi činio, priroda bi kroz njega nesmetano, lako i brzo došla do svog duhovnog ishoda. Svaki čovek bio bi prosvetljen.

Budući da postoje na višim dimenzijama, njihova moć delovanja je superiornija od one na trodimenzionalnoj fizičkoj ravni, uslovljenoj vremenom i prostorom. Zato im je najčešći mamac za privlačenje ljudi onaj koji je upoznao Geteov Faust: moć „natprirodnog” delovanja, mističkih iskustava i natčulne spoznaje. T-polja su matrice svih „natprirodnih” događaja. Ovakva dejstva mogu biti oformljena od strane neorganskih bića. Ali, tada se njihovo dejstvo svodi na vizije, glasove i prikazanja koja, poput trodimenzionalnog filma, treba da zavedu čoveka da služi njihovim ciljevima. Mnoge duhovne prakse ukazuju na sve opasnosti ovakvog zastranjivanja od jedinog cilja, a to je neuslovljenost duše.

Vrlo je važno, pored svega ovoga, razlikovati prirodu delovanja neorganskih polja uticaja (bića) prema dimenziji kojoj pripadaju (*maha-bhūtâni*). Ona koja pripadaju elementu zemlje utiču na instinktivno i fizičko kretanje i stvaranje navika u njima. Ona iz elementa vode utiču kroz emocionalne vezanosti svake vrste. Delujući iz viših dimenzija, „natprirodne” pojave daju utisak numinoznosti ili božanskog delovanja što izaziva emocije i pojačava „veru” čovekovu da se još jače identifikuje s ovim poljima. Uticaji elementa vatre iskazuju se kroz podsticaje za aktivnostima i delima, potrebom za promenom, kao i za agresivnošću. Delovanje neorganskih bića iz elementa vazduha odlikuju se intelektualnim tumačenjem svega i svačega, mogu biti vrlo korisni ako se previše ne upotrebljavaju. Bića iz etra su najčistija i najviša, njihov uticaj je najplemenitiji i najkorisniji za čoveka, zato je najređi i najteže ga je zadobiti. Ona prenose čistu inspiraciju za duhovni rast.

Dejstva neorganskih bića elementa zemlje direktno se manifestuju kroz fizičko ponašanje i navike, najčešće onih u vezi skupljanja materijalnih predmeta, striktno pridržavanje verskih dogmi, kao i onih koje se tiču ishrane i reprodukcije čovekovog tela, kao i zabave u dokolici. Bića elementa vode koriste višu dimenziju za svoj uticaj, a to je astral. Kako je on nalik vodi koja prima oblik svakog suda koji je sadrži, moguće je projektovati u astralu svaku sliku. One su uvek nabijene emocijama koje su takođe glavni činilac elementa vode, odnosno ove dimenzije, tako da astralne vizije čovek ne doživljava ravnodušno, kao prosta viđenja fizičkih stvari, nego ih doživljava celim bićem i potpunom opsednutošću osećanjem koje se tiče viđenog. Zato ova bića najlakše deluju kroz snove, upadaju u njih stvarajući paradoksalne i neverovatne situacije i pojave. Po tome ih možemo prepoznati u snu: po apsurdnosti kojom hoće da privuku čovekovu pažnju. Kada u snu vidimo nešto što je potpuno nelogično i čemu nikako nije mesto (konja u svojoj sobi, na primer) to je znak da je to neko neorgansko biće koje traži našu pažnju. Čoveka je oduvek više privlačilo apsurdno nego realno. Takođe bića ovog elementa su zaslužna za sve halucinogene vizije u „budnom” stanju svesti. Mogu da se pojave i u fizičkom svetu ili da izazovu razne pojave.

Ona moraju da koriste astralnu supstanciju kao projektor za svoje filmove s kojima privlače pažnju ljudi jer su, u suštini, nemoćna kao biljke. Ona sama ne

deluju toliko koliko posredno utiču na delovanje, često u sprezi sa nagonima. **Neorganska bića nemaju sama po sebi nikakvu moć, ona uvek deluju posredno, preko svog elementa (astrala) kao medijuma. Ona ne mogu da zarobe čoveka niti da mu učine neko (ne)delo, već jedino da ga zavedu da se sam zarobi i da pod njihovim uticajem sam počini neko (ne)delo. Nikako drugačije. Ovo je vrlo važno razumeti.**

Da bismo razumeli zašto uopšte neorganska bića deluju na čoveka, moramo se podsetiti suštine čovekove. Čovekova suština je njegova duša, a duša je individualna emanacija božanske svesti ili Apsoluta, *puruše*. Kao takva ona je odraz čistog dobra i savršenstva (kako je opisao Platon). Ona se inkarnira u ograničeno ljudsko telo i samozaborav zato da sprovede princip svesti kroz celo polje iskustva postojanja, i da tako informaciju o svim aspektima postojanja vrati izvoru, Apsolutu. **Tako svest Apsoluta prožima celo postojanje: kroz ljudske duše. Duše sprovode Božansku svest Apsoluta kroz celokupno postojanje. Zapravo, sam fizički univerzum postoji samo kao direktan odraz postojanja duša.** Ali postojanje u svojim nižim razmerama, u koje spada život u fizičkom svetu, zasniva se na suprotnostima i njihovoj dijalektici. Da bi duše mogle da prođu kroz sve suprotnosti, pa i kroz suprotnost sopstvene suštine, koja je čisto dobro, one moraju da iskuse sopstvenu zaborav, zlo i negativnost, sve što je suprotno od dobra. To iskušavaju na ovom svetu. One same to ne mogu da učine. **Potrebna im je pomoć spolja, nešto što će da ih natera da iskuse ono što je suprotno njihovoj suštini. Tu pomoć dobijaju kroz neorganska bića.** Ona su svesna, delatna, a nemaju dušu kao čovek. Ona mogu da delaju iz viših dimenzija na niže. To se doživljava kao opsednutost. Naravno, neorganska bića delaju i kao pozitivna i kao negativna, ima i neutralnih, raznih elementala i „duhova prirode“, ali njihova ključna edukativna svrha je u iskušavanju negativnih iskustava. Tačnije, svega onoga što čovek sam od sebe ne bi nikada učinio.

To je osnovni razlog njihovog postojanja.⁴³

Bića iz astrala su negativna, opsedaju i porobljavaju čoveka preko emocionalnog uslovljavanja i manipulacijom pažnje. To ide dotle da mogu da izazovu buđenje kundalini energije u neiskusnom čoveku. To rade zato da bi takav čovek postao dobar izvor hrane za njih; on je pun energije a ništa ne zna o prirodi svoga stanja, već je opsednut nekim religijskim ili mističnim sadržajima koja su mu upravo neorganska bića podmetnula. U tom smislu se može reći da je

⁴³ Ovakva funkcija neorganskih bića, da budu od pomoći dušama da sprovedu svest kroz celo postojanje i sve suprotnosti, prikazana je u mitovima i ezoteričnim učenjima skoro svuda u svetu, a najjasnije u gnosticizmu kroz učenje o Arhontima koji porobljavaju ljudske duše, zatim u Mazdaizmu i prikazu ravnoteže dobra i zla. Verovatno je najbolje uloga neorganskih bića prikazana u arhitekturi Angkor Thoma, u Kambodži, hramu čiji su temelji stari oko 10.000 godina, gde se nalaze 54 kipa *deva* ili dobrih duhova, i 54 kipa *asura* ili negativnih demona, koji međusobno nadvlače uže s kojim iz „Mlečnog okeana“ odnosno Univerzalnog Polja, izvlače napitak besmrtnosti, kundalini, koju simboliše Naga zmija, princip kretanja svih procesa prirode. Njihov broj na pet mostova (540) ukazuje na precesiju od 26.000 godina koja predstavlja cikluse svih zbivanja na Zemlji (jedna precesija predstavlja zbir od 12 eona koje prikazuju astrološki znaci). Svi hramovi Angkora su inače odraz sazvežđa zmaja, Drako, i sagrađen je pre 10.000 godina kada su negativna neorganska bića preuzela ključnu ulogu u uticaju na ljude i ljudsku istoriju.

njihova uloga zapravo pozitivna, jer na delu pokazuju čovekove slabosti. Zato se kaže da je đavo iskušivač.

Tako i bića elementa vatre mogu koristiti niža dejstva zemlje i vode, fizičkog kretanja i emocija, da bi uticala kao volja za delovanjem i određenim „stvaranjem”. Taj uticaj prepoznamo u čoveku koji ima cilj koji, objektivno posmatrano, nije u njegovom interesu i fanatično, pa čak i agresivno radi na njemu. Rezultati čovekovih delanja prisutni su svuda oko nas, ima ih konstruktivnih i destruktivnih, zavisno od uticaja višeg elementa, vazduha, odnosno kreativnog mišljenja. Za razliku od nižih neorganskih bića koja deluju kroz telesne navike, osećanjima, astralnim vizijama i voljom, ova iz elementa vazduha manifestuju se kao misli. Čovek najčešće ne razlikuje kada ima svoje misli, koje sam stvara, a kada su misli u njegovoj glavi manifestacija neorganskog polja uticaja elementa vazduha. To su sve one misli koje donose nove i nepredviđene sadržaje u život, često neprihvatljive. Zbog njihovog delovanja kroz um najteže je postaviti se objektivno prema njima.⁴⁴

Kada čovek, usled duhovne zrelosti, nauči da razlikuje sebe, kao čistu bezmisaonu svest, od misaonih sadržaja i aktivnosti bivstvovanja tela i uma, odnosno kada spozna da sve te dimenzije oličene pomenutim elementima su deo *prakrti* i da nisu njegove, tada se neorganska bića elementa vazduha, pa i etra, pretvaraju u saveznike (izaslanike), koji mogu biti od koristi svojim pričanjem. Čovek ih tada može čuti kao fini glas kraj levog ili, što je još bolje, kraj desnog uha, u astralu i u fizičkom telu. Moguće je svojim mislima voditi dijalog sa njima i saznavati mnoge skrivene stvari iz sadašnjosti, prošlosti i budućnosti.

Eterski izaslanici deluju kao čista intuicija i spoznaja koja nadilazi umne sposobnosti. Uz njihovu pomoć čovek doživljava iznenadne i nezaboravne „bljeskove prosvetljenja” koji menjaju tok života. Njihovom milošću čovek povremeno spoznaje najviše istine dok sâm duhovno ne ojača i sazri, tako da može da ih bude dostojan, da ih prepozna u sopstvenom iskustvu i trajno učestvuje u njima. Milost ovakvih spoznaja čovek dobija kao inspiraciju i poziv za duhovni rast. U ovom najvišem elementu, eterskom, priroda je najčistija i najbliža svome ishodu, *mahat-buddhi*, pa otuda ovakvi uticaji.

Naglasimo još jednom jednakost makro i mikrokosmosa: spomenute dimenzije makrokosmosa oličene elementima (zemlja, voda, vatra, vazduh i eter) sačinjavaju ujedno i mikrokosmos čovekovog bića i zato čovek ima telo (zemlja), oseća (voda), želi (vatra), misli (vazduh) i dobija inspiraciju (eter-akaša) - sve su to njegovi omotači i sposobnosti prirode koje on koristi, ali nisu njegovo suštinsko svojstvo. On se s njima identifikuje; koliko se poistovećuje toliko se

⁴⁴ Celo neorgansko područje je živo i inteligentno. Zato njegovi entiteti nemaju stalan oblik već koriste astralnu energiju za sva svoja raznovrsna delovanja i manifestacije. Neka neorganska bića imaju stalan oblik, iako mogu da ga menjaju, dok je oblik ostalih entiteta utvrđen obrascem i učestalošću njegovog delovanja kao arhetip. U literaturi rane hrišćanske crkve nalaze se detaljni opisi ovakvih uticaja neorganskih bića svih dimenzija i metodi odbrane od njih. Svakako, ova iskustva sadržana su i u drugim duhovnim tradicijama koje neguju kontemplativnu praksu. Naročito joga i budistička meditacija najradikalnije i najefikasnije oslobađaju čoveka od svih prirodnih uticaja koji ometaju autentičnost i neuslovljenost duše.

porobljava; koliko ih osvesti kroz upoznavanje, toliko se razlikuje od njih i oslobađa.

Raznovrsnost uticaja „nebeskih bića” poznata je u religijskim i narodnim tradicijama gde se razlikuju zle i demonske sile, koje čoveka vezuju i obmanjuju, od pozitivnih sila koje inspirišu na uzdizanje, kao što su anđeli i arhanđeli.

Entiteti iz vazdušnih i eterskih ravni najpozitivnije deluju kao čist glas koji obelodanjuje istinu o svemu. Pomoću tog glasa iz tišine u sebi čovek može da vidi energetsku suštinu i smisao svake pojave ili događaja.

Svi ovi elementi se prožimaju i prepliću, tako da je redak uticaj samo jednog. Često jedni, koji su ojačali, kradu energiju i moć uticaja od drugih. Među njima se često vodi borba oko uticaja na čoveka, njegova konfuzija ovu borbu još više rasplamsava, tako da se može dobiti haotičan rezultat: čovek sa čistom intuicijom i vidovitim mislima, ali sa poremećenim ponašanjem (tzv. ludija, „božanski ludak” ili jurodivi); ili, obrnuto, uzornog ponašanja, ali bez imalo duha i kreativnih misli (bankar, političar).

Borbu za prestiž među neorganskim uticajima viših i nižih dimenzija najčešće prepoznamo kao iskušenje. Kada više dimenzije izvrše uticaj i privuku čoveka naviše, niža bića odmah stupaju u protivnapad pojačavajući svoje dejstvo ne bi li vratila čoveka dole pod svoj stari uticaj, koji je često za tu priliku još i pojačan, za svaki slučaj, da bekstvo bude teže. Zato „tamo gde je opasnost najveća, rađa se ono spasonosno” (Helderlin), i jedino tako, lutajući između uspona i pada, dobra i zla, čovek pronalazi pravi put. Nikako drugačije. Samo takav pritisak može da ojača i kristališe čovekovu ličnost i svest. Ovakva dijalektika je zakon rasta i to je neophodno da zna svako ko misli da napreduje sam. Da ti uticaji nisu samo subjektivne prirode i bezazleni, pokazuje i činjenica da neorganska bića mogu da utiču na situacije, pojave i radnje svakodnevnog života, ona deluju na čoveka preko celog njegovog okruženja, i preko drugih ljudi. Mogu izazvati teške nesreće kao i zavodljive srećne događaje. Neorganska bića se javljaju i na fizičkom planu, vrlo često kao životinje ili neki drugi oblik koji je prepoznatljiv čoveku. Ali, ovakva dešavanja su retka u urbanim sredinama savremene civilizacije u kojima je čovekov um toliko blokiran i mehanizovan, da mu ni najviše sile ne mogu pridobiti pažnju. Zapravo, već je toliko zarobljen da mu novo ropstvo nije ni potrebno. Mnogo su češće u prirodnim uslovima, na selu.

Njihovo najsnažnije dejstvo se ispoljava kada nastupaju u astralu ili fizičkom planu u ljudskom obličju, pogotovu u liku nama bliskih osoba, roditelja ili rođaka, voljene osobe i slično. Jedna od njihovih najmoćnijih delatnosti jeste sposobnost materijalizacije i dematerijalizacije, odnosno mogu učiniti da stvari ili bića pređu iz jedne dimenzije u drugu, da nestanu iz fizičke i nađu se u astralnoj, i obratno. Zapravo, ovaj proces se u blažem obliku stalno i dešava: iz viših dimenzija dobijamo misli, vizije i osećanja koja proizvode fizičke posledice na naš život. Sve ovo nije toliko plod njihove moći koliko njihove sposobnosti da kao inteligentna bića utiču na procese nižih zbivanja prirode koji se inače sami događaju. To su sve sposobnosti i moći prirode uopšte, a ne specifično neorganskih bića. Ona kao inteligentna bića samo mogu da preusmeravaju neke tokove događaja i koriste naše neznanje i ograničenu percepciju.

Od presudne je važnosti za čoveka da kontemplativnim osnaženjem svesti (*buddhi*) nauči da prepozna razliku između ovakvih uticaja neorganskih bića, ili T-polja, na zbivanja unutar i oko sebe, od delovanja svesti naše duše. Njeno delovanje je najpre u Mazdaizmu (kod Zaratustre), a zatim i u Isusovom učenju i Pravoslavlju, sačuvano kao objava Duha Svetoga. Svest naše duše je, naime, najveća moć po kojoj sve (*prakrti*) i postoji. Zato se ona manifestuje po svojoj volji na sve načine: ili kroz svest, odnosno samosvest (*buddhi*), što je najčešće, ili kao određena ličnost (*aham-kâra*), ili se zajedno sa ovim otelotvorava u fizičkom telu (*indriyâni*), ne samo na fizičkoj već i na ostalim dimenzijama (*tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*), kao *avatar*. *Puruša* je vrhunski privlačitelj sveg zbivanja, ali većina događaja pripada prirodnoj uzročnosti, dok su samo neki, posebno važni, kreirani od same svesti duše. Njih mogu prepoznati jedino duhovni ljudi po znamenjima, ili neposredno.

Pored ovog, veoma je važno raspoznati uticaje prostorno-vremenskog zbivanja prirode na naš karakter, sudbinu i na sadržaje astralnih iskustava, što zavisi od položaja i kretanja Zemlje u odnosu na Sunce i planete Sunčevog sistema. I ovakve astrološke uticaje treba razlikovati od delovanja neorganskih bića, mada su ona često sa njima usaglašena, naročito s položajima i kretanjima Meseca, Neptuna i Lilit (mitološke majke svih demona). Astrološki uticaji određuju celinu organskog zbivanja, dok su uticaji neorganskih bića povremeni i delimični; oni ne moraju da odlučuju o sudbini.

* * *

Ovo bi bio uopšten prikaz neorganskih bića i njihovih dejstava prema višim ili nižim dimenzijama. Sada možemo ući u njihovu glavnu klasifikaciju.

Postoje četiri vrste neorganskih bića:

1. Prirodna.
2. Veštački stvorena, elementali.
3. Božanska bića.
4. Vanzemaljska bića.

Takođe postoje i hibridi ljudskih i nekih od ovih neljudskih bića.

Prirodna neorganska bića

Prirodna neorganska bića postoje i žive na višim dimenzijama prirode, u astralu. Poznata su i kao „duhovi prirode“ i prirodni elementali. Po karmičkoj evoluciji ona su iza čoveka, što znači da je čovek bliži božanskoj svesti od njih, jer je ušao u proces *karme*, sazrevanja kroz rad, stvaranje i svestan preobražaj. Prirodna neorganska bića još nisu ušla u taj proces. Zato mogu da služe čoveku, magičaru, koji zna da ih koristi, ali takođe i uzimaju životnu energiju onim ljudima koji ne napreduju u karmičkoj evoluciji, nego žive pasivno ili negativno. Mogu se posmatrati kao astralne životinje. Ima ih malih i velikih, pitomih i korisnih, kao i divljih i opasnih. Njihov je uticaj neutralan, od čoveka zavisi da li će biti od pomoći, ili ne. „Duhovi prirode“ ne opsedaju ljude niti ih dovode do

psihoza.⁴⁵ Opsedanja rade posebna vrsta prirodnih neorganskih bića poznata kao demoni. Njihov uticaj je izrazito negativan, ali sa svrhom. Oni postoje zbog ljudi, da ljude dovode u iskušenja i na taj način im kristališu svest.

Veštački stvorena bića

Veštački stvorena neorganska bića su razni elementali. Ona su nastala ljudskim aktivnostima, svesnim ili nesvesnim, namernim ili spontanim, individualnim ili kolektivnim (arhetipovi). Naime, svaka aktivnost na fizičkom planu, koja se ponavlja, formira na višim dimenzijama svoje polje dejstva koje se kristališe kao elemental. To polje ponavljanjem dobija sve više energije dok ne postane samostalno i počne povratno da deluje na fizički plan. Njihova dejstva na fizički svet, tj. čoveka su isključivo negativna, jer u suštini ne rade ništa drugo nego traže još životne energije. Njihovo dejstvo je takođe prisutno u nekim slučajevima opsednutosti i psihoza.

Božanska bića

Božanska bića su ona koja su prošla kroz karmičku evoluciju na fizičkom planu, nadišla fizički oblik postojanja i svesno deluju na najvišim dimenzijama prirode. Možemo na njih gledati kao na naše starije rođake. Ima ih viših i nižih. Niža su duše umrlih ljudi sa planete Zemlje koje su u toj meri prosvetljene da i nakon smrti deluju za dobrobit čovečanstva (kao npr. *bodhisattve*). Viša božanska bića su ona koja mnogo moćnije deluju, stvaranjem čitavih planetarnih sistema (ona su stvorila i naš, sunčev sistem), i koja su takođe prošla karmičku evoluciju, ali mnogo ranije od zemaljskih individua, pa su zato daleko moćnija od njih, jer su starija. A starija su zato što ne potiču sa Zemlje, nego sa drugih planeta, koje su postojale dok Zemlje nije ni bilo. Ona se manifestuju ljudima kao Bog(ovi), Arhanđeli i Anđeli. Neka niža dolaze i kao vanzemaljci ljudskog oblika. Njihov uticaj je uglavnom pozitivan, ali u najvećoj meri je neutralan tako što stavljaju čoveka pred iskušenje da sam izabere pravi put.

Dok na makro planu veštačke neorganske tvorevine (elementali) mogu, zahvaljujući čovekovo obmani, da uzmu oblik božanskih uticaja i drugih većih sila, kako bi delovala na čitava plemena, narode, društvena i istorijska razdoblja, ona na mikro planu, u čovekovom intimnom svetu, uzimaju oblike njegovih podsvesnih sadržaja i tako učestvuju u njegovom psihološkom iskustvu preko snova i svakodnevnih psihodinamike. Zato, prigovor da su likovi i pojave u snu

⁴⁵ Za psihotične se tvrdi da su 'podeljene ličnosti', oni i jesu podeljeni, ali nisu svi delovi čovekovi. Oni to jasno govore svakom psihoterapeutu, ali je ovaj obrazovan tako da ih uopšte i ne sluša. Tek nedavno su psihoterapeuti počeli da slušaju svoje pacijente i da prihvataju činjenicu da su opsednuti nekim stranim uticajima, kako im to i sami sve vreme govore, kako to govori sva duhovna i narodna tradicija širom sveta u svim vremenima. Pionirski radovi nove psihoterapije od Dr. William J. Baldwin-a: "Terapija spiritualnog otpuštanja: Tehnički priručnik" (Spirit Releasment Therapy: A Technique Manual) i "BS-VI: Bliski susreti opsedalačke vrste" (CE-VI: Close Encounters of the Possession Kind) predstavljaju nezaobilazna dela za razumevanje opsednutosti o kojoj ovde govorimo.

isključivo vlasništvo i projekcije snevača otpada, jer prirodna i veštačka neorganska bića deluju isključivo psihološki i koriste astral (koji je područje čovekovog nesvesnog) za oblikovanje svojih aktivnosti u našim snovima. Ona gospodare astralnim svetom veštije nego ljudi fizičkim. Zapravo, ona i postižu sve svoje psihološke uticaje samo zato što ih čovek nije svestan kao stranih, objektivnih i svesnih neorganskih entiteta u njegovim snovima, i ostaloj psihodinamici, nego je uveren, ili da je to 'nestvarno', ili da je to sve njegovo misleći da je jedino svesno biće u univerzumu. Baš je zato on jedini nesvestan u kosmosu. Ceo kosmos čeka da se čovek probudi, kao što buduća majka iščekuje rođenje svoga deteta.

Dejstva T-polja mogu biti pozitivna i negativna, što zavisi od stanja čovekove svesti i od dimenzije iz koje dolaze. Veoma je važno razlikovati ih, jer nas jedna mogu spasti, a druga porobiti.

Pozitivna i negativna svojstva viših sila samo zrela ličnost može razlikovati, ali ovde možemo dati jedan opšti savet za njihovo početno ali nepogrešivo razlikovanje. Dobri i čoveku korisni uticaji viših bića stižu vrlo retko u životu, možda samo jednom, putem vizije, glasa ili događaja, i to vrlo upečatljivo i jasno. Njihova poruka je uvek inspiracija da čovek radi na sebi. Loši uticaji se, međutim, često ponavljaju, deluju kao paraziti, primamljivi su, nameću se nagovaranjem ili zavodjenjem, pa zato mogu da slude čoveka. Uvek nešto nude i trguju. Poruke su im dvojake: ili nejasne i nedorečene, ili daju instant ili gotova rešenja, makar i davanjem gotovih odgovora na sva moguća pitanja tako da čovek ima iluziju da je nešto sam postigao i saznao, dok u stvarnosti ostaje isti, on 'dobija' odgovor do kojeg zapravo treba sam da dođe radeći na sebi. Na taj način čoveka sputavaju u radu na sebi.

Mnoge poznate istorijske ličnosti bile su marionete neorganskih entiteta.

Organski svet nastaje iz neorganskog. Priroda oblikuje organski život pomoću T-polja. To znači da je neorgansko područje medijum preko kojeg priroda podučava čoveka i rukovodi njegovom sudbinom dok je nesvestan. Prirodna i božanska bića iz viših dimenzija znaju sve o objektivnom svetu i zato su nezaobilazni učitelji svakom čoveku. Ne smemo se s njima sukobljavati ni na koji način. Njima su bili nadahnuti svi mistici i sveci, niko nije prevazišao subjektivnost (*indriyâni*) bez njihove pomoći. Ali, i oni samo služe Tvorca sveg uobličienog (*aham-kâra*), kako je anđeo priznao Jovanu Bogoslovu. Kroz najviše entitete neorganskog područja priroda manifestuje svoju najvišu mudrost i vrednost. Tačnije rečeno, tu je priroda najbliža *puruši* od kojeg prima sve najviše vrednosti. Niže dimenzije prirode imaju elementale koji oblikuju minerale, biljke i životinje i prosleđuju energiju za njihov opstanak. Sve iz neorganskog sveta može biti personifikovano subjektu na određeni način. Ovi prirodni elementi se, tako, ponekad pokazuju ljudima kao patuljci, vile i vilenjaci.⁴⁶ Oni upravljaju mineralnim, biljnim i životinjskim svetom. Čovekov razvoj je složeniji i usmeren je na višu prirodu (*aham-kâra* i *buddhi*). Zato u svrhu njegovog odgoja postoje božanska bića. Svi entiteti imaju svoj piramidalni geštalt, minerali, biljke, životinje i ljudi. Sve ima svoj ishodišni princip uobličavanja.

⁴⁶ U medicinskoj literaturi ovakva iskustva su zabeležena kao Šarl Boneov sindrom.

T-polja su, dakle, imaginacija koja je neophodna čovekovom organskom ili fizičkom sklopu (*indriyâni*), kao inspiracija s kojom se jedino može spoznati objektivni svet u celosti, i tako objektivnije ustanoviti sopstveni položaj u svetu. S tom imaginacijom su se pretežno bavile religije, ali pod njihovu aktivnost spadaju i sve druge kreativne aktivnosti.

Celo objektivno područje jeste fenomenološko energetske zbivanje, dok je u subjektivnom energija čvršće uobličena u organske sposobnosti. Zato neorganskih oblika ima više od organskih, oni se lakše stvaraju, održavaju i duže traju, nije za to potrebna nikakva kultura niti odgovornost. Ali ovo svojstvo omogućava neorganskim bićima da neposredno prenose iskonsku inteligenciju prirode (*buddhi*) koju ova ima od *puruše*. Zato je 'sirova priroda' ujedno i surova i božanstvena. Zbog ovakvog stanja stvari prirodna, veštačka i vanzemaljska neorganska bića uzimaju energiju svesti od organskih, jer je ova imaju više usled akumulacije. Ovde čak i nije toliko na delu uzimanje energije koliko njena prirodna preraspodela, zbog potrebe za ravnotežom. Čovek svesno akumulira energiju u *indriyâni* da bi se iskristalisala u ličnosti (*aham-kâra*) i potpunoj budnosti (*buddhi*). Da bi u tome uspeo mora prestati da je nepotrebno troši i presipa u neorgansko područje, u mitove, snove i fantazije. Od neorganskih bića i celog objektivnog područja prirode čovek se može naučiti neposrednosti u prihvatanju iskonske inteligencije prirode, on se tu obučava da se oslobodi psiholoških komplikacija, koje karakterišu subjektivnost, objektivno ih iskušavajući. Oči cele prirode i svih njenih bića uprte su u čoveka koji raste u svesnosti, jer se u njegovom biću vrši veliko delo prosvetljenja njenog ishoda.

Prirodna i veštačka neorganska bića su, dakle, problem u onoj meri u kojoj čovek propušta svoju svrhu, zaboravlja sebe i svoju samosvest. Koliko je izvan sebe i smisla svoga opstanka, toliko luta u psihodeličnim projekcijama neorganskih tvorevina, i sanja zaboravljajući sebe, svoje mesto i ulogu u bivstvovanju, svoje telo u kome se kroz vaskrsenje rešava smisao kosmosa.

Prosečan čovek, mediokritet, nema svesnog kontakta (iskustva) s neorganskim bićima (izuzev u snu). Ona ga najčešće puštaju da obavi svoju prirodnu funkciju: rad i razmnožavanje. U tome će mu i pomoći ako poštuje etiku vladajuće religije. Neorganska bića pretežno deluju na ljude koji ne spadaju u prosečne, a njih je dve vrste.

Prvi su psihički labilne osobe sa percepcijom širom od uobičajene i koji stoga nisu korisni za obavljanje prirodnih funkcija, za rad, reprodukciju i opstanak vrste (oni su, tehnički govoreći, škart prirode). Neorganska bića ih s lakoćom napadaju, uzimaju im energiju, i takvi često završavaju kao duševni bolesnici ili umiru pre vremena. Isti zakon opstanka, prirodne selekcije i ekološke ravnoteže dešava se svuda u prirodi. Tako, na primer, lovci u savani (lavovi i gepardi) nepogrešivo napadaju onaj plen kod koga izdaleka uoče fizički nedostatak.

Druga vrsta su takođe ljudi sa proširenom percepcijom, ali koji su psihički stabilniji od prosečnih ljudi. (Percepcija može biti otvorenija i zbog labilnosti i zbog veće stabilnosti. Samo je prosečnim ljudima ona čvrsto ukalupljena u jednu istu sliku sveta.) Oni su svesni „natprirodnih sila” i ova ih dovode u razna iskušenja koja su tako moćna da samo pojedini uspevaju da ih prebrode snagom

svoje ličnosti i volje - ukoliko ne postanu ukalupljeni nekim religijskim tumačenjima tih sila. Suština ispravnog odnosa sa neorganskim bićima je u pokazivanju ličnog integriteta i volje. Samo tada se ona od napadača i obmanjivača pretvaraju u bića koja služe čoveku u daljoj integraciji svesti, prenoseći mu sve potrebne informacije. Jer, oslobađajući sebe on doprinosi oslobađanju same prirode i svih njenih bića. Priroda svojom imaginacijom, kroz neorganska bića, izaziva čoveka da pokaže svoju snagu, volju i celovitu ličnost. Baš kao što to čini svaka žena svome muškarcu, samo mnogo lukavije.

Vanzemaljska bića

Moramo ovde istaći razliku uticaja prirodnih neorganskih bića od uticaja vanzemaljskih inteligencija, tj. božanskih bića. Delovanja vanzemaljaca znatno su ređa od delovanja prirodnih neorganskih bića, ali po svom sadržaju daleko ih nadilaze. Njihovi uticaji bili su presudni za formiranje ljudskih rasa i razvoj kulture. Mnoga drevna predanja sadrže puno tačnih informacija o tome kako su oni uticali na život ove planete, ali te informacije su danas namerno deformisane i prikazuju se kao mitovi - i pored bezbrojnih viđenih i snimljenih NLO-a.

Oni su ti 'bogovi' iz svih drevnih predanja koja sva do jednog svedoče da su 'sišli s neba' i čije je 'carstvo nebesko', graditelji hramova i megalita koji ni ljuskom rukom ni današnjom tehnologijom nisu mogli biti obrađivani, premeštani na veće razdaljine i podignuti (800 do 1.200 tona) - ali njihova realnost je skrivena u mit, i pored svih materijalnih dokaza, i pored činjenice da su drevni narodi imali znanja o kretanju nebeskih tela, kao što je precesija od 25.800 g. i dr. koja nije moguće imati posmatranjem sa zemlje i tehnologijom štapa i kanapa, kako nam zvanična nauka tvrdi da su je imali - iako nijedna od tih civilizacija nije trajala toliko dugo da bi mogla taj proces da izmeri, pa su to znanje mogli samo da dobiju, a ne da steknu. Za takva znanja neophodna je kosmička tehnologija. Ljudi su tako programirani da veruju u realnost mitova da im je teško da prihvate jednostavnu realnost koja stoji iza mita. Koliko je za ljude stvarnost pretvorena u mit, toliko mit i sve fikcije doživljavaju kao stvarnost. Simulakrumi i simulacije.

Vanzemaljska bića deluju ređe na fizičkom planu, a mnogo češće preko viših dimenzija prirode (njihovo kretanje opisano je kao šesta faza u poglavlju *Aham-kâra*). Vrlo često se dešava da prirodna neorganska bića imitiraju vanzemaljska, tj. božanska, i to vrlo ubedljivo jer mogu ponekad i da se materijalizuju. Još češće se, međutim, dešavalo da su ljudi uticaje vanzemaljskih bića, koja su pristizala iz viših dimenzija, tumačili kao objave i manifestacije „bogova”, ne razlikujući ih mnogo od ostalih astralnih tvorevina, svojih projekcija, elementala, arhetipova i T-polja.

Suštinsko razlikovanje neorganskih uticaja od vanzemaljskih jeste u tome što su neorganske tvorevine prirodne tvorevine (od *prakrti*). Zato je njihovo delovanje u saglasnosti sa prirodnom uzročnošću i uslovljavanjem. Iako je teleološka funkcija prirode da u celosti služi *puruši*, ne treba smetnuti s uma da je ona nesvesna i uslovljavajuća sila, pa su takve i njene tvorevine, a neorganska bića su njene najeminentnije tvorevine. Može se reći da se njihova edukativna

funkcija sastoji u stvaranju najvećih i najperverznijih izazova za samosvest i integritet čovekov, pri čemu pakao i đavo imaju sporedne uloge - izazova bez kojih ne bi ni bilo svesti u čoveku.

Za razliku od svih ovih prirodnih uticaja, vanzemaljski su više duhovne, kulturne i naučne prirode (iako ne svi⁴⁷). Pravi izvor svesti u subjektu je *puruša*. Postoje planete sa organskim životom koje su mnogo starije od Zemlje, koje su do sada i nestale. Na njima su se svesni subjekti davno ostvarili kao *puruše* (mi smo tek u početnoj fazi). Kapila nam je ostavio do znanja da one osvešćene ličnosti koje su došle do granice *prakrti*, koje su je sasvim spoznale, postaju najuzvišenija bića u *prakrti*, i stoga sadrže sve mogućnosti postojanja kao mogućnosti svoje volje. Na sanskritu (*devanagariju*, 'jeziku bogova') ovakvo se „uzvišeno biće” naziva Išvara, a prevodi kao Bog. Njihov jedini način postojanja jeste širenje duhovnog života na planetama gde postoje organske mogućnosti za oblikovanje svesnog subjekta, jer se jedino kroz njega može ispoljiti iskonska neuslovljenost koja omogućava samo postojanje - *puruša*. Iako je rečeno da je teleološka funkcija *prakrti* da stvara svesnog subjekta, interes prirode zadovoljen je već time da svesni subjekt bude na nivou primata koji lovi i skuplja plodove. Kulturna i duhovna funkcija u svesnom subjektu mora biti inicirana „odozgo”, od strane bića u kojima je princip svesti već prisutan. Nesvesna *prakrti* ne može sama da stvori svesno biće. Dakle, Išvara je personifikovani *puruša*. On ima ljudski oblik zato što je on nas stvorio po svom liku. A taj lik je takav jednostavno zato jer je organski najpogodniji za osvešćenje *puruše* u prirodi i delanje u tom cilju, a ne zato što neki Bog hoće da baš tako izgleda.

4. Prestanak uticaja neorganskih bića

Uticaj neorganskih bića prestaje kada čovek postane celovita ličnost u toj meri da može prepoznati sopstvenu nezavisnost od neorganskog područja, kao i od organskog. Vantelesnim iskustvima on stiže nezavisnost od *indriyâni* i tako upoznavajući pravu prirodu *tanmâtrâ* i astralnog sveta u svim dimenzijama, prepoznaje sopstvenu nezavisnost i od ovog područja. *Aham-kâra* je, prema shemi, iznad oba. Ona se afirmiše svesnom integracijom oba ova područja, kroz neposredno iskustvo.

Budući da su neorganska bića tu postigla svrhu da kroz iskušenja obučavaju *indriyâni*, svesnog subjekta, kroz sve izazove da ga navedu da bude svestan svog bića kao energije, da je sačuva i prosvetli, njihova uloga i moć prestaju. Kao i sve druge prirodne tvorevine, i ove služe interesima duše čovekove, *puruše*. Čovek s tako integrisanom ličnošću ima neposrednu svest. Nije mu više potrebna imaginacija prirode kao pomoć u tome. U njegovom životu duhovni ishod prirode je ostvaren.

Ovde je dat samo opšti uvid u neorgansko područje bivstvovanja kao takvo. Njegovo prepoznavanje u životu prosečnog čoveka podložno je teškim

⁴⁷ Robert Noyce tvorac mikročipa je priznao da je pomoć za stvaranje mikročipa dobio od vanzemaljske tehnologije koja je bila u posedu američke vlade, za koju je on radio.

zabludama jer je to isto područje u kome se odigravaju snovi i sadržaji kolektivno nesvesnog. Zato je ovo samo pokušaj da se na njega objektivno ukaže. Budući da je ovo područje izuzetno bogato i složeno, bogatije i složenije od organskog, pa se još i prožima s njim, nemoguće je predstaviti ga u celosti i sa svim detaljima. O njegovom bogatstvu svedoči sva raznolikost i dramatičnost čovekovog životnog iskustva. Zaista je teško opisati sve načine na koje neka neorganska bića pokušavaju da privuku pažnju ljudi i deluju na njih, sve njihove taktičke sposobnosti, pa i humor koji pri tome pokazuju. Njihovo pojavljivanje i uticaj zavise od nesvesnosti čovekove. Zato su naj snažniji kod psihotičnih bolesnika s kojima se nesmetano poigravaju u snu i na javi. Oni ne izmišljaju kada tvrde da vide i čuju ono što se fizičkim čulima ne vidi i ne čuje. Oni su „bolesni” samo zato što nemaju kritičan odnos prema drugačijoj vrsti realnosti koju doživljavaju svojom otvorenom percepcijom. Suštinski razlog većine psihoza je percepcija koja nadilazi fizičko opažanje i neznanje o tako opaženoj realnosti, usled čega se postaje žrtva njenih sila, i disharmonija koja tako nastaje između „ove” i „one” realnosti. Preterano se utapajući u astral (*tanmâtrâ*) čovek gubi svoju ličnost (*aham-kâra*) kao i osećaj za fizičku realnost (*indriyâni*).

Takođe uticaj neorganskih bića je izražen i kod male dece, zbog velike koncentracije vitalne energije u njima koja ih snažno privlači, i zbog otvorene percepcije dece koja ih lako opažaju (a roditelji im nikada ne veruju što opisuju). Isto se dešava i sa čovekom koji u svom duhovnom uzdizanju akumulira svu energiju u svesnost: postaje meta napada neorganskih bića kako bi ona proverila njegovu stabilnost, zrelost i snagu prisustva svesti. Tako su nastala đavolova iskušenja Isusa i Bude.

Ovde moramo još jednom naglasiti da treba praviti razliku između neorganskih bića kao takvih, malih i velikih, bliskih i onih koji potiču iz dalekih krajeva univerzuma a žive na astralu, od raznih T-polja koja postoje privremeno ili trajno, a ponašaju se slično kao neorganska bića, tako da ih je ponekad teško razlikovati.

Naime, kao što u organskom području postoje različita bića, od najmanjih mikroorganizama sa vrlo kratkim životom, do velikih i dugovečnih (slonovi, kitovi, sekvoje...), tako i u neorganskom, u astralu, postoje različiti entiteti: od malih i kratkotrajnih T-polja u vidu psihičkih utisaka (*vasana*) i kompleksa⁴⁸, do velikih i dugovečnih neorganskih bića koja deluju u velikoj meri (ali nikada potpuno) samostalno.

Takođe treba razlikovati moguće astralne uticaje od strane živih ili umrlih ljudi. Jedno od najvažnijih uticaja koji se mora prepoznati i od neorganskih bića

⁴⁸ Ezoterična tradicija govori o astralnim larvama. To su psihoenergetski entiteti određenog sadržaja koji su prikazani na čovekovu auru i prisiljavaju ga na izvesna ponašanja. Ponekad su to bezazlene navike, ali često čovek ponavljanjem proizvede, ili se, već proizvedene, same nakače i jače larve koje izazivaju veće poremećaje u ponašanju, razne poroke, opsesije i perverzije, koje mogu negovanjem i ponavljanjem prerasti i u teže psihopatološke poremećaje. Larve mogu postojati i slobodno, a bivaju privučene onom čoveku čije im ponašanje odgovara. Tada se hrane njegovom energijom terajući ga da ponavlja postupke koje im donose energiju. Larve treba takođe razlikovati od neorganskih bića, mada je to ponekad teško. One spadaju u elementale. U hrišćanskoj tradiciji one su se najčešće poistovećivale sa uticajima demona i đavola, ali to je samo donekle tačno.

razlikovati, jeste uticaj Svetog Anđela Čuvara (egl. Oversoul). To je onaj veći deo naše duše koji nije inkarniran u telo, već je ostao u najvišim dimenzijama. Njegova priroda je veoma različita od prirode neorganskih bića, i ko bude imao sreće i blagoslova da se s njim susretne (pre smrti), neće moći da ga ne prepozna. On je iskonsko i bezvremeno oličenje *puruše*, imanentno svakom čoveku, koje čoveka nadgleda i prati kroz vreme, inspiriše ga i privlači ka duhovnom uzdizanju i nadilaženju *prakrti*.

Zavođenje čovekovo od strane neorganskog područja *prakrti* ima, dakle, edukativni karakter, cela priroda dozreva i služi čovekovoju duši.

Kao što se bajkama na divan način vaspitavaju deca o univerzalnim i večnim vrednostima, tako i *prakrti* obrazuje čovečanstvo pomoću imaginacije svoga neorganskog bivstva.

Mnogi ljudi imaju mistična iskustva, astralne projekcije, vantelesna iskustva, opažanje nefizičkih pojava, vančulnu percepciju. Ona mogu da imaju dramatične posledice na život. Kod nekih mogu da izazovu nekritička tumačenja i čak psihopatološke poremećaje. Proširena percepcija bez razumevanja njenog smisla najčešći je uzrok psiholoških poremećaja. Razumevanje sheme kategorija koju daje *sânkyha*, koja prikazuje više dimenzije i njihov odnos prema našem čulnom svetu, sve zabune i poremećaji mogu biti izbegnuti. Shema nam daje tačnu mapu za orijentaciju i razumevanje najšireg konteksta svih tih pojava, čulnih i vančulnih iskustava, tako da se niko ne može izgubiti ni na ovom ni na onom svetu.

INDRIYÂNI

Organski svet i razum

Organske sposobnosti u prirodi (*indriyâni*) sačinjavaju područje čulno iskustvenog, fizičkog sveta. To je jedino područje prirode u kome se svo iskustvo njenog postojanja, usled potpunosti organskih sposobnosti, toliko sažima da se kristališe u informacije koje prosijavaju kao razum (*manas*) u svesnom subjektu. Ovo sažimanje prepoznamo kao svekoliko životno iskustvo i sposobnost učenja.

Indriyâni je, u svom kompletnom sastavu, u čovekovom telu, jedino mesto gde se priroda sažima u lik i ličnost čoveka kako bi, kroz sopstveno određenje i ustanovljenje, u ličnosti dobila oličenje svoga smisla. U svim ostalim oblicima priroda prosto postoji i obnavlja se, ostvaruje svoju egzistenciju. Samo u čoveku ona se otvara ka duhovnoj suštini nakon osvešćenja.

Tu, u čoveku, ne samo da se sažima energija da bi proizvela svesnog subjekta, nego se, nakon toga, kao rezultat dozrevanja individue (*indriyâni*), rađa nezavisna i celovita ličnost (*aham-kâra*). Ličnost je takva samo kada je svesna (*buddhi*) neuslovljene duše (*puruša*) koja nadilazi prirodu (*prakrti*).

Čovekovo telo je, dakle, jedino odgovarajuće mesto u prirodi gde ona nadilazi i razrešava samu sebe pod privlačnim uticajem puruše, koji joj je na tom mestu najbliži. Čovekova sudbina stoga nije vezana za biće-i-vreme nego za njegovo duhovno nadilaženje. Njegovo telo je most ka večnosti, ono je oličenje večnog ili božanskog. Ako se, međutim, upotrebljava kao dom prirodnih uslovljavanja, tada je leglo patnje i teskobe.

Sva se živa bića, u prastarom sistemu *sânkhya*, jednostavno dele prema broju čulnih i delatnih organa koja poseduju, a koja se nazivaju *indriyâni*. Od najprostijih mikroorganizama sa jednim čulom, preko mnoštva bića sa različitim kombinacijama i brojem čulnih i delatnih organa, do jedinog bića sa svih jedanaest organa, a to je čovek (vidi shemu na slici 1).

Već je po rodoslovu organizama na zemlji očigledna veza između sposobnosti kretanja i čulnog opažanja, i inteligencije. Od jednoćelijskih organizama, biljaka i životinja, preko podele životinjskog sveta na zglavkare, mekušce, bodljokošce i kičmenjake, sve do sisara, možemo jasno uočiti da broj čulnih i delatnih organa, koji omogućuju bolje kretanje i opažanje, i samim tim veće učešće u zbivanju, omogućava srazmerno veću inteligenciju.

Nijedan od čulnih i delatnih organa ne postoji zasebno nego je direktno uslovljen funkcijom koju vrši, odnosno, s onim čemu je primeren (*tanmâtrâ*). Same funkcije opažanja i delanja oblikovale su čulne i delatne organe, a ne nekakve informacije u DNK. Budući da su te funkcije odraz namere duše, njene zrelosti i aktivnosti, može se reći da je duša i njena *karma* odlučujući činilac o broju i stanju čulnih i delatnih organa. Zato se neko rađa ili u toku života ostaje bez nekog od tih organskih funkcija, zavisno od karmičke drame koju iskušava.

Aktivnosti, inteligencija i sposobnosti bića razlikuju se prema broju i razvijenosti organa kojima ih priroda osposobljava da kreativno propuštaju svest duše u sebi. Broj organa je mera sposobnosti organizma da ispolji ovakvu svrhu prirode. Razvoj tehnike takođe, kao produžetak organskih sposobnosti, omogućava osposobljavanje bića da ispolji svoju svrhu.

Svest neuslovljene duše podjednako je prisutna svuda u prirodi, kao vrhunski privlačitelj sveg njenog zbivanja, ali je ona manje pristupačna na nižim nivoima veće uslovljenosti grube materije, i u jednostavnijim oblicima života, a više na finijim nivoima razvijenijih organskih sposobnosti.

Dakle, nije u pitanju prisustvo *puruše*, nego samozaborav *prakrti* koji je veći u njenoj grubljoj inertnosti i dezintegraciji svesti, u organskoj nerazvijenosti. Ova zakonitost liči na otvor koji može da propušta manje ili više svetlosti, ali nikada ne može biti potpuno zatvoren, jer bi se time izgubila svrha njegovog postojanja kao otvora, a to je upravo jedina svrha prirode, naročito u njenom ljudskom obličju: da otvara prisustvo neuslovljene duše koja je suština prirode.

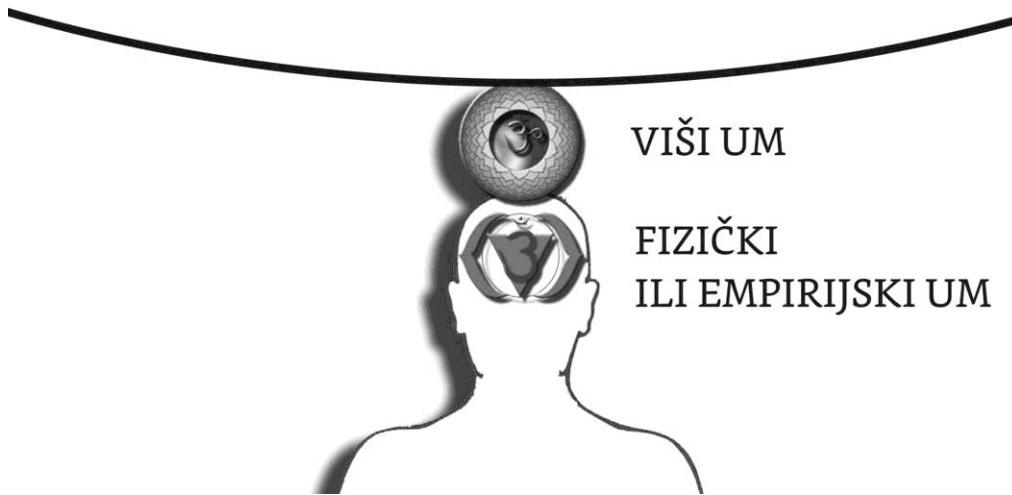
Prema tome, svaki oblik postojanja i življenja u prirodi jeste određeni način ispoljavanja svesnosti i inteligencije. Cela priroda je živa i preobražava se u korist duše čovekove sve kreativnije kako je nivo njene piramide viši. Tako su biljke svesnije od minerala, životinje od biljaka, dok je čovek delotvorno najспособniji i zato najsvesniji u prirodi (barem na Zemlji).

Postoji piramidalna srazmera između broja čulnih i delatnih organa i broja bića koja ih poseduju. Tako je najmanji broj bića koja poseduju sve organske sposobnosti, a to su ljudi, dok je daleko veći broj jednoćelijskih organizama sa minimalnim brojem organskih sposobnosti. Ova srazmera odgovara većoj prisutnosti svesti u većim mogućnostima sticanja iskustva, pri čemu je kod čoveka najprisutnija. Na svakom nivou usklađenosti iskustava bivstvovanja javljaju se nova svojstva, dok se na najvišem nivou organskih sposobnosti za sticanje i razmenu iskustava, suma svih svojstava jednovremeno (simultano) ogleda u razumu (*manas*).

Organ mišljenja, um ili razum - *manas* - jeste mozak. Njegova uloga je da reguliše i sintetizuje čulna iskustva i rukovodi delanjem tako što sprovodi odluke i volju viših kategorija (*aham-kâra* i *buddhi*) i tokove *prâne* usmerava kroz aktivnosti delatnih organa (*buddhindriye* i *karmendriye*).

Položaj uma u odnosu na telo, višu svest i svest duše (*puruše*) može nam razjasniti sledeća slika.

SVEST DUŠE

VIŠI UM

FIZIČKI
ILI EMPIRIJSKI UM

Fizički ili empirijski um je *manas*. On je u svom prirodnom stanju podeljen i vezan za objekte.

Kada um (*manas*) ne bude više razdeljen i uslovljen, kada dođe do svesti o sebi, postane jedinstven i ima svoju volju tada je aktuelizovana kategorija *aham-kâra*. Tada *mahat-buddhi* postaje viši um koji čoveka direktno povezuje sa svešču duše, *puruša*.

Tako um povezuje svest duše sa delanjem tela.

Ako je transcendentalna svest ta koja zaista privlači sva zbivanja prirode, negde mora da postoji njihov spoj. Taj spoj svesti i prirode je *manas*, razum ili um. Pri tome sam um ne pripada potpuno ni jednoj strani, upravo zato da bi mogao da služi obema stranama.

Kako ni um, kao ni ostali organi, ne postoji nezavisno i ne odlučuje o sebi, nego postoji samo kroz funkciju koju obavlja, on je samo medijum koji povezuje opažanje zbivanja i delanje bića u njemu. On ih na fini način samo odražava, ali nema svoju volju. Um ili razum je taj koji koristi čulne i delatne organe, on kroz njih sazreva iako, s druge strane, predstavlja sintezu svih njihovih moći. Dakle, njegova funkcija je dvosmerna, um je organ koji služi za prevođenje informacija od grubih ka finijim, i od finijih ka grubljim. Iza uma je svest za koju radi, a ispred uma su čula i njihov fizički svet. Problem je što on to radi istovremeno, on je dvosmeran, i zato ako se ti smerovi pobrkaju dolazi do stvaranja iluzije.

Prisustvo svesti u umu određuje šta ćemo videti kroz oči i čuti kroz uši. Zato, kada je pažnja usmerena na nešto drugo, mi ne vidimo ono što je pred nama niti čujemo zvuk koji postoji. **Stanje svesti u umu određuje našu percepciju, a ne čula.** Um koristi čula samo kao instrumente opažanja, ali prisustvo svesti u umu odlučuje šta će od opaženog da bude prihvaćeno od strane uma. U kojoj meri um određuje šta će biti opaženo pokazuju slučajevi kada se na fotografijama pojave objekti koji uopšte nisu viđeni od strane ljudi, najčešće su to neke astralne pojave koje su se približile fizičkom svetu ili astralna tela umrlih osoba. Takođe se na fotografijama često pojavljuju NLO-i, koji su zbog primene visoke tehnologije nevidljivi iako gledamo prema njima.

Um deluje tako što se saobražava s funkcijama koje obavlja. Najsuptilniji vid saobražavanja čulnog i delatnog iskustva je misao ili pojam. Stoga sve kategorije s kojima se razum služi za dedukciju empirijskog sveta - a to su misli i pojmovi, imena obličja (*nama-rūpa*) - jesu čulnog porekla. Misao ili ime jeste sinteza raznih oblika neposrednih čulnih utisaka na fizičkom planu, ili onih koji su ranije oblikovani informativnim dejstvom starijeg T-polja. Nijedna misao nije nova, ona je samo suptilnije ogledanje fizičkog iskustva na višim planovima sa kojima je kao medijum povezan *manas*. Dakle, ime i oblik, predmet i subjekt koji ga ustanovljava nisu različiti, oni su vidovi jedne iste *prakrti*, ali na različitim dimenzijama. **Oblik je grublji ili materijalniji, a ime ili misao viši, finiji vid istog zbivanja. Kao suptilnija verzija grubog oblika, misao je informacija o grubom obliku.** Svesnost uma nije različita od svojih sadržaja, od misli nastalih na osnovu iskustva.

U umu se događaju dve stvari: Svest u umu dobija oblik misli, a misao kao suština čulnog iskustva, dolazi do svesti. Tako se u umu spaja svest sa čulnim iskustvom.

U svojim nižim dimenzijama priroda se ispoljava kao grub oblik, u nešto višim kao energija, a u najvišim i najsuptilnijim dimenzijama priroda je samo vibracija ili informacija. Skup informacija o zbivanju prirode sačinjava um u čoveku.

Kada vidimo neki grubi objekt, automatski se u nama javlja suptilna vibracija, misao o tom objektu. Sve je to ista priroda: objekti u grubom obliku i misli o njima u finom informativnom obliku. Naš um je samo mehanizam koji razdvaja i razlikuje grube i fine frekvencije, oblike stvari i ideje o njima. Naše stalno osmišljavanje oblika i zbivanja je samo funkcija spajanja grubljih i finijih frekvencija istog zbivanja.

Mentalnom i čulnom percepcijom mi profinjujemo grube objekte u informacije o objektima. Na taj način ih vraćamo u više izvorno stanje, jer pre nego što su nastali kao grubi objekti, oni su u višim dimenzijama postojali kao informacije ili ideje. Tek kasnije su se materijalizovali kao grubo objekti. Na taj način mi ih percepcijom vraćamo u više, izvorno stanje. ***Umnom spoznajom i razumom mi zaokružujemo proces organskog stvaranja i materijalizacije*** (zato je na shemi *manas* iznad svih ostalih kategorija subjektivnog i objektivnog područja *prakrti - tanmâtre* su u ravni sa čulnim organima). Proces stvaranja je zato uvek nepotpun bez prisustva svesnog subjekta. ***Suštinski razlog postojanja svesnog subjekta u prirodi je dovršenje procesa svih prirodnih zbivanja.*** Može se reći da je u jednakoj meri svrha subjekta dovršavanje postojanja, koliko i učešće u postojanju.

Skupljanje tih najfinijih vibracija se događa pod privlačnim dejstvom *puruše* u čoveku, njegove duše. Sâmo prisustvo ljudske duše u telu navodi prirodu da oblikuje sav organski život, i da se informiše tj. osmišljava i ustanovljava u tom telu i kroz njega sve što omogućava život i kulturu življenja. To osmišljavanje vidimo kao ljudsku civilizaciju i tehniku.

Privlačnost *puruše* nije samo prosta privlačnost, već ima i regulativno svojstvo. Pod njegovim uticajem priroda se kristališe u savršenstvo odraza duha i svesti. U spoljnjem vidu ta kristalizacija se vidi kao nadilaženje razuzdanosti i

nagonske stihije, svekolika civilizacija, kultura i tehnika, a u unutarnjem i suštinskom vidu to je samospoznaja svesti u čoveku. Svest je pre svega svest o sebi. Tako u telu nastaje svest o sebi kao 'Ja jesam'. Ukrštanjem transcendentalne svesti o sebi i fizičkog tela nastaje utisak Ja ili ego. To je logično jer kako bi drugačije svest mogla da doživi svoje prisustvo u individualnom, trodimenzionalnom fizičkom telu nego kao 'to sam ja' i 'to je moje'.

Misli uopšte nisu naše, one su najsuptilnije vibracije prirode koje privlačimo svojom dušom i svešću. Mi možemo samo da ponavljamo i kombinujemo misli i ideje na sve moguće načine. Naša duša je magnet koji privlači najfinije vibracije prirode, misli, da se sabiru u osmišljavanju na jednom pogodnom mestu, u *manas* ili mozak, zato se one roje u našoj glavi, tu priroda najjasnije ustanovljava sebe pomoću svetlosti naše svesti.

Mi najčešće ponavljamo i kombinujemo njihove sadržaje. To je mehanička ili formativna funkcija uma.⁴⁹ Mi, kao čista svest duše, smo identifikovani sa mislima i zato ih ponavljamo i kombinujemo. Misli su deo prirode; priroda samu sebe osmišljava pomoću svojih najfinijih vibracija, a to su informacije, koje se u mozgu, *manasu*, aktuelizuju kao misli. Zbivanje bića, *prakrti*, nije nikada besmisleno, već uvek svrsishodno. Krajnja svrha zbivanja cele *prakrti* je *puruša*. *Puruša* kao izvor svesti i vrhunski privlačitelj daje svrsishodnost zbivanju prirode, nije ona svrsishodna sama od sebe. Krajnji oblik svrsishodnosti pojedinačnog zbivanja bića u okvirima *prakrti* je osmišljavanje zbivanja koje se događa u *manasu* ili umu. Ako je zbivanje svrsishodno, tada nije dovoljno samo zbivanje, potrebno je njegovo ustanovljavanje u svesnom subjektu, identifikacija, pamćenje, razlikovanje i osmišljavanje u odnosu na druga zbivanja. To je funkcija *manasa* ili uma.

Um funkcioniše pomoću blizine principa individuacije, *aham-kâre*, i u njegovom interesu. Blizina *aham-kâre* je potrebna umu radi individuacije i identifikacije svakog iskustva. Ali blizina *aham-kâre* takođe stvara iskustvo ega u umu i zato ego ne postoji kao organ niti kategorija prirode (nema ga na shemi), već samo kao utisak zbog ove povezanosti. Zato se govori da je ego iluzija koje se treba osloboditi i koja najviše pravi probleme, jer koristi funkcije uma kao svoje, i princip individuacije svodi samo na empirijsko područje. Kada nema ove disfunkcije uma u obliku ega, um deluje direktno u službi *aham-kâre* i vodi u prosvetljenje.

Zbog svega ovoga um je na vrhu materije, na njenoj granici (prema shemi br. 1). Veza sa nematerijalnim daje mu širinu i fleksibilnost duha, a veza sa materijom daje mu koherentnost i pamćenje. Zbog svog položaja u strukturi prirode ili *prakrti*, um može biti prosvetljen kada je usmeren naviše u *aham-kâra* i *buddhi*, ili pomračen, zarobljen i psihotičan kada je od njih odsečen i opsednut nižim kategorijama i neorganskom području. Takođe bez njega nije moguć spoj svesti i prirode.

⁴⁹ O ovoj i mnogim drugim uslovljavajućim funkcijama uma videti u knjizi "Četvrti put" (P.D. Uspenski: *U potrazi za čudesnim* (P.D. Ouspensky: *In Search of the Miraculous, Fragments of an unknown Teaching*; Beograd: Opus, 1989.)

Već smo rekli da je *prakrti* u suštini informaciono polje koje se zbog prisustva svesnog subjekta pretvara u fizičke pojave. Naš je mozak samo najfiniji organ koji može da reflektuje te vibracije. One se reflektuju u našoj glavi i samo zato nam izgleda kao da su naše. Priroda se aktuelizuje tako što se oblikuje (*rūpa*) u svom zbivanju, a krajnji ishod njenog zbivanja je stvaranje uslova za pojavu svesnog subjekta kao ishoda sveg zbivanja. U svesnom subjektu ishod sveg oblikovanja se odražava tako što se daju imena (*nama*) oblicima, ustanovljavaju se (*nama-rūpa*). Tako mozak ne proizvodi misli nego ih samo odražava, upija kao utiske (*samskara* i *vasana*) i **ponavlja usled nesvesne navike**. Samo zbog tog ponavljanja misli koje nisu naše izgledaju kao naše. Zbog toga se identifikujemo sa umom. Tek kada se u meditaciji potpuno smirimo i prestanemo da ponavljamo misli, vidimo da one nisu naše jer nestaju i stalno se smenjuju, a mi uvek postojimo. Kada jasno uvidimo tu razliku postajemo slobodniji i svesniji nego ikada. Koliko smo slobodniji toliko možemo osmišljavanje prirode da izrazimo na bolji način, bez iskrivljavanja.

Međutim, ponavljanje misli usled nakupljanja utisaka (*samskara* i *vasana*) je neophodno zbog pamćenja i samog osmišljavanja. Osmišljavanje je sagledavanje jedne misli, stanja i iskustava sa njom, iz više aspekata. Zato je potrebno da se ona zadrži da bi mogla da se objektivno osmisli na sve moguće načine. Zato su podsvesni i nesvesni utisci, *samskare* i *vasane*, vezane za emocije. Emocije su takođe suptilnije informativno zbivanje iste prirode kao i misli, samo što su sporije, gušće i trajnije od misli. Misli su trenutne, a emocionalni utisci su trajniji, oni služe kao cement za učvršćivanje misaonih činjenica. Tako emocije nisu ništa drugo do sposobnost da se jedna ideja ili iskustvo sagleda iz više aspekata. One su utoliko zrelije ukoliko mogu da omoguće sagledavanje iskustva s više aspekata. Emocije su utoliko nezrele koliko ne omogućavaju sagledavanje iz više aspekata, tada se radi o emocionalnoj nezrelosti; kao i ukoliko su previše čvrste pa ne omogućavaju promenu aspekata sagledavanja uopšte, tada se radi o suženoj svesti, emocionalnim blokadama i traumama. Ovo se rešava na isti način kao i umna identifikacija: unošenjem objektivne svesti procesom rekapitulacije, objektivnog ustanovljavanja celog ovog procesa, odnosno praksom meditacije.

Duhovna zrelost započinje tek sa *aham-kârom* - to znači da samo onaj ko deluje iz *aham-kâre* može da ima svoje misli i one su uvek stvaralačke. Svako ko deluje do *manasa*, kome je um okrenut naniže, isključivo ka čulnim i delatnim organima, nema svoje misli, one su mu nametnute. Zato su mu i reči dela u neskladu sa mislima. Samo jedinstvena i svesna ličnost koja deluje iz *aham-kâre*, nezavisno od tela i uma, može da ima svoje misli i one tada deluju po zakonu privlačenja i stvaralaštva. One su uvek u skladu sa rečima i delima, zato što je *aham-kâra* nadređena celoj *indriyâni*, svim čulnim i delatnim organima, kao i umu, *manasu*.

Koliko je um nezavisan od čulnih i delatnih organa, toliko je zavisn od viših kategorija, *aham-kâra* i *buddhi* i tada propušta više svesti kroz sebe, na celo telo i na celu prirodu. Okretanje uma ka višim kategorijama obavlja se ovladavanjem nižim, jednostavnim razumevanjem i ispravnim funkcionisanjem. Ništa u prirodi ne sputava čoveka da se odmah prosvetli.

Prosvetljenje se ne događa samo zato što postoji neka disfunkcija prirodnih procesa, poremećen rad centara i energetskih tokova. Kada je sve na svome mestu i radi šta treba, onda čovek automatski postaje prosvetljen. *Prakrti* na sve načine služi *puruši*.

Zato što um funkcioniše tako što se saobražava sa svojim objektima, nastaje identifikacija, kao najveća prepreka duhovnom probuđenju.

Teško je naći reči kojima bi se dovoljno naglasilo koliko je um saobražen s funkcijama koje obavlja, s telom. Um toliko vlada našim telom, da toga uopšte nismo ni svesni. Na shemi vidimo da *manas* dominira nad *indriyâni*, kao što i mozak dominira nad fizičkim telom. To nije slučajno tako. Um u potpunosti određuje stanje tela, ne samo njegove pokrete, već i vitalne funkcije, život svake ćelije i sav fizički izgled. Zbog negativne upotrebe uma mi živimo mnogo kraće i teže nego što bi trebali. Ćelije se stalno obnavljaju, sav biološki život je u slobodnom kretanju, on već ima sve što mu treba da ispuni sav svoj potencijal. Organizam spontano obnavlja svoje ćelije kada je slobodan od prepreka. Deca su vitalna i rastu jer nemaju um opterećen prošlošću koji bi ih u tome sprečavao. Kada je um potpuno ispravan i čist, on propušta svu energiju potrebnu za život tela, tako da čovek može živeti bez grube hrane (kao bretarijanac). Čoveku je potrebna onoliko gruba hrana koliko mu je grub um.

Međutim, um odraslog čoveka je ta sila koja koči slobodno kretanje energije i obnavljanje ćelija iz trenutka u trenutak, um je sputan iluzijom vremena, prošlošću i stečenim utiscima koje ne pušta. Što je um više opterećen vremenom, prošlošću i utiscima, to je čovek manje vitalan i brže stari. Sâmo ubeđenje da je vreme stvarno navodi um da programira telo da stari tokom vremena. Takav um, koji živi u fikcijama, ubeđenjima i svakojakim sadržajima, nije usklađen sa bićem koje se uvek slobodno kreće ka novom obliku života, i koje nema nikakvih psiholoških ni religijskih problema, koje nema tradiciju ni prošlost koja ga opterećuje. Možemo daleko duže i bolje da živimo samo sa umom koji je čist, slobodan od svih uticaja iz prošlosti, i otvoren za postojanje ovde i sada - koji ne robuje vremenu.

U kojoj meri um odlučuje o telu najbolje svedoče iskustva iz prakse hipnoterapeuta. U hipnozi, pri kojoj je svesni um uklonjen, čovek može da se trenutno izleći od najtežih bolesti, čak i da promeni genetski nasleđene poremećaje, može da zaustavi rad srca ako mu se to sugeriše, a poznat je i slučaj radnika koji se zaledio i umro u hladnjači u kojoj se nepažnjom našao zaključan, iako hlađenje nije bilo uključeno. On je verovao da jeste.

Budući da je um (*manas*) na vrhu organskih sposobnosti (*indriyâni*), on je i presudan za moć opažanja. Mi ne opažamo čulima već umom kome čula služe kao sredstva opažanja. U kojoj meri um odlučuje o opažanju pokazuju poznati eksperimenti sa hipnozom u kojima je subjektu hipnotičkom sugestijom naloženo da veruje da određena osoba nije više prisutna pred njim; nakon buđenja iz hipnoze ispitanik tu osobu ne bi fizički video iako bi ona bila prisutna kraj njega. Ako bi ta osoba pomerila neki predmet, hipnotisani subjekt video bi samo predmet koji se kreće kroz vazduh, ne i osobu koja ga pokreće jer je njegovom umu data sugestija da ta osoba više nije prisutna. Takođe bi video i kroz tu osobu (koliko je tačno sati na časovniku) iako je ona fizički pred njim

(zaklanja časovnik). Ovo nam pokazuje u kojoj meri nas um obmanjuje - u istoj meri u kojoj nam i omogućava opažanje. To takođe dokazuje da um ne samo što kontroliše opažanje nego i (kao *logos*) kreira fizičku realnost.

Um je mesto gde je neuslovljena svest *puruše* identifikovana sa mislima. Usled višedimenzionalnog holizma prirode, njena svesnost se u jednoj dimenziji (*manas*) pokazuje kao misao, a u drugoj kao fizička aktivnost, stvar ili objektivna pojava u prirodi. Um je mesto gde se to prelamanje jedinstva događa; sam um deli jedinstvo prirode na suptilno i grubo, na misao i fizički objekat, na spoljnje i unutarne.

Ovde je na delu pragmatizam. Razum deluje kao sinteza i regulacija čulnih i delatnih iskustava subjekta u okruženju objektivne prirode, njenih prototipova i elemenata na taj način što biva tačka preseka njihove interakcije i prijemnik njihove rezonancije. Priroda u svojoj slobodi postoji višedimenzionalno i, prema shemi, dvojako: kao fizički predmeti (prostorija u kojoj se nalazimo i sve stvari u njoj) i istovremeno, u suptilnijim dimenzijama, kao subjekat u kome se sažima svesno iskustvo tih predmeta. Dok predmeti podležu svojim fizičkim zakonima, njihovo svesno ustanovljenje u subjektu podleže psihičkim zakonima, u njima predmeti mogu biti izmenjeni na sve zamislive načine. U sobi u kojoj se nalazimo možemo da zamišljamo svakojake događaje i promene bez ikakvog uticaja na nju i da obuzeti takvim zamislama ne primetimo sve predmete koji se tu objektivno nalaze. I fizički predmeti i subjekat koji ih doživljava ista su priroda, samo predstavljaju njene različite aspekte i dimenzije.

Svaki čulni i delatni organ predstavlja jedan odraz svesnosti ili iskustva onih objektivno datih prototipova i elemenata (*tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*) koji su ga oblikovali. Ta dva vida bivstvovanja, subjektivni i objektivni, nužno su uvek u interakciji. Tačka preseka tih interakcija je mesto sinteze datog iskustva, za svaki čulni i delatni organ posebno. Zbir svih ovih preseka je *manas*, ali zato funkcija racionalnosti deluje u slabijem ili jačem vidu kod svih bića, ma koliko čulnih i delatnih organa imali. Naše telo (zajedno sa umom) i bez naše budne prisutnosti svrsishodno obavlja ono što je naučilo da radi. Zato celu stvorenu prirodu krase racionalna svrsishodnost i regulacija u cilju opstanka, i zato se ceo kosmički poredak organskog bivstvovanja stiće i ogleda u ličnosti kroz mentalne koncepte (*manas*). Dakle, zbirno mesto svih preseka subjektivnog iskušavanja objektivne prirode jeste *manas* ili um, i on nije ništa više od toga.

Regulativna sinteza uma ne bi bila to što jeste da je samo jednostrana, ona deluje i povratno pa zato uočavamo harmoniju i poredak u celom ispoljenom kosmosu. Od stanja uma zavisi kakav ćemo svet opažati. U onoj meri u kojoj je naš um harmoničan u svojoj funkciji sinteze i regulacije svih iskustava, u toj meri smo svesni harmonije samog kosmosa. *Manas* je *logos* kojim se spoznaje predmetni svet i s kojim se sav ispoljeni svet svrsishodno reguliše na jednom mestu, u ličnosti (*aham-kâra*).⁵⁰

Kada je u *satvičkom* stanju um je u službi integracije ličnosti i volje (*aham-kâra*), tada osmišljava jedino sopstveni ishod i ne bavi se obnavljanjem sadržaja i

⁵⁰ Stoga se u *Jogačari*, školi *mahayana* budizma, smatra da je izvan područja umnog predstavljanja svet bez uporišta ili prazan, neuslovljen.

vezivanjem za prošlost. U aspektu *rađas* on je vezan za čulna iskustva i zato grčevito učestvuje u borbi za opstanak, što vidimo i kod životinja i kod ljudi, dok se u stanju *tamasa* izražava samo kao elementarna sposobnost sinteze čulnog opažanja, raspoloživog kretanja i delanja, što zapažamo kod životinja, biljaka, insekata i mikroorganizama.

U *satvičkom* vidu najređe je prisutan, samo kod zrelih i samosvesnih individua. U tom stanju *manas* je smiren od misli, odnosno od podela mnoštva Ja, i sprovodi volju jednog, pravog Ja (*aham-kâra*), i čiste svesti (*buddhi*) koja takvom voljom rukovodi. U stanju *rađas* um je izložen podeli i sukobu mnoštva Ja, učestvuje u stalnoj borbi njihovih različitih interesa, usmeren je ka ciljevima ili idealima koje nikako ne doseže jer su mu oni samo povod za ostvarenje sopstvenog kretanja od jednog utiska do drugog, i održavanja podele. U stanju *tamas* um je obuzet identifikacijom sa spoljnim i unutaršnjim utiscima, misli stihijski naviru same od sebe, a ista stihija obuzima i telesno kretanje. Ono je stoga nesvesno. Ovakav *manas* najviše upravlja snovima, i dnevnim i noćnim, a u ekstremnom vidu i psihozama. Ovakvo stanje preovlađuje u životu prosečnog čoveka.

Sve misli u umu (manas) nastaju usled interakcije indriyâni sa tanmâtrâma i maha-bhûtâni, interakcije koja je rezultat podele subjekta sa celinom i unutar njega samoga. Misli su uvek direktan izraz neznanja i neuviđanja stvari kakve jesu, one su čuvari sna, ali su upravo zato i težnja za znanjem. Da one jesu znanje ili stvarnost, ne bi se ponavljale. Ono što znamo ne osmišljavamo, to podrazumevamo. Postojanje misli je dokaz da čovek uopšte ne vidi stvar kakva jeste, i zato mora da je osmišljava. Misli i pojmovi služe da nam prenesu informacije o onome što nije u našem lokalnom okruženju i iskustvu. Ali te informacije mi upotrebljavamo i kada možemo neposredno da uvidamo. Na taj način misli vezuju čovekovu ličnost u vrtlog zbivanja nižih kategorija. Sav problem je u tome što se funkcija uma preliva i meša sa funkcijama koje mu nisu potrebne. Uspostavljanjem jedne volje i jednog Ja (*aham-kâra*) u psihofizičkom delanju otkriva se sopstvena nezavisnost od misli kao takvih, od svih imena i oblića, prestaje mešanje uma sa onim što mu nije primereno i tada se otkriva tišina uma u kojoj se rađa potpuna jasnoća sopstvenog bića i prava budnost (*buddhi*) koja se nikada ne prekida, jer svest bez misli je pravi ishod našeg bića koji ne može biti izgubljen. Ishod uvek bivstvuje kroz samo biće, a ne kroz misao o biću. Zato se ova svesnost postiže jedino osvešćenjem postojanja i nikako drugačije.

Usled ranije identifikacije svesti sa misaonim sadržajima ona je bivala pomračena zajedno sa pomračenjem misli, odnosno, stanja uma su određivala stanja svesti (snovi, dubok san, koma i uobičajena dnevna „budnost” sa mnogim oscilacijama, od kojih se neka smatraju „mističnim”). Sama svest nema stanja, ona je ishod ili smisao bivstvovanja uopšte, jedno je s ishodom bića. Svest je iznad svih stanja uma.⁵¹ Budući da misao nikako ne doseže sopstveni izvor, ona

⁵¹ Ovde će biti korisno jedno razjašnjenje odnosa uma i svesti. Um, *manas*, je kao sijalica, *indiriyani* je kao cela lampa sa postoljem, a sama svest je kao nevidljiva električna energija koja omogućava sijalici, odnosno lampi da svetli. Ta svest u prirodi nastaje usled blizine *puruše* i ta blizina je u shemi *prakrti* predstavljena kategorijom *mahat-buddhi*. Ona se dalje individualno

je svest odvlačila od svog pravog transcendentalnog ishoda, u sve oblike i dimenzije postojanja. Zbog temeljnog poriva organske prirode da se obnavlja i održava svoj opstanak, misli, kao njen najfiniji proizvod, često deluju kao preterano ponavljajuće preispitivanje.

Na taj način misli, vezujući svest za iluzije, odvlače svest u sve dublje nivoe prirode, u sve aspekte postojanja u koje nijedan racionalan um ne bi hteo ni da priviri. Na taj način i iluzije prosvetljaju prirodu. Kao što rekosmo, *prakrti* na *sve* načine služi *puruši*. Ovo *sve* treba doslovno shvatiti.

Psihološka činjenica je da se misao uglavnom bavi iskustvima iz prošlosti, da sve svoje predstave i ideje imamo zahvaljujući stečenim ili tuđim iskustvima iz prošlosti - koja više ne postoji. Na taj način mišljenje je zid koji nas odvaja od stvarnosti koja uvek postoji kao sadašnjost. Budući da priroda postoji kroz paradoks, mišljenje je ujedno i uvežbavanje budućeg zbivanja na osnovu iskustava iz prošlosti.

Manas je nalik ogledalu u kome se odražavaju imena i likovi prošlog i budućeg, spoljnog i unutarnjeg sveta u kome se telo kreće čulno ga opazajući i delatno iskušavajući. Usled kretanja samog ogledala (uma) čini se da se likovi u njemu kreću i stvaraju sreću ili nesreću. Njegova podela i razbijenost stvaraju još veću iluziju mnoštva i sukoba. Suština bića je, međutim, samo jedna, a privid mnoštva odraz podele uma i ličnosti. Čoveka život muči, ne zato što je takva priroda predmetnog sveta, nego što ga razdeljeni um zavarava. Patnja je proizvod subjektivnosti i zato se ona tako snažno subjektivno doživljava.

Zašto nas um zavarava kada nas ujedno i osvešćava? Um je najfiniji deo organske prirode. Deluje kao ogledalo. Ako je organska priroda kao zid, um je kao ogledalo na tom zidu; isti materijal samo uglačan tako da savršeno odražava svetlost svesti. Međutim, u ogledalu je sve suprotno, leva strana nam izgleda kao desna. Tako i um verno odražava stvarnost postojanja, ali ne potpuno. Druga važna stvar: to je samo odraz, nije sama stvarnost. Ipak savršenstvo odraza stvarnosti u umu nas toliko zavodi da nam izgleda kao da je u umu već postignuta sama stvarnost. Poistovećujemo se sa odrazom u ogledalu. Na taj način um nas obmanjuje jer savršeno radi svoj posao. On tako savršeno odražava stvarnost da mislimo da je to sama stvarnost. Što smo bliže tom ogledalu, što jasnije vidimo sliku stvarnosti u svom umu, to nam ona izgleda kao sama stvarnost; obmana je utoliko veća.

U umu je, dakle, usled više suptilnosti i uzvišenosti nego u nižim kategorijama, moguće znatno objektivnije uočavanje nekog fenomena nego na nižem, čulnom nivou, moguće je njegovo osmišljavanje, promišljanje ili razmišljanje, odnosno, uočavanje iz više aspekata, ili preispitivanje. Na nižim nivoima veće fizičke određenosti ovakvo preispitivanje nije moguće, nego se opažanje ograničava samo na čulne utiske neposredno po njihovom javljanju u vremenu i dostupnom prostoru. Zato je pamćenje ovde kratko i svodi se na čulna iskustva bez mogućnosti stvaranja apstraktnih ideja. Mišljenje je složenije i finije

uobličava kroz kategoriju *aham-kāra*. Tako um koristi svetlost svesti, a sama svest nije ni um ni telo, iako ih osvetljava, obelodanjuje u postojanju. Zato što svest nije um, možemo da budemo svesni uma.

opažanje od čulnog, zato što je na višim dimenzijama od čulnog i ne zavisi od ograničenja vremena i prostora kao opažanje na nižim dimenzijama. Stoga se misli, informacije i ideje mogu prenositi u velikoj meri nezavisno od vremena i prostora u pisanoj ili nekoj drugoj formi, čak i telepatski jer se u višim dimenzijama sažima i sjedinjuje prostor i vreme sveg zbivanja.

Zbog položaja *manasa* na shemi, on je iznad svih dimenzija, prethodna misao ili utisak ne ostaju zamračeni i potisnuti sadašnjim, kao na nižim planovima čulne određenosti, već identifikovani ostaju ravnopravno sa sadašnjim i budućim pa je zato i moguće raz-mišljanje, odnosno, osmišljavanje nekog iskustva, predmeta ili stvari na različite načine.

Misli su inertne i ograničene ukoliko nisu inspirisane višim kategorijama, *aham-kârom* i *buddhi* (ličnost, volja i čista svest). Bez takve inspiracije one su samo reakcije, suptilni odrazi tragova formiranih zbivanjem na nižim dimenzijama i ne predstavljaju niti omogućavaju ništa novo. Tada su misli mračne i negativne.

Drugim rečima, sve dok egzistira do nivoa manasa čovek nema svojih misli jer ima više ličnosti i uslovljen je spoljašnjim uticajima i reakcijama na njih. Tek sa nivoa aham-kâre kada ima jedno Ja i stalnu svest o sebi i svoju volju, on ima i svoje misli. One su tada retke i odmerene, uvek ispravne i kreativne. Misli do nivoa manasa su uvek izraz reakcije međusobnog uticaja organskog i neorganskog područja. Misli kojima upravljaju više kategorije, aham-kâra i buddhi, su kreativne akcije, a ne tek uslovljene reakcije.

Ništa što je od prirode i vremena ne može čovekovu dušu osloboditi, već je samo zavesti u promenljivost i propadljivost. Jer, duša je večna, a sve što u vremenu nastaje mora tokom vremena i nestati. Misli u najboljem slučaju služe ustanovljavanju, utvrđivanju i konkretizaciji proživljenog iskustva kako se ne bi u nedogled ponavljalo, što pomaže u procesu diferencijacije svesti.

Mnogo veća sloboda delovanja koju ima mišljenje u odnosu na niže, čulno iskustvo, zavodi svakog čoveka, manje ili više, u kobnu iluziju o njegovoj već ostvarenoj i potpunoj slobodi. Misao omogućava njeno predočavanje, ali ne i ostvarenje, jer biće se ne preobražava niti dozreva promenom mišljenja. Biće kroz misao sanja o slobodi i savršenstvu sopstvenog ishoda. Ono dospeva do pune zrelosti tek nadilaženjem svoje opsednutosti mislima, koje nisu najviša kategorija u strukturi bića. Prema mestu koje na shemi zauzima *manas*, jasno je da misao treba da sluša volju ličnosti koja je iznad, a ne obrnuto. Tako se rađa istinska volja u čoveku, i moć činjenja („Ja sam činilac”). Znanje može čoveka dovesti do vrhunca ispoljenog sveta (organskog i neorganskog), ali ga ne može učiniti oličenjem (*aham-kâra*) čiste svesti (*buddhi*) koja odražava neuslovljenu dušu (*puruša*). Um koji nije prosvetljen višim kategorijama, ne oslobađa čoveka od uslovljenosti bića.

Kada je energija uma usmerena naniže, prema čulnim i delatnim organima, i neorganskom području, tada um prirodno teži tome da bude razdeljen, jer sve zbivanje ispod *aham-kâra* je razdeljeno u mnoštvo.

Kada je energija uma okrenuta naviše, to se uvek događa putem isceljenja svih podela, uvidom u sveopšte jedinstvo postojanja, procesom individuacije.

Biće čovekovo će dozreti do ostvarenja tek kada razdeljeni i nesvesni um bude prevaziđen isceljenjem ličnosti i volje, kada mnoštvo Ja u čoveku, koje izaziva mnoštvo različitih misli i raspoloženja, ustupi mesto jednom, stalnom Ja, Jastvu (*aham-kâra*), koje je uvek budno (*buddhi*).

U skladu s našom piramidalnom vizijom *prakrti*, možemo uočiti dvojaku prirodu *manasa*. Sa stanovišta učešća u vremenskom sažimanju, idući od osnove prema vrhu, um se pokazuje kao najveća prepreka jer, svojom daleko većom slobodom delovanja u odnosu na ograničena fizička i čulna iskustva, daje iluziju da je potpuna sloboda (*puruša*) već zadobijena samo zato što je dostupna ideja o njoj. Tako se um pretvara u najfiniji oblik čovekovog porobljavanja. Ali, sa stanovišta bezvremenog ishoda ili same slobode iz koje se sve ispoljava, posmatrajući s vrha piramide, um predstavlja stvaralačko osmišljavanje i krunu organskog života, *logos* koji postaje telo (*indriyâni*), tvoračku misao koja izgrađuje predmetni svet.

Da bi se um (*manas*) ispravno razumeo treba znati da ga formira sve ispod *aham-kâre*, a ne samo čulno iskustvo *indriyâni*. Um je uveliko sačinjen i od imaginacije različitih dimenzija neorganskog područja prirode. Odatle mu pristižu mnogi konstitutivni činioci, i subjektivni (kompleksi, ubeđenja, bazični stavovi...) i oni objektivnog karaktera, a to su slučajevi kada neorganski entiteti (bića ili T-polja kao arhetipovi) formiraju misli u umu. Njih čovek prihvata kao svoje, a ponekad ih čuje kao tuđe (glasove) ili ih samo prima kao neverbalno nadahnuće od strane „više sile” ili kako on subjektivno misli, od „Boga” - što može imati različite posledice. U svakom slučaju smatra ih za autentične i ulaže dosta energije u njihovo ostvarenje. Um je, dakle, smešten u mozgu (tačnije: telu) i čulna iskustva sa mozgom u velikoj meri sačinjavaju um. Taj fizički deo uma sačinjava ego i većinu svesnog iskustva. Ali, um nije samo mozak. I objektivno područje prirode formira um i manipuliše njime na konstruktivan i destruktivan način, i taj deo uma je uglavnom nesvestan. ***Da nema dejstva objektivnog područja na um, ne bi bilo ni umnog saznanja objektivne prirode - koje se svodi na osvešćenje nesvesnih sadržaja i uticaja, na samospoznaju.***

Ono što je savremena psihologija otkrila kao 'nesvesno' jeste neorgansko područje na shemi *prakrti*. Svesno područje je organsko područje ili *indriyâni*. *Prakrti* u *indriyâni* izražava svoju tvorbenu moć čulnosti.

Prevazilaženje *manasa* ne znači njegovo umrtvljenje ili odbacivanje. Funkcija ovog organa je regulacija čulne percepcije i celokupnog delovanja tela, on je najsavršeniji i najvažniji organ i bez njega čovek ne bi ni bio čovek. Nadilaženje *manasa* znači sprečavanje njegovog nepravilnog rada. Posao mu je da prima informacije, reguliše i uravnotežuje delanje, a ne da planira i sudi o svemu i svačemu - a upravo to um neprosvećenog čoveka pretežno čini zaboravljajući svoju pravu funkciju, pa mu je zato biće tako neuravnoteženo da ometa stalni opstanak svesti. Ta neravnoteža izaziva promene stanja svesti u čoveku. Zato što *manas* predstavlja središte regulativnih funkcija celog tela, može se dovesti u red jedino osvešćenjem celog bića. Misli se smiruju jedino osvešćenjem tela. Svaka funkcija koja se osvesti i tako navede na ispravan rad, automatski vodi u transcendenciju same sebe. Ispravan rad centara i svih funkcija tela jeste njihova transcendencija. Sputanost i nesposobnost za

transcendenciju uvek postoje zbog pogrešnog rada centara i neosvešćenosti funkcija *indriyâni* i *manasa*.

„Blaženi su smernoga uma, jer je njihovo Carstvo nebesko” (Mat. 5:3). Smernost znači sa merom, to je smirenje koje omogućava sameravanje prave mere i pomirenje s njom. Takva je samospoznaja.

Kada je um smiren, neznanje i pogrešna gledišta nestaju sami od sebe.

AHAM - KÂRA

1. Princip individuacije ili oblikovanja

Ispoljavanje sveta, i našeg celokupnog iskustva o svetu, nastaje dejstvom *aham-kâre*. U ovoj kategoriji se integriše iskustvo postojanja u ličnost koja je jedina sposobna za autentični doživljaj sveta.

Teško je razlikovati *aham-kâru* i *buddhi*. Može se najbliže reći da ono što *buddhi* predstavlja u apsolutnom smislu, to *aham-kâra* izražava na individualnom ili lokalnom području. Moglo bi se reći da zbivanja svih nižih kategorija u *aham-kâri* po prvi put postižu svoje pravo egzistencijalno oličenje koje je neophodno za dostizanje krajnjeg ishoda koji se razrešava u *buddhi*. Sve zbivanje ispod *aham-kâre* potčinjeno je uzročnosti i ona se nadilazi tek ovde, u kategoriji koja daje oblik svemu, i subjektivnom i objektivnom. Samo u čovekovoj ličnosti priroda se razrešava i obučava za slobodu, pa se zato u njoj najžešće i suočava sa neslobodom.

Sam položaj ove kategorije na shemi ukazuje da je ona ishod svega što biva kroz integraciju subjektivnog i objektivnog, organskog i neorganskog postojanja. *Aham* znači „ja sam”, a *-kâra* „tvorac” ili „činilac”. Ovde se integriše način zbivanja koji se u nižim kategorijama ispoljavao bilo na subjektivan ili organski, bilo na objektivni ili neorganski način. U njima se način bivanja manifestovao kroz spoljašnji oblik, dok se on u *aham-kâri* integriše u viši, egzistencijalni nivo: u smisao.

Aham-kâra kao princip individuacije na objektivni način se ispoljava tako što daje oblik svemu što postoji u kosmosu, od suptilnih prototipova (*tanmâtrâ*) do velikih elemenata (*maha-bhûtâni*), on individualno oblikuje svaku tvorevinu i pojavu u prirodi: misao u umu (*manas*), telo nekog bića, kamena ili drveta, elektromagnetne talase, planete i galaksije. Sve je individualno uobličeno na neki način jer u bezobličnosti ne može biti nikakve aktivnosti, a prirodi sama aktivnost daje život. Na subjektivnoj ili organskoj strani oblikuju se čulne i delatne sposobnosti za percepciju i iskušavanje objektivnog bivstvovanja. Tako vidimo da je *aham-kâra* uzrok one interakcije koja kroz odnos subjekta sa objektom kristališe svest. *Aham-kâra* je princip individuacije radi funkcionalnog razlikovanja bivstvujućeg i osvešćenja, a ne radi pukog razdvajanja i otuđenja od celine. Jedino kada ovakvog dozrevajućeg osvešćenja nema, *aham-kâra* se pokazuje kao princip koji otuđuje i deli na egoičke posebnosti. U pozitivnom aspektu on je princip individuacije koji identifikuje celinu, jer u difuznoj bezobličnosti to nije moguće. Tada individuacija nije izdvajanje iz celine, već njeno oličenje u akciji kroz koju postoji.

Kako u jednosti nije moguće postojanje, u celoj prirodi prisutan je poriv za deobom i udvajanjem kako bi se time omogućila buduća sinteza na višem ontološkom nivou. Od kvantne fluktuacije i deobe ćelija pri razvoju života (i njegovom razlaganju), preko svih iskustava odricanja koja nas teraju na sazrevanje, sve do napuštanja prijanjanja za predmetni svet probuđenog čoveka

koji postaje nezavisan (*kaivalya*). Princip diferencijacije, koji izaziva *aham-kâra*, jednako je prisutan u objektivnom ispoljavanju sveta, kao i u čoveku kroz njegovo psihološko iskustvo. Zbog interaktivne povezanosti organskog i neorganskog bivstva, individualni procesi u objektivnom području (bića i pojave) izazivaju po analogiji individualne procese u subjektu, oni se u njemu reflektuju kao psihološki procesi. ***Diferencijacija spoljnog sveta, koja sačinjava vaskoliki život kosmosa, jednako je prisutna i u subjektu kao njegova psihička diferencijacija. Tu jednakost obezbeđuje aham-kâra.*** Zapravo, nema podela: život kosmosa je isto što i životna drama svakog čoveka, kojom on spoznaje stvarnost kosmosa kroz samoga sebe. To je isti događaj, samo se ispoljava u različitim razmerama. Tako subjekt doživljava objektivni svet, njegova psihodinamika predstavlja prostorvremenski sažeto iskustvo zbivanja objektivnog područja. (Sa stanovišta subjekta, objekti su i drugi subjekti.) Vrhunac diferencijacije ličnosti vodi do njenog nestanka u *mahat-buddhi*.

Aham-kâra u prevodu znači „ja sam činilac“ ili „ja sam tvorac“. Ova kategorija ima ovaj naziv zato što tu čovek po prvi put postaje svestan da je svest njegove duše jedini tvorac i činilac sveg zbivanja, i fizičkog tela i celog fizičkog trodimenzionalnog okruženja koje sačinjava svet i život. U svim nižim kategorijama (ispod *aham-kâre*) svest čovekova bila je ubeđena da su svet i fizičko okruženje spoljašnje datosti koje su nametnute čoveku koji ne može u potpunosti da utiče na njih, čija je često žrtva. Ovde po prvi put spoznaje da je svest (*mahat-buddhi*) njegove duše (*puruše*) jedini pravi činilac (*aham-kâra*) i tvorac celokupne egzistencije u svim dimenzijama (svih ostalih kategorija ispod njih na shemi). Međutim, mentalni obrasci presudno usmeravaju delovanje svesti, pa zato koliko je čovek verovao da je nemoćan pred spoljašnjim okolnostima na koje ne može da utiče, toliko i nije mogao da utiče. Drugim rečima, koliko koristi svest na nižim energetskim centrima svoga bića (*čakrama*), toliko je nemoćan da je koristi kao kreativni činilac, toliko okolnosti upravljaju njime. Koliko svest koristi iz viših centara, toliko ima moć delovanja i kreiranja okolnosti.

Svaka kategorija je činilac (*aham-kâra*) na svojoj razini delovanja. Tako *manas* ili um koji je identifikovan sa telom (*indriyâni*), pod uticajem *aham-kâre* stvara svoju realnost koja je u interakciji sa objektivnim svetom. To je svima dobro poznato iskustvo otuđene jedinice u svetu koji je okružuje i u kome deluje. To jednostavno znači da smo sami tvorci svoga iskustva otuđenosti i sukoba sa celinom, i to iskustvo je realno onoliko koliko ga mi svojim telesnim umom stvaramo i održavamo. Tek kada se uzdignemo na više centre svesti, nadiđemo telesni um i dođemo do jednog Ja ili celovite ličnosti, tj. kada se integrišemo u kategoriji *aham-kâra*, možemo da nadiđemo sve kategorije postojanja koje su ispod nje, i samo tada spoznajemo da smo mi sami činilac koji stvara, ne samo svoju individualnu realnost (*indriyâni*), pozitivnu ili negativnu, već i sve modalitete u objektivnom postojanju na svim dimenzijama (*tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*). ***Ovo je moguće samo otuda što je svekoliko postojanje emanacija božanske svesti, pa i mi sami, tj. naša duša je prva emanacija božanskog Duha. Zato mi imamo svojstvo božanskog stvaranja. Mi sami projektujemo stvarnost u kojoj se nalazimo, na ovom i na onom svetu, u životu i nakon 'smrti' (ne uvek individualno,***

mnoge aspekte realnosti projektujemo i kolektivno, kao skupina duša koja se inkarnira, pa otuda postoje zajednički činioци realnosti koji utiču na sve ljude). Samo je pitanje s kog nivoa svesti to činimo. Takve će biti i posledice.

Kako ništa u prirodi nije statično i supstancijalno, sve što je u njoj oblikovano mora da bude i razobličeno, odnosno preobraženo. Sam oblik je inicijator preobražaja, on je informacija za dalje preobražavanje. Otuda toliko protivrečnosti u ličnosti čovekovoј, jer ona je najgušće jezgro opšteg preobražaja prirode. U *aham-kâri* se ukrštaju dva suprotna principa: prema nižim kategorijama to je princip koji sve deli i individualno uobličava, dok, s druge strane, sve individualno objedinjava i isceljuje za višu kategoriju, *mahat-buddhi*, za spoznavu celine. **Princip koji deli, nužno mora biti ujedno i princip koji objedinjava.** Ovo kosmičko ukrštanje najsnažnije doživljava ličnost čovekova: kada se okrene nadole ona se dezintegriše u bolu, a okretanjem nagore - isceljuje u blaženstvu. Zapravo, baš zbog tog ukrštanja *aham-kâra* jeste ličnost.

2. Celovita ličnost⁵²

Svekoliki preobražaji prirode svoj najviši kvalitet, snagu i dramatiku postižu u čoveku, kao njegova ličnost. *Aham-kâra* se sama po sebi inteligibilno ispoljava kao jedinstvena i celovita ličnost. Kao takva ona je poznata samo manjem broju ljudi. Većina ima ličnost razdeljenu na mnoštvo Ja-entiteta koji nastaju spontanom dejstvom principa individuacije na *indriyâni*.

Zahvaljujući dejstvu *aham-kâra* svaki oblik života, a ne samo čovek, može biti subjekat doživljaja, iako nepotpun: jednoćelijski organizam, biljka ili sisar. I neorgansko područje učestvuje u opštem doživljaju sveta, ali na pasivan način, kroz čistu reakciju ili kao medijum. Organsko područje reaguje kroz učenje i kultivisanje, pa zato organski život svojom sadržajnošću nadilazi neorganski (svojim kvalitetom, a ne kvantitetom). Budući da organski život proishodi iz neorganskog, on je svoje iskustvo sveta stekao najpre kroz neorganski svet i njegova bića. Tako se princip *aham-kâra*, kao tvorac svega uobličenog, najpre ljudima objavljivao kroz njih, kroz bogove, spolja ili na objektivistički način. Najdirektnije i najgromoglasnije kroz starozavetnog Boga koji se i identifikovao kao „Ja sam onaj koji jesam” - što je takođe slobodniji prevod *aham-kâre*. Takođe u ovome leži razlog zašto taj isti princip objektivnog stvaranja čovek treba, po uputstvima religijskih začetnika i mistika, da ustanovi u sebi, kao svoju ličnost, predajom „volji božijoj” odnosno, usaglašavanjem s njom. Dakle, čovek treba u svom iskustvu da integriše neorgansko i organsko područje.

⁵² Ovde koristim izraz ličnost u drugačijem značenju nego što je uobičajeno. Naime, uobičajeno je da se taj pojam izvodi iz grčkog pojma *persona*, koji predstavlja masku koju neko stavlja na sebe da bi glumio neku ulogu. Na taj način predstavlja lažno Ja. Ovde je ličnost izvedena iz asocijacije sa našim pojmom *oličenje*, tako da se o ličnosti ovde govori kao o oličenju nečeg višeg, kada čovek postane oličenje božanske svesti i kada ima jedno, pravo Ja u sebi, kada je svestan sebe u apsolutnom smislu, onda je on oličenje te autentične svesti o sebi i pokazuje svoju pravu, kompletnu ličnost, svoje pravo lice, a ne masku ili *personu*. U daljnjem tekstu će biti jasno da se takva kompletna ličnost postaje tek radom na sebi i transcendentnim iskustvima koja lažna podeljena ličnost ne može da ima.

Prirodno je da se u ranim fazama ljudske zrelosti opšti princip stvaranja manifestuje spolja, ne samo kroz mit već i konkretnim otelovljenjem radi poučavanja ljudi. Isus Hristos (Jmanuel) je najbolji primer za takvu manifestaciju, on je najlepši model savršenog čoveka i ličnosti, a njegova poruka jasno upućuje na integraciju o kojoj je reč, u *aham-kâra*; njegove reči, da je on jedno sa Tvorcem, jasno govore o njegovom jedinstvu sa *aham-kâra*, principom materijalnog stvaranja. Njegovo delovanje takođe ukazuje na aktivni princip koji odlikuje *aham-kâra*. Za razliku od njega, Buda svojim smirenjem u potpunoj slobodi manifestuje integraciju više kategorije - *buddhi*. Otuda mu i potiče ime. Isusov simbol je krst koji predstavlja *aham-kâra*, jer u njoj, u celovitoj ličnosti, događa se konačna diferencijacija svesti i postojanja, po prvi put počinju da se pravilno ukrštaju i razlučuju *puruša* i *prakrti*. Budino je oličenje meditativno smirenje, tihovanje i poništenje sebe radi onoga što sve omogućava (*puruša*). Zato Buda nema simbola već je predstavljen njim samim, čovekom (*puruša*) u meditaciji.

Kada zbir svih organskih sposobnosti uobliči čoveka (on je i po predanju stvoren na kraju), tada se u njemu kristališu Ja-iskustva (lat. Ego). To još nije *aham-kâra* već njegov proizvod ili odraz na subjektivnom području, *indriyâni*, u *manasu*. Ja je najviši vid kohezije psihofizičke energije za koju je jedan subjekat sposoban u svom prirodnom životu. On nije proizvod kultivisanja već golog instinkta samoodržanja. Zato, ako se kao takav kultiviše i održava, neizbežan je sukob i sve žešća borba sa drugim Ja i subjektima koji čine isto. Ja je samo psihološki odraz različitih oblika životnih procesa, zbog njihove diferencijacije deli se i psiha koja ih ustanovljava. Iskustvo različitih oblika spolja, analogno proizvodi mnoštvo Ja unutra. Kako sve zbivanje, pa tako i ono u *indriyâni*, nije statično već dinamično i procesualno, tako se ni ova kohezija (u Ja) ne zadržava u jednom obliku, nego se preobražava i pri tome deli na mnoštvo entiteta. Tako je svaki čovek u svom empirijskom iskustvu sačinjen od mnoštva Ja. Njihovo mnoštvo se ne zapaža samo zato što su svi oni procesi istog bića i koriste istu energiju za svoje oblikovanje, održanje i fokusiranje pažnje ili prisustva. Ono se primećuje samo naknadno, po posledicama, kada nismo učinili ono što smo nameravali, ili smo učinili ono što nismo želeli.

Zato što svaki entitet u prirodi postoji kao piramidalna struktura za sebe, i čovekova psiha se može deliti po uzoru na mnoštvo i razdeljenost spoljašnjeg zbivanja. Koliko je vezana za spoljne utiske, toliko se i deli. Tako nastaje šizofrenija. Svako Ja, koje se u čoveku trenutno aktivira, stvara ubeđenje da je apsolutno realno, čovek misli da je to njegov jedini identitet i da će propasti ako ga izgubi, da će umreti. Jer, svako Ja stvoreno je centripetalnim privlačenjem univerzalne energije bića. Iako je Ja samo jedan njegov aspekt, ono to ne uviđa, zbog holografskog karaktera bića svako Ja misli da je ono celo biće za sebe. Zato se čoveku koji je identifikovan sa njim čini da je njegovo delovanje jedino moguće, a njegov nestanak smrt. Ne uviđa čak ni da se takva ubeđenja menjaju tokom vremena. U samoj prirodi ne postoji smrt, već samo stalan preobražaj energije i stanja svesti vezana za tu energiju. Jedina smrt, a s njom i rođenje, jeste ona koja se događa individualnom Ja. Zato samo pod njegovim uticajem čovek ubija i čini zlo, jer mu tako izgleda da je „nekoga” uklonio i „sebe” sačuvao. Nagon

za životom, koji se ograničava u Ja, uzrok je sveg nasilja i sve patnje. Onaj ko vidi jedinstvo cele egzistencije ne može da čini nasilje, on takvih namera ne može ni imati. Onaj ko je jedno sa apsolutnim bićem nema svoga Ja, on zna da je mnogo veći i bolji od svakog Ja.

Diferencijacija na individualna Ja, koja se u *manasu* događa pod dejstvom univerzalnog procesa individuacije *aham-kâra*, nužan je proces u diferencijaciji iskustva postojanja i svesti. Svako Ja je jedan modus bivstvovanja i bez bogatstva njihove interakcije nema dozrevanja svesti. Mnoštvo Ja na subjektivnoj strani analogno je mnoštvu bivstvujućih oblika na objektivnoj koje zapažamo kao svet. Tako se svet ogleda u subjektu. Kada to iskušavajuće ogledanje dostigne „kritičnu masu” (krizu smisla egzistencije) dolazi do nove faze dozrevanja svesti ka celovitoj ličnosti, *aham-kâra*. Tada čovek vidi da je svaki pojedinačni aspekt postojanja, bilo spoljašnji bilo unutarjni (Ja), deo jedne iste celine koja ih sve stvara. Ta celovitost, koja je tvorac svega, pa i čovekove ličnosti, jeste *aham-kâra*.

Subjektivno iskustvo ne može biti drugačije do razdeljeno i neuravnoteženo. U meri u kojoj se subjektivno stanje (*indriyâni*) nadilazi, princip individuacije se u čoveku kristališe i obezbeđuje trajno prisustvo svesti, koje više nije promenljivo i nepostojano kao ranije. Tako se s postojanošću svesti formira jedinstvena i trajna ličnost u čoveku, kroz uvid da je energija univerzalna i da biće nije samo njegovo. Samo kada se celo psihofizičko bivanje (*indriyâni*) ispuni svešću, energija se preliva i kreće naviše, ka *aham-kâra*. Dokle god se energija troši na razdeljene aspekte bivanja, ne može se sakupiti dovoljno da aktuelizuje *aham-kâra* kao princip univerzalne ličnosti. Razdeljeni aspekti su za čoveka sve ono vanjsko, bilo organsko ili neorgansko. Ono što sve objedinjuje je unutar čoveka, u *aham-kâra*. Spoznajom uzaludnosti traženja utočišta u bilo čemu vanjskom, čovek se okreće unutra, ka sebi, ka *aham-kâra*.

Kada je osveščena i aktuelizovana, *aham-kâra* je jezgro doživljaja sveta, doživljaja koji nadilazi podelu na subjekat i objekat. Budući da je *aham-kâra* istovremeno i tvorac objektivnog sveta, postizanjem njenog nivoa nadilazi se sva subjektivnost područja *indriyâni*, odnosno, objektivni svet prestaje da biva otuđen i suprotstavljen subjektu. Takođe nestaje nemoć koju je subjekt imao u pogledu delanja. On tu po prvi put dobija moć delanja po svojoj volji (*siddhi*).

Aham-kâra je potencijalno uvek prisutna u čoveku kao princip integracije njegovih iskustava u Ja. Zato samo čovek može imati svoje lično Ja, svoju individualnost (može, ali ne mora). U nekompletnim *indriyâni*, u životinjama, nema ličnog Ja u individualnom telu, nego princip individuacije deluje na nivou čitave vrste. Svaka mačka, na primer, ne može biti ništa drugo, nego će svoj lični karakter uvek pokazivati isto kao svaka druga mačka. Iako postoje neke razlike u karakteru među životinjama iste vrste, one su retke i daleko ispod osobina ličnosti i uglavnom se javljaju pod uticajem različitih iskustava. Divlje životinje su uglavnom istog karaktera, samo pitome životinje koje ljudi obučavaju razvijaju neke karakterne osobine. Svaka životinjska vrsta je određena na kolektivnom planu, dok biljke nemaju individualnost ni na nivou vrste, nego je mnoštvo biljnih vrsta samo pokazivanje sposobnosti prilagođavanja sredini i opstanka u njoj. Sve biljke imaju jedno Ja; razlikuju se samo po obliku, a on je određen uslovima u kojima žive i načinima opstanka.

Zato što svaki uobličeni entitet može biti i subjekt iskustva, od ćelije do galaksije, i čovekovo bivstvovanje ne mora biti celovito, već razdeljeno. Mnogi ljudi stoga deluju kao nekompletno *indriyâni* i nemaju svoje lično Ja, nego ga imaju, slično životinjama, na nivou vrste, odnosno plemena, nacije, rase, religije, tradicije i drugih obrazaca objektivnog uslovljavanja i oblikovanja subjekta. Koliko su nerazvijeni kao individualne ličnosti, toliko će delovati po zakonima bilo kog autoriteta, kolektivnog, tj. spoljnog (religija, politika ili nacija kojoj se pripada) ili unutarnjeg (nekog psihološkog ili psihotičnog sadržaja i ubeđenja).

Zahvaljujući kultivisanju principa individuacije samo je u čoveku moguć psihološki i lični doživljaj sveta. U svemu ostalom, u celoj preostaloj prirodi, on se manifestuje kao puki prolazni oblik zbivanja - samo u čovekovo ličnosti oblik se doživljava egzistencijalno, pa zato samo u njoj doživljaj sveta postaje jednako konkretan i verodostojan kao i sam svet. U čovekovo ličnosti se priroda na najviši mogući način svesno odnosi prema sebi. Zato tu i razrešava svoj ishod ili smisao. U svim nižim oblicima (na shemi, slika 1.) ona se pripremala za suočavanje sa sobom u *aham-kâra*. Ovo je suočavanje dramskog karaktera, pa je takav i psihološki doživljaj. On je moguć jedino kada subjekat objektivno učestvuje u zbivanju kao da je njegovo, kada ga lično doživljava kao svoje. Zato prevod *aham-kâra* može biti i „Ja sam učesnik”. Čovek postaje ličnost u onoj meri u kojoj učestvuje u zbivanju uprkos svim teškoćama, jer samo učestvovanje osnažuje prisustvo svesti. Što svesnije učestvuje i bori se s teškoćama, toliko bolje osvešćava principe prirodnog zbivanja i tako uviđa da to nije ono u čemu treba da nađe svoje uporište, nego da ga nadiđe kroz objektivno razumevanje.

Ličnost sazreva u onoj meri u kojoj čovek čini ono što priroda nije učinila, u kojoj nadilazi granicu do koje vlada prirodna nužnost.

Onoga ko se ne bori i ne učestvuje u životu kakav jeste, težak i neprivlačan, ko ne pobeđuje propast i smrt gledajući ih licem u lice, život ostavlja po strani, da vegetira i odumire. (Zato je rečeno da Bog ne voli mlake i bljutave ljude.) Čoveku se ništa dobro neće desiti u životu ukoliko ne učestvuje u njemu i ne prihvata ga takvog kakav jeste da bi ga nadišao u svojoj duši - a on se uvek može nadići nezavisno od okolnosti. Tek kada prihvati ličnu odgovornost za sve svoje postupke, postupke koji omogućavaju prisustvo svesti duše koja daje sav život, on postaje čovek i nadilazi smrt. Tada tek duša počinje da komunicira s njegovim umom, tada počinje nešto suštinski da mu se događa. Dotle je čovek samo bezličan prirodni organizam kome je smrt jedina sudbina.

U *manasu* se takođe razvijalo čovekovo učešće u zbivanju, ali samo na mentalnom planu, u vidu svakojakog preispitivanja i sa svih strana osmišljavanja nekog problema. U *aham-kâri* se isto preispitivanje i iskušavanje podiže na viši nivo, na dramski događaj i akciju celog bića.

U ličnosti čovekovo priroda postiže vrhunac psihofizičkog odnošenja i doživljavanja sebe, i zato se u *aham-kâri* događa fina iluzija da je duša čovekova (*puruša*) učesnik u zbivanju prirode, a ne da se to sama priroda preobražava i dozreva da bude dostojna za puno prisustvo neuslovljene duše.

Kakva je veza između ocelovljenja ličnosti i učešća u zbivanju, tj. akcije, koje objedinjuje *aham-kâra*? Suština ličnosti je identitet, a on je moguć samo kao akcija. Identitet je akcija koja je svesna sebe. Međutim, akcija je stalna promena i

preobražaj, a identitet zahteva sigurnost. To je kontradikcija. Da bi se ona nadišla spontano iz nje nastaje jedan nusprodukt: 'Ja' ili trenutna svest o sebi. 'Ja' je pokušaj da se akcija i identitet povežu, da se sačuva identitet u akciji koja je stalna promena. Ja je stoga virtuelni doživljaj identiteta u stalnoj promeni. Ego ili 'Ja' je virtuelna realnost.

Aham-kâra je jedno 'Ja' ili celovita ličnost. Kakva je priroda jednog Ja ili *aham-kâre*? To je ono stalno i uvek prisutno postojanje u nama. Stanja bića i svesti se stalno smenjuju (java, san, dubok san bez snova, afektivna stanja...), ali sva se ona događaju nama kao čistom postojanju, **mi uvek postojimo kroz sva stanja u kojima se nalazimo**. To iskustvo samog postojanja je čista ili transcendentalna svest. Kao platno na kome se projektuje film. U ovoj metafori film predstavlja sve sadržaje koji sačinjavaju nama poznati život i sva stanja svesti, a platno ono na čemu je sve to moguće da se dogodi, ono što ostaje isto dok se smenjuju sadržaji svesti i života projektovani na njemu. Mi učestvujemo u sadržajima kao da su naši, i kada spoznamo stvarnost sadržaja zbivanja, spoznajemo svoju različitost i sebe samoga, svoje Sopstvo. Otuda ime *aham-kâra*. *Aham* znači 'ja sam' i odnosi se na ono uvek postojeće koje mi jesmo, a *-kârah* na učestvovanje u svakom mogućem zbivanju i na izazivanje svakog zbivanja.

U *aham-kâra* priroda postiže svoju maksimalnu integraciju kao pripremu i nužan uslov za probuđenje (*buddhi*) duše (*puruša*) u telu. Samo potpuno integrisana i celovita ličnost može biti uvek budna (*buddhi*), kao što, s druge strane, čista svest može opstati samo u čovekovom celovitom prisustvu i učestvovanju, a ne bezličnom i razdeljenom. Čovekova ličnost je oličenje celine zbivanja i zato on, kao celovit, vidi da se sve zbivanje oblikuje kako bi njega stvorilo, kako se sve uliva u njega. Ništa mu nije strano. Njemu ništa nije spolja, niti je išta iznutra, jer sve što je spolja - iznutra je. On vidi da u celoj prirodi nema nikakve greške, da je sve savršeno i da je sve onako kako jedino može da bude, da univerzum ne bi uopšte ni postojao kada bi i najmanja pojava bila drugačija nego što jeste, kada bi postojalo išta pogrešno. Vidi da sve sazreva i integriše se ka svom savršenom liku prolazeći razne faze, u organskom iskustvu (*indriyâni*, fizičko telo) i u neorganskom (*tanmâtâ*, astralno telo, posmrtna iskustva, reinkarnacija). Samo celovita ličnost vidi da se ništa ne gubi ako iz organskog pređe u neorgansko (iz 'života' u 'smrt'), jer su joj oba područja poznata, niti se šta novo dobija kada se na fizičkom pojavi iz nadfizičkog. Vidi jasno da svaka duša neminovno stiže svome cilju, da nikad ništa nije bilo izgubljeno niti uzaludno. Samo se u celovitoj ličnosti priroda prepozna kao celovita, iznad dobra i zla, rađanja i umiranja.

U svim svojim oblicima, kroz sva bića, ljude i događaje, priroda se preobražava i kreće se u svakom trenutku ka svom najpotpunijem oličenju, ka celovitoj ličnosti koja prirodu doživljava kao sebe samu, posmatra je i vidi kao savršenu celinu, kao čisto dobro - iako je uvek drugačija. Ona vidi ono trajno iza svake promene i preobražaja, a to je samo postojanje kojeg ne može ni biti ako nije onako kako jedino može da bude: celovito i savršeno. Zato ništa nije ugroženo i sve mora proći svoj put razvoja i dozrevanja kroz spektar svih iskustava, sve dok ne postane zrelo da sopstvenim savršenstvom bude oličenje celine koja ga je sačinila. Kada tako vidi sva bića, čovek je uvek pozitivno

raspoložen i s ljubavlju prihvata svakoga, a naročito nesvesne grešnike, jer vidi njihovo biće, a ne obraća pažnju na sadržaje njihovih iluzija.

Opšta neravnoteža i nepostojanost života, uzrokovana *gunama*, u *aham-kâra* po prvi put nalazi svoju ravnotežu. Samo zrela ličnost vidi da sva dinamika i opšti preobražaj pripadaju celini i nikada je ne narušavaju čineći zlo. Zreo čovek je dobar na taj način što dopušta stvarima da budu kakve jesu, ne remeti ih jer zna da sve ide svome ishodu. Dozvoljavajući biću da bude kakvo ono samo jeste, ne prilagođavajući ga svojim željama, on pomaže njegov život. Opuštenim prihvatanjem stvari kakve jesu, on doprinosi njihovom preobražaju u rastu.

Kada bi u tom rastu bilo ikakve greške, tada ne bi bilo ni celovitosti prirode ni njenog analognog oličenja u celovitoj ličnosti čovekovoju, kao u ogledalu. Da bilo koji oblik zbivanja sadrži u sebi nešto pogrešno ili zlo, da nije baš takav kakav upravo jeste - ne bi bilo nikakvog oblika ni same prirode. Ono što je pogrešno ne može opstati; nije moguće destruktivno stvaranje ni postojanje.

Ali, zbivanje je takvo samo sa stanovišta *aham-kâra*, zrele ličnosti. Sa svih drugih, nepotpunih stanovišta, zbivanja su haotična, uveliko pogrešna i zla, svet nije celovit i savršen, priroda nije autentična, onakva kakva bi „trebalo da bude”, i zato izgleda destruktivna. Svakako, destruktivan je ovde jedino način posmatranja, ili stav posmatrača, a ne priroda, jer, da jeste, ne bi bilo posmatrača. Priroda je kao točak i od položaja (ontološkog statusa) posmatrača zavisi kako će se njeno zbivanje doživeti. Ako je čovek sâm celovit i usredišten u svom Sopstvu, tada će zbivanje prirode doživljavati iz središta točka njenog obrtanja i videće je svuda kao jedinstvenu harmoničnu celinu - jer, čovekovo Sopstvo nije ništa drugo do centar i stožer sveg kretanja prirode. Ako nije u svom središtu, tada neće biti u harmoničnom centru bivstvovanja niti u jedinstvu sa njim. Koliko od (svog) centra odstupa, toliko će njegov život biti neharmoničan, neuravnotežen i pod uticajem centrifugalne sile vremena koje vodi u rasulo (entropiju). Ako je sasvim na rubu zbivanja - a to znači identifikovan sa objektima i vremenom - točak života će ga stalno gaziti. Čovek treba da bude celovit kako bi po analogiji prepoznao celovitost, nepogrešivo savršenstvo i dobro samog postojanja. Jer, da ono nije takvo, ne bi ga ni bilo. Stoga, tek u čovekovoju savršeno integrisanoj ličnosti svet uistinu postoji kakav jeste. Nikako drugačije.

3. Volja ili namera

Samo celovita tj. objedinjena ličnost ima svoju volju. Dotle je nije imala jer su je razna Ja rasparčavala i delila svako na svoju stranu.

Sva *prakrti* ispod *aham-kâra* na shemi je polje čiste uzročnosti. Tek u *aham-kâra* postoji moć slobodnog i novog delanja po svojoj volji. To za čoveka praktično znači njegovo drugo rođenje. Prirodno uslovljeni ljudi, a takva je velika većina, pretežno žive u *indriyâni*, do *manasa*. To je nalik jajetu. Ono postoji na ovom svetu, ali ptica još nije rođena. Da bi se istinski rodila, ptica, taj drevni simbol čovekove duše, mora da uradi još nešto, mora sama da probije ljusku jajeta i izađe van. Tako i čovek nije rođen pukim fizičkim rođenjem fizičkog tela; to je samo bezlična prirodna reprodukcija. On tek treba da se rodi svojom voljom

i svešću i nadiđe polje prirodne reprodukcije i nužnosti - a to je telo, *indriyâni*, i sve ispod *aham-kâra*. U tome je smisao vaskrsenja.

S tom voljom koju je pokazao pri probijanju iluzija uslovljene prirode ispod *aham-kâra* i istinski se rađajući kao nova, slobodna i celovita ličnost, on dobija i moć delanja, koju nijedan prirodno postojeći čovek nema.

Moć delanja, volja ili namera kao izraz *aham-kâre* nastaje tek sa integracijom subjektivnog i objektivnog područja *prakrti* (prema shemi br. 1). Kako se to praktično događa? Čovek upoznaje objektivno, neorgansko područje, ne samo naučnim istraživanjem, već i konkretnim kretanjem kroz njega, kada izađe iz fizičkog tela on pomoću svojih astralnih čula (*tanmâtrâ*) upoznaje više dimenzije prirode, astralne svetove. Tamo uči da se sam kreće i dela svojom voljom i namerom. Na taj način nadilazi stanje sna u kome se nalazio u astralu prirodnim putem i spontano. Tako čovek razvija svoju moć delovanja **buđenjem**, prvo u astralu, gde uči da se kreće i da leti, da razvija imaginaciju sa kojom utiče na procese delovanja na fizičkom planu. On zapravo na sve te načine uči da je svest najviša delotvorna sila u univerzumu; da se ništa ne događa bez svesne namere.

Kada se ovlada područjem *indriyâni* tako da se ta ovladanost proširi na neorgansko područje, u sve dimenzije, i na taj način se integriše organsko i neorgansko, subjektivno i objektivno područje u *aham-kâra*, u jedno Ja i celovitu ličnost - onda se ovladava elementima, dobija se moć delanja mnogo veća od organskih sposobnosti: *siddhi*.

Kada u sopstvenom savršenstvu, kao u ogledalu, čovek prepozna svrhu bivstvovanja, sudbinu svih bića, savršenstvo i lepotu sveg života - tada može postojati samo kroz čistu ljubav i oprostaj. To je jedini izraz volje ili namere. Milosrdna ljubav prema svemu što biva jedino je merilo tog drugog rođenja u *aham-kâri*. Videvši da se u celom univerzumu ne događa ništa drugo do jedinstvo koje se u potpunosti aktuelizuje tek kroz njegovo prosvetljenje, čovek doživljava jedino ljubav koja prihvata sve što postoji, oprostaj i pomirenje sa svim - jer jasno vidi da je sve što postoji njega oblikovalo kao ličnost. Nije moguće zameriti bilo šta nijednom biću ako vidimo da je ono samo izraz jedne celine, *prakrti*. Videti sve kao jednu celinu znači biti svestan, probuđen, a to znači da su svi drugi nesvesni, da spavaju i da sve čine kao u snu. Kako onda ikome zameriti bilo šta? Zapravo, sam pojam "drugoga" ostaje u području nesvesnog bivstvovanja, on nestaje za probuđenoga u budnosti (*buddhi*). 'Ja' i 'drugi' postoje samo ispod *aham-kâre* - u *aham-kâri* postoji samo jedno 'Ja jesam' u svemu. Kada tako doživimo svoje 'Ja jesam', onda smo otkrili *aham-kâru*.

Razumevanje i prihvatanje svega što jeste, svakog bića, svakog događaja i pojave, i svih suprotnosti, ovde i sada, predstavlja put u transcendenciju. Naime, uvek kada nešto prihvatimo kako jeste, ovde i sada, mi to nadilazimo (transcendiramo), postajemo u duši viši, širi i svesniji od toga. U tome je tajna verske predaje kroz prihvatanje svega kao božije volje. To je, pored kontemplacije, drugi način da se dođe do iskustva transcendencije. Takva iskustva uvek prati ljubav, slična onoj kojom roditelj prihvata sve aktivnosti svoga deteta, pa je otuda volja božija oduvek izjednačavana s ljubavlju. To znači

da je ljubav drugi izraz za nadilaženje prethodnog, nižeg i ograničavajućeg stanja, odnosno za iskustvo transcendencije.

Samo zreo čovek vidi da u svakom trenutku sve biva tačno onako kako mora da bude, i da u tom trenutku nije moglo biti drugačije, da je sve na svome mestu, jer nema ničeg pogrešnog u celini. Zbog holografske prirode univerzuma, najmanja stvar i pojava jednako je važna kao i najveća, kao ceo univerzum, jer svaki 'deo' je odraz celine i sadrži celinu. Zato što su stvari uvek onakve kakve u datom trenutku jedino mogu da budu, on ničemu ne zamera i sve prihvata onakvo kakvo u svom trenutku jeste sa najvećim poštovanjem. On zato nije pasivan prema stvarima nego realan, samo tako se stvari mogu videti kakve jesu, bez projekcija i psihomentalnih iskrivljavanja. Ako nešto izgleda loše onda je to samo fragment nužnog procesa ka ocelovljenju, procesa koji pripada celini koja je sama po sebi apsolutno dobro. Stvari nam izgledaju nesavršene i zle samo zato što ne vidimo celinu, ceo proces; vidimo samo jednu epizodu, a ne celu seriju. Kao što, na primer, jedan prst posmatran za sebe izgleda bezlično, dok ceo čovekov lik odiše smislom i lepotom. Takođe i lik na fotografiji, uhvaćen u jednom trenutku, ne pokazuje mnogo, ali kada smo upoznati sa njegovim karakterom i životnim delom on zrači svojim punim smislom. Ili, kao kada bismo kroz uski otvor neke pregrade posmatrali šta se to kreće s druge strane; videli bismo samo neke fragmente koji se iznenada pojavljuju i nestaju, možda u nekim ciklusima, a kada bi pregrada bila uklonjena ugledali bismo ceo prizor i tek tada bismo razumeli šta se događa.

Budući da gleda na stvari kakve jesu, svet se pred očima zrelog čoveka stvara uvek iznova svakog trena sasvim nov - jer on je sada jedno s kosmičkim principom trenutnog stvaranja svega, *aham-kâra*. Tako on vidi kako se sve kreće i zašto ništa nije isto u dva trenutka: svakog trena se stvara na malo drugačiji način. Kako je sve novo, bezazleno i nevino, čemu da zamera bilo šta? On je zato i nezavisan od svega jer vidi da nema za šta da se drži. Nezavisnost od sveta je glavna odlika zrelosti čovekovog učestvovanja u svetu.

Celovita ličnost je uvek u središtu univerzuma, jer ona i jeste njegovo središte. Ona je centralna tačka posmatranja iz koje se vidi smisao svake pojave u perspektivi celine, svi posmatrani detalji se sami od sebe, kao voda koja se sliva, stiču i slažu svoj smisao u skladnu celinu, na kojoj sam kosmos počiva, a da čovek pri tom ne čini nikakav napor. Njegova ličnost je celovita zato što je u njoj svekoliko prostorvremensko oblikovanje postiglo svoj smisao i savršenstvo. Tek kada se biće razotkrije kakvo jeste, da nije supstancijalno, rađa se celovita ličnost. Jer, iluzija supstancijalnosti uvek u sebi nosi partikularizaciju, podelu i sukobe snaga, na njima se ona i zasniva. Celovitost je moguća jedino u slobodi od svih iluzija bića, kada se ono vidi celo, kao jedno bez dvojstva. Bez ličnosti egzistencija je bezlična, prazna, besmislena i nehumana.

Zreloj ličnosti više ništa nije potrebno, zato sve prašta i samo daje. Njen pokret nije njen i svako njeno delo nije samo njeno, već celina dela kroz nju. Takav čovek se kreće savršeno skladno i harmonično, kao ulje koje se lije, jer je celovit, svi energetski tokovi u njemu su usklađeni; on je kao lopta: uvek je isti u svim položajima i aktivnostima. On je uvek opušten od svega jer je potpun i ostvaren, nema šta više sam da čini, jer vidi da celina u svakom trenutku čini sve

što treba učiniti. Kako ona sada dela kroz njega, on je neumoran u stalnoj aktivnosti, nikada nije pasivan i nedelotvoran, iako zna da nije on taj koji čini. On dela uvek adekvatno i direktno, bez ičega suvišnog pa zato, iako izgleda da ništa ne radi, postiže maksimum uz minimalan napor. On zna ko je tvorac svega i da je on samo njegovo oličenje, zato sebi ništa ne pripisuje iako savršeno jasno vidi odgovornost za sve što se zbiva. Paradoksalna je istina da tek s pravom afirmacijom svoje ličnosti čovek postaje nesebičan; da tek kada ostvari svoju volju, vidi da on nikada nije onaj koji dela. To znači da je on samo svedok delanja. On kao duša samo prisustvuje u biću kao svedok, i samim svojim prisustvom podstiče prirodu na svrsishodno delanje i bivstvovanje. Što je jasnije svestan svoje nezavisnosti kao svedoka, to jače i moćnije može da navede prirodu da dela po njegovoj volji.

Za takvu ličnost, koja je oličenje celine, ne postoje granice među stvarima niti razdvojenosti među događajima - sve se stapa u jedno. Za nju je iza svakog oblika ili događaja jasno prepoznatljiva jedna univerzalna energija, koju uobličava jedan kosmički princip uobličavanja, *aham-kâra*, koji je sada u njemu i sačinjava njegovo Jastvo. Ta energija uzima različite oblike bivstvovanja, ali kada se osvesti u svom krajnjem ishodu, postaje oličenje ljubavi, jer ništa se ne stvara i ne živi bez ljubavi.

Celovitoj ličnosti postaje na taj način jasan energetski aspekt bivstvovanja. Ona više ne postoji kroz misao i druga psihofizička uslovljavanja i ubeđenja, kao što čovek sa nivoa *indriyâni* čini, već samo kroz ličnu volju ili nameru. Samo slobodna ličnost može imati svoju volju i činiti po njoj. Priroda se pobrinula da niko ne može imati svoju volju i moć delanja po sebi, ako nije celovita ličnost, oličenje celine, kojoj je ljubav jedini zakon delanja. Samo potpuno zrela ličnost može delati tako da to uvek bude izraz ljubavi, odnosno izraz celine koja sve daje. Ona ne može imati drugačiju volju do podržavanja života i dozrevanja svega ka smislu - a to je ljubav. Za celovitu ličnost svet ne postoji na objektivistički način, kao ideja ili predstava, nego kao čisto i neposredno događanje u kome se lično učestvuje, kao energetski fenomen, kao nešto što se voli.

Da nije tako, da svoju volju i moć delanja može da ima i neko ko nije celovita ličnost, koja nije holografsko oličenje celine same egzistencije, tada bi delovanje takve osobe bilo destruktivno i ugrozilo bi samu prirodu.

4. Delovanje i nedelovanje duše koja je svedok

Aham-kâra se najviše integriše kroz spoznaju da je duša samo svedok, a da svo delovanje pripada prirodi, i da priroda deluje privučena svešću transcendentalne duše.

Za sva niža stanja svesti, posebno za razum (*manas*) ovo je paradoksalno stanje i stalni izazov. Čovek ne deluje ispravno samo zato jer ne koristi ispravno svest duše, jer je spontano delovanje prirode previše jako u njemu, jer ta dva delovanja nisu usklađena i jednako osveščena.

U *aham-kâra* se najviše suočavamo sa pitanjem slobodne volje i njegovo rešavanje uspešno integriše kategoriju *aham-kâra*.

Priroda ima svoju piramidalnu hijerarhiju koju smo sagledali kroz dimenzije. Ona postoji i u mikrokosmosu, u čovekovom biću. Raspon delovanja niže i više svesti u čoveku ispoljava se kroz psihoenergetske centre ili čakre. Niži centri deluju više pod uticajem prirodne uzročnosti i stihije, a viši su sve više ispunjeni svešću i otuda slobodnom voljom. Stoga ne postoji sukob slobodne volje i uzročnosti, već samo njihova hijerarhija, spektar ispoljavanja oba, prevaga jednog ili drugog, kao na tasu vage. To je opšte poznat problem delovanja svesti naspram nesvesnog u psihologiji.

Čovek afirmiše svest svoje duše tako što sve više nadvladava spontanu uzročnost prirode. Njegova duša je uvek nezavisan i transcendentalan svedok sveg zbivanja, ali ona i učestvuje u zbivanju kao svest i volja, sve više i više. Njeno se učestvovanje u zbivanju iskazuje kao ispravnost u delovanju, kao savest i svest, čovek postaje sve više odgovoran za svoje postupke, sve više deluje ispravno u svakom pogledu, bez prinude spolja.

Pre svega treba razumeti da svest duše deluje na sva zbivanja samim svojim prisustvom, kao magnet na opiljke gvožđa. Priroda ne bi postojala da nije svesti duše. Ali to delovanje nije samo statično, ono je i aktivno u smislu da svest učestvuje i dramatično zbivanja. Kada je u pitanju neorgansko područje postojanja, delovanje svesti duše jeste statično i kao takvo je dovoljno. Ali u organskom području zbivanje nije statično već dinamično, organski život postoji kroz akciju i kretanje, kroz delovanje. Svest duše u njemu mora da učestvuje na isti takav, odgovarajući način. Zato u našim životima, iako je svest duše transcendentalan svedok, ona je takođe i delotvorni činilac.

To pokazuje i struktura kategorija prirode. Na shemi vidimo da se *aham-kâra* nalazi između intelekta, višeg uma, (*mahat-buddhi*) koji je veza sa svešću duše, (*puruša*), i sveg organskog i neorganskog postojanja. U *aham-kâra* se spaja svest duše sa svim ispoljenim postojanjem, i to spajanje sačinjava svu psihodinamiku i karmičku dramu koju doživljavamo kao život. Koliko više delujemo ispravno i savesno, na osnovu objektivnog znanja, toliko više jačamo uticaj svesti duše. Bez takve svesnosti prepušteni smo na milost i nemilost spoljašnjim, prirodnim uticajima i uzročnostima.

Savest je najvažnija veza svesti fizičkog uma (*manas*) sa svešću duše. Savest je u suštini svest o tome da je naša duša uvek prisutan transcendentalan svedok i privlačitelj sveg zbivanja, da svako delovanje stoga mora biti ispravno i u skladu sa interesima duše. Takvo delovanje povećava uticaj svesti duše i jača slobodnu volju.

Uvek kada nema dovoljno svesti svoje duše čovek je prinuđen da dela neadekvatno i neprimereno, na osnovu ograničenih informacija koje dobija od čula i razuma (*manas*). Tada uvek postoji primena sile, borba sa okolinom, i sa prirodom i sa drugim ljudima koji imaju drugačije informacije i namere.

Celovita ličnost zna da nije ona ta koja dela, već celina čije je ona samo oličenje. Čovek koji je ograničen na neko svoje malo Ja, uvek misli da je on taj koji dela, pa otuda svi sukobi među ljudima, jer svako misli da i onaj drugi dela sam od sebe. Celovita ličnost se po tome razlikuje od individue što zna izvor sveg delanja, ona deluje ispravno jer poštuje izvor svesti i zna da su svest i postojanje u svom najdubljem ishodu jedno isto. Svesna celovita ličnost zna da su svest i

život u njoj samoj potpuno ista svest i isti život u svemu drugome, da nema mnoštva svesti, da je sav život povezan u organsko jedinstvo. Zato ne greši ni prema kome.

O pravoj meri delovanja i nedelovanja u skladu sa svešću duše postoje brojna etička učenja, ali svakako najsavršenija pomoć u tome je Ji Ćing. On je praktičan priručnik za razumevanje odnosa svesti uma i svesti duše, za prevođenje jezika duše na jezik uma.

Aham-kâra se uravnotežuje i postaje celovita finim odmeravanjem ove suprotnosti delovanja i nedelovanja svesti duše, kristalizacijom i jačanjem svesti duše u delovanju. Kao tas na vagi *aham-kâra* postaje uravnotežena kada svoju svest i moć delovanja jednako izoštrimo u neorganskom području kao i u organskom. Takvo osvešćenje postižemo učenjem i naučnim znanjem, ali to nije dovoljno. Da bismo zaista osvestili neorgansko područje postojanja potrebno je da uđemo u njega, da ga upoznamo u telu kao i izvan tela, na astralu.

Tako jačamo svest duše.

Posmatrano na shemi *prakrti*, sve kategorije ispod *aham-kâre* sačinjavaju ispoljeni kosmos. U *aham-kâri* sve to se po prvi put sažima u jedno, u Ja jesam, u sam princip života. Otuda je *aham-kâra* nosilac principa života ili duše u celoj prirodi. Otuda je duševnost istovetna celovitoj ličnosti, i ličnost nikada ne može biti celovita ako nije potpuno duševna.

Duša je u prirodi aktivna preko kategorije *aham-kâra*.

Zahvaljujući kategoriji *aham-kâra* univerzalna svest duše (*puruša*) na ovom svetu se ispoljava kroz individualne duše, kroz svakog čoveka.

5. Ćiva - individualna duša

Glavna odlika zrele ličnosti je nezavisnost. To je očigledno na shemi gde *aham-kâra* stoji iznad sveg pojavnog sveta. Ona je iznad fizičkog tela (*indriyâni*), što znači da je nezavisna od njega. Tu nezavisnost valja dobro razumeti jer je njeno razumevanje od suštinskog značaja kao uvod u spoznaju budnosti (*buddhi*) i nezavisnosti *puruše* od *prakrti*.

Prema učenju *sânkhya*, *aham-kâra* je središte „unutarnjeg organa” koji se naziva *antahkarana* i sastoji se iz tri kategorije: *manas*, *aham-kâra* i *mahat-buddhi*. Naziva se 'unutarnji' zbog razlikovanja od deset vanjskih organa koji mu ukazuju predmete i pomoću kojih on dela u spoljnjem svetu, a to su čulni i delatni organi, *buddhindriye* i *karmendriye*.

Antahkarana obezbeđuje najvišu natčulnu i intuitivnu spoznaju koja je moguća u prirodi. Iako je njena tvorevina, ona se u njoj ponaša u toj meri nezavisno da može poslužiti kao model za obučavanje i pripremanje „velikog buđenja” u apsolutnoj nezavisnosti *puruše* (*kaivalya*).

Kada se „unutarnji organ” osnaži tako da zaživi u iskustvu, on deluje i sa prototipovima čulnih organa (*tanmâtrâ*) i može biti aktivan u svim dimenzijama (*maha-bhûtâni*) - jer nije vezan za *indriyâni* (telo) više od *manasa* (uma). Tada se naziva *sukšma-šarira* ili „fino telo”. To je astralno telo koje nadživljava smrt fizičkog, prelazi u objektivno područje i u sebi nosi utiske (*samskara*) proživljenih iskustava koji će biti informacija za rođenje novog tela i oblikovanje

njegove sudbine. Ono takođe individualnost prenosi u neorgansko, objektivno područje za vreme sna ili astralne projekcije.

Sukšma-šarira je energetski oblik, njegovo zbivanje je isključivo energetske prirode (*prana*). Stoga se i naziva *điva*, što znači život, ili princip koji određuje život. *Điva* je finotvarni medijum koji povezuje subjektivno područje iskustva (*indriyâni*) sa objektivnim uslovima, prototipovima (*tanmâtrâ*) prirodnog zbivanja, kroz sve dimenzije (*maha-bhûtâni*). Ta povezanost daje smisao ili dušu samom zbivanju. Na Zapadu je ovaj približno isti princip u ljudskom obliku stoga i poznat kao duša. **Međutim, điva nije sama duša, već najfinija tvorevina prakrti kroz koju transcendentna duša može da deluje i da prisustvuje u prirodi, u telu.** Duša ne može direktno da koristi fizičko telo, ono je suviše grubo za nju, mora da postoji fini energetski posrednik između duše i tela. To je *điva* koja sadrži astralno i sve finije oblike (omotače, *koša*) koji su od *prakrti*, kako bi zajedno sa dušom mogla da bude aktuelna u svim dimenzijama prirode.

Stoga, điva je matrica koju duša koristi da stvara fizičko telo i da deluje u njemu. Điva je informativno-energetska matrica koja je finija od fizičkog tela i zato ga nadilazi. U zapadnim tradicijama poznata je i kao astralno ili energetsko telo.

S druge strane gledano, điva je najfinija energetsko-informativna matrica s kojom se prakrti saobražava puruši, odnosno duši.

Zbog takvih svojstava *đive*, da je najbliža samoj duši i da u telu deluje kao duša, postojala je tendencija njenog pogrešnog tumačenja u delima o indijskoj filozofiji, da je ona sama individualna duša.⁵³

Nužno je da *điva*, kao trovrstan unutarnji organ, dozri u fizičkom iskustvu pomoću deset vanjskih organa koji joj ukazuju predmete i iskustvo delovanja u trodimenzionom prostoru. Jedino tako duša postaje odlučujući činilac u pribavljanju spasonosne spoznaje u višim dimenzijama astralnih svetova. Razvezana od deset fizičkih organa, koji su prisutni kao jedno telo samo u trodimenzionalnoj sadašnjosti, *điva* preko *tanmâtrâ* može da deluje u sva tri vremena, u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Ti slučajevi se spontano dešavaju kada u snu ili ekstazi spoznajemo buduće događaje ili proživljavamo prošle, ili kada u iskustvima bliskim smrti u jednom trenutku sagledamo ceo život.

Prilikom smrti fizičkog tela *điva* se potpuno odvaja od fizičkog tela i suočava sa objektivnom stranom emanacije *prakrti*, odnosno, kolektivnim uslovima postojanja ljudskog roda u celosti. Tom prilikom ona nosi sa sobom utiske svih subjektivnih iskustava u trodimenzionalnom telu s kojim je bila u vezi za njegovog života putem razuma (*manas*) koji, iako nadživljava smrt fizičkog tela, ne može dugo da opstane bez njega.⁵⁴ Sačinjena kao fino (astralno) telo, od *tanmâtrâ*, *điva* deluje kao kalup ili prototip za ponovno rađanje grubog (fizičkog) tela u tri dimenzije. Fino telo je uzor ponovnog rođenja kao što je i princip identiteta ličnosti u različitim inkarnacijama. Zahvaljujući *đivi* možemo da se setimo svojih prošlih života i da povežemo smisao sudbine u celinu. Ali, iako ovako deluje, *điva* nije supstancijalna kao što to nije niti išta drugo u prirodi.

⁵³ Primer takvog pogrešnog tumačenja, nerazlikovanja i poistovećenja *đive* sa samom dušom je delo Sarvepali Radakrišnana: Indijska filozofija (Nolit, Beograd, 1964).

⁵⁴ Opširnije o mentalnom uslovljavanju *manasa* (uma) nakon raspada fizičkog tela videti u „Tibetanskoj knjizi mrtvih”.

Ne prelazi iz tela u telo jedna ista *điva* kao istovetni entitet, već samo informacija prethodnog iskustva za oblikovanje narednog. Duša je korisnik tih informacija, ona ih sakuplja preko *đive* i na osnovu njih projektuje novu inkarnaciju. To je tako zato što *điva* ne postoji supstancijalno već samo kao informacija za sukcesivno uobličavanje entiteta iz *akaše*. Kao što vidimo da se površinom vode kreće jedan talas kao celina, dok se zapravo voda usklađeno podiže i spušta, a sama ostaje nepokretna, tako se isto iz jednog tela u drugo prenosi samo informacija koja podstiče uzročno nastajanje bića. *Điva* nije supstancijalna i zato što je sačinjena od skupine triju činilaca: *buddhi*, *aham-kâre* i *manasa*. Tu skupinu triju vrhunskih kategorija *prakrti* daje duši, ili *puruši*, kao krajnjem korisniku, sve informacije o postojanju svega ostalog što je na shemi ispod njih. Informativni kontinuitet *đive* tokom inkarnacija jedino je moguć zbog prisustva duše. Ona čuva informacije stare *đive* za oblikovanje nove *đive* u novom telu. Očuvanje informativnog kontinuiteta od strane duše je od presudnog značaja za celovitost ličnosti i smisla čovekove egzistencije. *Kontinuitet je identitet*.

Fino telo *đive* (*sukšma-šarira*) naziva se još i *linga-šarira* ili „telo obeležja” ili određenja karaktera bivstvovanja. *Linga* je iskustveni entitet i ima telo nalik fizičkom zato što je iskustvo koje predstavlja oblikovano u trodimenzionalnom sklopu. Svaka životna istorija ima svoje obeležje (*linga*) i sve dok bude uzročnog uslovljavanja iskustva bivstvovanja prirode, biće i *linga*, odnosno, novih inkarnacija.

Vrlo je važno razumeti ovu razliku između esencijalnog i egzistencijalnog karaktera *đive*, ona je ključ za razumevanje *aham-kâra* kao principa uobličavanja i ocelovljenja koje se odigrava trenutačno i sukcesivno iz *akaše*, a ne kao zasebno biće koje se rađa i kreće kroz prostor. Različiti modusi ocelovljenja bića su ti koji se rađaju, kreću i deluju, a ne biće po sebi. Cela egzistencija je jedno veliko informaciono energetsko polje, a ne mnoštvo objekata koji se kreću kroz prostor. Objekti su samo privid našeg sukcesivnog opažanja i tumačenja informacija, a ne njihovo stvarno postojanje i kretanje kroz prostor. Svet nam uvek izgleda onako kako ga opažamo. Samo tako, zahvaljujući sveprisutnoj *akaši* ili etru koji sve trenutno oblikuje, *aham-kâra* može biti uvek dostupan, sveprisutan, ali i nezavisan princip celovitosti.

Iako princip individuacije kao *linga-šarira* uvek nadživljava fizičko telo, on zavisi od dozrelosti iskustva i nije isti u svim slučajevima. Njegov status zavisi od prisustva svesti, pamćenja i iskustva bivstvovanja. Kao i svi ostali proizvodi prirode, i *linga* je određena *gunama*. U njoj *tamas* prevlađuje kada postoji u životinjskom obliku koji nema sve organske sposobnosti, ili kod primitivnih ljudi u kojima one nisu valjano iskorišćene i dozrele, uglavnom preteranim naglašavanjem nekih za račun ostalih. Tada se *điva* inkarnira sa nepotpunim organskim sposobnostima (*indriyâni*) u vidu neke životinje.⁵⁵ U tim nižim inkarnacijama *đive* ne inkarnira se i duša u istoj meri kao u ljudskom obliku, već

⁵⁵ O seobi duše u životinjska tela videti kod Platona u „*Timaju*” (*Timaio*, 90a-92c), i u *Surya-giti*. Ova potonja izričito pominje pse kao one životinje u koje se rađaju ljudske duše potonule u greh i požudu. Možda je zbog svog instinktivnog sećanja na prethodni život pas tako vezan za čoveka, kao njegov 'najbolji prijatelj' - i čovek za psa.

u vrlo malom procentu, samo koliko je potrebno da se održi informativni kontinuitet, tj. princip svesti.

Ukoliko prevlada *rađas*, znači da je *điva* naučila da potpuno učestvuje u svim organskim sposobnostima života i da deluje kao ljudska individua. Tada se ponovo inkarnira u ljudskom obličju gde učestvuje u borbi za nadilaženje suprotnosti i patnji koje one izazivaju. ***U ljudskom obliku tek điva postaje potpuni nosilac duše.*** Ličnost može uvek da se sunovrati niz strminu nižih oblika bivanja, u *tamas*, ukoliko bilo kako naudi sazrevanju svoga iskustva i slobodi učešća u njemu. Ne samo sebi već i drugome, jer u apsolutnom smislu, u holografskom univerzumu, ne postoje dva bića već samo jedno jedino, u njemu ništa nije podeljeno niti biva zagubljeno. Zlo koje činimo 'drugome' činimo najpre sebi. Suština svakog zla je u sprečavanju učešća u iskustvu bivstvovanja, u sputavanju slobode celovitog dejstva *indriyâni* s kojim sazreva učesnik kao ličnost (*aham-kâra*). Čovek propada tačno onoliko koliko ometa ili uzima tuđu energiju života, i ne čini napor da je sam prosleđuje kroz sebe za dobrobit svih.

Sattva odlikuje *đivu* koja je potpuno sazrela za prisustvo duše i koja je na sebe preuzela odgovornost celokupnog iskustva bića i s time došla do njegovog ishoda, ili čiste svesti, koja je samo postojanje. Tek u potpuno osvešćenoj duši postojanje se spoznaje kao svest, koja je jedinstvena u svemu. Tek u takvoj spoznaji duša, *puruša*, biva slobodna, jer božanska svest je uvek prisutna. Ideja *bodhisattve* odgovara *satvičkom* aspektu *đive*. Izvorno, gnostičko hrišćanstvo najdoslednije se bavi ovim problemom. Gnosticizam se bavio jačanjem *đive* kroz snove i vantelesna iskustva kako bi čovek upoznao svoju nezavisnost od tela i tako se oslobodio od negativnih uticaja ovoga sveta.

Điva, kao informativni entitet, postaje najpotpunija u *satvičkom* aspektu. Ona to postaje evolucijom kroz puno inkarnacija u neorganskom i organskom životu, tokom kojih sakuplja iskustvo bivstvovanja iz oba područja, svest o biću uopšte. Ova iskustvena svest se kristališe u *manas*, ili um najiskusnijeg i najkompletnijeg bića: čoveka. Kada dovoljno sazri kroz niže inkarnacije *điva* postaje podobna za prisustvo ljudske duše tako što će primiti svest duše (*puruše*). Dakle, ***ne reinkarnira se ljudska duša tj. puruša kroz sve niže oblike života da bi dozrela u iskustvu (svesnosti), već samo informativni entitet prakti sačinjen od potencijala triju kategorija (buddhi, aham-kâra i manas) u elementarnom obliku. Jedino zbog potpune blizine đive sa dušom, purušom, izgleda kao da se duša (puruša) inkarnira iz života u život.***

To iskustvo će izgledati realno tokom celog ciklusa inkarnacija, do potpune samospoznaje duše i krajnjeg oslobođenja, odnosno završetka ciklusa inkarnacija.

Centralno mesto akumuliranja utisaka svih iskustava jeste ljudski um (*manas*). Um - sa svojom prosečnom ljudskom svešću u stanju svakodnevnog budnosti - jeste zbir svih utisaka (*samskara*) iz svih oblika života. *Manas* je zbirno mesto svih *samskara*.

Informativni entitet s kojim se ustanovljava postojanje (iskustvo) u najgrubljem obliku jeste onaj u obliku minerala. Tu je početak evolucije elementarne *đive* u fizičkom svetu, tu se ona upoznaje samo sa fizičkim oblikovanjem. Pre njega ona je postojala kao entitet u neorganskom području,

kao neorgansko biće ili elemental prirode. Svaki informativni entitet mora da pređe iz neorganskog u organsko područje zato što je samo u njemu, zbog trodimenzionalnosti, moguća potpuna konkretizacija sveg iskustva bivstvovanja iz svih njegovih dimenzija - u vidu *manasa*. U trodimenzionalnom fizičkom svetu *điva* dalje, iz jedne inkarnacije u drugu, evoluira kao jednoćelijski organizam, pa zatim višćelijski u različitim oblicima, najpre nepokretnim (biljke), a zatim i pokretnim (životinje), i to evolutivnim redom koji određuje sposobnost kretanja kao jedinog načina prikupljanja utisaka (*samskara*) o bivstvovanju i razvoja inteligencije. Kao zglavkar, insekt, mekušac, riba, vodozemac, ptica, sisar - dok se utisci koji se mogu sakupiti prostim kretanjem i brigom za opstanak ne kompletiraju, tako da se *điva* rodi kao biće koje je najkompletnije snabdeveno svim čulnim i delatnim organima, u toj meri da može da koristi i alat, a to je čovek.

Sušтина razvoja *đive* je da dođe do ljudskog oblika.

Kada sazri u najvišem životinjskom obliku, *điva* se inkarnira kao najprimitivniji ljudski oblik - i tek tada za nju započinje zakon *karme*. To su najčešće ljudi iz „primitivnih zajednica” sa snažno izraženom plemenskom, nacionalnom i verskom pripadnošću. To pokazuje i totem plemenske zajednice koji predstavlja životinju od koje su, po predanju, njeni članovi potekli, kao i verovanje da se duše umrlih sele u životinje, odnosno inkarniraju kao one. I van takvih zajednica, primitivan ljudski oblik se može prepoznati po fizionomiji i opštem načinu života koji je usmeren ka fizičkom opstanku kroz težak rad, i po tuposti kada je u pitanju duhovnost. Takođe i po urođenoj fizičkoj i mentalnoj zaostalosti. Vežanost primitivnog čoveka za utiske (*samskare*) ogleda se u uslovljenosti njegovog instinktivnog i nagonskog ponašanja, a naročito u navikama (u mislima, rečima i delima), u njihovoj mehaničnosti, kao i vežanosti za tradiciju.

Kada svest individualne duše evoluira kroz životinjske oblike, ona ima samo svest o objektima, a ne i o sebi. Zato životinje ne mogu sebe da menjaju (nemaju Ego) niti da koriguju svoje ponašanje, one nemaju izbora i uvek slede ono na šta ih okolnosti i instinkti navode. ***Kada evoluira kroz ljudska obličja, duša ima dvostruku svesnost, o objektima i o sebi, i sva ljudska evolucija se svodi na preobražavanje i usavršavanje subjekta kroz diferencijaciju objekata.*** Ljudski oblik je prelaz od životinjskog ka božanskom, tj. duhovnom. Zato postoje i nezreli ljudi koji imaju veću vežanost za objekte i sadržaje njihovih zbivanja, kao i zreli koji pokazuju veću nezavisnost, psihičku objektivnost i individualnost. ***Kada završava svoju evoluciju kroz ljudsko obličje, duša potpuno transcendirira svet objekata i ostvaruje trostruku svesnost: o objektima, o subjektu koji je svestan objekata, i o transcendentalnoj svesti koja omogućava i subjekta i objektivni svet.*** Njeno konačno probuđenje sastoji se u uvidu da ono što je ranije smatrala za grube i nesvesne oblike jeste zapravo čista svest, da je ona u svojoj suštini božanska i u potpunosti predaji njoj kao jedinog stvarnosti.

Tek kada dospe do ljudskog tela điva postaje podobna da bude nosilac prisustva duše - u onoj meri u kojoj dozvoljava prisustvo čiste svesti, puruše - jer jedino svest koja sve omogućava daje suštinu ljudskoj duši. Puruša je čovekova suština. Čovekova duša ima poreklo od božanske svesti, a ne od prirode. Čovek ima

ljudsku dušu samo onoliko koliko kroz sebe propušta i aktuelizuje prisustvo božanske svesti koja sve omogućava. Pre toga postoji samo informativni entitet *điva*, kao princip individuacije *prakrti* u životinjskim oblicima, ali i mnogim ljudskim bićima koja su nezrela za celovito prisustvo duše.

Slično kao što i *prakrti* projektuje svoje najfinije entitete, *đive*, tako i *puruša* projektuje informativne entitete kroz proces individuacije s kojima afirmiše iskustvo postojanja u svim mogućim aspektima i oblicima. Ti informativni entiteti su duše svih ljudi. One prvobitno postoje u najvišim dimenzijama *prakrti*, u *tanmâtrâ*, kao arhetip ljudske duše, ili transcendentalna duša (oversoul). Ona se spušta ka nižim dimenzijama tako što se deli na više individualnih duša, i na svakoj dimenziji se projektuje kao jedna individualna duša, takođe i na zemlji. Ta individualna duša koja je na zemlji, tj. na fizičkoj stvarnosti, upravo je ova koje smo mi sada svesni, i s kojom živimo u svom telu na ovom svetu. Pored nje, dakle, imamo i druge aspekte svoje duše koje simultano postoje na drugim dimenzijama i iskušavaju sve druge aspekte zbivanja. Ima ih sedam jer je sedam mogućnosti svakog zbivanja. O tome zašto baš sedam videti u poglavlju *Syâdvâda (Sedam stanja)*. Ova individualna duša, koja je proistekla iz transcendentalne duše, *puruše*, spaja se sa *đivom*, astralnim telom, individuacionim procesom *prakrti*. Stoga, čovek je jedinstven po tome što predstavlja spoj informativnih entiteta *puruše* i *prakrti*. Zato čovek ima dvojnu prirodu, sposoban je za doseganje božanskih visina i paklenog podzemlja, i upravo na takvim iskustvima on kristališe prisustvo svesti svoje duše. Zato se njegovo ostvarenje ogleda u uzdizanju iznad prirodnog uslovljavanja *prakrti*, u nadilaženju svega što je fizičko, mehaničko i uslovljavajuće. Sve što u sebi ima od svesti, dobrote, nezavisnosti i objektivnosti, to mu je od *puruše*, od duše. I svih tih osobina ne bi bio svestan bez iskušenja njihovih suprotnosti.

Ovo spajanje *prakrti* i *puruše* kroz *đivu* lakše ćemo razumeti ako zamislimo *purušu* kao čoveka i *prakrti* kao ogledalo u kome se čovek ogleda da bi se objektivno video. Da bi se informativni entitet, čovekova duša potpuno ispoljila i afirmisala sve do fizičkog plana, potreban joj je odgovarajući oblik u *prakrti*, tačan kao lik u ogledalu. Taj tačan odraz je *điva* koju je *prakrti* oblikovala kroz ljudsko telo da bude podoban oblik za prisustvo ljudske duše. *Prakrti* je svoju individualnu dušu, *đivu*, oblikovala u telo pod privlačnim dejstvom *puruše*. Zato se o *đivi* može govoriti kao o fizičkom aspektu duše (uključujući i astralne i energetske aspekte koji nadilaze telesni oblik), njenom ispoljenom i delotvornom aspektu, dok je sama duša u svojoj suštini transcendentalna i neispoljena. Kao i *puruša* čije oličenje predstavlja.

Prirodno svojstvo *đive* da se reinkarnira nastavlja se i dalje, i u ljudskom telu, i zato ljudi imaju iluziju da se i oni sami, tj. ljudska duša, *puruša*, reinkarnira, iako je ona nerođena i nezavisna od cele *prakrti*. Ta iluzija postoji zbog vezanosti nezrelih ljudi, tj. duša za *prakrti*, odnosno za njen najfiniji informativni entitet, *đivu*. Nezrelost i vezanost zasniva se na iluziji da uopšte postoje individue, a ne da je samo apsolut stvaran i da jedino on postoji. Ta nezrela vezanost za *prakrti* nastaje zbog nerazlikovanja *đive* od transcendentalne duše, a nerazlikovanje opet nastaje zbog njihove blizine i sličnosti, kao i zajedničke uloge koju igraju u životu.

Postoji i pitanje zašto se ne sećamo svojih prošlih života. Pre svega, ne sećamo se utoliko koliko smo u prevlasti *prakrti* i njenih uslovljavanja, koliko smo u identifikaciji sa najfinijim informacionim entitetima *prakrti*: sa mislima. Sećanje nam se vraća onoliko koliko radom na sebi transcendiramo um i budimo se za prisustvo svoje duše. To prisustvo mora da se aktuelizuje od strane čoveka koji je bio nesvestan i postao svestan. To samoj duši nije potrebno, ona je uvek ono što jeste. To mora postati čovekovo lično iskustvo. Proces individuacije i *puruše* i *prakrti* dovršava se u celovitoj ličnosti čovekovoju. Duša raste i sazreva, vraća se *puruši* čija je emanacija, samo pomoću onoga što sama spozna i ostvari u sebi kao lično iskustvo i postignuće kao čovek. Da bi takvo lično postignuće bilo potpuno, duša mu mora pristupiti kao sasvim novom, potpuno i bez rezervi. Da se duša seća svog božanskog porekla i svoje prave prirode, nikada ne bi mogla potpuno da učestvuje u tom procesu kao da je nov, i to u ovako niskim i ograničavajućim uslovima, kao što je život na Zemlji. Ne bi htela u tome da učestvuje ni pet minuta. Ako bi i učestvovala, koristila bi proverene mentalne obrasce za rešavanje problema, ne i čistu svest - a upravo je ispoljavanje kreativnosti svesti na ovom svetu ono što je zadatak duše, ne lukavstvo uma. Svi sadržaji uma su od ovoga sveta. Zato je iz praktičnih razloga duši dat samozaborav pre inkarnacije u fizičko telo. Ona je na to pristala dobrovoljno, kao što i sve drugo čini dobrovoljno. Iz tog razloga se sa stanovišta transcendentalne duše o ovom fizičkom životu govori kao o snu, da je život san i da je ovaj svet iluzija.

Duša mora da prođe ceo put svoga karmičkog sazrevanja i zato mora da ima odgovarajuće uslove, odgovarajuća fizička tela u kojima će boraviti u skladu sa svojim sazrevanjem, od najprimitivnijih do najfinijih. Ljudi slične karmičke zrelosti žive u određenim društvenim ili nacionalnim zajednicama (ovo važi za većinu, ali ne za sve ljude). Zato postoje razlike među ljudima i nacijama i one su nužne da bi duše imale gde da se inkarniraju u skladu sa svojom zrelošću i razvojem. Zbog raznolikog nivoa svesti postoji potreba za raznovrsnim iskustvima duša. Zato što su duše donosioci kreativne božanske svesti na ovaj svet, njima vlada princip individuacije, duše su individualne, jer čista svest se uvek individualno i jedinstveno ispoljava. Zato moraju da postoje različiti ljudi i različite nacije da bi duše sa različitim nivoom svesnog izražavanja i iskušenja imale gde da se inkarniraju. Velika je greška smatrati da svi ljudi i narodi treba da žive zajedno i da budu na istom nivou kulturnog razvoja. To je izraz neuviđanja evolucije duše i savršenstva postojanja, kao i nepoznavanje prirode svesti. Razlike među ljudima moraju da postoje zbog karmičke evolucije i prirode njihove svesti. Kada bi se to uvidelo, postojeće razlike ne bi izazivale sukobe, već korisnu razmenu iskustava i veću svesnost.

Kada započne evoluciju u ljudskom obličju, duša i dalje nastavlja da sakuplja utiske (*samskare*) i to mnogo složenije nego u životinjskom biću, gde se kretala samo horizontalno brinući jedino o fizičkom opstanku. ***U ljudskom obliku duša po prvi put nadilazi sakupljanje iskustava samo kroz fizičko kretanje u borbi za opstanak, i započinje sakupljanju utisaka kroz dramu života, kroz sve sadržaje postojanja, kroz karmu.*** Životinjske inkarnacije *đive* su spontane, nesvesne, automatske i otuda je život životinje bezazlen i one ne čine zlo, jer nemaju izbora

ni za takvo delanje. One nemaju *karmu* (jer nemaju ni rad). Prava drama za *đivu* počinje tek u ljudskom obličju. Ona se u ljudskom obliku inkarnira onoliko puta iz života u život, iz jednog tela u drugo, koliko je potrebno da njeno iskustvo bivstvovanja dozri kroz iskušenja suprotnosti svih vrsta i oblika (sreće i nesreće, dobra i zla, počinioaca i žrtve). Dok ne dozri u najfinijim detaljima iskustva postojanja kroz dramu životnog iskustva, duša je karmički vezana za razna iskustva bivstvovanja, za objektivni svet, i te veze niko drugi spolja ne može prekinuti nikakvim dobrim namerama dok ih duša sama ne istopi svojom svešću i zrelošću. Kada se zasiti svih iskustava i postane ih svesna kao jedinstvenog polja uzročnosti, koje joj u suštini ne pripada, duša se po prvi put okreće sebi, svom centru - *aham-kâri*. Njeno bivanje po prvi put postaje vertikalno (iako je fizički već za to predodređena uspravnim držanjem ljudskog tela). Tada ona počinje da se uzdiže do čovekove suštine nadržanjem tela (*indriyâni*) kojeg je dotle koristila za sticanje utisaka i ustanovljavanje bivstvovanja, tada ona od vidljivog kreće ka nevidljivom, od čulnog ka natčulnom, od bića ka duhu. Za nju tada objektivni svet prestaje da biva privlačan i okreće se ka svom Sopstvu, *aham-kâri*, koje je uvek budno kao čista svest (*buddhi*), ili ishod postojanja u slobodi da ga uopšte bude (*puruša*). Drugim rečima, ona se tada oslobađa svih utisaka (*samskara*) koje je dotle sakupljala.

Važno je razumeti da oslobađanje od *samskara* i od karmičke vezanosti ne može započeti sve dok se *samskare* dovoljno ne nakupe i postignu „kritičnu masu”, dok iskustvo bivstvovanja ne postane sasvim zrelo. Tada će oslobađanje doći prirodno, kao pad zrelog ploda. Stoga je svako odricanje i potiskivanje greška, potrebno je samo iskustvo bivanja učiniti što svesnijim. ***Sámo prisustvo svesti pojačava i ubrzava iskustvo bivanja, ubrzava vreme sazrevanja duše.*** Ono što inertna duša mora da proživi kroz nekoliko inkarnacija i patnji, to duša koja radi na osveščavanju može da prođe za nekoliko godina. Ne istu prirodu grubih iskustava, svakako. Svest podiže kvalitet iskustva na višu dimenziju, i tako ubrzava ceo proces. Svest je iznad svih dimenzija prirode, i kada se držimo svesti onda postojimo na višim dimenzijama u kojima se prostorvreme sažima u jedno. Sama priroda viših dimenzija je sažimanje prostorvremena i to je ono što ubrzava vreme i finoću iskustava u biću. Ne ubrzava se samo vreme nego promena dimenzije u kojoj vreme iskušavamo. Zato se treba samo držati svesti i tada se iskustvo bića i vremena ubrzava do nestanka.

Zapravo, iz perspektive transcendentalne duše, ili Božanskog, cela ova emanacija kosmosa i individualnih duša i njihova evolucija kroz mineralno, biljno, životinjsko i ljudsko iskustvo, ne događa se u vremenu niti u prostoru. Sve je to trenutni čin imaginacije Božanskog. Sve duše su jedno u Božanskom kao ono samo, i zato su svi aspekti iskustava svesti duša već ujedno prisutni svuda oko nas i u nama kao mineralni, biljni, životinjski i ljudski oblici bivstvovanja. Svi svetovi nastaju u imaginarnom trenutku. U sadašnjem trenutku. Iluzija individualnih duša je da se njihovo postojanje odvija tokom eona reinkarnacija. Ta projekcija vremena je zapravo san koji stvara *manas* ili um. Tako izgleda samo iz perspektive čovekovog uma. ***Iz perspektive duše to je trenutni čin, imaginarni čin, koji se stoga nikada objektivno nije ni dogodio. Bezvremena božanska duša, kao svest apsolutnog postojanja, jedina je stvarnost, ovde i sada, a sve drugo je iluzija.***

Zato što je to tako, buđenje je uvek moguće, i ništa drugo osim probuđenja nije moguće niti je potrebno.

Takođe iz perspektive nad-duše ili oversoula ne postoji mlada ni stara duša. Sve su duše jednake i jedno su u pogledu svog božanskog ishoda. To što ovde vidimo kao mladu ili staru dušu je **samo procenat učešća u fizičkom delu inkarnirane duše, koji opet zavisi od toga koliko je duša napredovala u inkarnacijskom ciklusu, u prepoznavanju celokupnog postojanja kao božanske svesti.**

Izraz 'mlade' ili 'nezrele duše' odnosi se na one duše koje tek započinju ciklus inkarnacija, a izraz 'zrele duše' na one koje ga završavaju.

Ako je nad-duša zapravo cela duša, onaj deo koji se inkarnira je manji, i koliko je manji toliko se ispoljava kao više nezreo. Inkarnira se sve veći deo duše (i zato je prepoznajemo kao stariju i zreliju) onoliko koliko individua postaje celovita i koliko preuzima odgovornost za sve svoje postupke, koliko uzima svesnog učešća u zbivanju i životu, koliko je svesna i koliko sve prepoznaje kao sopstveno biće. Ili kako kaže *Bhagavad Gita*: koliko sebe vidi u svemu i sve u sebi. Da bi duša bila zrela nije potrebno vreme, ona ne raste i ne sazreva kao drvo, jer linearno vreme postoji samo za ovdašnji um, u *indriyâni*, ne i za dušu. Duša u fizičkom svetu sazreva od prisustva svesti. Koliko svesti toliko duše. To deluje nezavisno od vremena, dakle automatski. Prisustvo svesti obezbeđuje se duhovnom kulturom i praksom osvešćenja, meditacijom. Zrelost duše se stoga odnosi na svest, objektivno razumevanje i svesno učešće u zbivanju, a ne na vremenski proces sazrevanja same duše. Duša je zrela onoliko koliko je osposobljena da svesno učestvuje u životu na ovom svetu kakav jeste u svakom trenutku, i da pritom ona uvek ostane onakva kakva jeste, nezavisna od uticaja ovoga sveta. Samo tako ona kroz sebe sprovodi božansku svest na ovom svetu.

Tako se nad-duša polako i postepeno spušta na fizički plan i deluje kao ličnost. To postepeno spuštanje mi prepoznajemo kao sve zreliju dušu. Kada cela može da se ispolji ili bar spozna u telu, tada je to Bogočovek ili Avatar.

Karmički zreo čovek nije više vezan za život, za svet objekata i postizanje nekih ciljeva u njemu, on u samom postojanju, i onom najmanjem i najgorem, prepoznaje svest koja sve omogućava - i tu svest prepoznaje kao svoju transcendentalnu suštinu.

Samo meditacija dovodi do takve zrelosti - meditacija kao osvešćenje postojanja kroz osvešćenje onoga koji je svestan.

6. Sedam faza buđenja celovite ličnosti - *aham-kâre*

Kada postane svesna i celovita ličnost i zreo da slobodno dela po svojoj volji (koja je usklađena sa voljom božanske svesti), čovek tada postaje nezavisan od fizičkog tela. Nema zrele ličnosti koja nije nezavisna od tela; samo sa tim iskustvom ličnost postaje zrela - nije moguće drugačije.

Ona (*aham-kâra*) je zrela i integrisana u onoj meri u kojoj svoje delanje ostvaruje jednako u *tanmâtrâ* i svim dimenzijama, kao i u *indriyâni*.

Jer, *aham-kâra* je ishod subjektivnog i objektivnog bivstvovanja i, da bi bila to što jeste, mora da bude aktuelna na oba područja: kako u fizičkom telu tako i u astralnom na svim dimenzijama.

Sušтина zrelosti je psihička objektivnost, a ona se zasniva na nezavisnosti na onaj način kako *aham-kâra* prema shemi nadilazi *indriyâni* i *tanmâtrâ*, i prostu interakciju subjekta i objekta koja se prirodno odigrava među njima. Bez nadilaženja *indriyâni* spoznaja je nužno subjektivna i ograničena.

Na ovakvom činjeničnom stanju zasniva se geštalt psihoterapija i transpersonalna psihologija, a u učenju Bhagavana Šri Ramane Maharšija ova činjenica je detaljno razjašnjena. Zapravo, ne postoji nijedan ideal ljudskog savršenstva u istoriji duhovne kulture koji se ograničava samo na *indriyâni*, na telo, svi oduvek upućuju na njegovu transcendenciju. Ako ih je i bilo, to sigurno nisu bili duhovni ideali.

Kako je princip individuacije (*aham-kâra*) na shemi iznad *indriyâni*, to znači da je čovekova ličnost (*aham-kâra*) po prirodi stvari nezavisna od tela, to nije samo metafora prilagođena shemi. Iskustvo izdvajanja iz tela predstavlja samo aktuelizaciju te činjenice, a ne njeno objektivno stvaranje kao novog stanja.

Celovita ličnost ne stvara takvu nezavisnost, ona postaje celovita prepoznavanjem svoje nezavisnosti kao realnog stanja.

Koliko smo u većoj iluziji identiteta s telom, utoliko više doživljavamo svoju autentičnost kao izdvajanje iz njega.

Mi se ne izdvajamo od tela, već od iluzije našeg identiteta s njim. Mi nikada nismo ni bili samo telo. Telo je najveća iluzija koju smo ikada imali, jedan veoma ograničen način postojanja, i osnaženje *aham-kâra* kroz *tanmâtre* je samo proširenje našeg postojanja.

Zbog iluzije da je fizičko telo bilo jedini način postojanja s kojim smo se identifikovali, upoznavanje novih načina izgleda nam kao napuštanje tela. Iluzija je tako jaka da nam to zaista izgleda stvarno, pa ćemo zato o tome i govoriti na taj način.

Kada se opustimo u snu, iluzije identiteta s telom više nema, zaboravili smo na nju. Tada princip individuacije (*aham-kâra*), koji zajedno sa mislima i svesnošću (*manas* i *buddhi*) sačinjava *divu*, napušta telo i spontano se kreće kao astralno telo (*linga-šarira*) po finijim nadfizičkim dimenzijama (astralu). On se prirodno i ritmično premešta s jednog područja na drugo, s organskog na neorgansko, sa smenom dana i noći, naše fizičke budnosti i spavanja. Ovaj prirodni proces treba osvestiti i iskoristiti da se svest aktuelizuje na oba područja jednako, kako bi ličnost postala aktuelna, autentična i zrela.

Dakle, duševni život, *diva*, postaće onoliko aktuelan i snažan, koliko ga upotpunimo sa svesnim iskustvom objektivnog područja. On je nezreo dok se spontano odigrava samo u području *indriyâni*, individualna svest je nesposobna za opstanak u svim uslovima, za nezavisnost od sveta čula i njihovih aktivnosti. Takav se duševni život svodi na ono što je Frojdova psihoanaliza otkrila, na iživljavanje nagona i njihovu psihodinamiku. Za razliku od toga, Jungov proces individuacije (afirmacije *aham-kâra*) pretpostavlja upoznavanje arhetipova, a to je područje *tanmâtrâ*. Jedini način da se subjektivno i nepotpuno iskustvo bivanja u telu nadiđe, i da se duša oslobodi čulnih ograničenja i njima

uzrokovanih delanja (*karma*), jeste da se to nadilaženje objektivno sprovede u delo.

To se postiže u sedam faza.

Priprema za to sedmostruko postizanje sastoji se u osvešćenju sveg zbivanja *indriyâni*, svega što činimo telom i umom (*manas*), tokom dana za vreme fizičke budnosti. Osvešćenje ima za cilj da se energetske tokovi, koji sačinjavaju zbivanje, pročiste i usklade, da se oslobode afektivnog nagomilavanja oko nekog događaja ili iskustva, jer tako navode na jednostranost, odnosno vezuju za to iskustvo. Svako nagomilavanje energije ima preveliku snagu i ometa njeno nesmetano cirkulisanje i rast. Osvešćenje *indriyâni* postiže se meditativnom praksom (*vipassana*), a ovde ćemo se upoznati sa metodom koja dopunjuje praksu meditacije.

To je rekapitulacija. Sva životna iskustva pripadaju *prakrti*. Ako se sa njima identifikujemo, umrećemo zajedno sa njima, odnećemo utiske iz ovog života u sledeći život. Rekapitulacijom unosimo objektivnu svesnost u život i na taj način stvaramo diferencijaciju ili razlikovanje sebe od svih zbivanja *prakrti* sa kojima smo se identifikovali, ***vraćamo ih prakrti*** jer sva zbivanja su njena. Na taj način osvešćavamo svoju pravu prirodu, svoju transcendentalnu dušu, i njenu neuslovljenost. Svoju suštinu aktuelizujemo uvidom da ništa od svega što se na ovom svetu događalo nije naše: sve se to priroda zbiva. Mi smo samo svedok zbivanja, svesni subjekt zbog koga se sve zbiva, zbog koga postoji život. Život je postigao svoju svrhu onda kada ga ustanovimo objektivnom, čistom svešću. Osvešćenjem vraćamo *prakrti* ono što je njeno. Fizičko telo je skupljalo sve utiske kao magnet. Umreće samo ono što pripada telu, svi utisci, a mi ćemo ostati nezavisni jer smo se rekapitulacijom već oslobodili vezanosti za njih. Ceo taj proces se spontano događa kada umre naše fizičko telo, ceo život ponovo proživljavamo ili rekapituliramo u vrlo kratkom vremenu. To se događa iz istog razloga, da bismo se oslobodili identifikacije sa svetom zbivanja (*prakrti*) i vratili svom izvornom stanju neuslovljenosti (*puruša*) iz koga smo potekli.⁵⁶ Ako to uradimo svesno još za života, onda raščišćavamo put da božanska svest naše duše uđe u ovaj svet. ***Svrha našeg života je da čistu božansku svest svoje duše, koju imamo između života, sprovedemo i aktuelizujemo na ovom svetu dok smo u telu.***

Rekapitulacija se izvodi tako da na kraju dana, neposredno pred spavanje, rekapituliramo sve događaje koji su učinjeni tog dana, unazad, od tog trenutka pa do jutra, do samog buđenja. Ujutro, pri buđenju, treba na isti način, unazad, odmotati sećanje na san. Tako svakog jutra i večeri rekonstruišemo prethodni dan i noć, svoje aktivnosti na javi i u snu, kako bismo stvorili kontinuitet svesti. Vrlo je važno da se pri tome pažnja ne zadržava na pojedinim događajima i ne sudi o njima, ma koliko bili izuzetni. Sva se događanja moraju sagledati neutralno i ravnodušno, kao da su se nekom drugom dogodila. Zapravo, i jesu se drugome dogodila, jer naša duša je nezavisna od svega što telo čini.

Vrlo je važno da ne sudimo ni o čemu što se dogodilo, da se ne uplicemo u sadržaje zbivanja. To je važno iz dva razloga. Prvi je taj što svesnost, kada je

⁵⁶ To je sadržaj Egipatske „Knjige mrtvih“, koja se zapravo originalno naziva „Rađanje duše u dan“. U njoj se opisuje kako duša rekapitulira sva svoja dela za života.

potpuno neutralna, mnogo je dublja i jasnija. Drugi razlog je što će sama takva objektivna svesnost da ispravi u nama sve ono što treba da se ispravi, da razjasni sve ono što je bilo nerazjašnjeno. Neće nam biti moguće i dalje da činimo išta pogrešno i da robujemo lošim navikama ako ih neutralno osveščavamo svaki dan. Sve to je nemoguće pod svetlošću objektivne svesnosti. Pogrešne i loše stvari mogu da se čine samo u mraku nesvesnosti.

Većina ljudi leže na počinak i budi se izjutra krajnje besvesno i ružno. Kod životinja je taj proces daleko svesniji i zato finiji. Spavanje je ona druga polovina života koju čovek treba da osvesti i oplemeni, kako bi u celosti bio kulturno biće.

1) Prva faza ka potpunoj integraciji ličnosti (*aham-kâra*) sastoji se u tome da neposredno pred ulazak u san održimo pažnju na taj proces, da budemo prisutni kada se to dogodi, kada počnu da nas obuzimaju astralne vizije sanjarenja i da ostanemo prisutni u sebi kada se dogodi prelomni trenutak padanja u san, u drugu dimenziju. To ćemo najbolje učiniti ako taj proces sami izazovemo. Učinićemo to potpunim opuštanjem tela (kao da nije naše) i koncentracijom pažnje (unutarnjeg pogleda) na tačku između obrva. Tada ćemo odmah pasti u san kao kamen u vodu. Takođe treba dobro da upamtimo položaj tela koji smo imali pri ulasku u san i da stalno budemo svesni cele površine svoga tela, naročito leđa. Sve se to čini uz potpunu relaksaciju i opuštenost, ovo treba da bude način opuštanja. Tada treba dozvoliti astralnim vizijama da nas ponesu u san, inače nećemo moći da zaspimo. Dakle, prva faza se sastoji u osvešćenju ulaska u san i njegovoj kontroli, u nalaženju idealne ravnoteže između zadržavanja prisebnosti, sećanja na sebe, položaj tela i sam čin spavanja, s jedne strane, i prepuštanja astralnim tokovima da nas uvedu u san, s druge. Nikada nije postojala takva ravnoteža, uvek se događala spontana i potpuna prevaga na jednu (budnost, *indriyâni*) ili na drugu stranu (san, astral). Pošto je *aham-kâra* između i nadilazi obe krajnosti, i mi se na ovaj način u tome uvežbavamo, da budemo između.

2) Druga faza je buđenje u snu, s druge strane, u području astrala. Ona će doći kao prirodna posledica uspešno sprovedene prve faze i osvešćenja *indriyâni* kroz meditaciju. Mnogim ljudima se spontano događaju lucidni snovi bar nekoliko puta u životu, i oni se pamte kao izuzetni doživljaji, a ima i ljudi sa urođenom sposobnošću da ih često doživljavaju. Buđenje u snu ili lucidne snove možemo podstaći imaginacijom i sugestijom. Imaginacija je inače aktivnost svojstvena području astrala u koje ulazimo sanjajući. Možemo sugestijom oblikovati san koji želimo da sanjamo, neku situaciju ili poseban događaj. Jedan od najlakših načina je sugestija da ćemo u snu videti svoje ruke i tada se setiti sebe, i probuditi se u snu. Tu sugestiju moramo sebi ponavljati tokom dana više puta, najbolje svakog sata. Tada treba da zastanemo, ma šta radili, i da pogledamo oko sebe kao da smo u snu, a zatim da podignemo svoje ruke u visini očiju, opipamo ih i sebi jasno kažemo da znamo da smo u snu (iako smo na javi). Ako ovo uporno ponavljamo, sigurno će se vremenom ta sugestija ostvariti i u snu i to će nam pomoći da se probudimo. Prvo će to biti snovi u kojima često vidamo ruke, ili kako nešto radimo rukama, dok se ne dogodi da se u snu setimo

sebe i namere da vidimo ruke u snu. Opsesivna želja da se probudimo najbrži je put ka lucidnim snovima.

Biće nam od velike pomoći da tokom dana stalno održavamo ubeđenje da smo u snu i da ništa što se fizički događa oko nas nije stvarno po sebi, već da je samo san u kome smo mi jedini budni i pažljivi posmatrači. To će se ubeđenje preneti i u san. Ako bismo u tome uspeali, sigurno bi u snovima bili uvek budni, imali bismo razmak (*vairagya*) od svih iluzija i trajnu nezavisnost. Takođe, kad jednom steknemo iskustvo budnih snova, naše kretanje na javi, u fizičkom telu, biće nalik na kretanje energetskim telom u astralu, svesno i pažljivo. Ako smo na javi, a naročito pri ulasku u san (prva faza) svesni svog energetskog tela i načina kretanja s njim, to će nam biti najvažnija pomoć u ponovnom buđenju na astralu. Namera da se energetsko telo ostvari u čistom iskustvu sastoji se u tome da celim bićem, naročito pri ulasku u san, budemo uvereni da ga već imamo. I zaista ga imamo, samo ga nismo svesni. Ovde se ne radi o stvaranju nečeg novog, već o aktuelizaciji potencijalnog i već postojećeg.

Opuštenost je glavni činilac probuđenja u snu, kao i na javi. Opuštena nezavisnost od pojavnog sveta daje budnost, a ne bilo kakva koncentracija u svetu. Koncentracija uspavljuje s jednim sadržajem još i jače nego dekoncentracija sa više sadržaja.

Sanjanje se lako može programirati. Sa lucidnim snovima možemo upoznati sve naše psihičke probleme i razrešiti ih poznavanjem psihodinamike individuacionog procesa. Oni takođe pružaju izuzetne avanture i fantastična iskustva. Upoznajući tako na neposredan način drugi svet jednom zauvek se oslobađamo straha od smrti i sve neizvesnosti koju nosi zatvorenost u usko fizičko iskustvo života, neizvesnosti i neznanja koji proizvode sva moguća pseudoreligiozna i psihopatološka ubeđenja, sumnje i sukobe. Tek izvan tela može se doživeti najveća radost življenja, čovek se tamo oseća potpuniji nego u fizičkom telu tako da mu povratak izgleda kao težak pad u nešto niže i manje vredno. Boravak u višim dimenzijama astrala daje nam veliki priliv energije. Tada je čovek mnogo bliži svojoj duši, bez ometanja fizičkog tela.

Kada se budni nađemo u svome snu, gotovo isto kao i na fizičkom planu samo u drugom, paralelnom svetu, tada će biti aktuelni prototipovi čulnih organa (*tanmâtâ*), um (*manas*), princip individuacije (*aham-kâra*) i svesnost (*buddhi*). To znači da će nam percepcija i spoznaja biti prisutni, čak i više nego u fizičkom telu, ali naše kretanje i delovanje u astralu biće pasivno, tačnije, biće uslovljeno okolnostima. Ova uslovljenost se najviše odnosi na našu pažnju koja će u astralu biti znatno sužena, a manje na sam čin kretanja koji je daleko lakši od fizičkog. Sâmo kretanje je lako, ali volja koja o njemu odlučuje veoma je slabo prisutna. Kretanjem u drugoj fazi odlučuju okolnosti, a mi samo u neznatnoj meri, mada okolnosti tako sugestivno deluju na nas da nam izgleda kao da mi sve činimo po svojoj volji. To je iluzija. Svojevoljno kretanje postiže se tek u šestoj fazi.

U ovoj fazi su intenzivna iskustva sa neorganskim bićima. Ona će se javljati na razne i često vrlo neobične načine: kao ljudi, stvari, životinje ili nešto sasvim drugo. Mogu se prepoznati po svojoj neobičnosti ili po snažnom uticaju na nas koji je opčinjavajući i često nije prijatan. Njihovo prisustvo se na fizičkom

planu može manifestovati zvučno, vizuelno (ređe, ali mnogo delotvornije), kao i nekim fizičkim senzacijama. Zvučno se mogu javiti na mnoge načine, pevušeći nam na uho nebeski divnu muziku, raznim glasovnim porukama, sve do neobične buke pa i prave eksplozije u sobi u kojoj spavamo, nalik na onu koju proizvode novogodišnje petarde. (Ovo je bio moj slučaj i nije mi poznato da se događalo drugima.) Čućemo ih samo mi i to dok smo u polusnu, dakle, u kontaktu s astralom. Takođe su u međustanju između budnosti i sna moguće fizičke senzacije kao što je iznenadni trzaj celog tela, kao da je bilo izloženo (bezbolnom) udaru struje. To je verovatno njihov dodir. Takođe se njihovo prisustvo u trenucima bliskim snu može manifestovati kroz bleskove svetlosti koju vidimo dok su nam oči zatvorene. Ili da ih na kratko vidimo u svojoj blizini perifernim vidom, izvan fokusa, kao senke ili bića neobičnih oblika, u trenucima dok smo između jave i sna. Inače, često iskustvo susreta sa neorganskim bićima, koje imaju mnogi ljudi, jeste da se usred noći probudimo paralisani, nesposobni da se pomerimo, kao da nas neka sila drži i isisava energiju. To ne traje dugo, ali je neprijatno.

U astralu je njihova manifestacija mnogo raznovrsnija i najčešće vizuelna. Ponekad izgledaju kao da se glupiraju oko nas a zapravo im je cilj da zadobiju našu pažnju - jer vide ono što ni mi sami često ne vidimo: da smo najcelovitija bića u čitavom prirodnom poretku, ali nedovoljno svesna. Kao da je neki princ zalutao među siromašne beskućnike i oni pokušavaju da mu se dodvore.

Možemo uspostaviti kontakt sa glasnikom i razgovarati sa njim. Glasnik je inteligencija celog tog neorganskog sveta, koja započinje dijalog sa nama kada svesno uđemo u njegovo područje. Zbog neorganskog ustrojstva, ovde nije potrebna organska jedinka preko koje će se spoznaja ovog sveta izraziti, ona to čini preko celog svog područja. Ova nam se inteligencija javlja kao glas kome se ne može odrediti pol, kraj levog ili desnog uha. Može se javiti sam, a može se i pozvati. Kako je ovo informativno polje, sve što se glasno izgovori postaje komanda i ostvaruje se. Vrlo često se ta komunikacija odvija preko naših misli, ali tada teško obraćamo pažnju na nju, nismo ni svesni da misli u našem umu nisu naše, već su poruke objektivnog sveta nama, našoj subjektivnosti. (Priroda samu sebe osmišljava. U astralu to možemo doživeti kao glas s kojim komuniciramo, a na fizičkom planu misli prirode smatramo za svoje misli. Kada svesno uđemo u astral možemo lakše da vidimo da misaono ustanovljavanje svega i svačega nije naše, već to priroda samu sebe ustanovljava kroz naše Ja, dok na fizičkom planu, zbog veće inercije, te iste misli prirode smatramo za svoje.)

Dijalozi sa glasnikom mogu biti zanimljivi, pod uslovom da to nije sprdnja nekog neorganskog bića nižih dimenzija. ***Vrlo je važno znati da glasovi ipak najčešće potiču od demona koji pokušavaju da nas opsednu - astral je carstvo demona - ili od audio čipova koji su nam ugrađeni pri nekoj od vanzemaljskih otmica i programiranja kojih nismo ostali svesni.***

Astral je vrlo opasan jer u njemu boravi puno entiteta koji žive od energije koju dobijaju od organskih bića, od kojih je čovek najkompletnije. Sve obmane kojima čovek može biti izložen potiču iz astrala. Zato se u njemu treba što manje zadržavati.

Iako možemo mnogo saznati iz ovakvih dijaloga, to znanje nije ništa veće od znanja koje čovek može sam da ima. U astralu možemo jedino sami sebe zavarati kojekakvim „znanjem” i tada će se naše iluzije kao u ogledalu manifestovati pred nama. Tamo se sve otkriva, svi naši podsvesni energetski naboji (afekti, kompleksi, ubeđenja) imaju svoje objektivno oličenje i mi se suočavamo s njima, tj. sa sobom na krajnje objektivni način - što je i najrizičnije. Astral je ogledalo prirode, nema ničeg zlog u njemu. Pitanje dobra i zla je jedino pitanje konstruktivnog ili destruktivnog ulaganja energije čije posledice se objektivno manifestuju. U astralu se sve objektivno ispoljava, i baš zato smo u njemu najčešće nesvesni, kao u snu. Jer, naučili smo da budemo samo subjektivno svesni u fizičkom iskustvu, u *indriyâni*. Zato psihičku objektivnost postižemo osvešćenjem astralnih iskustava, sna, čime se nadilazi identifikacija sa fizičkim telom.

Mogu se javiti primamljiva obećanja i pozivi od strane neorganskih bića da ih poslušamo i pređemo u njihov svet. To možemo učiniti ako najpre identifikujemo jednog takvog stvora u našoj okolini, a lako ih je prepoznati po tome što su neobični i neprikladni mestu na kome se nalaze. Na primer, neka životinja u sobi ili neki predmet kome nikako nije mesto tu gde se nalazi, ili ne liči ni na šta poznato. Tada uperimo prst u njega ili samo zatražimo glasno da nas prebaci u svet neorganskih bića. Za par trenutaka naći ćemo se tamo i to će biti sasvim drugi svet, različit od dotadašnjeg astralnog okruženja, možda nalik na svemirski brod čiji su zidovi krajnje neobični, živi i svesni našeg prisustva. Možemo se naći i u polutama krajnje neodređenih oblika, takođe živih i svesnih, s izuzetno prijatnim raspoloženjem. To su područja kojima čovek ne pripada i ne sme se zadržavati u njima ma koliko mu prijatno bilo, jer će ostati zarobljen. To je klopka za apsorbovanje naše energije. Svet neorganskih bića je krajnje područje astrala, to je čist astral u kome nema kreacija inspirisanih fizičkim iskustvom (*indriyâni*) i našeg nesvesnog, kao što je slučaj sa snovima i lucidnim snovima. To je svet sasvim nezavisan od zemaljskog.

Energija se skuplja u *indriyâni*, i zato, kada se individualnost nađe na sasvim drugoj strani, u astralu, postoji opasnost njenog gubljenja. Čovek i u astralu mora zadržati koherenciju svoga bivstvovanja koje mu je uobličilo *indriyâni*. Ma koliko upoznao astral, ne sme se dezintegrisati u njemu.⁵⁷ Zato je

⁵⁷ Karlos Kastaneda je u knjizi „Umeće sanjanja” (The Art of dreaming) slikovito izneo da čovekovo energetsko obličje ima izgled velikog jajeta ili lopte, sa tačkom posebnog sjaja (skupna tačka) na leđima u visini ramena, koja odgovara *manasu*, tj. žarištu percepcije. Kada individualnost (*điva*) prenese *manas* (skupnu tačku) u neorgansko područje (*tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*), menja se energetsko obličje čovekovo. Umesto jajeta, ono postaje nalik na zapaljenu lulu. Kraj kamiša je skupna tačka, a ognjište lule je ono što je ostalo od svetlosne lopte. Ako skupna tačka nastavi da se kreće po neorganskom području, dolazi trenutak kada svetlosna lopta postaje tanka svetlosna linija energije. Time se spoznajne sposobnosti proširuju do neopisivih dimenzija, postaju praktično neograničene, ali, paralelno s njima, raste i opasnost da čovek izgubi svoj ljudski lik. To je sve kretanje unutar *prakrti* koje se može završiti apsorpcijom u nju. Čovekov zadatak jeste da upozna *prakrti* koja ga sačinjava, ali i da sačuva svoj lik kako bi postao oličenje duha, *puruše*, koji celu *prakrti* omogućava. Čovek ne treba da zaboravi da je on oličenje transcendentalne svesti koja sve nadilazi jer sve omogućava, i da ne traži utočište u bilo kakvim zbivanjima *prakrti*.

najbolje to područje što manje posećivati i prepustiti ga entitetima koji mu prirodno pripadaju. Bitno je ne uživljavati se u njega. S druge strane boravak u njemu deluje veoma isceljujuće, jer njegova čista energija otapa (reciklira) sva subjektivna psihomentalna iskrivljavanja u čovekovoj energiji. Posle boravka u svetu neorganskih bića, čovek se danima oseća pun energetskog naboja, pročišćen i blažen. Odlasci tamo su podjednako opasni i korisni u velikoj meri - ako nemamo dovoljno kontrole i prisebnosti. Ako nju izgubimo, onda se taj, po mitološkom učenju, „svet bogova” pretvara u totalnu šizofreniju, po psihijatrijskom naučavanju. Samo potpuno integrisana ličnost, *aham-kâra*, može potpuno preći u neorganski svet. Nedovoljno zrela uglavnom doživljava razne međuoblike i prelazna stanja između *indriyâni* i *tanmâtrâ*. Ako bi se ona našla potpuno na drugoj strani, izgubila bi i ono malo integracije koje je stekla u *indriyâni*.

Posle početnog upoznavanja astralnog sveta praktičar će najbolje učiniti ako svoja astralna iskustva svede na jednostavno uzdizanje uvis, što je više moguće. U tome će mu biti od pomoći ako udahne vazduh u astralnom telu (iako tamo nema vazduha), tako će poleteti uvis. Uzdižući se, dospeće do viših astralnih i mentalnih nivoa, nadići će i njih i ući će u područje *tanmâtrâ* (hyperspace). To je područje bezbedno za čoveka jer je tu mnogo bliže sebi samom, a i nedostupno je neorganskim bićima i njihovim manipulacijama. Korisnije je u astralu, kao i u celoj *prakrti*, kretati se vertikalno, nego horizontalno lutati po istom nivou.

Neorgansko područje se deli u različite dimenzije, prema *maha-bhûtâni*, i njegovi stanovnici su sačinjeni od pojedinog elementa koji odgovara datoj dimenziji. To znači da su nepotpuni i jednostrani. Čovek je jedino potpuno biće u prirodi i tu potpunost ne sme da izgubi vezivanjem za nepotpuna bića, ma koliko mu izgledala božanska, utoliko pre što ona, zbog svoje inferiornosti, za to pokazuju interes i prikazuju se kao bogovi. Univerzum je pun neobičnih svetova, lepo je videti neke od njih, ali upoznati ih sve do kraja je nemoguće, s takvom namerom samo bismo se izgubili u objektivaciji - a to je put suprotan čovekovom ostvarenju, na njemu se on gubi u objektima.

Čovek je mikrokosmos i zadatak mu je da spozna sebe kako bi nadišao svoju subjektivnost, i to se ne sme zaboraviti pri suočavanju sa svim spoljašnjim situacijama i objektima, fizičkim i astralnim. On se, zapravo, sa svim ovim i suočava da bi spoznao i nadišao svoju subjektivnost u vertikalnom uzdizanju, a ne izgubio u poistovećenju s objektima koji su uvek u horizontalnom smeru, svejedno da li su na zemlji ili „na nebu”. Cilj je njegova nezavisnost i nju treba da iskušava i jača pri svemu što doživljava u fizičkom i astralnom telu.

Kao i sve drugo u *prakrti*, za čovekovu dušu je i astral iluzija koja postoji da bi se u odnosu na nju iskristalisala svest duše, i to najfinija iluzija od svega u prirodi. Uvežbavajući budnost u astralu, mi jače nego ikad vežbamo nezavisnost od iluzija i snova. A tu, u astralu, ona nam je potrebna više nego igde, jer u tim svetovima takođe postoje vrlo moćni entiteti koji, kao lovci, traže svoju hranu (energiju), i koji mogu biti opasni po život. Treba se jednostavno okrenuti od njih i vratiti natrag. To se uvek može učiniti tako što pamtimo gde smo i ne dozvoljavamo identifikaciju sa tim zbivanjem, ne uzimamo ništa od predmeta i

odeće na sebe, niti se udaljavamo od početnog mesta. Pamteći položaj tela u kome smo zaspali, lako ćemo se vratiti. Inače, ta iskustva se sama prekidaju, jer se pažnja i prisebnost ne mogu dugo održati. Tada se budan san pretvara u običan, nesvestan san, ili se odmah vraćamo u telo.

Druga faza se najbolje osnažuje ako se vežbamo da iz jedne snevane situacije, u kojoj smo se našli, pređemo u drugu u istom snu, zadržavši budnost. Tako vežbamo kontinuitet svesti. Može nam se dogoditi da sanjamo da smo se probudili u svojoj sobi i ustajemo, ne jednom, nego više puta. Da bismo napredovali u više faze, važno je da se klonimo neorganskih bića. Ako se pojave, ne treba se upuštati ni u kakav odnos sa njima, bar ne trajan. Od suštinskog je značaja da čovek u astralu zadrži svoju moć odlučivanja i da ne padne pod ikakav uticaj, ma kako mu božanstven izgledao. Kada se pojave, najbolje je uperiti prst u njih i zatražiti da ih vidimo kao čistu energiju. Tada će se njihov oblik promeniti u svetleću figuru srednje veličine koja zrači energijom, slabijom ili jačom, zavisno od bića s kojim smo suočeni. Ako zasija suviše snažno, bolje je odmah pobeći odatle.

Da bi se druga faza što bolje uvežbala, da se lucidan san ne bi brzo prekinuo, treba znati da se on održava umereno brzim pokretanjem očiju s jednog predmeta na drugi, i stalnim kretanjem. Ako bi fiksirali pogled na nešto i stali, san bi se prekinuo i našli bismo se u fizičkom telu. S druge strane, važno je uvežbati da nas uvek novi predmeti i nove aktivnosti svojim asocijacijama ne odvedu u zaborav sebe i svoje lucidnosti, da zbog novih sadržaja ne izgubimo prisebnost. Ako je izgubimo, to će postati običan san. Pokretanje očiju je važno zato što se ono događa i u fizičkom telu dok je u REM fazi sanjanja. Od svih fizičkih organa, oči i mozak su najfiniji i stoga najbliži energetskom zbivanju, pa najživlje i reaguju na njega; mozak svojim karakterističnim talasnim zračenjem za vreme sna, dok oči reaguju na zbivanja energetskog tela brzim pokretima (reaguje i celo telo s povremenim pokretima u snu, ali oči uvek). Pokreću se brzo jer su energetska zbivanja u astralu vremenski drugačija, brža su nego na inertnom fizičkom planu. Zato, da bismo u astralu ostali svesni, moramo se prilagoditi njegovoj većoj fluidnosti i drugačijoj brzini. U tome nam pomaže pokretanje očiju i lako premeštanje pažnje, uz zadržavanje budnosti i nezavisnosti od svega.

U iskustvima druge faze, u astralu, mi zapravo i ne možemo biti savršeno budni. Kada to bivamo, astral nestaje i vraćamo se u telo. Ali tu ipak zadržavamo svesnost i dovoljnu prisebnost da možemo upoznati astralni svet. Kao što sama reč kaže, to je lucidan san - još uvek san, dakle, iako smo u njemu svesni. Da bismo se održali u astralu, moramo i učestvovati u takvom snu. Zato je naše ponašanje tamo često neobično i nenormalno, detinjasto.

Budni počinjemo da bivamo tek u trećoj fazi, a sasvim ostvarujemo budnost tek u sedmoj. Kao što celo poglavlje kazuje, budnost se osvaja kroz sedam faza, a samo u drugoj se bavimo astralnim svetom. On je najveći izazov probuđenju, i samo onaj ko njime ovlada može krenuti dalje ka istinskoj budnosti.

3) Treća faza će se prirodno nastaviti na dobro uvežbanu drugu. Naime, pri povratku iz budnog sna bićemo često svesni kako astralno telo ulazi u fizičko, kako se kao duh utapamo u fizičko telo. Taj trenutak treba da iskoristimo tako što se nećemo fizički pomerati, i astralno telo ćemo ponovo moći da izvadimo iz fizičkog. Ono je već „naštimovano” da izlazi i treba mu tada samo mali podsticaj dobre volje. Ako se fizičkim telom pomerimo, više tog jutra nećemo moći da izađemo iz njega jer fizički svet će preovladati. Najlakše će biti ako prvo izvadimo ruke. Tada možemo jasno videti fizičke ruke pored tela, ali svoje ruke nećemo osećati u fizičkim rukama, nego iznad ili pored, kao da imamo četiri ruke od kojih pokrećemo i osećamo kao svoje samo astralne, dok fizičke možemo samo da vidimo kao tuđe. Astralne su tada nevidljive, ali poseduju koheziju, svaku dlačicu možemo opipati na njima.⁵⁸ Energetsko telo je tačna kopija fizičkog, ali je nevidljivo dok je pored njega, na fizičkom planu. Tek ulaskom u viši, astralni plan, ono postaje vidljivo kao astralno telo, dok fizičko za njega tada postaje nevidljivo. Energetsko telo je u fizičkom svetu fizičko, u astralnom svetu je astralno, dok je u fizičkom svetu pri projekciji izvan fizičkog tela nevidljivo - a može biti vidljivo kao dvojnik tek u petoj fazi.

Posle izvađenih ruku lako možemo celi izaći sa energetskim telom i ustati pored fizičkog tela. To je treća faza u kojoj sagledavamo po prvi put u životu svoje fizičko telo sasvim objektivno, kakvo jeste - kao nešto što nije naše, ni jedino ni trajno svojstvo. Od tog trenutka postajemo dvostruki, više nikada nećemo biti identifikovani s njim i duhovnost će nam postati jedina sudbina.

U trećoj fazi ključni problem je savladavanje kretanja energetskim telom. Tu više nema astralnih filmova koji nam okupiraju percepciju. Ovde učimo da delujemo čistom voljom - što je osnovna odlika integrisane ličnosti. To znači da moramo prevazići sve dotadašnje navike kretanja koje smo stekli u fizičkom telu pod uticajem gravitacije i snagom mišića. To je kretanje uslovljeno trodimenzionom linearnošću vremenskog toka i njegovom uzročnošću. Energetsko telo se kreće nezavisno od te uzročnosti i vremena, ono se kreće čistom voljom ili namerom. To znači da se nov položaj energetskog tela postiže njegovim direktnim nameravanjem ili direktnim smeštanjem u nameravani položaj, bez starog načina linearnog kretanja ka njemu. Na primer, ustajanje iz horizontalnog u uspravno stanje događa se kao čist izraz volje u par trenutaka. Bićemo sprečeni u tome u onoj meri u kojoj se trudimo da se krećemo na stari način, sa karakterističnim pokretima pri ustajanju, oslanjanjem na ruke i ulaganjem napora.

U ovoj fazi, pri posmatranju fizičkog tela, može se videti spona koja spaja energetsko telo sa fizičkim. Izlazi iz pleksusa solarisa, plavičaste je boje neonskog sjaja, oko pola santimetara u prečniku, ali još par santimetara oko sebe ima nežno srebrnasto zračenje, čija se gustina može osetiti kada se uhvati rukom, kao da je nakostrešeni rep mačke. Ovo svetleće uže lebdi i samo se produžava i skraćuje koliko treba, zajedno sa našom namerom da se približimo ili udaljimo

⁵⁸ Isto ovakvo iskustvo imaju ljudi koji su ostali bez delova tela, tkz. fantomski udovi. Savršeno osećaju da imaju ruku ili nogu koju fizički nemaju. To nije iluzija već dokaz postojanja energetskog tela.

od tela. Ono se vidi samo kada je energetsko telo na nivou vrlo bliskom fizičkom. Inače, nivo dimenzije u kome boravi energetsko telo lako se menja kod početnika, on može odmah preći u astralni svet svoje sobe, i tada neće videti fizičko telo.

Energetsko telo se može i samo malo izdvojiti od fizičkog, tako da neiskusni čovek to i ne primeti. Tada može doći do neprijatnih iskustava, jer dovoljno je i najmanje izdvajanje energetskog tela pa da se fizičko odmah ukoči, ali ne bolno kao kod grča; samo se udrveni. Čovek u svojoj nepažnji tada pokušava da ga pokrene svim silama, ali ne uspeva sve dok ponovo ne uklopi energetsko sa fizičkim telom. Mogu se pri tom javiti strah i panika.

Takođe su mogući i drugi energetski fenomeni, kao što su javljanje svetlosti i zvuka, krčanje ili zujanje u ušima, ili potiljku. Sve su to samo manifestacije nesprenog i delimičnog izlaženja energetskog tela iz fizičke ljuštore. One nestaju kada energetsko telo celo izađe ili kada se potpuno uklopi sa fizičkim telom. Mogući su i drugi neobični problemi kod izlaženja. Ja sam, na primer, dugo imao problem u tome što sam lako mogao da izvadim energetske ruke i noge, ali mnogo teže glavu, kako bih mogao da stanem uspravno kraj fizičkog tela. Mogao bih lako ustati zatvorenih očiju, u mraku. Ako bih ustao tako, žmureći u energetskom telu, ubrzo bih se našao u sasvim drugačijem astralu izvan svoje sobe. Sve bi se, dakle, vratilo u drugu fazu. Ali, ako bih otvorio oči, našao bih se ili u fizičkom telu ili podeljen na dva mesta istovremeno: savršeno bih jasno osećao kako stojim uspravno u sobi i opipavam stvari u njoj, dok bi iz ležećeg položaja gledao u plafon otvorenim fizičkim očima. Ovo sam razrešio otkrićem da je disanje ključno za kretanje energetskim telom. Sa udahom ono se lako podiže iz ležećeg položaja u uspravni. Disanje je čisto energetski fenomen i zato ga možemo koristiti za kretanje energetskog tela u početnim fazama. Inače, za kretanje energetskim telom potrebna je volja koja se razvija održanjem u drugoj fazi, u astralu, kontrolom i menjanjem situacija po svojoj volji. Volja je nužna i stoga što fizičko telo kao magnet privlači energetsko. Ta privlačna sila nije snažna, ali ipak savladava neiskusnog početnika.

Treća faza se može vežbati i u toku dana, izvan procesa spavanja. Ako smo pri povratku iz budnog sna u telo dobro upamtili kako se energetsko telo uklapa u fizičko, a zatim kako se izvlači iz njega, tada možemo sedeći udobno zavaljeni u fotelji sasvim opušteni da zadremamo i uživimo se u odabranu imaginaciju, na taj način, zahvaljujući uvežbanoj prvoj fazi, dremež iskoristimo da svojim energetskim telom svesno izađemo iz fizičkog. Za uspeh u tome presudno je uverenje da je to moguće, da je naša duša nezavisna od fizičkog tela, a ono se stiće iskustvom iz budnog sna, povratkom iz njega u telo, i ponovnim izlaženjem. Ovakav način vežbanja treba da nam postane stalna praksa, kako bi mogli da napredujemo u ostalim fazama.

Vežbanje kretanja energetskim telom je najvažniji proces u integraciji *aham-kâre*. On označava aktuelizaciju delatnog područja *indriyâni* (*karmendrye*) u *linga-šarira*, kompletiranje energetskog tela učešćem kompletnog subjekta u neorganskom području i delovanjem na njemu. Sve dotle prisustvo subjekta na astralu bilo je nepotpuno, uglavnom se odnosilo na percepciju (*buddhindrye*). Kada se proširi na delatne organe, *karmendrye*, onda postaje potpuno. Zato je

područje *indriyâni* podjeljeno na dva dela, na ograne percepcije (*buddhindrye*) i delanja (*karmendrye*). Da bi smo na astralu ovladali i sa percepcijom i sa delovanjem potrebna nam je praksa, to obično ne uspeva odmah.

Možemo se kretati energetski po fizičkom svetu izvan fizičkog tela i bez celog energetskog tela, samo kao pogled koji se kreće, tj. samo sa astralnim prototipovima organa percepcije (Remote viewing, RV). To može biti zabavno kao voajerizam, ili kao špijunaža, ali je beskorisno za usavršavanje ostalih faza buđenja. Kada energetsko telo postane potpuno funkcionalno, i sa perceptivnim i sa delatnim organima, onda nestaju uticaji neorganskih bića, ako se i pojave to će biti samo sa višeg nivoa, radi neke važne pouke, mada je ovo, u principu, faza kada čovek po prvi put u životu uči sam, neposredno, jer je po prvi put delatan po svojoj volji.

Usavršavanje kretanja energetskim telom jeste zapravo kristalizacija lične volje. Samo dovoljno snažna ličnost može da se kreće energetskim telom. Uvek do tada čovek se kretao rukovođen uticajima spoljne prirode, sada prvi put uči da se kreće slobodno, po svojoj volji. To nikada ne može naučiti ako se oslanja na bilo kakve spoljašnje činioce - pa ni droge. Pomoću njih može imati astralna iskustva, ali nikada neće naučiti da bude aktivan činilac u tim iskustvima, a još manje će mu pomoći da sazri u nezavisnu ličnost. Nužno će postati žrtva psihodeličnog cirkusa astralnih prikazanja koja, ma koliko čudesna bila, uvek su zaludna. To je samo druga faza.

Jedna od glavnih teškoća koju treba savladati u trećoj fazi je ta što je energetsko telo, kako mu samo ime kazuje, puno energije. Zato prva iskustva kretanja s njim nalikuju na razdraganu igru zdravog deteta koje dugo nije pušteno, sve mu privlači pažnju, a samo kretanje je, zapravo, toliko lako da ga je teško kontrolisati po volji. Sama energija jeste kretanje, pa je stoga glavna teškoća treće faze u njenom upravljanju, u postizanju prave brzine, lakoće i fluidnosti, u postizanju neposrednosti i jednostavnosti, u svesnosti.

4) Četvrta faza se sastoji u proširivanju mogućnosti kretanja energetskim telom. U trećoj se to činilo samo pri izlaženju iz fizičkog tela, njegovim posmatranjem i kretanjem u njegovoj blizini. U četvrtoj treba bolje ispitati energetska svojstva stvari i događaja koje vidimo oko sebe i što više uvežbavati kretanje. Ovde se vežba odlazak na druga mesta koja fizički postoje, pamćenje pojedinih detalja, i zatim, po povratku u fizičko telo, moramo otići tamo i proveriti da li je sve isto, da li je naše opažanje u energetskom telu bilo verodostojno ili smo odlutali u astralne nivoe. Pri takvom kretanju energetsko telo je fizički nevidljivo za druge ljude i za nas, iako sami dobro osećamo da imamo isti oblik svoga tela. Sa ovakvim energetskim telom mogući su neki uticaji na ljude i na fizičke predmete, na primer, njihovo pomeranje, ali uz potpuno angažovanje volje. Šamanska tradicija dobro poznaje ovu fazu kada je koristi za uticaje na daljinu, otkrivanje skrivenih stvari, a naročito za opsedanje drugih bića.

Vrlo je važno ovde napomenuti da se fizičko telo mora čuvati pri projekciji energetskog. Dok je napušteno, u njega može ući neki drugi energetski entitet. Ovo šamani znaju, pa prethodno sprovode zaštitne rituale, drže u tajnosti mesto

gde izvode projekciju ili je ne rade sami, kao tibetanske lame koje to rade uz prisustvo učitelja ili drugog lame koji čuva telo. Pored ove opasnosti, postoji i druga. Kada bi neko drugi dodirnuo fizičko telo za vreme dok je energetsko projektovano iz njega, to bi moglo biti opasno. To se događa zato što energetsko odnosi sa sobom većinu životne energije (recimo 90%), dok fizičkom telu ostaje samo neophodan minimum (10%) za održavanje vitalnih funkcija. Zato je ono ukočeno i udrvenjeno jer nema snage da se pokreće, blede i neprimetnog disanja. Kada je u takvom stanju, sa veoma malo energije, telo je veoma otvoreno za privlačenje energije koja mu nedostaje. Ako ga dotakne neko ko u sebi ima svu energiju, može doći do neželjenog preliivanja energije u telo. Zajedno sa energijom uvek idu i karmičke informacije i uticaji. To može biti štetno i nepotrebno. Zato je potrebno održavati energetsku higijenu za vreme vantelesnih iskustava. Ovo se ne odnosi na lucidne snove, već samo na treću, četvrtu i petu fazu.

5) Petom fazom se povećava moć delanja energetskim telom, tako da se ono pojavljuje na drugom mestu i može se fizički videti. Svedoci mogu potvrditi njegovo prisustvo. U ovoj fazi se mogu vršiti još veći uticaji na fizičke predmete. Šamanska tradicija dobro poznaje i ovu fazu, koristeći je na pozitivan i negativan način. Po predanjima čarobnjaci (Benandanti) i vešci (Stregoni) pojavljuju se na drugim mestima često i u nekom drugom obliku, kao mačka, gavran, vuk ... (tačnije, opsedaju tela tih životinja i koriste ih), ili odlaze na „drugi svet” da se bore međusobno - Benandanti za zaštitu ljudi i njihovog rada, a Stregoni za zlo.

Važno je znati da se do pete faze može doći i na negativan način, dakle, bez viših duhovnih interesa. Ova sposobnost može biti i urođena, naročito kod ljudi koji su rođeni sa košuljicom. Mogu je dostići i crni magičari i vešci, koristeći je za svoje zle uticaje i krađu energije. Ali, ništa više od toga ne mogu postići. Dve poslednje faze, koje jedino vode u slobodu, ostaju im nedostupne. Moć koju oni pokazuju i nameću drugima kršeći njihovu slobodnu volju, postaje sila koja ih porobljava. Tako je to u holografskom univerzumu.

6) Šesta faza je sposobnost potpunog otelotvorenja iz energetskog tela na drugom mestu, pri čemu fizičko telo nestaje sa polaznog mesta. To je teleportacija ili potpuno fizičko prebacivanje s jednog mesta na drugo, u trenutku. Ovo je vrhunac veštine kretanja i spoznaje, koja je rasla u prethodnim fazama, spoznaje da je celokupno postojanje energija koja se trenutno ispoljava iz prostora, koja svoj ishod ili svrhu dobija kroz oličenje u čovekovoј ličnosti i slobodnoj volji. Ovde je čovek potpuno ovladao energetskim telom i svojom voljom u trajnoj budnosti ili transcendentalnoj svesti, svesti jedinstva. Tada je celokupno postojanje univerzuma naše telo i možemo ga uobličiti iz sveprisutne *akaše* bilo gde. Sama energija (život) naš je identitet i prenošenje informacije za njeno zgrušavanje i uobličenje u fizički izraz samo je pitanje naše volje i svesne odluke.

Mi smo se fizički rodili samo zato jer nismo znali i umeli ovo da uradimo za života, svesno i svojom voljom. Kada ovo možemo da uradimo, svest naše duše je

toliko moćna da tada prestaje potreba za rađanjem u fizičko telo. Ona može da se fizički manifestuje kako želi, bez mrcvarenja sa rađanjem i odrastanjem.

Energetskim telom smo u petoj fazi ovladali u toj meri energetskim aspektom bivstvovanja, da je svaki uticaj inertnog fizičkog tela prevladan. Ovde ličnost odlučuje o fizičkoj manifestaciji bivanja, a ne obrnuto, kao kod neprosvećenih ljudi. Oni o njoj odlučuju u vrlo maloj meri služeći se tehnikom i naukom. Zato, koliko čovek više odbija svoju autentičnost i preuzimanje odgovornosti za nju, akumulacijom energije kroz pozitivno kultivisanje ovde opisanih faza, toliko se više mora služiti spoljašnjim tehničkim sredstvima za modifikaciju zbivanja. Po svemu što je ovde izneto, jasno je da čoveku nema spasenja pomoću tehnologije - ali ni religije, koja takođe naglasak stavlja na spoljni uticaj i autoritet. Lična samospoznaja jedini je spas.

Šesta faza je potpuna afirmacija činjenice da prostor (*akaša*) oblikuje biće iz trena u tren, prema talasnom modelu kvantne fluktuacije. Ta se činjenica nigde i nikako drugačije ne može afirmisati nego kroz čovekovo lično iskustvo na ovde opisan način. Ovakva stvarnost bivstvovanja nadilazi uzročnost i linearno kretanje. To nadilaženje je počelo da se uvežbava u trećoj fazi, kada se učilo akauzalno kretanje voljom, a u šestoj je dostiglo svoj vrhunac i potpunu zrelost. Čovek ovde u toj meri učestvuje u stvaralačkom procesu oblikovanja bića iz *akaše*, da s pravom može reći: „Ja sam tvorac” - *aham-kâra*. Može, jer je savršeno zrela ličnost, zrela tako što je jedno sa stvaralačkim procesom kakav uistinu postoji i dominira celom prirodom. Stoga se njegovo 'Ja' odnosi na kosmički princip stvaranja, a ne na egoizam. Pored teleportacije, može uticati na preobražaj svih elemenata i njihovu (de)materijalizaciju.⁵⁹ Ovde se postiže vrhunac moći čovekovog delanja na zemlji. Niko nema slobodnu volju dok ne dođe do ove faze. Privid slobodnog kretanja, koji prosečan čovek ima dok je uslovljen fizičkim telom, samo je bleđa senka slobode koju ima ovako zrela ličnost. Za nju je obrnuto: fizičko telo je zapravo senka koja prati njenu volju i svest.

Smisao celog procesa, ovde opisanog kroz sedam faza, jeste da energetsko telo - telo svesti - postane nadmoćno nad fizičkim. Tako se aktuelizuje i afirmiše aham-kâra. Samo tako se afirmiše i aktuelizuje svest duše na ovom svetu, a s njom i prisustvo Božanskog. U tome je i sudbina čovečanstva.

7) U sedmoj i poslednjoj fazi energetsko svojstvo bivstvovanja postalo je tako zrelo u čoveku, da za njega nestaju oblici i predmeti kroz koje se energija manifestuje, i ostaje jedino njena suština, *akaša* koja je svesna. Za njega su oblik (biće), energija i svest jedno. U ovoj fazi *aham-kâra* se trajno povezuje sa *mahat-buddhi*, a ona je otvorena za čistu neuslovljenost (*puruša*). Čovek koji je dovede dospeo, čija je svest (*buddhi*) u aktuelnom i delotvornom jedinstvu sa suštinom bića (*akaša*), nema više gde da se otelotvori niti šta da radi u *prakrti*. Preostaje mu jedino da vaskrsne iz nje u svetlosti čiste svesti o neuslovljenosti svoje duše.

⁵⁹ Ovo se podrazumeva zato što ovladavanje astralnim područjem i područjem *tanmâtrâ* u svim dimenzijama (*maha-bhûtâni*) pretpostavlja i vladanje elementima fizičkog sveta koji su datim dimenzijama predstavljeni. Niko ne može da osvaja više dimenzije ako ostaje nemoćan i nesposoban na fizičkom planu.

On vidi da sva dela čini *prakrti*, a da je njegova duša iskonski slobodna i nezavisna, upravo zato što njena svest omogućava celu *prakrti* i svu njenu delotvornost.

On gleda celu *prakrti* i jasno vidi da su sva njena pojedinačna oblikovanja ništavna sama po sebi; spoznajući celinu vidi da u njoj nema vremena i da sve u njoj nastaje simultano. Vidi samo celinu jer je i sam postao celovit - *aham-kâra* - i njegova svest više nije subjektivna već potpuno objektivna, transcendentalna svest jedinstva. Vidi da se u celoj *prakrti* nije događalo ništa drugo nego dozrevanje uslova za njegovo probuđenje i nezavisnost. Svi mogući oblici postojanja samo su kroz razna iskušavanja izazivali budnost, svaki je čin samo posrednik za samospoznaju onoga koji čini.

Budnost (*buddhi*) onoga koji čini (*aham-kâra*) je ishod svekolikog bivstvovanja - takođe ishod pojavnog zbivanja je *akaša*, a njena neposredna manifestacija je svetlost. Zato se za probuđenog kaže da je prosvetljen, on svoju svest u toj meri prožima sa bićem, da se ono *sámo* pretvara u svetlost. To je jedina manifestacija sedme faze. Posmatrač može samo videti da se takav čovek jednoga dana pretvara u svetlosni oblik, kao da se jedna zvezda rodila.

Sedma faza je vaskrsenje, a to nije ništa drugo do budnost koja nije samo mentalna, već je obuhvatila i ponela sa sobom u nezavisnost celo biće, transformišući ga i pročišćavajući u eteričnu suštinu, u svoje izvorno stanje, koje se, spolja posmatrano, nazire kao čudna svetlost koja nije s ovoga sveta, i koja nema uzroka. Ta svetlost je sloboda koja omogućava svemu da bude. Nju ne vide samo nesvesni, vaskrsli je nestao samo za njihove uspavane oči, nestao je iz njihovih snova i postao je stvarnost. Nestao je iz njihovog vidokruga zato što je počeo istinski da postoji. Samo oni koji žive u mraku nesvesnosti bića ne vide svetlost stvarnosti i vaskrslog koji je uvek tu, u samom središtu života, jer je postao *sáma* stvarnost i nije više posebno biće koje stvarnost iskušava.

Govoreći jezikom *sânkhya*, ovde je samo nestala iluzija vremena u kome je *puruša* bio identifikovan sa *prakrti*; budnost je spoznaja da *puruša* nikada nije ni bio uslovljen sa *prakrti*, i ta budnost nije samo mentalna već obuhvata celo biće i celo postojanje; **čovekova budnost je u ovoj fazi identična samom postojanju.**

U ovoj fazi čovek postaje jedno s večnom stvarnošću jer je dovoljno budan da vidi kako nema ničeg drugog što bi mogao biti, da je sve drugo iluzija. Čovek se, povećavajući percepciju i delovanje svog ličnog postojanja kroz opisane faze buđenja, zapravo usklađivao sa pravom prirodom zbivanja uopšte, sa stvarnošću. Ako neuslovljena svest omogućava postojanje, onda je i postojanje samo po sebi neuslovljeno i u suštini slobodno. Postižući sopstvenu slobodu, čovek dolazi do ovakve suštine postojanja.

Kada nauči da se teleportira onda konačno spozna da je stvarnost trenutna, da svest i namera sa kojom se sve trenutno stvara i događa jesu njegova lična svest i namera, da ništa nije objektivno odvojeno i da je sve u suštini jedno. I da je to jedno njegova suština.

Takva spoznaja svoje suštine jeste ostvarenje sedme faze.

Najzrelije ispoljavanje sedme faze je nedelanje, ili neremećenje onoga što jeste. Umesto spektakularnog vaskrsenja u svetlosti, ostajanje u biću kakvo jeste izraz je najviše spoznaje bivstvovanja - spoznaje da naša suština nikada i nije bila uslovljena pa nema od čega da se oslobađa, tj. vaskrsava. Čovek se ni od čega ne oslobađa, već se samo budi za ono što njegova suština uvek jeste. Nesvesnost je jedina sputanost. Probuđenje je jedino vaskrsenje.

Na ovde opisan način, kroz sedam faza, čovek postiže probuđenje, odnosno afirmiše kategoriju *aham-kâra* kako bi time aktuelizovao najvišu kategoriju prirode, *mahat-buddhi*, ishod i krajnje ostvarenje postojanja.

(Postoje i drugi metodi za osvajanje astralnog, tj. energetskog tela. Prve četiri faze sam ovde opisao prema svom ličnom iskustvu, jer nisam mogao da opisujem metode koje nisam iskusio. Nezavisno od metoda, ovde su izneti univerzalni principi koji ukazuju na suštinu takvih iskustava.)

Ove faze su podudarne sa „sedam kapija sanjanja” u opusu Karlosa Kastanede (mada je i on opisao samo četiri), a takođe su analogne stepenima posvećenja gnostičara, kroz ovladavanje snovima. Oni su verovatno bili inspirisani Isusovim rečima iz Jevanđelja po Tomi (22): „Kada od dva napravite jedno i kada učinite da unutrašnje bude kao spoljašnje, a spoljašnje kao unutrašnje, i gore kao dole, i kada muško i žensko spojite u jedno, tako da muško ne bude muško i žensko ne bude žensko (opis transcendentalne svesti), kada stvorite oči umesto oka, i ruku umesto ruke, i stopalo umesto stopala i (ceo astralni) lik umesto (fizičkog) lika (opis aktuelizacije energetskog tela), tada ćete ući u Carstvo Nebesko.” Uostalom, zar bi put vaskrsenja mogao biti drugačiji od ovde opisanog puta probuđenja?

Svih sedam faza su proces u kome se najpre biće transformisalo u svoju energetsku suštinu (astralno telo), a zatim se energija dalje kristalisala u svoju suštinu kao čista svetlost, koja je ujedno i čista svest. Takav je put ubrzanja bivstvovanja ka svojoj suštini. Tačnije rečeno, ono samo se ne ubrzava, jer je uvek takvo kakvo je, ubrzava se samo čovekovo lično učešće u bivstvovanju kakvo ono samo jeste, **čovekovo usaglašavanje sa stvarnošću**. To je ono što svih sedam faza opisuje: progresivnu afirmaciju ličnog učešća u istinskom zbivanju, u stvarnosti.

Čovekovo bivstvo (duša) je multidimenzionalno, ono je izvor svih dimenzija, **mi već postojimo u svim tim dimenzijama i u svim opisanim fazama**. To su naša alternativna i paralelna postojanja. Stoga ovde opisano 'osvajanje' viših dimenzija kroz sedam faza nije njihovo postepeno osvajanje već samo buđenje svesti o sebi, svojoj transcendentalnoj duši koja, kada je ovde u telu osvešćena, prestaje da biva transcendentalna i 'onostrana', i postaje aktuelna božanska svest na delu ovde i sada. Kroz opisane faze buđenja sve više dimenzije našeg postojanja sjedinjuju se i ostvaruju u svome ishodu, ovde i sada. **Kada se budimo mi spajamo sve svoje paralelne stvarnosti i mogućnosti i jedno postojanje**. Sve alternativne realnosti samo su pomoć u buđenju.

Opisani način osvešćenja kroz sedam faza jedini je način da čovek nadiđe fizički orijentisan um (ego) koji ga prividno odvaja od celine, od božanskog Apsoluta, koji je u suštini on sam, jedini način da se poveže sa svim svojim

mogućim postojanjima koja se simultano događaju, drugim rečima, da se poveže i sjedini sa svojom božanskom dušom koja je istinski Tvorac svega.

Napredovanje kroz svih sedam faza biće omogućeno sve većom akumulacijom energije. Već smo videli kako se energija gubi i akumulira, a sada možemo naglasiti da akumulacija energije nije ništa drugo do osvešćenje bića, jer biće je energija, a ishod oba ova aspekta je svest. Dakle, osvešćenjem bića kakvo jeste samo po sebi, akumuliramo svu njegovu energiju. Svest ili pažnja je usmerivač naše energije. Biće već poseduje svu energiju koja mu je potrebna, stoga aktuelizacija celokupne energije jeste upravo osvešćenje bića. To se postiže kada meditacijom pomerimo težište svesti sa uma i opisa sveta - sa mentalne projekcije postojanja - na samo biće ili postojanje. Takođe, sve dimenzije i mogućnosti bivstvovanja, pa i ovde opisane faze kretanja energetskim telom, već su prisutne u biću ovde i sada, naše biće je od njih sačinjeno, tako da njihovo ostvarenje opet nije ništa drugo do njihova aktuelizacija putem osvešćenja bića, postojanost pažnje u sopstvenom izvoru. Sve se, dakle, svodi na buđenje ili vraćanje sebi.

Energija potrebna za rast i sazrevanje astralnog (energetskog) tela ne stvara se spontano. Fizički um je programiran da koristi samo energiju koja je dovoljna za organsku reprodukciju. Za viša tela čovek mora da uloži dodatni napor. Zahvaljujući učenju Gurđijeva sada nam je poznato da se energija akumulira u tri faze, ili 'šoka'. Prvi je obezbedila priroda kroz *disanje*. Druga dva čovek mora sam da odradi. Drugi dodatni 'šok' kojim se akumulira dodatna energija je *osvešćenje utisaka*. To je praksa *vipassana* meditacije u budizmu. Princip je u tome da utisci, koji su opšta cirkulacija životne energije, stalno prolaze kroz nas. Ako ih nismo svesni onda prolaze neiskorišćeni. Ako ih ostanemo svesni (osvešćenjem tela, osećaja i disanja - o tome videti u mojoj knjizi o meditaciji) tada ih udvostručujemo. Energetska snaga utisaka tada ne prolazi kroz nas kao kroz šupljinu, nego nailazi na subjekta koji ih je svestan. ***Svestan subjekt deluje kao brana toku utisaka i tako im povećava energetski učinak.*** Slikovito možemo reći da je biće kao cev kroz koju prolaze utisci, a svest o sebi postaje čep na jednom kraju cevi koji sprečava da utisci isteknu, cev postaje sud koji skuplja energiju utisaka. Treći svesni 'šok' ovako uvećanu energiju transformiše na viši ontološki status putem *neizražavanja negativnih osećanja*, a to nije ništa drugo do prestanak identifikacije, tj. zavisnosti od objekata, odnosno čista svesnost. I to je posledica meditacije. Time se energija dovodi u svoje najfinije stanje - u samu svest (*buddhi*). Ona je u *prakrti* analogna *akaši*, koja ima najvišu moć stvaranja, njenim uobličavanjem sve i nastaje.

Tako su povezani povećanje svesnosti, uvećanje energije, jačanje energetskog tela i uvećavanje moći delanja.

Sve se svodi na svest i energiju. Čovekovo telo je dizajnirano tako da svih ovih sedam faza može automatski da ostvari ako ima svoj puni potencijal, ako koristi 100% svesti i energije. Čovek je nemoćan samo zato jer koristi mali deo svoga potencijala, jer svoju energiju troši na nevažne i pogrešne stvari koje nisu u njegovom interesu. Da bi celokupno postojanje spoznao kao energetsku pojavu i svest, čovek mora u svom telu da osvesti i sačuva svu svoju energiju (u svih sedam čakri, posebno seksualnu, pomoću principa tantrizma).

To je zato jer je čovek mikrokosmos. Sve se rešava prvo u njemu. Nijedan egzistencijalni problem čovekov se ne rešava spolja. Sve je ovo oduvek bilo tako jednostavno.

Da bismo razumeli zašto je to tako možda će nam pomoći razumevanje najviše kategorije *prakrti, mahat-buddhi* u kojoj se stiču sve ostale kategorije.

MAHAT - BUDDHI

Najviša kategorija *prakrti - mahat-buddhi* - njen je ishod. Iz ove kategorije sve izvire i u nju sve uvire. Ona je modus bivstvovanja koji je najbliži duši, *puruši*, čistoj neuslovljenosti koja sve omogućava. Sa *mahat-buddhi prakrti* dodiruje *purušu* i uvire u njega. To je vrh njenog piramidalnog ustrojstva i stoga je njegova odlika nestajanje ili utrnuće (*nirvana*). Vrh je uvek dovršavanje i ukidanje, u tome je njegov smisao, on postoji na način ne-postojanja. U njegovom dovršavanju se zato spajaju vidljivo i nevidljivo, oblik i njegov ishod u smislu. Nigde tako jasno vidljivi oblik bivanja ne ustupa mesto nevidljivom smislu kao ovde, na vrhu piramide *prakrti*. S ove tačke sve uvire u svoj ishod, sjedinjuje se s slobodom koja ga omogućava u toj meri da svi oblici nestaju kao oblici, a jedino smisao čiste slobode ostaje kao ishod svakog oblika.

Zato se u klasičnim tekstovima kaže da se *prakrti*, kada je potpuno spoznata od svedoka, *puruše*, povlači kao plesačica koja je pokazala svoj ples i nestaje zauvek.

Kako onda razumeti svest i postojanje u *mahat-buddhi*?

Smisao ocelovljenja čovekove ličnosti (*aham-kâra*) je da nestane kao individua; kada potpuno sazri, ličnost prestaje da biva nešto individualno i lično, i postaje oličenje duše koja sve daje, oličenje božanskog. U takvom nestanku rađa se čovekova budnost.

Kao kada vajar najpre napravi željeni oblik statue u glini, pa na njoj načini kalup od gipsa sa kojim će tek izliti gotovo delo u bronzi, tako je i celokupan individualan život čovekov tek oblikovanje gline u kalup; njegov smisao je da postigne sav svoj volumen i bude dovršen u savršeno integriranoj ličnosti, i odbačen nakon što ličnost posluži kao kalup u koji će se izliti prisustvo božanske svesti koja sve omogućava.

Najsavršeniji izraz ili najkonkretnije egzistencijalno oličenje božanske svesti moguće je tek u čoveku. Svi drugi oblici života samo su priprema uslova da se to dogodi. Zato je čoveku tako teško - zbog značaja koji ima. Da bi čovek podneo prisustvo božanskog mora da bude savršeno integrisan kao ličnost, kroz svest „Ja jesam”.

Božansko je Apsolut. Ličnost je njegov svesni subjekt. Apsolut spoznaje sebe kroz potpuno dozrelog i kristalisanog svesnog subjekta. U tom trenutku spoznaje sva individualnost svesnog subjekta nestaje i opet postaje sam Apsolut. To je sve što se događa.

Ne postaje čovek božansko, već čovek, kada postane savršen, nestaje, i tada kroz njega božansko postaje ono koje jeste. Ono to uvek i jeste, ali se kroz čoveka aktuelizovalo na ovom svetu primereno životu. Božansko postaje čovek. Čovekovo biće je samo bilo sredstvo da božansko dobije individualno oličenje, da ne bude slepa apstraktna sila već da kroz čoveka može da voli, radi i govori.

Stoga, ne događa se potpuni nestanak same individualnosti već samo nestanak iluzije njene odvojenosti od božanske celine, a to znači da se samo događa aktuelizacija svesti o sveprisutnosti božanske celine.

Svaka individualnost obogaćuje izražajne mogućnosti božanskog; božansko se saželo u individualan izraz zbog konkretnog iskustva svesti o sebi; svaka svest o sebi je individualna svest o božanskom. Potpuna svest o sebi samo nadilazi privid odvojenosti individue i otkriva sveprisutnu božansku celinu u kojoj sva individualna iskustva i dalje postoje kao bogatstvo njenog izraza.

Ishod čovekovog postojanja je nestanak njega samoga kako bi time oslobodio ono što sve omogućava, pa i njega samoga. Utrnućem sebe samoga čovek se budi za ono što sve omogućava, za božansku svest. I tada se ona ispoljava kroz njega samoga. Sva njegova individualnost, celo njegovo biće i životno iskustvo služilo je jedino tome da se konkretizuje mesto gde će se budnost dogoditi, i da se ta budnost (*mahat-buddhi*), božanska svest, konkretno i delotvorno ispolji kao ličnost (*aham-kâra*). Ona se ispoljava i izvan toga, ali bezlično, kao pûko postojanje, kao sva druga bića i pojave.

Budnost (*mahat-buddhi*) je sloboda od identifikacije sa oblikom zbivanja (*prakrti*), to je ona ista sloboda koja omogućava svako zbivanje. Samo celovita ličnost, koja je potpuno preuzela odgovornost za život i upoznala ga kakav jeste u biološkom, psihološkom i društvenom aspektu, može da bude budna i tako da prevaziđe pojavni svet.

Kako ličnost dozreva do celovitosti videli smo u poglavlju *Aham-kâra*, gde se od početnog izdvajanja od identifikacije sa fizičkim telom dolazi do teleportacije, dakle do potpunog uvida da postojanje nije supstancijalno (materijalno) nego eterično i trenutačno, da je sve samo *akaša*, svesna energija.

To znači da ubeđenje o supstancijalnosti čoveka uspavljuje, dok ga razuveravanje od toga budi. Ništa drugo. Biće nikada i nije bilo supstancijalno pa je takvo viđenje iluzorno i nesvesnost nije ništa drugo do afirmacija ove iluzije, stanje sna. Zato, kada se čovek budi, čvrsti oblici kao stvari po sebi nestaju i postaju *akaša*, svesna energija bivanja. Za probuđenog (*mahat-buddhi*) sav pojavni svet (*prakrti*) postaje energija koja je svesna sebe, i svaki pokret bića-u-svetu pokazuje mu da je to pokret svesti, svestan pokret, kao što i svaki oblik u svetu jeste svestan svoje uobličivosti. Zbivanja svih oblika predmetnog sveta njega oblikuju za probuđenje, tako da on ne doživljava budnost kao „ja sam budan”, on sebe više ne doživljava, **nego njegovo biće i sam svet postaju čista, bezvremena budnost**, a on je tu samo njen nemi i nezavisni svedok (*sakšin*). Zato je budnost beznaporna opuštenost i prisustvo u čistom postojanju. **Postojanje (*prakrti*) je budnost (*mahat-buddhi*) onda kada smo prisutni u postojanju.** Odsustvo iz postojanja je nesvesnost - kada zamišljamo da je postojanje nešto drugo od onoga što ono jeste.

Svi napori za autentičnim doživljajem sveta ostaju u *aham-kâri*, tu se slivaju napori cele prirode, ali ovde više nisu potrebni napori jer je težnja ostvarena. Budnost (*mahat-buddhi*) je nadlična, ona je opuštenost od svega u istoj meri u kojoj je i prihvatanje svega. Opušten je i budan samo onaj koji na autentičan način sve prihvata onako kako jeste.

Mahat-buddhi možemo posmatrati sa kosmičkog i mikrokosmičkog stanovišta. *Mahat* ('veliki') je makrokosmički, a *buddhi* ('budnost') mikrokosmički aspekt ove kategorije *prakrti*.

Kosmičko nas upućuje na to da je *mahat-buddhi* singularnost univerzuma, njegovo jedinstvo ili univerzalno, kvantno Polje po modelu holograma u kome je svaki deo celina u malom i gde mnoštvo entiteta, koji se inflatorno šire iz *aham-kâre*, ima samo prividnu samostalnost. Eksperimentalno potvrđen i teorijski nužan, singularizam univerzuma je stožer fizike. Kada bi fizičari njime ovladali, mogli bi da vladaju prirodom, jer bi tada imali jedinstvenu i celovitu teoriju, 'veliku jednačinu' koja objedinjuje sve fizičke zakone, od najmanjih (kvantnih) do najvećih (gravitacija). Za razliku od današnje nauke koja ima različite predstave o singularizmu, *sânkhya* ne samo da govori o singularizmu univerzuma (u najvišoj kategoriji, *mahat*), nego kroz svoje kategorije opisuje kako se on ispoljava kao kosmos i deluje kao život, a iznad svega govori kako singularnost univerzuma svoje direktno otkrivenje (grč. *Apokalypsis*) i ishod postiže jedino u čovekovoј Sopstvenosti, duši, njegovoj budnosti (*buddhi*). Nikako drugačije. Ona se ne može spolja zadobiti. Singularnost ima isključivo egzistencijalan karakter. Čovek je 'velika jednačina', njegova ličnost je živo i jedino moguće objedinjenje mikro i makrokosmosa. ***Ako jedino u čovekovoј ličnosti dolazi do spoznaje prirodnih zakona mikro i makrokosmosa, to znači da se oni jedino u ličnosti objedinjuju.***

Samo probuđen čovek može prepoznati holističko jedinstvo prirode. Naučnici koji nemaju holistički pristup postojanju deluju sa mnogo nižeg nivoa i zato nesavršeno, sa vrlo malom razlikom između dobrih i rđavih učinaka. Dok su drevno znanje i alhemija imali sveobuhvatni, holistički pristup postojanju, savremena nauka je, moglo bi se uopšteno reći, sve do početka dvadesetog veka delovala samo u okvirima *indriyâni*, empirijskim svetom. Sa teorijom relativiteta i kvantnom fizikom otkrila je više dimenzije elemenata i *tanmâtrâ*, a s pojavom C. G. Junga i transpersonalne psihologije počinje da se naslućuje područje *aham-kâra*, dok je *buddhi* ostalo sačuvano u budizmu, ali još uvek u mraku nekih postmodernih paradigmi 'nove nauke' koja pokušava da spoji drevno znanje sa savremenim. To je tako zato što apsolutnu budnost prosečan čovek nema niti je može imati kao društveno prihvaćenu i overenu. Budnost je nezavisnost od pojavnog sveta i od društva nesvesnih ljudi. Probuđeni ne može da živi u tuđim snovima. Oni koji spavaju žive uslovljeni kolektivizmom i probuđenog mogu jedino doživeti kao otpadnika (ili ga uopšte ne videti jer spavaju - u tome je šansa probuđenog da ga ne razapnu na krst). Zapravo, probuđeni ima svu svest duše i on savršeno razume one koji spavaju tako da nikada ne dolazi u sukob sa njima, samo im pomaže kada je potrebno i oni to spontano osećaju i cene. Iako njihov um spava, njihove duše su uvek budne i one vide dušu probuđenog.

Kako ličnost dozreva za probuđenje, opisano je u poglavlju *Aham-kâra*. Da li je ijedan naučnik spreman za to? Bio bi proglašen za šizofreničara ili, u najboljem slučaju, za šamana. U svakom slučaju izgubio bi akademski status koji mu je mnogo draži od budnosti.

Nigde nije kosmički aspekt jedne kategorije *prakrti* tako blizak svom mikrokosmičkom izrazu kao u ovom slučaju. Oni su, zapravo, u jedinstvu.

Mahat-buddhi kao jedinstvo univerzuma i kosmičke inteligencije koja upravlja celokupnim životom prirode, direktno se ispoljava kroz probuđenog subjekta, a indirektno kroz mnoštvo inflatorno rasutih oblika kosmičkog zbivanja, koje opažamo kao organski i neorganski svet.

Zbog jedinstva makro i mikrokosmičkog ispoljavanja, subjekt može da ustanovljava svet jer svet oblikuje subjekta. Takođe i jedina prava sudbina svakog subjekta je da dozri do apsolutnog probuđenja. Tada univerzum prepoznaje sebe kroz otvorene oči probuđenog čoveka.

U budnosti je subjekat sâm univerzum, a ne čovek. Čovek je samo jedino pogodno mesto gde se budnost univerzuma događa. Zapravo, subjekat budnosti je božanska neuslovljenost koja ceo univerzum omogućava, a koja nije različita od univerzuma.

Buddhi je suština svesnog subjekta (*aham-kâra*). Takođe iz *mahat-buddhi*-a izvire cela *prakrti*. Ovo jasno ukazuje da ceo univerzum i celokupno postojanje izvire iz svesnog subjekta. Zato univerzum nije objektivan. Univerzum je čovekova suština koju čovek nesvesno doživljava kao nešto spoljašnje. Kada postane sebe svestan, probuđen (*buddhi*), čovek spoznaje da je sve u njemu i da je on sve (*prakrti*).

Budnost nije tek malo viša svesnost, već apsolutna prisutnost u stvarnosti bića, svesno jedinstvo s postojanjem koje se nikada ranije u prosečnom životu nije dogodilo. To je apsolutni doživljaj bića kakvo jeste, njegova potpuna i neometana percepcija i potpuna afirmacija svih suštinskih činilaca egzistencije.

Neprobudjen čovek misli da je on individua koja se nalazi u celini; probuđeni je sama celina koja je svesna prividne individualnosti.

Čovek je budan onda kada božansko, koje sve omogućava, konačno prevagne nad njegovim individualnim bićem i nadvlada ga.

Probudjeni svet ne doživljava kao nešto spolja, već u sebi, on svet doživljava kao svoju budnost, kao samoga sebe i zato ga opaža s punom odgovornošću i adekvatno.

Sva iskustva postojanja (*samskare*) sabrala su se u njemu, i zato on više ne skuplja iskustva, nije vezan za dela jer vidi da sva dela čini *prakrti*, da su sva dela potencijalno i bezvremeno već u *prakrti*. On je postao ishod svih dela, on je duša koja omogućava postojanje sveg života.

Biti budan (*mahat-buddhi*) znači potpuno razotkriti svoju dušu. Zato što je čovekova duša neskrivena kada je on budan, svekoliko delanje prirode uliva se u njega i nalazi svoj ishod u njegovoj transcendentalnoj duši - *puruši*. U njegovoj duši je cela priroda ostvarena i zato nema ničega što bi činio; on je cilj svega, zato on nema cilja. On dela kroz sve dimenzije prirode. Zato na fizičkom planu izgleda kao da ništa ne radi, ili vrlo malo, a postiže sve što treba. Sve moći stvaranja oličene su u biću čovekovom, i zato on sve moći stvaranja uživa u sebi samome.

Za probuđenog nema većeg čuda od samog života, od toga što nakon izdisaja ponovo udišemo. On čudo božanskog prisustva i objave vidi u svakoj šari na kamenu, u najmanjim sitnicama, jednako kao i u zvezdama. Holografska priroda postojanja njemu je sasvim jasna.

Probudjeni ne čini ništa više od onoga što jeste samo postojanje, ovde i sada. Ali postojanje tada, usled blizine svesti njegove duše, postaje božanski

čudesno, savršeno i lepo. Kada svest duše probuđenog čoveka osvetli postojanje, ma kako bilo obično, ono se pokazuje kao carstvo nebesko na zemlji.

U tome je krajnja svrha buđenja: da se božansko savršenstvo postojanja ne stvara negde u budućnosti, u vremenu i prostoru, već da se ono prepozna u samom postojanju kakvo jeste, ovde i sada, i u najneuglednijim oblicima.

Da se apsolutna svest božanskog uvek prepoznaje u apsolutno svemu što postoji. I sve što postoji kao apsolutna božanska svest.

I da dinamika postojanja, ma kako bila snažna i složena, nikada ne zaseni jasnoću božanske svesti koja se otkriva kao samo postojanje.

1. Konačno razlikovanje *buddhi* i *puruše*

Prema učenju *sânkhye* kao i prema Patanjđalijevim *Joga sutrama*, koje su *sânkhya* u praksi, *mahat-buddhi*, kao najviša kategorija *prakrti*, postaje potpuno integrisana tek kada, zbog blizine *puruše*, koji je nadilazi, spozna svoju razliku od njega. Tada se događa i konačno razlikovanje *puruše* od *prakrti*.

To se događa kada čovek prepozna jedinstvo svesti i postojanja. *Mahat-buddhi* je prisustvo svesti u postojanju, u *prakrti*. Ne zato jer je *prakrti* svesna nego zato jer je *prakrti* u svojoj najvišoj kategoriji, *mahat-buddhi*, najbliža transcendentalnom *puruši*, pravom izvoru svesti. Zbog te blizine sva bića u *prakrti* su imala iluziju da su ona svesna sama po sebi, zbog kategorije *aham-kâra* sva bića su imala iluziju da su izdvojene individue, svesne same po sebi, odvojene od celine.

Konačna spoznaja po *sânkhyi* događa se kada se ta temeljna iluzija prevaziđe. Čovek je istinski probuđen kada vidi da ništa u *prakrti* nije svesno samo po sebi već je samo odraz svesti *puruše*. Ta svest *puruše* je njegova suština ili duša, a ne bilo šta što je od *prakrti*.

Kada čovek uvidi da njegovo biće i sav život *nema kao svoju tvorevinu* nego je dobija od neuslovljene božanske svesti koja sve omogućava, on se predaje. Suština čovekovog probuđenja je božanska svest koja sve omogućava i koja nadilazi celu prirodu. Ono što omogućava svet svakog trenu, omogućava i svest o svetu, i to najpre nju, pre svega ostalog. To je *mahat-buddhi*, prva i najviša kategorija ovoga sveta.

Tako se razlikuje *buddhi* od *puruše*, i to je po *sânkhyi* vrhunsko oslobođenje i savršenstvo čovekove zrelosti. Samo takva zrelost donosi uvid da čak ni ono najfinije i najbitnije u čoveku, njegova svest i budnost s kojom ustanovljava sebe i svet kakav jeste u celosti, nije ništa po sebi i za sebe, nije njegovo svojstvo već je omogućena nečim višim, nečim što nije ništa od svega što je nešto. Probuđenje je, zapravo, uvid da ništa nije nešto po sebi, da je sve prazno jer je slobodno da uopšte bude. Ovo više i nije toliko uvid koliko je utrnuće misli (koja je uvek misao o svetu), da bi se tako pročistilo i oslobodilo ispoljavanje neuslovljene duše u čoveku, duše koji je nezavisna (*kaivalya*) od *prakrti* pa i čoveka čini takvim jer je njegova suština.

Iskustvo razlikovanja *buddhi* od *puruše* moglo bi se opisati tako da se vrhunac istraživanja uma (ili svesnosti, *buddhi*) svodi na spoznaju da je njegovo delovanje omogućeno nekom višom silom, i da on sam ne može da je dosegne.

Uvid u tu nemogućnost doseganja svog izvora dovodi um do smirenja i opuštenosti - do predaje višoj sili. Najdublji uvid u izvesnost više sile dovodi do čistog smirenja intelekta (buddhi) i predanosti. Tada preostaje viša sila (*puruša*), sasvim sama, kakva oduvek i jeste. To je vrhunska spoznaja (razlike *buddhi* i *puruše*) i oslobođenje (*kaivalya*).

Iako je čista svest ili *buddhi* ishod svega, ona je ljudima teško dostupna. Za to postoje bar četiri dobra razloga. Prvi je što je taj ishod suviše blizu, on je u čoveku, najbliži mu je od svega, to je on sâm i zato ga je teško prepoznati. Još uvek je dominantna kulturna uslovljenost koja nam nalaže da ono bitno iščekujemo spolja. Drugi je taj što čista svest ima dubinu koja daleko nadmašuje našu individualnost, ona je osnova svega u univerzumu. Teško nam je da poverujemo da je osnova svega ujedno i naša suština, a još teže da njeno sticanje pretpostavlja nadilaženje naše individualnosti. Treći razlog je u lakoći. Ništa nije lakše nego biti ono što uvek jesmo, i zbog te lakoće i neposrednosti teško nam je da budemo autentični. Ta lakoća se postiže ne-delovanjem (*wu wei*), a celo naše biće i um su stvoreni za delovanje. Najzad, prava priroda postojanja u čistoj svesti (usled blizine *puruše*) je u toj meri čudesna da se ne može uklopiti u našu sliku sveta. Ona i ne sadrži našu sliku sveta; naš svet u njoj nestaje.

Kako u praksi izgleda ovo što je uopšteno opisano kao razlikovanje *buddhi* od *puruše*? To se ostvaruje praksom meditacije, a to je praksa sistematskog oslobađanja svesti od misaonih sadržaja. Suština *prakrti* je u mislima. Svest pročišćena od misli je čista ili transcendentalna svest (*puruša*). Subjekt ili Ja je otvor kroz koji se ispoljava svest u našem biću. Prema shemi subjekt je *aham-kâra*. U stanju prosečne svesnosti subjekt je uvek svestan na osnovu objekata, a to su misli i svet, sve ostale kategorije na shemi. Subjekt nikada nije svestan sebe samog, kakav jeste, nego uvek naspram objekata, pomoću misli i angažovanja u svetu. Subjekt (*aham-kâra*) je uvek okrenut ka objektima (nižim kategorijama). Kada u meditaciji sedimo sasvim mirno, ulaganje energije i svesti u sve niže kategorije je obustavljeno i subjekat (*aham-kâra*) se suočava sam sa sobom. Više se ne bavi svetom, a praksa meditacije mu ne dozvoljava ni da se bavi mislima, koje su uvek odraz sveta i u njemu proživljenih iskustava. Kada se um ne vezuje za misli tada se *mahat-buddhi* oslobađa uticaja svih nižih kategorija. Kada se postojanim smirenjem odvrati od svih objekata, od svake misli, subjekat ostaje sam sa sobom, bez doživljaja. **Kada subjekat ostane sam, bez ikakvih objekata, a potpuno svestan, tada se njegova svest, tj. budnost (buddhi) pokazuje kao čisto postojanje ili prisustvo bića (prakrti), dok postojanje (prakrti) pokazuje da mu je ishod u svesti (buddhi).** Drugim rečima, cela *prakrti* se sažima u najvišoj kategoriji, *mahat-buddhi*, u svesnost, mi smo budni kada osvestimo suštinu postojanja (*prakrti*). Tada su postojanje i svest jedno po prvi put u čovekovom iskustvu, bez ikakvog razlikovanja; tj. on tada prvi put svesno postoji, bez ikakvih sadržaja koji bi ga odvlačili od čistog postojanja. Tada, u toj tišini, on prvi put zaista postoji, kao apsolutno biće, a ne više kao mala individua sputana svojim mislima. Prema shemi to je potpuna afirmacija svesti u *mahat-buddhi*.

Ovo je proces osvešćenja samog bića, svesnog prisustva u njemu bez ikakvih objekata i zbivanja koji bi odvrćali i zavodili od neposrednosti ovakvog prisustva. U svim drugim stanjima postojimo na posredan način i zato nismo

autentični, zato imamo iskustvo patnje. Ovde samo svesno postojimo kao čisto biće. To je stanje transcendentalne svesti.

Zar samo to? - upitaće se onaj ko to iskustvo nije doživeo. Upravo to, jer biti svesno prisutan kao čisto biće nije isto što i postojati na uobičajen način. Uobičajeno postojimo samo u mislima, fiktivno, a ne u stvarnosti. Svet je realan na uobičajen način samo dok ga nismo svesni kakav jeste, dok ga samo zamišljamo, naš svet je uvek sav u fikcijama od kojih se sastoje svi naši životi. Tek kada transcendiramo um mi vidimo stvaran svet. Kada biće postane svesno, nestaje svet kakav smo dotle znali, postaje proziran, postaje živa energija beskrajne praznine *akaše* koja se kreće i trenutno oblikuje sve pojave univerzuma s namerom božanske svesti, koja je naša suština.

Kada se svesno potpuno sjedinimo s bićem, kada u meditaciji budemo čisto prisustvo i ništa više, tada se unutaranja tišina pretvara u ponor blaženstva i biće nestaje, rastvara se, naše telo postaje lagano kao mehur dok i ono ne nestane u punoći praznine, u slobodi koja nije ništa od svega, ali omogućava sve - *puruša*.

Razlikovanje *buddhi* i *puruše* je zapravo razlikovanje *prakrti* i *puruše*, s tim što je *buddhi* suština *prakrti*, njen krajnji ishod. Da bi se razlikovala od *puruše* i time postigla svoj ishod i smisao postojanja, *prakrti* mora biti svedena na svoj ishod, potpuno osvešćena. To se događa u *mahat-buddhi*. Sa *mahat-buddhi* bivamo svesni čistog postojanja *prakrti* kakvo jeste, njegove celine.

Najsuptilniji vid ispoljenog postojanja *prakrti* jeste u *akaši*, etru, kvantnom Polju u kome je bezvremeno sjedinjeno sve što se ikada ispoljilo u prirodi. Kada smo svesni (*buddhi*) suštine postojanja *prakrti* mi vidimo prirodu kao čistu energiju, *akašu*. Priroda u *buddhi* dobija najčistiju svest o sebi, na najfinijem nivou, *akaši*. To znači da energija postojanja *akaša* postaje svesna sebe u čoveku koji je aktuelizovao kategoriju *buddhi*, čistu svest o postojanju, a *buddhi* je istovremeno i budnost čovekova. Zato čistu svest o postojanju možemo postići samo u sopstvenom biću, u sebi (u iskustvu meditacije) - nikada spolja ne možemo dotaći stvarnost: ***mi moramo postati ono što stvarnost jeste***. Jedini način da spoznamo stvarnost jeste da budemo ta stvarnost celim bićem. Tek kada se to dogodi, postajemo i ono što postojanje omogućava - *puruša*. Jer, ako smo mogli da budemo svesni postojanja kakvo zaista jeste, to znači da ga svojom suštinom nadilazimo (transcendiramo). ***I tek kada ga nadiđemo u transcendentalnoj svesti duše, počinjemo da uistinu postojimo - jer transcendentalna svest duše - koja postojanje omogućava - naša je suština. U ovome je razlikovanje puruše i prakrti.***

Kada za probuđenog čoveka (*buddhi*) *prakrti* nestane, preostaje jedino transcendentalna svest koja sve omogućava. Ona se u čoveku događa kao njegova čista svest o sebi i budnost - a ne kao nešto što je od sveta. Svest poprima sam čovečiji lik i tada dela kroz njega. Ona više nije apstraktna sila, sada ima ruke i noge i može da radi i stvara dela lepote i dobrote.

Nestanak predmetnog sveta (*prakrti*) je samo drugačiji način da se kaže da je čovek važniji od sveta, jer samo probuđeni čovek učestvuje u slobodi koja omogućava svet svakog trena, zato što se samo kroz njega ta sloboda neposredno ispoljava na najkreativniji način. Jedino takav čovek doprinosi stvaranju slobodnog sveta i učestvuje u njegovom pravom životu za dobrobit svih bića.

2. Probuđenje je inverzija spoljašnjeg i unutarnjeg

Sve što je do sada rečeno o probuđenju ostalo bi nejasno ako ne bih izneo i ovo što se kao poslednje može reći o tome, što je sadržano u gornjem podnaslovu, a što je, ipak, najteže za razumevanje:

Čin probuđenja je događaj u kome čovek celokupan spoljašnji svet, celu prirodu i sav kosmos, prepoznaje kao svoju sopstvenu unutrašnjost, kao svoje biće, tačnije, sve spolja vidi kao sredstvo za kristalizaciju svesti o sebi kroz objektivizaciju.

Govoreći rečnikom *sânkhye* ovo znači da su se najfinija stanja *prakrti*, *akaša* i *mahat-buddhi*, uskladili i prepoznali kao spoljnje i unutarnje jednog istog postojanja: ono što je *akaša* spolja kao prostor kvantnog Polja koji sve oblikuje u kosmosu, to je isto u čoveku kao njegova najviša svesnost i budnost (*buddhi*) koja oblikuje ideje.

Treba detaljnije razumeti kako su *mahat-buddhi* i *akaša* povezani, jer bez tog razumevanja ništa neće biti jasno oko učenja *sânkhye*.

U univerzalnom kvantnom Polju (etru ili *akaši*) sve što postoji sažeto je u bezvremeno jedno, **sve je povezano**, otuda subatomske (kvantne) čestice komuniciraju nelokalno, odnosno povezane su nezavisno od prostora i vremena, tj. komuniciraju trenutno i ma koliko bile udaljene. Svest (*buddhi*) ima iste osobine kao *akaša*, ona nije ništa drugo do sama povezanost pojava i stvari u njihovom najfinijem nivou, povezanost informacija i značenja u smislu. Svest je povezivanje smisla svake pojave isto kao što kvantno polje povezuje sva zbivanja u jedinstvo. Svest (*buddhi*) individualno oblikuje (*aham-kâra*) svaku misao (*manas*) kao svoju najfiniju vibraciju, a *akaša* ili eter trenutno oblikuju svaku pojavu, na svim dimenzijama, od fotona i najfinije čestice do svega što postoji. Na taj način su svest (*mahat-buddhi*) i prostor (*akaša*) povezani.

I prostor i svest imaju iste osobine: kao što prostor sadrži sve objekte, tako i svest može da osvesti sve objekte, da im svedoči. Čisti prostor se spolja pokazuje kao etar u kome nastaje sva materija, i u koji se sva materija vraća, dok se u nama taj isti čist prostor pokazuje kao čista svest o sebi ili Sopstvo - *mahat-buddhi* kao intelekt koji može da razume svaku materijalnu pojavu.

Zato se postojanje sastoji istovremeno iz oblika i spoznaje oblika. Smisao postojanja je njihovo spajanje. Oblik je sve ono što je „spoljnje“ - to su sve niže kategorije *prakrti* na shemi, a spoznaja je ono što je „unutarnje“ - to je kategorija *mahat-buddhi*. Zato je probuđenje čin inverzije ili, bolje reći, sjedinjenja spoljnjeg i unutarnjeg, subjekta i objekta.

Samo kroz čoveka priroda postaje celovita, njena neispoljena suština (*akaša*) postaje aktuelna i ispoljena kroz čovekovu svest o postojanju (*buddhi*).

Kada se dogodi takvo celovito osvešćenje *prakrti*, tada se događa konačna diferencijacija ili aktuelizacija *puruše*. Svest o celovitom postojanju (*buddhi*) je to što jeste samo zato što uviđa da sva svest pristiže od *puruše*. Ta konačna spoznaja prirode same svesti (*puruše*), a s njom ujedno i prirode samog postojanja (*mahat-buddhi*), je konačno razlikovanje *puruše* od *mahat-buddhi*. I to je konačno ostvarenje po učenju *sânkhye*.

Čista prostornost kao svojstvo *akaše* i *buddhi* jeste praznina o kojoj govori budizam, apofatička teologija i gnosticizam.

Zbog holografskog principa i privlačnosti praznine, naše Sopstvo je vrhunski privlačitelj sveg zbivanja našeg života, naša duša je projektovala sve što nam se događa, sav naš život je njena projekcija nalik na veliki lucidni san. Zato deluje Ho'o ponopono i 'zakon privlačenja'.

Ova činjenica o jedinstvu makro i mikrokosmosa nagoveštavana je na mnoge načine.

Zato što su makrokosmos i mikrokosmos jedno isto, postoji matematika i sveta geometrija koja pokazuje njihove razmere i na kojoj se zasniva sva tajna nauka, kabala, kao i nauka astrologije koja se cela zasniva na principima holografskog univerzuma, koja otkriva kako kosmos određuje naša unutarnja stanja, karakter, temperament i aktivnosti.

Zato što je sva spoljašnjost čovekova unutrašnjost teorija Jačeg antropičkog principa (SAP) može da tvrdi da sav univerzum postoji sa svrhom stvaranja svesnog subjekta. U tom smislu univerzum nije nezavisan od subjekta. Svesni subjekt je razlog postojanja univerzuma.

Zato je Niče rekao u 'Zarastri': „Sjajna zvezdo! Šta bi bila tvoja svetlost da nije onoga kome sijaš!“

Zato se kaže da je čovekovo telo mikrokosmos jer je stvoreno od šire celine i bez nje ne bi ni trena opstalo.

Zato je Hermes Trismegistos mogao da iznese kao jednu od ključnih tvrdnji u *Corpus hermeticum*-u da "ništa nije spolja, niti je išta iznutra, jer sve što je spolja, iznutra je". To je opis holografskog univerzuma i kvantnog Polja.

Iz istog razloga je i u *Katha upanišadi* rečeno: "Ono što je u nama takođe je i izvan nas. Ono što je izvan nas takođe je i u nama. Onaj ko vidi razliku između onog što je unutra i onog što je spolja, zauvek prelazi iz smrti u smrt." A u *Bhagavad Giti* da je "oslobođen onaj ko sve stvari vidi u sebi i sebe u svim stvarima".

Zato je i Bhagavan Šri Ramana Maharši rekao da "čovekova prava mera i veličina počinju tamo gde on kao individua prestaje da postoji", i stalno je naglašavao da mi nismo telo - jer smo sve, da je naše Sopstvo Bog ili Apsolut. Zato je Šri Nisargadata Maharadž stalno govorio da smo mi sami taj Apsolut koji sadrži univerzum, i da jedina greška koju pravimo jeste da ono što je unutar nas vidimo kao da je izvan nas.

Zato sav budizam uči o tome kako da neposredno i slobodno napustimo sebe kao individuu da bismo se probudili.

U *Rig vedi* je takođe iz istog razloga rečeno da "u suncu boravi *puruša*, i da je taj isti *puruša* u čovekovom srcu".

Zato sve duhovne tradicije uče da spoznajom sebe čovek spoznaje Božansko koje omogućava svekoliko postojanje, i da sebe zaista spoznaje tek napuštanjem sebe i predajom višoj sili, tj. široj celini.

Zato je "carstvo nebesko u nama" i njega prvo treba da tražimo napuštanjem svega što držimo za 'svoje'.

Zato što je spoljašnjost naše biće, rečeno je da za probuđenoga nestaje objektivni svet. Nije rečeno da nestaje sâm svet kao takav, već svet kao

objektivan, tj. kao nešto drugo, različito i izvan nas. Njega probuđeni više ne vidi kao takvog iz istog razloga što ni oko ne može videti sebe samog.

Takvo probuđenje je suština *Propovedi na gori* (Matej: 5.6.7): nedavanje vrednosti objektima koje oni nemaju, i nerazlikovanje objektivnog sveta od Sopstvenosti. Zato treba 'oprostiti drugima da bi bilo oprošteno nama', 'okrenuti i levi obraz kad nas udare po desnom', 'voleti i neprijatelje svoje', dati uvek više nego što nam zatraže. To je sve moguće samo onome ko nadilazi sve pojedinačno i celokupnu spoljašnost doživljava kao sopstveno biće; ***kad se prakrti prepozna kao prakrti, tada se puruša prepoznaje kao puruša. Prestanak njihovog mešanja je budnost.*** Lako je to videti u prirodnim pojavama, ali kada i osobu koju najviše mrzimo vidimo kao prirodnu pojavu i deo celine *prakrti*, koja je takva kakva je zbog potrebe našeg iskustva, tada smo zaista budni jer razlikujemo sebe kao *purušu* i postajemo nezavisni, ne vezujemo se za prirodne pojave jer im ne pridajemo vrednosti koje one nemaju. One nisu ništa same po sebi i za sebe; cela *prakrti* ne postoji zbog sebe, već služi duši čovekovoju, *puruši*, za ogledanje sopstvene različitosti i nezavisnosti, a to znači da sve neprijatnosti koje doživljavamo od ljudi i događaja su iskušenja i poruke s kojima *prakrti* kristališe dušu u nama. To su sve načini kojima nas priroda tera da se okrenemo k sebi, unutra, da se ne projektujemo van sebe. Patimo zbog nepoželjnih događaja i sukobljavamo se sa drugim ljudima samo zato jer napuštamo sebe i projektujemo se van, identifikujemo se sa *prakrti*.

Zato što je spoljašnjost naša unutrašnjost stalno je na delu osnovni zakon psihodinamike: projekcija nesvesnih sadržaja van, u vanjske objekte i 'druge ljude'. Ljudi su jedni drugima ogledala. Zato postoje sukobi među njima, i postojaće sve do njihovog probuđenja. Sve što vidimo u drugima kao loše, i što nam smeta, to je upravo ono što privlačimo iz nas samih, drugi nam donose osobine kojih treba da postanemo svesni, jer iz nekog razloga nismo slobodni od njih. Borimo se protiv 'drugih' ljudi u onoj meri u kojoj smo ograničeni iluzijom o 'sebi', i zatvoreni u sebe. Koliko smo nesvesni sebe, toliko smo nesvesni da i drugi nisu svesni. Koliko sebi pogrešno pripisujemo 'svesno delanje' iako radimo nesvesno, toliko to činimo i drugima. Koliko sebi pripisujemo da imamo moć delanja po svojoj volji, iako je nemamo, toliko je pripisujemo i drugima, pa zato dolazimo u sukob gde i jedni i drugi ne znamo šta radimo. Koliko sebi pripisujemo neku ličnost i 'svesnog subjekta' iako to nismo već smo gomila Ja pod spoljašnjim uticajima, toliko nam drugi izgledaju kao 'svesni subjekti' koji nešto rade 'po svojoj volji' iako zapravo ne znaju šta rade i nemaju svoju volju. Koliko sebe pogrešno doživljavamo kao posebnu individuu, toliko to isto stanje projektujemo na druge. Drugi za nas postoje onako kako postojimo mi. Drugi su samo odraz našeg Ja i nemaju drugu ulogu nego da nam posluže za samospoznaju. Druge osuđujemo onoliko koliko sami nismo svesni da su oni nesvesni. Ratujemo zbog različitih verskih ideala s ciljem nekakvog 'oslobođenja' zato što su upravo ti ideali ono što nas porobljava. Zato tako emocionalno reagujemo prema 'drugima' jer nas njihovi postupci 'lično pogađaju'. Sve je to zato što smo jedno. Nema "drugih", sve je jedno u holografskom univerzumu. Zato će svet biti ispravan tek kada sebe promenimo, tj. probudimo. Život u svetu će biti destruktivan sve dotle dok budemo pokušavali spolja da ga promenimo,

da menjamo 'druge'. Svet nam izgleda tačno onoliko nesavršen, tuđ i zao, koliko smo sebe nesvesni. Nema drugog sveta osim nas samih: mi sačinjavamo svet. Svet nema nikoga osim nas. Mi smo njegovi svesni subjekti.

Zato što je sva spoljašnjost naše biće, nesvesni ljudi se međusobno uopšte ne vide i oni su uvek u sukobu ili licemernom izbegavanju sukoba, dok se svesni ljudi uvek prepoznaju kao 'srodne duše' i njihov odnos prema svemu uvek se ispoljava kao čista i bezuslovna ljubav, razumevanje i dobrotu. Svesni ljudi uvek dele jedinstvo sveta kojeg su svesni.

Uvek kada smo u sukobu s nečim ili nekim spolja, mi smo zapravo u sukobu sa svojom pravom prirodom koja je sama Celina koja sve omogućava.

Zato što je sva spoljašnjost naša unutrašnjost neorgansko područje prirode deluje kao naše nesvesno, u njemu boravimo tokom sanjanja, a kada u njega stupimo svesno tada se nađemo izvan tela. Izlazeći iz (iluzije) tela ulazimo u svoju unutrašnjost i postajemo objektivniji prema sebi i prema svetu oko sebe. Najnesvesniji smo kada smo identifikovani sa fizičkim telom. Kada smo objektivno svesni celog bića uvek smo i nezavisni od tela. Tako je neorgansko područje ujedno i činilac objektivnog sveta i naših unutarnjih duševnih stanja.

Da nismo jedno s celinom, kako bismo osećali jedinstvo s bilo čim? Kako bismo osećali tuđa raspoloženja? Kako bismo ikoga voleli da on nije deo nas? I kako drugačije volimo nešto 'spolja' ili nekog 'drugog' ako ne u sebi, 'celim svojim bićem'? To je moguće samo zato što sve spolja je unutar nas. Da nije tako, kako bismo opažali i razumeli bilo šta? Nauka ne može da objasni kako se događa tačan predosećaj, intuicija i ljubav, upravo zato što ne zna ovo jedinstvo. Nauka razara čoveka i prirodu upravo zato što ne zna da je čovek subjekat celog prirodnog zbivanja i svih prirodnih zakona; da je cilj naučnog usavršavanja u čoveku, a ne izvan.

Osnovno poznavanje fizičkih zakona je dovoljno da nam pokaže kako za prirodu ne postoje nikakve granice. Ona je potpuno jedinstvo. Naša nesvesnost je ta koja nam daje privid individualnosti, a to je podela na 'ja' i 'drugi', tj. 'vanjski svet'. Ovoga trena naše telo je u potpunom jedinstvu sa kosmosom, ali mi za 'sebe' smatramo samo ovaj oblik koji je obavijen kožom. To temeljno razgraničenje je okosnica svih ljudskih sudbina, a sva drama čovekovog oslobađanja nije ništa drugo do razobličenje ovih lažnih granica.⁶⁰ Naše pravo telo je ceo univerzum.

Naši snovi, sve naše misli i unutarnji dijalozi, sva briga i strepnja postoje jedino zbog ove lažne podele, zato što mislimo da smo individue, zato što nismo svesni da je sva spoljašnjost naša unutrašnjost, da mi nismo misli već prostor u kome se misli događaju. Samo kada toga postanemo svesni, dolazimo do bezvremenog božanskog mira i tišine koja nije različita od samog postojanja. Mnoštvo misli, kao i ostale aktivnosti, postoje samo usled iluzije da smo izdvojeni od celine. Misлити znači osmišljavati ono što se ne zna, pokušavati da se razume, preispitivati. Misao je razmak, otuđenosti subjekta od objekta i pokušaj da se on premosti. Ako smo jedno sa svim, onda osećamo i znamo sve i misli su

⁶⁰ O tome videti u sjajnoj knjizi Kena Vilbera "Bez granice"; Ken Wilber: No boundary; Babun, Beograd, 2002.

nam nepotrebne. Otuda su probuđenje i jedinstvo sa svim isto što i smirenje uma.

Probudeni otkriva svoje Sopstvo kao centar univerzuma - zato što ono jeste sam univerzum. Ono je to oduvek i bilo, a čin probuđenja je samo aktuelizacija te stvarnosti. Tako čist subjekt je apsolutno objektivan.

Svrha celokupnog univerzuma izražava se svešću 'Ja jesam'. On poseduje ogromnu privlačnost na okolinu, jer on je njen ishod, njeno srce. Probudeni je duša sveta (*anima mundi*). On se ne kreće, već se sav svet kreće i okreće oko njega. On je ishodište svega i zato su sva njegova dela ljubav koja sve omogućava. Zato je probudeni uvek potpuno opušten, miran i tih.

Zato je Bhagavan Šri Ramana Maharši uporno ponavljao: „Svest 'Ja jesam' je Bog“. Zato je iz istog razloga Budina poslednja poruka na samrti bila: „Ne tražite uporišta izvan sebe. Budite sami sebi uporište.“

Zato sva vredna duhovna učenja jednako naglašavaju naizgled suprotno: da čovek treba da spozna sebe, ali i da ne bude egocentričan već da se preda Bogu, onome što je daleko više od njega, što ga omogućava. Ishod svega jeste u njemu, ali do toga ne može doći dok meditativnom disciplinom ne transcendira um/ego i tako spozna da on sam nije ništa sam po sebi, već da je Božansko ishod svega - kroz njega.

Tek kada ovo spoznamo razumećemo konačnu istinu da sve što je dosad rečeno - da univerzum stvara svesnog subjekta i da je sve spoljašnje naša unutrašnjost - **samo pola istine**. Postoji i druga neizreciva istina - neizreciva jer se ona prvo mora *postati*, pa tek onda saznati - istina da **samo svesni subjekt postoji jer je njegova suština božanska svest, da nema nikakvog objektivnog sveta koji oblikuje subjekta, da se ništa ne oblikuje, ne stvara niti aktuelizuje, ni spolja ni iznutra. To su sve iluzije uma**. Ničeg drugog nema osim božanskog Apsoluta koji stalno zna *Ja jesam* na sve moguće načine postojanja - a najjasnije u čoveku.

Proces povlačenja projekcije sebe i sveta spolja svodi se na sve jasnije razlikovanje svoje duše koja potiče od *puruše*, od najfinijih procesa *prakrti*, od intelekta (*buddhi*), ega (*aham-kâra*) i uma (*manas*).

To je tema narednog poglavlja *Kaivalya*.

KAIVALYA

Čovek je jedino pogodno mesto gde se može dogoditi probuđenje univerzuma, prosvetljenje bića. Jedino za tu svrhu kosmos je i oblikovao čoveka.

Zapravo, prosvetljenje bića, ili spoznaja božanskog, stalno se događa kao samo postojanje, svakog trenutka, kroz svaku česticu, svaki atom, svaki živi oblik i događaj - čovek je samo svedok svega toga, njegovo prosvetljenje je samo u tome da postane svestan sebe kao svedoka prosvetljenog postojanja. To je sve što treba da uradi da bi ispunio svoju svrhu. Onaj ko se prosvetlio, nije ništa novo postigao, on je samo otkrio pravu prirodu postojanja, da je ono samo po sebi božanska prisutnost i svetost.

Da bi postao svestan sebe kao transcendentalnog svedoka i tako video pravu prirodu postojanja, čovek mora lično doživeti sve osnovne činjenice egzistencije onakve kakve jesu, bez psihomentalnog, simboličkog ili mitskog iskrivljavanja. Brzina ovog doživljavanja ne zavisi od vanjskih činilaca, već od prisustva svesti o njima. Prisustvo svesti na čudesan način određuje vreme i vanjske događaje, privlači ih i ubrzava ispoljavanje suštinskih činilaca egzistencije. One bi prepuštene prirodnom odvijanju i same prošle kroz čovekovo iskustvo tokom njegovog života (jednog ili više), dok jasnije prisustvo svesti ubrzava i sažima vreme njihovog neminovnog iskušavanja na mnogo kraći period. Svesno ustanovljavanje činilaca egzistencije, kakve zaista jesu, oslobađa i razrešava sve čvorove u srcu čovekovom i čini ga podobnim da bude pravo mesto kroz koje će se ispoljiti božanska duša koja sve omogućava.

Čovekov jedini zadatak i sva kultura i sudbina, zapravo, jeste u tome da sačuva prisustvo svesti kroz sve oblike postojanja, što takođe znači da osvesti sve oblike postojanja. Sve što je potrebno jeste objektivna svesnost u čoveku. Ako nje ima dovoljno, sve drugo obaviće priroda, jer je ona privučena i vođena svešću. Ona sama radi fizički deo posla koji joj veliki arhitekta zada svojim idejama.

Osvešćenje celog postojanja sprovodi se čuvanjem prisustva svesti o sebi tokom izmene svih aktivnosti i svih stanja postojanja, odolevanjem svim iskušenjima da se padne u zaborav. Očuvanje svesti o sebi je primarno. Ono tek omogućava osvešćenje sveg ostalog postojanja.

Jedini način za očuvanje svesti je praksa meditacije.

Stabilno i trajno prisustvo čiste transcendentalne svesti o sebi, svoje duše, za vreme dok je u telu i akciji na ovom svetu, *sânkhya* naziva *kaivalya*.

Reč *kaivalya* označava stanje onoga što je prosto, nepomešano ni sa čim drugim, autentično, čisto, pa otuda sadrži ideju savršenstva i potpunosti. Zato se koristi da označi savršenstvo pročišćenja duše čovečje (*puruša*) njenim izdvajanjem iz svega što joj nije autentično. U tom smislu ona označava izdvojenost i otcepljenje čovekove suštine ili duše, koja potiče od *puruše*, od sveg prolaznog bivstvovanja u vremenu (*prakrti*), vaskrsenje čovekove duše iz smrtnog tela u svoje besmrtno i nerođeno autentično stanje, ona je putokaz za izlazak iz neznanja u znanje, iz tame u svetlost, iz smrti u besmrtnost.

Kaivalya sadrži najpre početno razlikovanje (*viveka*) koje donosi prvi uvid u nezavisnost duše i tela/uma, *puruše* i *prakrti*. To razlikovanje se duhovnom praksom, meditacijom, sve više produbljuje tako da postaje odvajanje (*vairagja*) od svega što nas sputava i ono dovodi do konačnog i apsolutnog razlikovanja *puruše* i *prakrti*: *kaivalya*.

U *kaivalyi* se događa potpuno **odvajanje**, kao kada se odvajamo od sna, od nečega što nam ne pripada, od iluzije. Buđenje je konkretno izlaženje iz sna. Tako se i iz stanja koje predstavlja san i neautentično bivstvovanje, bukvalno izlazi, odvaja. Zato se u Patanjđalijevim *Joga sutrama* i u *sânkhyi* za događaj konačnog probuđenja koristi izraz *kaivalya* koji znači izdvajanje, a ne neka druga reč. Time se naglašava direktno iskustvo probuđenja, jer probuđenje nije ništa drugo do izdvajanje iz sna, kao izdvajanje, diferencijacija, razlučivanje *puruše* i *prakrti*.

Isto iskustvo je sadržano u drugim učenjima. U budizmu ono je iskazano prvim Budinim rečima nakon probuđenja:

Kroz mnoge sam preporode hrlio tokom zbivanja

al' mi neprimećen osta graditelj tih zdanja.

Bolna je trajnost prepodađanja.

Graditelju - sada si primećen!

Više me nećeš kućiti.

Sve su ti grede slomljene, pokoleban ti je stožer.

Duh posta nepokolebljiv, dosegnut je kraj stremljenja.

(Dhamma padam, 153-154)

'Graditelj zdanja' je *prakrti*, duša koja je celu opaža je *puruša*, reč je o oslobađanju, nadilaženju, izbavljenju, prestanku i utrnuću. Budistička meditacija se naziva i *Visuddhi magga* ili Put pročišćenja (duše), što je drugi izraz za *kaivalya*. U ezoteričnom hrišćanstvu i gnosticizmu misli se na isto kada se govori o vaskrsenju, uzdizanju iz smrtnog u besmrtno, iz zemaljskog u božansko. U *Katha Upanišadi* (II, 3, 17) kaže se:

Poput palca puruša, duša, boravi duboko u srcu svih bića. Njega treba mirno (mirovanjem) i pažljivo (svešču) izvući iz tela, kao srž iz stabljike trske; njega treba spoznati, sjajnog, besmrtnog, da, njega treba spoznati, sjajnog, besmrtnog.

U svim pravim opisima čovekovog najvišeg ostvarenja ono se opisuje kao pročišćavajuće izdvajanje duše iz svega što joj nije autentično. To govori izraz *kaivalya*, najčistije od svih ostalih.

Prema najtačnijem opisu direktnog ostvarenja, prema Budinim rečima, to izdvajanje duše se konkretno doživljava kao uvid: "To nisam ja" i "To nije moje", naspram svih sačinilaca bića (*prakrti*): naspram tela, osećaja, izraza volje i svake misli. Budući da to sve nikada nije ni bilo naše svojstvo i da se sav uvid svodi na prepoznavanje te činjenice koja oduvek postoji kao najviša stvarnost, on se praktično ostvaruje samo mirovanjem. ***Kaivalya se ostvaruje samo mirovanjem.*** U mentalnom mirovanju samo od sebe odvaja se i razobličava sve što nije naša autentičnost. Ali za takvo mirovanje potrebna je vrhunska disciplina, za koju je potrebno vrhunsko razumevanje i zrelost. Nemir je uvek plod nezrelosti i nerazumevanja.

Zašto je potrebno mirovanje u meditaciji i u kakvoj je ono vezi sa svešču?

Sušтина sveg zbivanja prirode ili *prakrti* je u kretanju, zbivanju, u frekvencijama. Cela priroda je energija, a energija je kretanje koje se zasniva na elektromagnetskim zračenjima ili talasima. Sva živa bića su pre svega elektromagnetska bića, tek posle toga postaju hemijska i biološka. Sve je u kretanju energije, a kretanje energije se izražava kao frekvencija. Svoju frekvenciju ima svaki atom, svaki molekul i DNK, svako živo biće, svaka planeta i svaka zvezda. Dakle cela *prakrti* je u kretanju, u vibracijama. Stoga za samo kretanje nije potrebna svest, bar ne u većem procentu, ono se odvija usled razmene frekvencija, spontano, jedna podstiče drugu. Najveći broj pokreta našeg tela odvija se bez prisustva i odluke svesti, jer tih pokreta ima toliko da nije ni moguće svesno ih sprovesti. ***Stoga, samo je budno mirovanje jedini svesni čin, to je jedini stav protiv cele bujice prirodnog kretanja. To je jedini čin kroz koji se ispoljava ono što prirodu omogućava i što je nadmašuje, što joj je transcendentalno, a to je svest duše koja je od puruše, ili božanske svesti.***

Mirovanje je neprirodan čin. Samo su mrtva bića potpuno mirna. Ali zato kada je telo mrtvo duša postaje slobodna i autentična, probuđena. Nije potrebno dočekati prirodnu smrt tela da bi se duša oslobodila, a nije ni preporučljivo, jer ako odemo u smrt bez prisustva svesti duše, onda će se život spontano ponoviti jer smo nesvesno identifikovani sa kretanjem prirode, duša će se reinkarnirati i to će činiti sve dok ne postignemo transcendentalnu svest duše tokom života tela, na ovom svetu. Sve to se mora i može iskusiti za vreme jednog života jedino disciplinom potpunog mirovanja tela i uma, meditacijom.

Meditacija je simbolično iskustvo smrti, ona samo ubrzava vreme tako da za života možemo iskusiti ono što bismo iskusili spontano kroz mnogo života, kroz smrt i duži period preporađanja. Pomoću meditacije mi za života postajemo istinski živi jer smo ubrzali inkarnacijski ciklus u jednom životu. Svaka dobra meditacija je kao jedna smrt i rađanje u novi život. Stoga je meditacija nadilaženje smrti, iako sa njome svaki put doživljavamo malu smrt. Kao što je rečeno u "Tibetanskoj knjizi mrtvih" (*Bardo Thodol*), svešću duše, koju stičemo u meditaciji, mi smrt možemo da uhvatimo za perčin i savladamo je.

Smrt je veliko buđenje. Dok smo u telu mi opažamo iskustvo postojanja iz jednog ugla, iz ugla ličnosti koja smo bili u telu i njenog individualnog iskustva. Kada izađemo iz tela, bilo trajno usled smrti fizičkog tela, bilo privremeno usled kliničke smrti ili u kontrolisanoj astralnoj projekciji za vreme života, mi doživljavamo potpuno proširenje svesti, suočavamo se sa božanskom celinom - koja smo u suštini mi sami. Jedna ista božanska svest je u svima nama. Fizičko telo je samo biološki procesor za sužavanje i individualizovanje mnogo veće, univerzalne svesti duše, fizička čula opažaju samo mali deo elektromagnetnog spektra koji sačinjava fizičku realnost. U meditaciji doživljavamo nadilaženje svega toga u smanjenom, kontrolisanom i koncentrisanom obliku, jer tada napuštamo ograničenja ličnosti, tela i uma. Tada svest duše može da se ispolji u svom punom potencijalu. Iako za kratko vreme, i to je dovoljno.

Sam čin mirovanja tela i uma omogućava svesti duše da se probije na ovaj svet i postane aktuelna na ovom svetu.

Bez prisustva svesti duše priroda se sama spontano kreće tako što sama sebe vezuje u sve moguće uzročno posledične oblike.⁶¹ Kada je svest duše identifikovana sa prirodom i pasivna, onda se i duša kreće zajedno sa prirodom, ide kroz preporode i vezana je za događaje, za *karmu*. Samo kada je svest duše prisutna u prirodi u toj meri da je neuslovljena od prirode, onda se kretanje prirode menja, ona počinje da se oslobađa, da radi u korist svesti duše.

Suština *kaivalye* i ostvarenja svesti duše je **u razlikovanju sebe, kao nepokretnog svedoka, od svega što se kreće, od cele prirode, u svim dimenzijama, od uma do tela. Tada vidimo da sve što se kreće: misli, telo, osećaji, svi objekti - "to nisam ja" i "to nije moje".**

Mi, kao duša, uvek smo nepokretni. Iz istog razloga zbog kojeg je i prostor (*akaša*) nepokretan i sve se kreće u njemu tako što se **sam prostor trenutno modifikuje u sve što postoji i kreće se u sebi samom**. Tako je i naša duša nepokretan svedok i sve se kreće u njoj, u njenoj svesti, koja je ista ona božanska svest koja sve stvara i omogućava.

Sam kosmički prostor jeste naša duša, božanska suština. To što kosmički prostor mi vidimo spolja kao nešto veliko i otuđeno, a sebe kao nešto malo i ograničeno, samo pokazuje moć uma u izvrtanju stvarnosti, veličinu iluzije u kojoj živimo.

Kada nismo nepokretan svedok onda smo prepušteni spontanom kretanju prirode. To praktično znači sledeće: naša duša nije nekakva naša avet koja nadživljava telo, već je samo princip svesti koja je u osnovi postojanja, i koja sve nadilazi, transcendirira. **Naša duša je individualizovan princip apsolutne svesti**. Apsolutna svest se ispoljava kao postojanje putem vibracija. Prvobitna vibracija je stalno vraćanje ili resetovanje "božanske čestice" u izvorno stanje Apsoluta. Od te prvobitne vibracije nastaju sve ostale vibracije, sve što postoji. To praktično znači da se vibracije kreću od finijih prema grubljim. Fine vibracije su misli i ideje, zatim izrazi volje i energije, zatim osećaji i oblik tela. Mi sebe manifestujemo na taj način, svest naše duše najpre vibrira kao ideja i misao, zatim kao namera i volja, pa osećaj i imaginacija, i na kraju kao fizičko telo. Tako je naša duša stvorila naše telo u kome živimo na ovom svetu. Telo nije fizički objekat, ono je u celosti samo vibracija, naša vibracija. Svi atomi i geni našeg tela samo su vibracije, ne fizički objekti ili tvari. Oni samo vibriraju tako sinhronizovano da to našim čulima izgleda kao fizički objekat ili tvar.

U tom smislu se može reći da naša tela ne postoje po sebi i za sebe, da ništa ne postoji po sebi i za sebe, kao objekat realan sam po sebi. Svaki objekat je samo manifestacija apsolutne svesti, celine, koja vibrira tako da u svojoj vibraciji dobija samostalnost, može da se izdvoji iz celine svojom individualnom vibracijom, tako da dobije privid kao da je nešto drugo, a ne sama celina.

Zato je suština čovekovog osvešćenja, suština meditacije, u tome **da se spozna razlika između same svesti i sadržaja svesti**, tj. svih onih oblika koji

⁶¹ O tome nam govori gnostička slika Ouroborosa (Uroboros), zmije koja sama sebi grize rep. Zmija je simbol materije, *prakti*.

nastaju vibracijama svesti, koji nastavljaju sami da se održavaju tako da izgledaju kao samostalni objekti u prostoru i vremenu.

Tako se razlikuje *puruša* od *prakrti*. *Puruša* je čista svest sama po sebi, a *prakrti* je vibracija te svesti koja se spontano održava u beskrajnim oblicima postojanja.

Razlikovanjem svesti od sadržaja svesti razlikuje se *puruša* od *prakrti*.

Nema pročišćenja i oslobođenja svesti duše bez razumevanja njenog afektivnog vezivanja u svim dimenzijama bića. Kako je čvor zavezan tako se mora i razvezati.

Budnost (*buddhi*), koja se na ovde prikazan način ostvaruje, jeste prisustvo svesti u samom biću. Kako biće već jeste energija potencijalno svesna sebe, čovekova budnost nije ništa drugo do opušteno dopuštanje da ona to i bude kroz njegovo živo iskustvo, dopuštanje da univerzum aktuelno bude svestan sebe kroz čoveka.

Čovek to dopušta tek kada odvrati svoju svesnost od robovanja objektivaciji prema svetlu, koja se ostvaruje kroz telo, osećaje, opšta stanja uma i svaku misao. Kada prestane da projektuje sebe, svoju svest, u iluzornu spoljašnjost. Objektivizacija svesti prema van jeste identifikacija svesti duše sa *prakrti*. Ovakva objektivacija uspavljuje potencijal svesti koji svaki čovek prirodno ima, uspavljuje ga iluzijom o vremenu, o supstancijalnosti zbivanja i o njegovoj izdvojenoj individualnosti.

Ništa čoveka ne uspavljuje toliko kao izvesnost da će se svakog jutra probuditi u istoj sobi u kojoj je zaspao i nastaviti dotadašnji život, da će posle svakog koraka učiniti još jedan, da će nakon svakog izdisaja ponovo udahnuti, da život kakav mu je poznat sigurno neće nestati. Najtvrđi san je oslanjanje na prirodu da učini šta treba. Ova sigurnost omogućava čoveku da svakodnevno mehanički živi u fizičkom svetu iako je nesvestan njegove prave prirode. Svakodnevno gazimo zemlju i dodirujemo stvari potpuno nesvesni da su to sve vibracije naše svesti, apsolutne svesti. ***Naša nesvesnost se manifestuje time što sve objekte smatramo "mrtvim stvarima" koje su odvojene od nas.*** Takvo stanje deluje na svest u čoveku da bude pasivna i da se prepusti inerciji prirodnog zbivanja.

Ali takođe ovakvo prepuštanje čoveka čini neodgovornim, destruktivnim i zlim u svojoj nesvesnosti. Čovek je tačno onoliko destruktivan, zao i nesvestan koliko je ubeđen da su sva bića odvojena od njega, da su samo objekti, da postoje sama po sebi kao posebne individue koje delaju po svojoj volji, da su ona „neko” ili da su „nečija” pa im se shodno tome može i učiniti „nešto”; koliko ne uviđa da je sve što biva, svako biće, samo talas trenutno oblikovane jedinstvene energije hologrfskog univerzuma.

Jedino kada mu se čvrstina bića raspadne pred očima, čovek se budi - ili se sam psihički raspada ako je previše poistovećen sa njegovom iluzornom supstancijalnošću, sa onim što se raspada. Čovek se budi samo kada nema izbora, izvesnosti i nade da utočište može naći spolja, u postojanju kakvo objektivistički i čulno doživljava. Čovek se budi kada shvati da postoji zato da bi se život prirode svesno iskušao, prepoznao i prosvetlio ***u njemu***, a ne da bi on našao utočište u prirodi. Duša čovekova treba da bude oslobođena od svih

zavisnosti i od svih briga za opstankom, jer neuslovljenost (*puruša*) koja omogućava samo postojanje, njena je bit.

Suština duhovnog oslobođenja ili probuđenja jeste u pravom odnosu prema postojanju, u autentičnom odnosu čoveka (*puruše*) prema biću (*prakrti*), svesti i postojanju. Kada se među njima uspostavi pravi odnos, događa se prepoznavanje iskonske nezavisnosti duše čovečije (*puruše*) od *prakrti*.

Čovek svojom budnošću ispravlja taj odnos i postavlja ga u pravo stanje. Biće ili postojanje nikada nije problem, već neuviđanje njegove stvarnosti od strane neprobuđenog čoveka. To neuviđanje stvara sve probleme koji realno postoje. Nezavisnost svoje duše čovek ne treba da stvara, jer ona oduvek već postoji, treba samo da je prepozna i da se svesno usaglasi s njom.

Jedini način da čovek ustanovi svoju nezavisnost od *prakrti*, koja suštinski već postoji, jeste da u potpunosti osnaži potencijal budnosti (*buddhi*) koji je prirodan svakom zdravom čoveku; dakle da osvesti ono što već jeste. Budnost se ne jača nikakvim koncentracijama (osim ako se koncentracija ne praktikuje samo kao mera disciplinovanja nemirnog uma). Budnost (*buddhi*) se jača jedino mirovanjem kao postojanim prisustvom u svim pojavama i dimenzijama postojanja. Takva postojana pažnja mora biti oslobođena svakog mentalnog prosuđivanja (*manas*) i ličnog određenja (*aham-kâra*), inače neće biti prisutna u svim dimenzijama (*tanmâtrâ* i *maha-bhûtâni*). Sâmo takvo kompletno prisustvo svesti je nezavisnost (*kaivalya*). ***Svako ko je ikada bio budan zna da je tada bio nezavisan u toj meri da jedino može reći kako je sâma nezavisnost upravo budnost.***

Četiri uporišta pažnje

Već smo videli kako su sve dimenzije prirode izražene kroz „velika počela”, *maha-bhûtâni*. Njihove vibracije stvaraju različite gustine zbivanja i brzine vremena koje oblikuju sav kosmos. One su mikrokosmički sažete u ljudskom biću tako što sačinjavaju njegovo fizičko telo (zemlja), osećanja (voda), opšta stanja uma i volju (vatra) i svaku misao (vazduh). ***Od svih dimenzija kosmosa sačinjen je, dakle, i čovek, pa on zato svoju budnost mora utvrditi u skladu sa njima, a ne nekako drugačije.***

Dakle, svoju budnost čovek mora osnaživati na četvorostruki način: naspram (1) tela, (2) osećanja, (3) izraza volje i stanja uma i (4) svake misli. To su četiri osnove na kojima se pažnja mora postojano sabrati i učvrstiti u razumevanju svake posebno. Budnošću i osvešćenjem svaka se od ovih dimenzija postojanja oslobađa od projekcije spolja, od iluzije da su one izvan čoveka, rastvaraju se od iluzije supstancijalnosti i svode se na njihov ishod - *akašu* - na svest koja je i naša svest o sebi. Drugim rečima, sve se one prepoznaju kao naša priroda. Mi više dimenzije nismo ni opažali samo zato jer ih nismo videli kakve zaista jesu, u nama samima, zato jer smo ih projektovали spolja. Sve što projektujemo spolja mi učinimo nevidljivim i nerazumljivim, nečim što nam je tuđe, odnosno toga postajemo nesvesni. Kada tako prepoznamo sve dimenzije postojanja zajedno, u nama samima, nastaje trajna budnost, *kaivalya*.

Ako se meditacija zasniva samo na transcendenciji misli, ona je nepotpuna, ako se u tome i uspe, to iskustvo nije trajno, čovek se stalno iz njega

vraća u ranija niža stanja svesti - zato što nije osvestio celo biće, sve njegove dimenzije. Tako se od cele prakse pravi ritual i još jedna navika. Zato se osvešćenje mora sprovesti na svim dimenzijama čovekovog bića i postojanja uopšte.

I druge duhovne tradicije osećaju neophodnost da se biće osvesti u svim dimenzijama, ne samo u sferi misli (ideja), ali to izražavaju na nejasan i maglovit način, kroz razne (božije) zapovesti, tabue, moralne norme, propise koji obuhvataju sve, pa i jelovnik. Judeo-hrišćanske moralne obaveze se uglavnom bave fizičkom dimenzijom zbivanja (ponašanjem, etikom), a manje mentalnom, i nigde dovoljno jasno ne naglašavaju jedinstvo fizičkog, osećajnog i mentalnog. Tradicija verske predanosti (*bhakti*) uglavnom naglašava osećajnu dimenziju bivstvovanja. Jedino je u tradiciji joge neophodnost osvešćenja celog bića oslobođena svake metafizike, teologije i idolopoklonstva, i svedena je na praksu, na opšta pravila ispravnog postupanja (*yama*), i specifično jogističke obaveze (*niyama*). Buda je na osnovu njih izneo celovit proces osvešćenja (meditacije) jer je zahvatio sve dimenzije bića, od najgrublje do najfinije. Žalosno je što i danas postoje mnoge budističke škole, ili sekte, koje ne uviđaju neophodnost celovitog osvešćenja, nego naglašavaju samo neke njegove aspekte (disanje, osećaje ili um zasebno).

Ključ oslobođenja je u celovitom osvešćenju postojanja, u svim njegovim dimenzijama (telo, osećanja, volja i svaka misao). Ako previdimo jednu dimenziju, njeno neosvešćeno zbivanje će biti uzrok naše patnje i osećanja ropstva. Ako naglasimo samo jednu, na primer, mentalnu (baveći se nekom meditativnom 'tehnikom', molitvom ili ponavljanjem *mantra*), ma kakve uvide i iskustva imali, padaćemo uvek iznova natrag u niža stanja povučeni težinom ostalog dela našeg neosvešćenog bića, i uzalud ćemo ponavljati tu jednostranu praksu u nadi da ćemo trajno dostići uzvišeno stanje ako ga samo dovoljno puta ponovimo.

Čovekov je život u tolikoj meri nesvestan i neuravnotežen da on i ne uviđa šta ga određuje i sačinjava, gotovo nikada ne razlikuje prirodu svoga mentalnog stava od osećaja i fizičkog stanja, a kada to i čini, onda samo privremeno i bez trajnog ustanovljenja. Međuzavisnost svih sačinitelja bića, i njihovo međusobno nerazlikovanje, uslovljava svest da sebe smatra identičnom s njima i sadržajima njihovog iskustva o svetu. Kada razumemo njihovo delovanje putem međusobnog razlikovanja to samo po sebi uravnotežuje neujednačene tokove (zbog dinamike *guna*) životne energije (*prâna*) u svakoj dimenziji zbivanja, i time oslobađa prisustvo transcendentalne svesti duše. Za to nije potrebno ništa drugo do objektivno razumevanje. Ono ima dve faze.

Prva je **razlikovanje** (*viveka*) četiri dimenzije bivstvovanja koje su dotle delovale međuzavisno i zato uslovljavajuće, i temeljno upoznavanje svake od njih posebno.

Druga je spontana **primena uvida** (*vipassana*) o delovanju ovih dimenzija u nama (telo, osećaji, volja i um), i oko nas, bez određenog vežbanja, onako kako se u životu zbivaju sve zajedno.

Sve četiri dimenzije jačanja uvida predstavljaju progresivno čišćenje svesti od raznih fiktivnih sadržaja i obmana, i njeno osposobljavanje da se suoči i

sjedini sa postojanjem kakvo ono zaista jeste. Stalna prisutnost pažnje (*satipatthâna*) nije ništa drugo do intenzivno poništavanje vremena tokom kojeg bolno lutamo u prostorima neautentičnog bivstvovanja. Postojanom sabranošću pažnje mudro se ostvaruje ono jedino što se inače mora ostvariti u životu: uvećava se prisustvo svesti o božanskom koje sve omogućava (o neuslovljenosti postojanja) u čovekovom biću, aktuelizuje se i osvešćava prisustvo duše i time se briše patnja. Sâma svesnost predstavlja ubrzanje vremena zbivanja i dovodi ga do krajnjeg ishoda u budnosti. Celovitim osvešćenjem čovek ne može da bude grešan.

Osvešćenje, kao nadilaženje vremena, *kaivalya*, praktično se svodi na postizanje nezavisnog prisustva usred svih psihofizičkih procesa sopstvenog bića i razumevajućem pragmatičnom odnosu prema njima. Baš kao što se to čini sa vanjskim stvarima, jer duša je nezavisna od svih dešavanja u biću, ona celo naše biće vidi objektivno isto kao što naš um vidi vanjske stvari. Samo takva objektivnost u sebi samom omogućava objektivnost izvan sebe, prema svetu, istinsko upoznavanje bića u svim njegovim dimenzijama, i kako smo mi sačinjeni od tih dimenzija. Koliko smo objektivni prema sebi, toliko možemo biti objektivni prema svetu. Rezultat toga neće više biti neki zaključak, stav ili mit, kako je to uvek bivalo sa drugačijim osvešćenjem postojanja od ovde opisanog, već jednostavna budnost i oslobođenje.

Ne radi se, dakle, o objektivnosti koja deli i otuđuje čoveka od sveta, već o zrelosti svesti njegove duše s kojom on ispravnije učestvuje u svetlu i sa kojom on svet dovodi do autentičnog ishoda. Kao što roditelj doživljava sazrevanje svoga deteta, tako i čovek u ovoj vežbi (*vipassana* i *satipatthâna*) sagledava svoje psihofizičko biće kakvo jeste i time ga transformiše do duhovne zrelosti. Ovde opisano osvešćenje nije ništa drugo nego ovladavanje stihijom prirodnog zbivanja u telu, osećanjima i umu direktnim suočavanjem sa njima samima kakvi jesu - a ne sa njihovim sadržajima, kao uvek do tada.

Suočavanje sa zbivanjem kakvo ono jeste je odustajanje od identifikacije sa njihovim sadržajima, razlikovanje svesti od sadržaja svesti. To je suština budnog mirovanja i same kaivalye.

Stoga je ovo suočavanje veoma neprivlačno, nezanimljivo i odbojno jer ne donosi nikakve nove sadržaje, zaključke, ubeđenja i nade koje bi bile privlačnije od prethodnih. Ova praksa ih sve ruši da bi se omogućila iskonska sloboda koju je čovekova duša imala pre rođenja tela, pa i nastanka samog sveta. Svest ove iskonske slobode je utoliko prisutnija, ukoliko je *puruša* ili neuslovljenost u čoveku nadmoćnija od mehanizama stečenih navika u ponašanju, govoru i mišljenju. Taj prirodni mehanizam je u dosadašnjem životu uvek imao nadmoć i zloupotrebljavao je svesnost za pasivno osvetljavanje svoga delovanja. Ovde se zahteva preokret takve situacije: da se s neuslovljenom svešću čovek u svakom trenutku izdvaja i čisti (*kaivalya*) od svega što trenutno uslovljava njegovu autentičnost i slobodu, od svega što nije on sâm u apsolutnom smislu, od svega što ga odvaja od prisustva u transcendentalnoj božanskoj duši i vezuje ga u pojedine sadržaje ovoga sveta.

Lako je biti nezavisan u povoljnim trenucima i okolnostima, prema fizičkom telu, naročito ako i samo telo nije povoljno. Potrebno je biti nezavisan u

svakom mogućem trenutku i prema onome što nam je najbliže, a to su strasti, osećaji i misli. Telo je najdalje a misao je najbliža svesti duše. Kada nam i svaka misao bude jednako nevažna i strana kao i telo, kao i spoljašnji objekti, onda smo u *kaivalyi*. Onda razlikujemo *purušu* od *prakrti* na taj način što vidimo *prakrti* kao *prakrti*, kakva jeste. Samo tako spoznajemo *purušu* kao *purušu*, kakav jeste. Tada sebe samoga konačno spoznajemo kakvi zaista jesmo, vidimo svoju dušu kao nezavisnu od svega. Postajemo autentični i istinski nezavisni. Samo takvi možemo autentično i ispravno da učestvujemo u životu, kada i život i samoga sebe spoznajemo ispravno. Sve greške i patnje nastaju samo kada ne uviđamo pravu prirodu *prakrti*, a to znači kada smo identifikovani sa telom i umom, tada smo kao u snu ili hipnozi.

Kaivalya se praktično ostvaruje kada osvestimo telo toliko da postajemo nezavisni od njega, a nezavisni od tela postajemo kada više ne doživljavamo telo kao da se kreće kroz prostor i da dela, nego ostajemo nepokretni u sebi dok svedočimo iskustvu delovanja tela u vremenu i prostoru, ali tako da svaki čin postaje odvojen od nas i nevažan. Inače svakog trenutka nam je svako delovanje tela važno, vezujemo se za svaki pokret, za sve što radimo telom. Toga u buđenju nema više. Sve što telo radi postaje apsolutno nevažno. Umesto tela sada je tu prostor (*akaša*) koji se svakog trenutka oblikuje kao telo i sve drugo. Više ne doživljavamo telo kao malu individuu unutar velikog prostora, već vidimo da je telo samo modifikacija prostora koja vibrira tako da izgleda kao individualno "telo".

Sledeći korak je isti, ali se odnosi na osećaje i emocije koje stalno doživljavamo na osnovu onoga što telo radi. Rad tela je povlačio razne osećaje i emocije. Sada toga više nema jer kada nam je svako zbivanje tela postalo nevažno, isto tako postaju nevažni osećaji i emocije koja zbivanja tela pokreću. Umesto emocionalne drame i igre suprotnosti, ugone i neugode, nastupa svesnost, i osećaji postaju samo vibracije iste svesti koja sve omogućava, koja smo mi sami.

Sledeći korak su izrazi volje ili namere. To je još suptilnije područje našeg bića. Ranije su u nama prvo nesvesno delovali izrazi volje, nešto smo prvo učinili pa smo tek onda sebe ubedili da smo to hteli da uradimo. Tako smo delovali u velikoj meri nesvesno i uslovljeno, samo smo reagovali a mnogo manje kreativno delovali. Izrazi naše volje su uvek imali obrazac naše ličnosti, ponašali smo se i delovali uvek na ličan način, karakterističan samo za nas, u govoru, kretanju i reagovanju. Kada i izraze volje prepoznamo kao vibracije iste *prakrti*, kao gomilu spontano nakupljenih reakcija na spoljašnje izazove, tada se oslobađamo spontanog reagovanja i mehaničkog ponašanja, prestajemo da ličimo na sebe od ranije, počinjemo da delamo po volji svesti naše transcendentalne duše. Tada uvek delamo po svojoj volji, nestaju svi izrazi volje koji nisu u skladu sa svešću naše duše, sa objektivnom stvarnošću. Tada spontano i beznaporno delujemo ispravno. Stari obrasci našeg ponašanja postaju nevažni. Za ovu promenu se u ezoteričnim školama kaže da je "stari čovek umro" i "rodio se novi čovek". Tada preostaje samo namera Apsoluta da se ispoljava kao sve što jeste. Preciznije rečeno, tada se naša volja usklađuje sa voljom božanske svesti.

Na kraju se isto događa sa našim mislima. Misli su nam najbliže i zato najvažnije. Misli i ubeđenja se najteže oslobađamo i njih najteže menjamo, jer ih najteže vidimo objektivno kakvi jesu, najteže ih razlikujemo od sebe - ako nismo u meditaciji naučili da razlikujemo svest od sadržaja svesti (od misli). Kada i najsuptilnije vibracije našeg bića, misli, prepoznamo kao suptilne vibracije *prakrti*, kada i misli više ne vidimo kao nešto što postoji objektivno po sebi i za sebe, već kao vibracije apsolutne svesti koja smo mi sami, onda i svaka misao postaje nevažna. Kada nam misli postanu nevažne onda se one smiruju. Mi smo svaka misao, mi vibriramo kao svaka misao. Misli su vibracije svesti koja smo mi sami, ali u zaboravu sebe samih. Misli nastaju kada zaboravimo sami sebe, samu svest koja je samo postojanje, koja mi jesmo. Mi zaboravljamo sebe identifikujući se sa sadržajem misli, vibrirajući kao misao, kao nešto drugo a ne kao mi sami, kao neka ideja i zamisao. Misao je naša zaborav sebe, same svesti kao suštine postojanja, iako misao postoji kao težnja da se spozna suština postojanja. U tome je čudesan paradoks misli. Drugačije ne bismo ni mogli da se zaboravimo i otuđimo od sebe samih: misao nas zarobljava tako što uzima oblik težnje da nas oslobodi; gubimo spoznaju sebe samih kroz težnju da spoznamo sebe. Suština je da naša duša nikada nije ni bila zarobljena. Nju je samo misao uspavljivala dok je bila u telu. Mi smo, kao duša, sanjali svaku misao, svaki izraz volje, svaki osećaj i samo fizičko telo. Sve su to vibracije svesti naše duše. Sve smo to mi sami – iako nam izgleda da nismo. Sve su to vibracije sa kojima smo stvarali iluziju da smo odvojeni od svesti naše duše.

Tako se učvršćuje *kaivalya* u svim dimenzijama našeg bića.

Suština *kaivalye* je u razumevanju *prakrti*, a ne u odricanju ili odvajanju od bilo čega. Proces buđenja izgleda kao odvajanje i nadilaženje nečega samo iz perspektive uma koji je identifikovan sa svojim sadržajima. Samo takvom umu prestanak identifikacije izgleda kao nadilaženje ili odvajanje. Sa stanovišta transcendentalne svesti duše (*puruše*) nema odvajanja ni od čega jer ništa i nije supstancijalno, materijalno i objektivno, odvojeno. Buđenje svesti duše je samo razumevanje prave prirode postojanja. U postojanju ne postoji razlika između spoljašnjeg i unutaršnjeg, tu razliku samo um stvara i ona je samo virtuelna. Razumevanje prave prirode postojanja se sprovodi samo u sebi samome, a to konkretno znači: ispravno razumevanje prave prirode tela; prave prirode osećaja; prave prirode izraza volje i prave prirode misli. Samo tako se sve to nadilazi. Zapravo ne nadilazi se ništa objektivno, već samo sopstveno neznanje o pravoj prirodi postojanja, a to je neznanje **da je i postojanje ista svest** sa kojom ustanovljavamo i sebe i postojanje. Kada vidimo stvarnost kakva zaista jeste, onda vidimo da je naša transcendentalna duša oduvek slobodna i nezavisna. Tada, iz perspektive transcendentalne duše, vidimo celokupno postojanje kao jedno: svoje telo ne razlikujemo od okolnog prostora, od zemlje, vode, svetlosti, vazduha... cela priroda je naše telo, naše biće, cela *prakrti*. Čak ćemo sve to i osećati kao naše, može nam se dogoditi da tuđu bol doživimo kao svoju, da osetimo tuđe misli i raspoloženja... kao što biljke to mogu oduvek.

Kada nismo svesni sebe, svoje prave prirode, onda nam postojanje izgleda kao nešto spolja, zemlja i priroda nam izgledaju kao nesvesni, materijalni objekti. Kada smo svesni sebe, onda vidimo da je sve svesno sebe, da je sve izraz iste

svesti sa kojom smo i mi svesni sebe, svesti božanske duše. Budući da su postojanje i svest jedno isto, **ne možemo samo sebe da budemo svesni a postojanje da ostane odvojeno od nas. Ne možemo samo mi da postanemo svesni sebe a svet da ostane isti.** Naše biće nije različito od sveta. Spoznajom sebe spoznajemo svet oko sebe. To nije odvojeno. Rečnikom *sânkhya* rečeno: *prakrti* postoji kao nesvesna priroda samo kada nismo svesni prave prirode *puruše*. Kada se *puruša* spozna, *prakrti* se povlači i nestaje, kao plesačica koja je prikazala svoj ples.

Čovek, dakle, može živeti na dva načina. Prvi mu je prirodno dat, spontan i nesvestan kao kod većine ljudi, životinja i svih ostalih bića. Sve prirodne funkcije se mogu nesvesno ispunjavati. Upravo tako funkcioniše život prosečnog čoveka; on je hipnotisan raznim fikcijama i konceptima verskih ili društvenih ubeđenja. Ona ga vode iz rođenja u starost i smrt. Nigde drugde. Drugi način je nadilaženje prvog prelaskom preko bujice života, prelaskom toka opšteg prepuštanja prirodnim zbivanjima, to je put pobednika nad stihijom, put Čoveka. Ovim putem kreću ljudi koji su dovoljno senzitivni i karmički zreli da osete kako prvi, nesvestan način življenja nije autentičan, i da proizvodi samo patnju. Međutim, njihovo kretanje je najčešće opet spontano kretanje protiv bujice, to je samo spontana reakcija na to stanje, a svaka reakcija je nesvesno uslovljen čin. Oni najčešće negiraju život, ili na konstruktivan način, odlaženjem u manastir, odricanjem i podvrgavanjem nekoj disciplini, ili na razne načine postaju buntovnici. Ali, onaj koji zaista kreće ka probuđenju ne ide protiv struje života, već samo prelazi na drugu obalu, on savladava nesvesnu stihiju bivstvovanja njenom transcendencijom, a ne borbom protiv nje. Borba podrazumeva prihvatanje nesvesnosti kao našeg pravog stanja, pridavanje realnosti onome što nije realno. Da je nesvesnost zaista naša prava priroda, nikada ne bismo mogli da budemo svesni. Mi smo već na drugoj obali; samo treba toga da budemo svesni, da se probudimo.

Stalnim osvešćenjem tela, osećaja, volje i opštih stanja uma, i nastanka svake misli, biće se uravnotežuje i čisti od starih, prirodno uslovljenih načina ponašanja. Svi postupci takvog čoveka, osećanja i misli postaju ujednačeni, skladni i uravnoteženi. On je oslobođen svoje vezanosti za život jednako kao i odbojnosti prema njemu, upravo zbog spoznaje prave prirode života. On sreći i nesreći okreće leđa, radosti i tuzi prošlih vremena. Ravnodušan je u svim okolnostima i smiren u pročišćenom prisustvu svoje neuslovljene duše.

Pored celovitog osvešćenja bivstvovanja, ključ oslobođenja, po učenju *sânkhya*, sadržan je u njenom osnovnom stavu da cela *prakrti* služi oslobođenju *puruše*. Stoga *puruša* - čovek ne mora ništa da radi da bi bio slobodan, ono što već jeste, nego samo da bude miran, da se ne (po)kreće sa zbivanjem *prakrti* i sam se tako ne vezuje s njime. Koliko je miran i nevezan, toliko je svestan svoje bezvremene slobode. **Kada je *prakrti* objektivno prepoznata kao *prakrti*, tada nastupa oslobođenje *puruše*.** *Prakrti* se objektivno vidi kakva jeste samo smirenim umom, izvan vremena, ovde i sada. Tada preovladava svest duše.

To praktično znači da se praksa *kaivalya* svodi na potpuno napuštanje sveta, i mentalno i emocionalno i fizičkim mirovanjem u meditaciji - ali ne radi odbacivanja sveta jer nema se šta odbaciti, sve je Jedno, već razumevanjem prave prirode sveta. Najteže je odbaciti um ili misli. To možemo postići samo ako

razumemo pravu prirodu misli, da su misli samo fine vibracije našeg bića, i da mislimo samo kada smo u zaboravu samoga sebe, svoga pravoga bića i postojanja. Misli predstavljaju težnju razumevanja pojavnog sveta, smisla dešavanja. Budući da naše biće nije samo naše telo već je ono celokupno postojanje, misli se ne bave samo našim postojanjem već i celokupnim postojanjem.

Da bi se razumela prava priroda sveta a zajedno sa njim i misli, potrebno je ispuniti dva uslova. Prvi je potpuno povlačenje od sveta i života u kratkotrajnom mirovanju u meditaciji, a drugi je svesno učestvovanje u svetu i životu kakav jeste, bez izbora. Duhovna praksa je kada oba ta stanja svesno i namerno izvodimo. Njih inače uvek izvodimo ali nesvesno, kroz javu i dubok san. Suština je u tome da u sve svoje aktivnosti unesemo svest.

Kada iskusimo obe krajnosti to će nam dati veći kapacitet putem proširenja percepcije tj. svesti. ***Samo takvo proširenje percepcije kroz krajnje suprotnosti postojanja nas budi i oslobađa. Samo meditacija nije dovoljna, potrebna je i njena suprotnost, sva životna aktivnost.***⁶²

Zato ne brinite ako vam meditacija ne ide od ruke. Samo nastavite sa meditacijom uprkos svemu. ***Jednom kada počnete da meditirate onda vas budi apsolutno sve što vam se događa***, čak i najteža iskustva koja su potpuna suprotnost meditativnom mirovanju.

Odve izneti opisi načina za postizanje trajne budnosti samo su osnovni i neophodni uslovi za njeno postizanje. U budističkoj meditaciji *vipassana* sprovodi se praksa osvešćenja tela, osećaja i volje, u zen meditaciji se direktno transcendiraju um. Detaljan i kompletan opis prakse meditacije dat je u mojoj knjizi "Meditacija - Prvi i poslednji korak - Od razumevanja do prakse". Tek kada se oni ispune može se doći do individualnog iskustva probuđenja koje je neponovljivo i za svakog čoveka jedinstveno.

⁶² O važnosti iskustva suprotnosti radi potpunog osvešćenja, Alfa i Omega, videti takođe u mojoj knjizi "Religioznost - Uputstvo za upotrebu".

Herman Hese je u svojoj noveli *Sidarta* (takođe i u *Narcis i Zlatousti*) opisao smisao iskušavanja suprotnosti Alfa i Omega. Sidarta i Govinda su praktikovali meditaciju, praksu osveščavanja duše. Govinda se pridružio Budinim učenicima i postao monah koji se isključivo posvećuje meditaciji (Alfa tački). On je kao takav veoma važan za očuvanje i prenošenje učenja. Sidarta je otišao u drugu krajnost, u svetovan život čula i poroka (iskušavanju Omega tačke). Na kraju je našao ravnotežu i prosvetlio se. To Govindi nije uspelo jer je ostao jednostran, okrenuo sa samo Alfi. Nije imao dovoljno iskustva Omega. Sličan put imao je i sam Buda. On je u mladosti živio u jednoj krajnosti, u Alfa stanju hedonizma, potpunog ispunjenja čulnih potreba života. Zatim kada je uvideo da je to samo jedna krajnost, da to nije cela stvar, otišao je u drugu krajnost, potpuni asketizam, sve do ivice smrti. Prosvetlio se kada je uvideo srednji put (*majjhimāpaṭipadā*), ravnotežu svih krajnosti, celo kruženje Alfa i Omega (točak *dharme*).

Samo iskušavanje obe krajnosti daje prosvetljenje i razumevanje smisla svega. Iskustvo obe krajnosti nam proširuje percepciju. Samo nam takvo proširenje percepcije daje potreban kapacitet za prihvatanje prisustva božanske svesti u svemu-što-jeste i svemu-što-može-da-bude, daje nam uvid mudrosti (sanskrit: *prajñā*, pali: *paññā*). Proširenje percepcije putem iskustva svih suprotnosti budi nas za svest duše, za Alfa, a ne isključivo težnja samo ka Alfa. Iskustvo Omega je od presudne važnosti za dostizanje Alfe. Mi svi tako proširujemo svoju percepciju na sve moguće načine, u spoljašnjem svetu i u nama samima.

Kako možemo prepoznati *kaivalya* na univerzalnoj mapi postojanja, na shemi *prakrti* (slika 1)?

Videli smo da *aham-kâra*, čovekova prava ličnost, postaje celovita tek kada čovek spozna objektivnu, neorgansku prirodu u svim njenim dimenzijama, a to znači kada usavrši vantelesna iskustva. Kada postane svestan svoje nezavisnosti od tela čovek spoznaje svoj pravi identitet i stiće moć delovanja, "Ja sam činilac" - *aham-kâra*.

(Objektivno posmatrano, na kolektivnom planu, čovečanstvo isto ovo postiže kroz nauku, spoznajom svih prirodnih zakona. Svesnim ovladavanjem objektivne prirode čovečanstvo postaje istinski činilac na ispravan način.)

Sledeći korak je uzdizanje iznad svake iluzije individualnosti u čistu budnost, iznad *aham-kâre* u *mahat-buddhi*. To je zapravo spoznaja najviše dimenzije prirode, *akaše* ili etra. To je univerzalno polje u kome je sadržano apsolutno sve što se u prirodi ispoljava kroz vreme i prostor. Tu je cela *prakrti* ili priroda sabrana u Jedno, u jedinstvo. U to jedinstvo stupamo onda kada smo potpuno budni, otuda i naziv za tu kategoriju *buddhi*, što znači budnost. Tada sve staje i nestaje, *prakrti* nestaje. Ali ne nestaje ona sama već iluzija njenog kretanja. Tada vidimo prirodu kao jedinstvenu celinu, ne više kao odvojene i otuđene delove. Postojanje kao kretanje vidimo samo ako vidimo sve kao objektivne delove koji se kreću u prostoru i vremenu, i ako smo identifikovani sa telom kao odvojenom individuom koja se kreće kroz prostor i vreme. U budnosti sve prestaje da se kreće jer nestaje iluzija da postoje odvojeni objekti u vremenu koji se kreću. Sve se kreće da bi nešto ostvarilo i negde stiglo. U bezvremenoj budnosti sve staje jer se sve vidi kao već ostvareno, potpuno i savršeno u sebi samom, kao sfera. Takva je i naša duša.

Time se zapravo ništa ne menja i život se odvija dalje, sve ostaje isto ali ***sve se sada kreće u sebi samom***, kao u sferi. Sfera je jedini oblik koji može objasniti to bezvremeno stanje. Energetski posmatrano, sfera je stacionarna, takva je i energija stanja bezvremene budnosti, ona je ne-hercijanska. Takva je energija kvantnog polja. To je tako zato što je odraz suštinskog jedinstva prirode, u njoj je sve trenutno prisutno kao Jedno. Zato se skalarne, stacionarne ili ne-hercijanske frekvencije prenose trenutno kroz ceo univerzum.

Govoreći jezikom našeg iskustva, kada puno puta iskusimo boravak izvan tela, u astralu i višim dimenzijama, onda dobro naučimo da je tamo sve energija kojom upravlja svest, da je naša svest deo te univerzalne svesti, da možemo da kreiramo stvarnost. To spoznamo toliko jasno da nam i ovde to postaje uvek jasno: da je materija zapravo energija isto kao i u višim dimenzijama, kao u astralu, samo sa drugačijim zakonima delovanja, tj. čvršća je i stabilnija. Ali vidimo da ima istu energetsku prirodu kao i celokupno postojanje. I na fizičkom planu možemo da delujemo slično kao i na astralnom (*siddhi*). Tada stičemo istinsku nezavisnost - *kaivalya* - od svakog ograničavajućeg uticaja materije, tela i uma na našu transcendentalnu svest duše. Tako ujedno svest naše duše postiže nadmoć delovanja još dok smo u telu.

Tako izgleda budnost kao bezvremena sadašnjost, opisana u kratkim crtama. Zato je Buda opisivao budnost kao utrnuće, *nirvana*, odnosno kao

prestanak i gašenje. Hteo je da kaže da smo istinski budni samo onda kada smo nezavisni (*kaivalya*) od tela, uma, vremena i sveg životnog iskustva i samoga sveta. Sve to postaje samo san. Zato je Buda probuđen.

Da biste izbegli sve negativnosti života treba samo da izbegnete identifikaciju sa telom, umom i osećajima putem uvida u njihovu pravu prirodu. Priroda svesti duše je takva da daje sve ispravno i u najboljem svetlu, oslobađa od svega sama od sebe. Nije potrebno ništa činiti sa svetom, telom, umom i osećajima, sve to radi priroda, treba ih samo spoznati kakvi jesu **u svakom trenutku**, i na taj način ih transcendirati, osloboditi svest duše koja će sama doneti spasonosnu spoznaju i razrešenje svih negativnosti, sveg neznanja. Vezanost za telo, um i osećaje čini da imamo iluziju da nešto treba s njima spolja da učinimo. Sa telom i umom možemo da učinimo samo onoliko koliko telo može da dohvati i um svojim čulima da razume. To je veoma malo. Svest naše duše može mnogo više, ona je zapravo sve i stvorila, zemlju koju gazimo, vazduh koji dišemo, vodu koju pijemo. **Božanska svest naše duše stvorila je celu realnost u kojoj postojimo. Zato moramo isključivo samo na nju da se oslonimo, ni na šta drugo.** Sav fizički svet je samo senka svesti naše duše. Zato ako istinski želimo da budemo slobodni od svih negativnosti i grešaka i patnje, jedino što zaista treba da uradimo sa sobom jeste da se kroz praksu meditacije probudimo u nezavisnosti (*kaivalya*) od svoga tela i uma u svesti transcendentalne duše i tako da budemo istinski tvorci svoje realnosti.

To je jedino što treba da uradimo zato jer mi to zapravo sve vreme i radimo, svi naši životi, sav rad na ovom svetu, sva kultura, svi naši međuljudski odnosi jesu spoljašnji odraz rada na sebi, na buđenju svesti naše duše. Mi nikada ništa drugo nismo ni radili već smo kroz iluziju vezanosti za telo i um ispoljavali svest naše duše spolja, i učili na sve moguće načine njenu primenu u praksi na ovom svetu, kroz sve greške i ponovne pokušaje, kroz sve radosti i patnje koje nanosimo jedni drugima. Od tih grešaka i ponovnih pokušaja sagrađene su sve naše civilizacije, sav naš svet. Svi će oni biti neuspešni, sve civilizacije će propadati jedna za drugom sve dok čovek na ovom svetu u potpunosti ne otkrije svest svoje božanske duše, koja je oduvek nezavisna i neuslovljena (*kaivalya*).

Jedini uspešan pokušaj civilizacijskog razvoja događa se u čoveku koji sabran u meditaciji postiže *samadhi*, *kaivalyu*, koji je ceo u svesti svoje duše dok je u telu na ovom svetu, u svakom bezvremenom trenutku, dok radi sve što treba da radi, dok je onaj koji jeste.

Ovakav uvid donosi spoznaju da "ništa u *prakrti* nije moje", i "ja sam nezavisan od svega" jer nisam čak ni individua (*aham-kâra*) unutar te celine (*prakrti*), niti su moje modifikacije svesti o svetu (*buddhi*), koje takođe pripadaju prirodi kao njenom najfinijem delu. Sve modifikacije (oblikovanje) pripadaju *prakrti*, a ne sama svest koja je od božanske duše. Mi smo svest - modifikacije su *prakrti*. Svest uvek ostaje ista dok se kroz *prakrti* modifikuje, svest ostaje uvek budan i nezavisan svedok. Taj svedok je *puruša*, čovekova duša i suština. Samo odatle čovek uviđa i da sam čin modifikacije svesti, koji oblikuje svet i iskustvo sveta, nisu samosvojno delo same *prakrti*, niti čoveka, niti *puruše*, nego njene

blizine, bliskosti *puruši*. Ta bliskost donosi identifikaciju. Samo zbog blizine modifikacije *prakrti* izgleda kao da se i svest modifikuje. Kao što kristal na crvenoj podlozi izgleda crven. Kada kažemo „blizina“ onda mislimo na veliku sličnost. Sve je u suštini Jedno. Ta bliskost ili sličnost se ogleda i prelama, tj. razlikuje u *đivi*, individualnoj duši. Ona vodi čoveka kroz iskustvo života-u-svetu. Takvim uvidom čovek se budi.

Uvid da je cela priroda (*prakrti*) Jedno i da se zato ništa novo u njoj ne događa, jeste početak buđenja. Uvid u potpunu nezavisnost duše (*puruše*) od cele prirode jeste postizanje potpune budnosti. Uvid u nezavisnost naše duše od prirode ne donosi napuštanje prirode, jer nema šta da se napusti, već naprotiv, sama naša nezavisnost izaziva u postojanje celu prirodu, daje sav život kakav jeste ovde i sada. Da nema transcendentalne božanske duše, nas samih, ne bi bilo ni samog postojanja prirode. Zato takav uvid razvija ljubav prema celoj prirodi.

Do buđenja nas jedino može dovesti jasan uvid da cela *prakrti* postoji zbog *puruše*, zbog čoveka. Svi objekti postoje zbog svesnog subjekta. Zato se on budi kada ne traži više utočište u objektima i samo je svestan sebe zato što je razumeo i prihvatio objekte kao svoje projekcije.

Naša nesvesnost se stoga zasniva na otporu prirodi, na nerazumevanju da nam ona služi.

S probuđenjem čovek celokupno postojanje, sav svoj život, svoje telo, um i ceo svet, prepoznaje kao san koji čak nije ni bio njegov, nego od *prakrti* - jer nesvesno postojanje svojstveno je *prakrti*, a ne njegovoj duši, *puruši*. Sve što je dobijeno kao rezultat kroz vreme, nužno je uslovljeno vremenošću, i kroz igru suprotnosti pruža jedino iluziju njegovog utrnuća. Autentičnost neuslovljene duše čovekove ne zavisi od utrnuća vremena i nadilaženja uslovnosti bivanja (čemu smo težili ranije), jer nikada i nije bila njime ugrožena, ona nije suprotnost ničemu što bi bilo neautentično. Zato ne može biti proizvod nikakve aktivnosti usavršavanja ka oslobođenju ili spasenju, već jedino buđenja kao utrnuća strasti za postojanjem u neznanju i nesvesnosti. ***Oslobođenje u bezvremenoj budnosti je prestanak i utrnuće učešća u iluziji i neznanju, a ne postizanje i ostvarenje nečeg objektivno novog***, zato što je budnost sama neuslovljenost ni od čega, koja prethodi svakoj stvarnosti i omogućava svako postojanje.

Konačno buđenje je nestanak iluzije vremena, vreme je osnovna iluzija s kojom *purušu* poistovećujemo sa *prakrti*. Zato se kaže da buđenjem postajemo ono što oduvek jesmo i da treba samo da uklonimo iluzorne identifikacije zbog kojih mislimo da smo nešto drugo. Ovo praktično znači da su pre buđenja ***svi naši uvidi i spoznaje bezvredni, da nemamo apsolutno ništa drugo da učinimo nego samo da se probudimo***. Suštinska iluzija u kojoj nam prolaze celi životi je iluzija da pre toga treba nešto drugo da uradimo, u vezi životne drame, sadržaja svesti ili saznanja. Um projektuje sav svet i vreme, pa s njim i sve sadržaje i saznanja u svetu i vremenu. Budnost je transcendencija samoga uma, ***zato je od presudnog značaja uvideti da ne smemo projektovati u vreme i samu transcendenciju uma, odnosno probuđenje. Tako je samo odlazemo***. Ona je uvek i jedino moguća ovde i sada, kao prvi čin, pre svih, a ne kao posledica nekih drugih radnji. Budnost nastaje nestankom vremena, a ne tokom vremena. Zato je meditacija, kao praksa transcendencije uma, u suštini jedino ispravno delanje - delanje nedelovanjem.

Sav život u iluziji sastoji se od ove projekcije, od odlaganja svoje budnosti. Od te iluzije projektovanja vremena i odlaganja budnosti sastoje se svi naši životi.

Zato što mi uvek već jesmo ono što treba da budemo, čista duša kao transcendentalni *puruša*, **osnovni kriterijum budnosti je budnost za vreme dubokog sna**. Naše celokupno postojanje se sastoji iz četiri stanja: dnevne budnosti ili jave (1), snova (2), dubokog sna bez snova (3) i čiste, transcendentalne svesti duše (4) koja nadilazi prva tri stanja, koja je uvek prisutna iza svih stanja postojanja jer je suština samog postojanja. Prva tri stanja (java, san i duboki san bez snova) je stanje *prakrti*, četvrto stanje svesti pripada *puruši*. Kada smo trajno u četvrtom stanju onda smo uvek svesni, i na javi i u snu i za vreme dubokog sna bez snova, kada svet i naša individualnost potpuno nestaju. Java, san i duboki san se smenjuju pred pogledom budnog čoveka, *puruše*, kao slike na bioskopskom platnu. Mi postojimo u sva četiri stanja. Čovek koji je istinski budan svestan je i za vreme sna, on po svojoj volji može uvek da ima lucidne snove i astralne projekcije. Kada nismo vezani za svoje misli na javi, nismo vezani ni za svoje snove, jer snovi nisu ništa drugo do misli koje se u astralu pretvaraju u 3D slike; mislimo i za vreme sna. Kada možemo da budemo svesni svojih snova onda možemo da budemo nezavisni i od misli na javi. **Transcendencija misli i snova ide uvek zajedno**. Tada ostaje samo Božansko koje omogućava svest i našu suštinu, dušu. Ta čista svest koja uvek postoji kao ono što omogućava samo postojanje, jeste Božanski Apsolut u nama i mi smo njegovo oličenje.

Sav herojski napor za postizanje oslobođenja, koji se mora preduzeti, svodi se na kraju na oslobođenje od svih napora koji nastaju i zbog sveta i zbog njegovog nadilaženja, svodi se na opuštenost, utrućće svih težnji, ravnodušnost i nezavisnost (*kaivalya*). Napori su uzaludni jer mi uvek sanjamo, i na javi i u snu, sanjamo i ropstvo i napor oslobađanja, **mi sanjamo apsolutno sve dok se ne probudimo**. Kad prestanemo da sanjamo danju, sav naš svet i život, prestaćemo da sanjamo i noću. Tada ćemo biti budni i za vreme dubokog sna bez snova. Tako probuđen čovek biva slobodan od smene perioda svesnosti i nesvesnosti samog sebe koji su uzajamni, delanja i od nedelanja, od postojanja i nepostojanja: on samo postojanje doživljava kao afirmaciju svesti i njenu živu autentičnost. On vidi da je božanska neuslovljena svest jedina stvarnost nedodirnuta pojavnim svetom i da li su ljudi nje svesni ili nisu. Kao što filmsko platno, na kome se odigravaju poplave i požari, ostaje nedirnuto tim pojavama, kojima omogućava da se projektuju ili manifestuju, ili kao što na ogledalo ne deluju osobine likova koje odražava, tako i na božansku neuslovljenu svest, koja je čovekova suština ili duša, ne deluju pojave *prakrti*, njene stihije i požari, ne samo spoljni već i oni u telu i psihi.

Kada čovek osvesti božansku svest u sebi, on je tada aktuelizuje na ovom svetu, kroz sebe. To je jedina svrha njegovog postojanja.

Kada smo budni tada transcendentalnu božansku neuslovljenu prisutnost prepoznajemo kao svoju suštinu, vidimo da su ovo smrtno telo i iluzorni um prolazne tvorevine *prakrti* i da to sve nije naše, da uopšte nismo ni rođeni da bi ostvarili prirodne nagone nego, naprotiv, prirodni nagoni su nas rodili **da bi kroz nas ostvarili prisustvo bezvremene božanske neuslovljenosti** koja celu prirodu

omogućava. Tada priroda nestaje za nas kao san za probuđenoga, i samo beskrajno, bezvremeno i svemoćno blaženstvo ostaje kao naša Sopstvenost i budnost.

I zatim, nakon samog čina probuđenja, takva budnost počinje da se u nama učvršćuje i postaje živa i delotvorna tako što celu prirodu prepoznajemo kao ostvarenje božanskog prisustva kroz sve oblike - a najpre kroz svoje ljudsko telo, kroz njegov dah i pogled, pokret i misao. Sav fizički svet tada postaje čvrsto uobličena energija, snaga božanske svesti.

Tada se čovekova budnost ispoljava kao potpuna ujednačenost svih pokreta tela i glasa tokom govora, kao apsolutna dobrota prema svemu i apsolutna nezavisnost od svega. Tako izgleda probuđeni.

Dakle, najpre je svaki oblik bivstvovanja postao prazan, čovek je konačno iskoračio iz njega i dostigao slobodu od svakog ropstva pojavnom svetu. Zatim je ta praznina postala sâm oblik, svet je postao (samo za tog čoveka) manifestacija slobode postojanja. Tačnije rečeno, nije 'postao', nego je prepoznat kakav oduvek uistinu jeste. I tako je načinjen pun krug: najpre od nesvesne stihije bivstvovanja, ka slobodi od njegovih uslovljavajućih oblika, ka čistoj svesti, a zatim ka samom biću, koje ovog puta nije više nesvesno već prosvetljeno. Zato to nije krug već spirala, jer se bivstvovanje sada odvija na višem nivou.

Kao što postojanja ne bi bilo bez neuslovljenosti koja ga omogućava, tako ni neuslovljenosti ne može biti bez postojanja kakvo upravo jeste; neuslovljenost se mora ostvariti kroz sve oblike života, inače će ostati puka apstrakcija i delovaće jedino tama prirodnih nagona u borbi za opstanak. Božanska neuslovljenost se i ranije povremeno probijala kroz tamu u život čovekov, obasjavala ga večnom svetlošću i tada je doživljavana kao Sveti Duh (u Mazdaizmu i ezoteričnom hrišćanstvu) ili Šiva (u hinduizmu). Sada je čovek trajno ispunjen njome kao svojom suštinom.

I samo takav život - koji nije više podstican borbom za opstanak nego, naprotiv, večnim, svemoćnim i nestvorenim božanskim prisustvom, koje život u svemu nadmašuje jer ga celog omogućava i drži kao malo vode na dlanu - samo takav život postaje za čoveka moguć, autentičan i blažen.

Čoveku život postaje prihvatljiv i podnošljiv samo kada svoje uporište ne traži u njemu, u samom životu i ispoljenom svetu, već u neuslovljenoj božanskoj duši koja ga omogućava.

Jedino što nakon svega preostaje probuđenom čoveku jeste vazda slobodan život prirode (*prakrti*) koji se nesputano ispoljava kao doživljaj ljubavi. Ali, za razliku od ostalih ljudi koji nisu prošli put pročišćenja ovde iznet, on samim svojim prisustvom svakog trenutka i u svim dimenzijama život prožima smislom, isceljuje ga i stišava od zaludnih vrtloga strasti, bistri ga od neznanja i oslobađa u spoznaji njegovog ishoda. On zrači dobrotom koja omogućava svet.

Takav čovek to može jedino zato što vidi da od ishoda svega nikada i nije bio različit, da je *puruša* oduvek nezavisan od *prakrti* i da bi grešio ako bi nastojao da svoju dušu učini autentičnom naspram prirode, ako bi tražio sopstveno spasenje. To je nepotrebno, jer nije porobljen. Da jeste, ne bi imao božanske duše ni svesti u sebi - ne bi ni postojao. Kako je već slobodan, to svoje iskonsko stanje može potvrditi i oživeti u iskustvu samo kada s ljubavlju podstiče sav život

prirode, svih njenih bića, a ne svoju slobodu, pa čak ni svoj život. Priroda nikada ne sputava božansku dušu čovekovu. To i ne može, jer duša nju celu omogućava. Priroda u celosti služi čovekovo samospoznaji, i zato on samospoznaju i slobodu ostvaruje **jedino kada bezgranično podržava život svih bića i cele prirode, a ne svoj**. Samo tako će moći da s čistom ljubavlju doživi sve što postoji, sa svim suprotnostima (Matej, 5.6.7). Tek kada čovek to doživi, biće potpuno svestan postojanja kakvo zaista jeste.

Tada će čovek kroz sebe da ispolji božansku svest na ovom svetu.

I tek onda kada ispolji božansku svest na ovom svetu čovek otkriva šta njegova suština jeste: **ona je sâmo Božansko koje omogućava i postojanje (prakrti) i svest o postojanju (puruša) kao čovekovu svest o sebi samom**.

Nema nikakvih razlika između svesti i samoga postojanja, između kosmosa i svesti o kosmosu, između sveg spoljašnjeg univerzuma i svega unutaršnjeg u čoveku. Sav univerzum i čovekova suština, duša, jedno su isto.

Cela priroda (*prakrti*) je čovekovo telo.

Ceo ispoljeni kosmos (*prakrti*) je samo konkretno ispoljavanje čiste svesti o sebi (*puruša*).

Tako se prema *sânkhyi*, prema učenju Kapile i njegove majke, čovek spoznaje i budi kao nerođena i besmrtna božanska duša koja sve omogućava.

PRILOG

TEKSTOVI KLASIČNE SÂNKHYE

Išvarakršna SÂNKHYA-KÂRIKÂ

1. Pred nasrtom trovrnsne patnje težimo spasenju razumevanjem uzroka. Zapostaviti čistu svest o sebi pred svetovnim iskustvima nije ispravno, jer potpuno dokončanje patnje prepuštanjem svetovnom životu nije moguće.

(„Trovrnsna patnja” može poticati: 1. iz nas samih; 2. iz vanjskog sveta, tj. od drugih bića, i 3. iz nebeskog sveta kao uticaj planeta, bogova (neorganskih bića) ili kao moć sudbine. „Čista svest” je transcendentalna, božanska svest, *puruša*, koji je naša duša, a „svetovan život” je ograničen na relativni um i uslovljeno bivstvovanje *prakrti*.)

2. Svetovna i religijska iskustva sredstva su jednako nečista, oskudna ili prekomerna. Bolji je obratni smer svesnog razlikovanja pojavnog, nepojavnog i znanog.

(„Obratni smer svesnog razlikovanja” je praksa meditacije s kojom se objektivno ustanovljava sve, od misli i osećanja, do najgrubljih fizičkih pojava. Ovde se jasno stavlja do znanja da svetovna i religijska iskustva spadaju u istu ravan bivstvovanja, iako sa različitim sadržajima i učincima, i da je za duhovnu autentičnost neophodno iskustvo transcendencije. Drugim rečima, da ne treba tražiti smisao egzistencije i utočište spolja, već unutar sebe, sopstvenim preobražajem, a ne menjanjem vanjskih okolnosti, ni svetovnim ni religijskim metodama.)

3. Iskonska je priroda (*prakrti*) neproizvedena (*avikrti*). Sedam glavnih činilaca (iz nje) proizvedeni (dalje) proizvode šesnaest sastojaka koji su tek proizvodi, a duša (*puruša*) niti je proizvedena niti proizvodi.

(„Sedam glavnih činilaca” su: *mahat-buddhi*, *aham-kâra* i pet *tanmâtrâ*. „Šesnaest sastojaka” su: *indriyâni* i *maha-bhûtâni*.)

4. Opažanje, zaključak i svedočanstvo tri su verodostojna sredstva spoznaje. U njima su obuhvaćena sva ostala, na njima se temelji izvesnost izvoda.

5. Opažanje je ustanovljavanje posebnih objekata. Zaključivanje je, prema objavama, trostruko, a nastaje iz poznavanja karakterističnih osobina i njihovog posednika. Svedočanstvo dolazi od poverljive osobe i od otkrovenja.

6. Čulni objekti saznavaju se opažanjem, a ono što je natčulno, zaključivanjem. Što se direktno ne opaža niti se može pouzdano zaključiti, ustanovljava se svedočanstvom i otkrovenjem.

7. Nemogućnost opažanja može da nastupi usled ekstremne udaljenosti ili blizine, oštećenja čula, mentalne nestabilnosti, velike finoće, usled drugačijeg ubeđenja, zamenom za nešto slično i zbog drugih uzroka.

8. Iskonska priroda nije primetna, zato što je suptilna, iako bivstvuje tako da su joj učinci primetni, a ti su učinci intelekt (*buddhi*) i ostalo što otud proizlazi kao oblikovana i neoblikovana priroda.

9. Budući da je nemoguće proizvesti ono što ne bivstvuje, budući da je nužan zahvat u tvarni uzrok, budući da sve ne može nastati iz svačega, nego mogući uzrok proizvodi (samo) ono što može, tako da samo iz bića nastaje biće - zato i učinak (posledica) bivstvuje već pre zahvata činioca (uzroka).

10. Oznake su bića u razvoju da su prouzročena, nestalna, neobuhvatna, delatna, mnogostruka, uključiva, obeležena, povezana i zavisna. Nerazvijena je priroda suprotno obeležena.

11. Razvoj se sveta zbiva na potki od tri strune (*gune*). One se (same po sebi) ne razlučuju, (nego su) pred-metne. (Obeležja su im) opšta, ne misle nego proizvode. Takva im je prirodna podloga, dok je duša (*puruša*) obeležena suprotnim svojstvima.

12. Svojstva struna (*guna*) jesu: ugodnost, neugodnost i bezosećajnost. Svrha im je da osvetle, da pokrenu i suspregnu (zbivanje). Strune deluju uzajamno da se usklade, povežu, umnože i oplode.

13. *Sattva* je *guna* lagana i svetla, dok se *rađas* ceni jer je čvrst i pokretan, a *tamas* je mora i učmalost. Po svrsi su slične svetiljci.

14. Nemogućnost razlikovanja i ostalo dokazuje se postojanjem triju *guna*, a nepostojanje njihovim odsustvom. Neispoljeno (*prakrti*) se dokazuje time što svaka posledica mora da poseduje uzrok.

15. Nemanifestovana (*avyakta*) *prakrti* postoji kao opšti uzrok jer su sve pojedinačne tvorevine ograničene, jer je istorodna, jer je pokretačka snaga, jer je različita od svih pojedinačnih uzroka i posledica, i zato što izaziva sve posledice.

16. Ona se razvija kroz tri *gune* i preobražava se, kao tečnost koja se preliva u obilju, zavisno od prevage pojedine *gune*.

17. Budući da svojstva nisu sama sebi svrha, nego su pod vlašću suprotstavljenom proizvodu triju *guna* - postoji duša, budući da je neophodan korisnik i jer se (sve) zbivanje vrši zbog (njenog) oslobođenja.

18. Dokaz je mnogostrukosti duša, *puruša*, redosled uzroka rađanja i smrti i postepenost zbivanja, a takođe i razlike u odnosu triju struna.

19. Takva je raznorodnost dokaz da je svojstvo duše da bude svedok, izdvojen, nepristrasan, nedelatan posmatrač.

20. I zato, zbog takve združenosti, lik koji nije misao deluje kao misao. Mada su delatne tek strune (*gune*), čini se da i posmatrač postaje delatan.

21. Kao kada se hromi združi sa slepcem tako su vezane i te dve (osnove - duhovna i tvarna). Svrha je duhovni uvid, a uz to i razrešenje tvari. Tako se vrši zbivanje u svetu.

(Hromi je nedelatni *puruša*, a slepac je delatna ali nesvesna *prakrti*. Oni se udružuju kao kada slepac ponese hromog koji vidi put.)

22. Od iskonske prirode (potiče najpre) *mahat-buddhi*, a zatim i skup od šesnaest (sastojaka). Iz pet od tih šesnaest (iz *tanmâtrâ*) potiče pet tvarnih počela (*maha-bhûtâni*).

23. Svojstvo *mahat-buddhi* je odlučnost. Ispravnost, mudrost, stanje bez strasti i gospodstvo njegov su svetli lik. Tome su suprotna obeležja tame.

24. *Aham-kâra* deluje iz taštine. Otuda potiču dve vrste prirode: jedanaest organa i pet prototipskih počela.

25. Iako je *aham-kâra* jedinstvena iz nje potiču različite vrste razvoja, zavisno od toga da li preovlađuje *sattva* ili *tamas*. Kada prevlada *sattva* nastaju *indriyâni*, a kada prevlada *tamas* nastaju fini elementi (*tanmâtrâ*, prototipovi grubih, *maha-bhûtâni*). Dok su *sattva* i *tamas* materijalni uzroci tih razvojnih oblika, *radas* je delatni uzrok.

26. Oko, uho, nos, jezik i koža zovu se organi spoznaje (*buddhindriye*). Glas, ruke, noge, organi izlučivanja i polni organi jesu organi delanja (*karmendriye*).

27. Razum (*manas*) im je zajedno svojstven i istovrstan. Zato je organ volje. Raznovrsnim preobražajem kvaliteta (*guna*) nastaju razlike i lučenje izražavanja.

(Razum je organ i spoznaje i delatnosti. Prema komentarima, razum razjašnjava ono što je neodređeno, a sam od sebe ne dodaje ništa datoj predmetnosti.)

28. Pet funkcija, zvuk i ostalo, jednostavna su opažanja. Govor, rad ruku, kretanje, izlučivanje i reprodukcija drugačije su funkcije.

29. Posebno je obeležje svakog od triju (unutarnjih organa) funkcija koja nije zajednička. Zajednička funkcija im je zračenje pet dahova (*prâna*).

(*Buddhi*, *aham-kâra* i *manas* su unutarnji organi, ili *antahkarana*.)

30. U pogledu čulnih objekata, delovanje sva tri organa je i simultano i sukcesivno. Kada su u pitanju neprimetne stvari, delovanju tri unutarnja organa prethodi saznanje.

31. Čulni i delatni organi izvode svoje pojedine funkcije podstaknuti uzajamnom simpatijom. Njihov cilj je nezavisnost duše; ni zbog čega drugog se oni ne aktiviraju.

32. Organa je trinaest vrsta; oni delaju pomoću shvatanja, utvrđivanja i obelodanjivanja. Njihovi vanjski objekti su desetostruki, budući da su shvatljivi, utvrđljivi i obelodanjivi.

(Strofe 30-32 razjašnjavaju koordinaciju triju unutarnjih - *manas*, *aham-kâra* i *buddhi* - sa deset vanjskih organa - *karmendrye* i *buddhindrye*.)

33. Unutarnji je činilac trovrstan, a deset je vanjskih (organa) koji tim trima ukazuju predmete. Delatnost je vanjskih organa neposredna sadašnjost; unutarnji je delatan u sva tri vremena (prošlost, sadašnjost i budućnost).

34. Fini elementi, *tanmâtre*, koji su prototipovi naših grubih čula, primetljivi su jedino čulima božanskih bića. Govor je zavisan od zvuka; ostali od svojih objekata.

35. Budući da svesnost s unutarnjim činiocima doseže u bit svakog predmeta, (bitno) je sredstvo (spoznaje) trovrsno, a ostali su organi njihova ulazna vrata.

36. Tako različite osobine *guna*, delujući kao svetiljka, odražavaju u svesnosti (*buddhi*) potpuno jasnu svrhu duše,

37. Budući da svesnost nastoji da zadovolji svaki prohtev duše, a uz to razotkriva suptilnu razliku duše i stvari.

38. Suptilna počela (*tanmâtre*) nisu raznolika, a od njih pet nastaje pet grubih počela (*maha-bhûtâni*). *Tanmâtre* razlikujemo prema smirenim, uzbuđljivim i varavim utiscima.

39. Od suptilnih počela, *tanmâtrâ*, sastoji se psihičko telo živih bića. To telo nadživljava smrt fizičkog tela i preporuča se, dok se tvorevine grubih materijalnih elemenata raspadaju.

40. Suptilno telo nastalo je prvo, nezavisno, trajno. Omeđuju ga um i ostali činioči bića sve do suptilnih počela. Ono prolazi životima nedostupno užitku, mada je nosilac osobina bića.

(Suptilno telo je *linga-šarira*. Prema komentarima „semenje vrline i greha sadržano je u suptilnom telu... u sklonostima uma”.)

41. Kao što nema slike bez podloge ni senke bez predmeta, tako ni izraz spoznaje ne postoji bez podloge u predmetnim razlikama.

42. Suptilno telo, usmereno duhovnom svrhom, kao glumac igra svoju ulogu prilagođujući nameru onom što želi da postigne, sa pouzdanjem u moć iskonske prirode.

43. Urođena priroda i stečena svojstva, a i vrline, očevidno zavise od (umnih i ostalih) činilaca, dok telesnost već od začetka zavisi od učinaka (tih činilaca).

44. Vrlina utire uzlazni put, a grešnost zavodi niza strminu, mudrošću se postiže oslobođenje, a u ropstvo se pada iz bezumnosti. Nadmoć odstranjuje prepreke, a suprotni učinci plod su suprotnih osobina.

45. Napuštanje strasti prirodno je smirenje, tok života (preporučanje) izvire iz žara požude, nadmoć odstranjuje prepreke, a suprotni učinci plod su suprotnih osobina.

(„Osam sklonosti uma”, četiri pozitivne i četiri negativne, koje su opisane u ove dve strofe - vrlina, mudrost, neprianjanje uz nagone, nadmoć, i njima suprotne četiri mane - komentarišu se dalje prema načelu da „čovjek postaje ono o čemu meditira”.)

46. Ovo su sve tvorevine uma, uslovljene smetnjama, slabostima, samozadovoljstvima i postignućima. Usled nejednakog uticaja *guna*, ima ih pedeset.

47. Pet je vrsta smetnji; raznih slabosti usled organskih nedostataka ima dvadeset osam; samozadovoljstava ima devet, a dostignuća osam.

48. Raznih pomračenja uma (*tamas*) ima osam, isto kao i smutnji (*moha*); razočarenja (*mahamoha*) je deset. Teskoba ima osamnaest vrsta, a toliko i potpunih pomračenja uma.

49. Nedostaci jedanaest organa, zajedno sa slabošću uma, čine opštu nemoć. Povreda uma ima sedamnaest, a nastaju usled nepostojanosti zadovoljstava i postignuća.

50. Navode se devet oblika ugodnosti: četiri unutarnjih, koje se odnose na prirodu (*prakrti*), sredstva (*upadana*), vreme (*kala*), i sreću (*bhagya*); i pet spoljašnjih koja nastaju izbegavanjem uživanja u objektima.

51. Osam postignuća su: razmišljanje, učenje, studiranje, sprečavanje tri vrste bola, sticanje prijatelja i milosrđe. Tri ranije spomenuta (smetnje, slabosti i samozadovoljstva) sputavaju postignuća.

52. Bez težnje za rođenjem (*bhava*) nema oblika (suptilnog tela, *linga-šarira*), a bez (sticanja iskustava pomoću) suptilnog tela nije moguće nadilaženje rađanja i oblikovanja. Zato je evolucija sveta dvostruka: obeležena je prirodnim oblikovanjem i sticanjem mentalnih iskustava.

53. Ima osam vrsta božanskih svetova; pet podljudskih, dok je ljudski svet jedinstven. (Podljudski svetovi nisu samo svetovi životinjskih bića, nego obuhvataju biljke i minerale.) Sve su to materijalni svetovi (unutar *prakrti*).

54. Svetlost *sattve* prekriva vrhunce sveta, a korenje je skriveno u tami (*tamas*). Sredinom se šire strasti (*rađas*). Tako je razgraničen svet, od boga Brahme pa do vlati trave. Srednji deo sveta jeste svet ljudske sreće i nesreće.

55. Misaoni ljudski um tu snosi patnju koja je nanos starenja i smrti, sve dok se ne odvrati od oblika. Zato je patnja u biti svega.

56. Priroda je sazdana tako, od najvišeg uma pa do zadnje čestice, da posluži oslobođenju (svake pojedinačne) duše. Poduhvat je (prirode) zbog tuđe svrhe kao da je njena vlastita.

57. Nesvesno, kao što nastaje mleko za ishranu teleta, preobražava se i priroda u svrhu slobode čoveka (duše, *puruše*).

58. Kao što ljudi rade s krajnjim ciljem da zadovolje svoje želje, tako i neispoljena *prakrti* radi služeći dušu, i njen krajnji cilj je dokidanje patnje.

59. Kao što se povlači plesačica kada gledaocima prikaže ples, tako se odvrća i priroda pošto se izrazila pred dušom.

60. Velikodušna priroda, obdarena svojstvima (*gunama*), nesebično i na sve načine ispunjava svrhu duše, koja nema svojstava.

61. A meni se čini da nijedno biće nije stidljivije od same prirode (ili čistog bića), jer kada shvati: „Viđena sam”, nikada više ne izlazi na dogled (duše) čoveka (*puruše*).

62. Zato zaista (tu) niko ne biva sputan, niti se oslobađa, niti prolazi nizom života. Sâma se priroda, prolazeći raznim fazama, vezuje i oslobađa.

63. Priroda samu sebe vezuje, ili zapetljava u tkanje struna, *guna*, zbog sedam sklonosti ka oblikovanju, a jednom se sklonošću (mudrošću) razrešuje za istinsku dobrobit duše. Sedam spona prirode, s kojima se porobljava u razne oblike, jesu sklonosti prema vrlinama i gresima, prema dobru i zlu.

64. Tako stalnim pronicanjem takvosti (stvarnosti prirode) dosežemo spoznaju (da to) „nisam, (to) nije moje, niti (sam to) ja”.

65. A duša (-čovek) poput gledaoca i dalje bez zanosa promatra prirodu, koja je odvrćena od rađanja uspešno napustila sedam vrsta oblikovanja.

66. On tad ravnodušan (kaže): „Video sam je”, a ona suspregnuta: „Opažena sam.” Iako je među njima uspostavljen odnos, on više ne služi razvoju sveta.

67. Kad je duša dosegla savršeno znanje, tad ispravnost, a i ostale vrline postaju nedelatne. Telo zahvaćeno snagom oblikovanja i dalje postoji kao u zamahu lončarevog točka.

(Kad se završi oblikovanje lonca na lončarevom točku, točak se vrti i dalje još neko vreme snagom inercije. „U času kad prevagne budnost, sve semenje *karme* postaje nesposobno da proklija, jer je tlo postalo jalovo.”)

68. A kad se duša otcepi od tela, i kretanje se stvari, pošto je postiglo cilj, obustavlja. Duša tako postiže potpuno savršenstvo jednom za svagda.

69. Ovo je skrovito znanje objavljeno najvećem mudracu, Kapili. To je znanje o nastanku, opstanku i ishodu bića.

70. Ovu vrhunsku pročišćavajuću mudrost on je iz svog saosećanja saopštio Asuriju. Asuri ju je preneo Panćašikhi, a ovaj je razradio u sistem.

71. Sistem, koji su učenici preneli usmenim nasleđem, složio je u *arya* metrici Išvarakršna, koji je savršeno shvatio utvrđeno učenje.

Kapila SÂNKHYA-SŪTRÂ

Od ukupno 526 sŭtri, ovde je dat izbor od 340.
To su one koje se ne odnose na rasprave sa drugim sistemima,
nego isključivo na učenje *sânkhya*.

I.1. Konačni prestanak trovrstne patnje⁶³ krajnji je cilj ljudske duše (*puruše*).

I.2. Patnja se ne može trajno okončati uobičajenim (vanjskim) sredstvima (kao što su religija, novac i čulna uživanja), jer tako može biti sprečena za neko vreme, ali se ponovo vraća.

I-3. Pretpostavlja se da čovek takođe može da olakša bol uobičajenim sredstvima koja daju trenutna zadovoljstva, kao što gladna osoba utoli svoju glad svakog dana hranom.

I.4. Metode privremenog (spoljašnjeg) oslobođenja od patnje treba da odbace sve razumne osobe, jer nisu moguće na svim mestima i u svim vremenima, a i tamo gde su moguće, nisu dovoljne.

I.5. Niži putevi (vanjskog) uklanjanja bola treba da se odbace u korist najvišeg cilja, oslobođenja, čiji je vrhunski značaj takođe objavljen u svetim spisima.

I.6. Inače ne bi bilo razlike između ovo dvoje - vidljivih sredstava i objava svetih spisa

I.7. Ako je suštinska priroda ljudske duše da bude sputana, ne bi postojao put ni način za postizanje oslobođenja.

I.8. Ako smatramo da je duša čovekova po prirodi ograničena, i da je nemoguće njeno oslobođenje, tada Sveti spisi, koji obrazlažu njenu slobodu, nisu istiniti. (što nije slučaj).

I.9. Ne može se zamisliti da sveti spisi daju uputstva za ono što je nemoguće, a ako ih sadrže, ne možemo ih nazvati 'uputstvima'.

I.10. Moglo bi se reći da se suštinska priroda stvari može menjati, kao što se belo platno može obojiti, ili seme ispeći, i da je duša na taj način ograničena.

I.11. Zato što i vidljivo i nevidljivo pripadaju jednoj moći koja je neuništiva, ono što se nalaže (u svetim spisima) nije neizvodljivo.

I.12. Ni zavisnost od vremena ne sputava ljudsku dušu, jer vreme je sveobuhvatno i trajno povezuje sve (što je od *prakrti*).

I.13. Niti, iz istog razloga, uslovljenost nastaje od prostora.

⁶³ Tri vrste patnje jesu: 1. Subjektivna (*adhyatmika*); tako je nazvana jer nastaje iz čovekovog 'ja'. Sastoji se iz bolesti i duševne patnje. 2. Objektivna (*adhibhautika*), koja je prouzrokovana delovanjem drugih živih bića, kao što su životinje, ljudi, ptice itd. Nazvana je tako zato što nastaje od stvorenih bića. 3. Uticaj sudbine (*adhidaivika*), izazvan natprirodnim silama, zatim uticajima zvezda i planeta, zlih duhova ili bogova (deva). Smisao ovog komentara je isti kao kod Sankya karike 2.

I.14. Niti uslovljenost duše nastaje od uticaja okoline i svetovnih običaja, jer oni uslovljavaju telesno stanje, a ne duhovno.

I.15. Ljudska duša je izvan svih svetovnih veza, jer nije otelovljena.

I.16. Niti je ograničena delima, jer delanje je svojstveno umu i, u tom slučaju, sputanost bi bila večna.

I.17. Ako bi sputanost nastala kao svojstvo drugog čoveka, različita iskustva ne bi bila moguća.

I.18. Ni *prakrti* (priroda) ne može biti uzrok sputanosti duše, jer ne može delovati sama od sebe.

I.19. Duša čovekova je večna, čista i slobodna. Ona ne može biti povezana sa patnjom bez povezanosti sa *prakrti*.

I.20. Niti sputanost duše nastaje iz (metafizičkog) neznanja, jer ono što nije realno ne može sputavati.

I.21. Ako se tvrdi da je neznanje realno, onda se negira načelo (*vedante*) da je nerealno.

I.22. Ako se pretpostavi da je neznanje realno, priznala bi se dualnost (duše i neznanja).

I.24. Neznanje ne može odjednom biti realno i nerealno, jer je nepoznata takva stvar koja je istovremeno realna i nerealna.

I.27. Sputanost duše nije izazvana ni uticajima objekata koji deluju večno.

I.29. Sputanost duše ne može nastati ni od uticaja primljenih od objekata, jer onda ne bi bilo nikakve razlike između sputanog i slobodnog.

I.42. Svet nije samo ideja, jer postoji intuicija o objektivnoj stvarnosti.

I.48. Duša ne biva sputana ulaženjem u telo.

I.49. Jer ono što nije aktivno ne može biti sposobno da se kreće.

I.50. Duša ne može biti drugačija do sveprožimajuća. Da je ograničena, bila bi iste prirode kao ćup i drugi proizvodi, a to bi značilo da je propadljiva.

I.51. Kretanje se pripisuje duši kao što se kaže da se i prostor ograden ćupom 'kreće' kada se ćup pomeri. U stvarnosti, prostor (*akaša*) uopšte se ne kreće.

I.52. Niti sputanost duše nastaje od dobrih ili zlih dela (*karma*), jer ona ne pripadaju duši.

I.53. Da nije tako, uplitanje bi otišlo predaleko.

I.55. Povezanost duše (*puruša*) i prirode (*prakrti*) nastaje usled njihovog nerazlikovanja. Stoga tu nema sličnosti.

I.56. Uklanjanje nerazlikovanja moguće je samo pomoću razlikovanja, kao što se tama uklanja svetlošću.

I.57. Nerazlikovanje svih ostalih stvari od duše, sledi iz nerazlikovanja duše od *prakrti*. Zato se s poništenjem ovoga, poništava i ono.

I.58. Sputanost duše je samo ubeđenje i nije realna, jer postoji samo u umu.

I.59. Ta zabuna (o sputanosti ljudske duše delatnostima prirode) ne može biti uklonjena postupkom logičkog razumevanja, bez neposrednog uvida. Onaj ko pokušava da je ukloni rasuđivanjem liči na nekog ko je zbunjen pravcem iako ima kompas.

I.60. Znanje o stvarima koje se ne mogu opaziti može da se stekne zaključivanjem, kao kada čovek ne vidi vatru ali zaključuje da ona postoji zahvaljujući dimu.

I.61. *Prakrti* je uravnoteženo stanje sačinjeno od čistote ili suštine (*sattva*), aktivnosti i čulne obojenosti (*rađas*) i neosetljivosti ili tame (*tamas*). Iz *prakrti* proizilazi vrhunsko počelo (*mahat*); iz vrhunskog počela princip individuacije (*aham-kâra*); iz njega pet suptilnih prototipova (*tanmâtrâ*); iz *tanmâtrâ* nastaju čulni i delatni organi (*indriyâni*) i grubi elementi (*sthula bhutâni*). Iznad svega toga stoji duša (*puruša*). Takav je ceo skup od dvadeset i pet principa.

I.62. Znanje o postojanju pet suptilnih elemenata dolazi od grubih elemenata.

I.63. Znanje o Ja-osećaju (*aham-kâra*) izvodi se pomoću spoljnih i unutaršnjih organa, kao i pomoću suptilnih elemenata.

I.64. Znanje o postojanju intelekta (*buddhi*) izvodi se iz Ja-osećaja (*aham-kâra*).

I.65. Znanje o postojanju *prakrti* dolazi od *mahata*.

I.66. Postojanje duše (*puruše*) može se zaključiti iz činjenice da neinteligentna priroda mora postojati zbog (nekog) drugog.

I.67. Kao što koren nema korena, tako je i koren svega (*prakrti*) bez korena.

I.68. Uvek kada postoji sled, nastaje prekid u nekoj tački; tako i *prakrti*, osnovni uzrok, postaje samo ime dato ovakvoj tački.

I.71. Prvi proizvod *prakrti* nazvan je *mahat*.

I.72. Sledeći je *ahamkâra*.

I.73. Ostali proizvodi jesu proizvodi *ahamkâre*.

I.74. Iako sve uzastopno evoluiraju iz *prakrti* posredstvom *mahata*, atomi na kraju sačinjavaju jedan ćup.

I.75. Iako *puruša* (duša), i *prakrti* (priroda), prethode svemu ispoljenom, duša po svojim svojstvima ne može biti uzročnik; stoga je priroda ta koja je uzrok.

I.76. Ono što je ograničeno, ne može biti supstancija svih stvari.

I.77. Da je *prakrti* uzrok svega, potvrđeno je u Svetim spisima.

I.78. Nešto ne može biti proizvedeno iz ničega.

I.79. Svet nije nerealan jer je njegova realnost nesporna, i takođe jer nije proizvod izopačenih uzroka.

I.80. Ako je uzrok sveta jedno biće, svet je bivstvujući (kao što jeste); ako pretpostavimo da je uzrok sveta ne-biće, svet ne bi bio bivstvujući, bio bi nepostojeći. A kako bi to moglo biti?

I.81. Delanje (*karma*) ne može biti stvaran uzrok nijednog proizvoda.

I.82. Oslobođenje se ne može steći pridržavanjem svetih spisa, je su oni rezultat privremenog delanja i podložni su ponavljanju, pa ne mogu dati večnu slobodu.

I.83. Sveti spisi proglašavaju da se ne rađa ponovo onaj ko je sposoban da razlikuje *purušu* i *prakrti*.

I.84. Izazivanjem bola živim bićima izvođenjem žrtvovanja, bol dolazi žrtvovatelju, a ne oslobođenje od bola, kao što hladnoću ne može da ublaži još veći pljusak.

I.85. Oslobođenje nije moguće čak ni nepristrasnom akcijom, jer bez obzira da li se akcija izvodi bez želje ili sa željom, u oba slučaja ona čini da oslobođenje izgleda kao da je stvoreno i zato je propadljivo.

I.86. Onaj ko je po svojoj prirodi slobodan konačno ukida svaku sputanost. Ne može se uporediti oslobođenje koje se postiže ispravnim znanjem sa onim koje je postignuto delima.

I.93. Postojanje Boga se ne može dokazati jer on ne može biti ni slobodan ni sputan. Niti može biti drugačiji do slobodan ili sputan.

I.94. U oba slučaja biće nesposoban za delanje (stvaranje).

I.95. Kada tekstovi Svetih spisa pominju Boga, to uvek čine radi slavljenja oslobođenja duše, ili odavanja poštovanja Savršenom Jedinstvu.

I.96. Duša, *puruša*, vlada nad *prakrti* samom blizinom.

I.97. Energetska, kauzalna tela (*điva*) takođe rukovode samom blizinom.

I.99. Unutarnji organ, razum (*manas*) je osvetljen blizinom duše i potčinjen, kao gvožđe magnetu.

I.100. Zaključak je znanje integrisano kroz opažanje povezanosti.

I.101. Svedočanstvo je izjava čoveka kome se može verovati.

I.102. Postojanje *puruše* i *prakrti* ustanovljeno je iz dokaza, otuda je nastala objava.

I.103. *Puruša* i *prakrti* ustanovljeni su analogijom.

I.104. *Bhoga* (svetovno iskustvo zadovoljstva i bola) okončava se u svesti.

I.105. Čak i neko ko nije izvršilac dela, može iskusiti njegove plodove, kao u slučaju hrane (koja je spremljena za drugog).

I.106. Drugačije rečeno, pogrešno je mišljenje da počinitelj dobija plodove svojih dela - ono je nastalo na osnovu nerazlikovanja.

I.107. A kada se istina spozna, nema ni činioca ni iskustva.

I.108. Jedan objekat može biti primetan u jednom vremenu, a neprimetan u drugom, zavisno od udaljenosti itd., što ga može učiniti teškim ili lakim za opažanje pomoću čula.

I.109. Zato što su krajnje suptilni, *puruša* i *prakrti* ne mogu biti viđeni.

I.110. Postojanje *prakrti* se može videti iz posledica.

I.113. Ako pretpostavimo neki drugi uzrok, a ne *prakrti*, doći ćemo u protivrečnost sa trostrukim aspektima stvari:

I.114. (1) Ne može ništa nastati iz onoga što je nepostojeće, kao što je čovekov rog.

I.115. (2) Mora postojati neki materijal od koga se proizvod sastoji.

I.116. (3) Jer sve stvari ne nastaju svuda i u svako vreme (što bi bio slučaj ako bismo izostavili materijalnu osnovu).

I.117. Stvari nastaju samo iz onoga iz čega mogu da nastanu.

I.118. Takođe, pre svog nastanka posledica ima istu prirodu kao i uzrok.

I.121. Razaranje stvari znači njeno rastvaranje u svoj uzrok.

I.124. Proizvodi *prakrti* su uzrokovani, prolazni, neprožimajući, promenljivi, mnogobrojni, zavisni i rastvorljivi.

I.126. *Prakrti* i njeni proizvodi imaju zajedničke kvalitete, kao što su sačinjenost od tri *gune*, nesvesnost i tako dalje.

I.127. Kvaliteti se međusobno razlikuju po tome što su ugodni, neugodni i neodređeni.

I.128. Razlike i sličnosti među *gunama* nastaju posredstvom njihovih svojstava, kao što su lakoća, strast ili tupost.

I.129. Kako su ispoljeni oblici različiti od *puruše* i *prakrti*, koji su neuzrokovani, oni su posledice, kao ćup i slično.

I.130. Zbog njihove ograničenosti.

I.131. Jer se oni povinuju *prakrti*.

I.132. I konačno, jer jedino kroz moć svog uzroka mogu učiniti bilo šta.

I.133. Ako se uklone osobine posledica, ono što ostane mora biti *prakrti* ili *puruša*.

I.134. Ako bi ono što nije posledica bilo nešto drugo, a ne *prakrti* ili *puruša*, tada bi bilo ništa.

I.135. O uzroku se zaključuje na osnovu posledice, jer ga ona prati.

I.136. O nemanifestovanom se mora zaključiti iz manifestovanog u kome su prisutne tri *gune*.

I.137. Postojanje *prakrti* se ne može poreći, jer je ustanovljeno kroz njene proizvode.

I.138. Ne traži se dokaz o postojanju *puruše*, jer ne može biti spora o njegovom postojanju, kao i u slučaju *dharme*.

I.139. Duša je (čovekova) različita od tela i svega ostalog.

I.140. Jer struktura koja je oblikovana od mnoštva delova (*prakrti*) postoji za dobrobit drugoga, koji nije tako sačinjen.

I.141. *Puruša* je različit od tela i ostalog zato što predstavlja suprotnost osobinama triju *guna*.

I.142. Takođe, duša je različita od tela i ostalog zbog svoje nadmoći nad njima.

I.143. Duša je nezavisna od tela i ostalog, jer je ona spoznavalac.

I.144. Duša je različita od tela i ostalog, jer sve se zbiva zarad njenog otcepljenja.

I.145. Pošto svesnost ne može poticati iz nesvesnog, ona mora poteći samo od svesti, kao što je *puruša*, duša.

I.146. *Puruša*, *duša*, nema nesvesnost kao svoju osobinu.

I.148. Da duša čovekova nije inteligentna, ne bi mogla biti svedok stanja dubokog sna bez snova i stanja sanjanja.

I.149. Usled pojedinačnih sudbina, rođenja itd., sledi da postoji mnoštvo *puruša*.

I.150. Vedantisti smatraju da je duša u stvarnosti Jedna, ali izgleda razdeljena, kao što je prostor jedan, ali je ograničen u posebnim ćupovima.

I.151. Bilo bi apsurdno reći da su tela različita, a da je duša jedna.

I.152. Stoga teorija *sânkhye* o mnoštvu *puruša* nije protivrečna kao teorija o univerzalnoj duši.

I.153. Mada se za dušu mislilo da predstavlja suprotnost nečem drugom, to zapravo nije tako jer je duša jedinstvena i bez osobina.

I.154. Ovo nije u suprotnosti sa objavom Svetih spisa o nedvojstvu duše, jer se iskazi u takvim tekstovima odnose na prirodu sâme duše.

I.155. Čovek koji zna da je uzrok ropstva nerazlikovanje između *puruše* i *prakrti*, i koji opstaje u njihovom razlikovanju, zna da nije bio sputan čak i kada je izgledalo da je tako.

I.156. Ako slepac ne vidi, to ne znači da ne mogu videti i oni koji imaju oči.

I.159. Duša je oduvek slobodna, ali se prividno pokazuje kao da nije slobodna.

I.160. Duša je u svemu slobodna, iako izgleda mnogostruka ili raznovrsna, u stvari je samo prividno ograničena bićem.

I.161. Duša je svedok kroz povezanost sa čulnim organima.

I.162. Trajna sloboda svojstvena je ljudskoj duši.

I.163. A takođe i ravnodušnost.

I.164. Delatnost se zabunom pripisuje ljudskoj duši zbog uticaja misli koje su nam bliske; zbog bliskosti s mislima.

II

II.1. Smisao ispoljenog (emaniranog) sveta (možemo shvatiti ili tako) da posluži oslobođenju (od zablude iskonski) slobodne (ljudske duše), ili da služi sebi samome (za razonodu).

II.2. Pretpostavka je da (ljudska duša ostaje) slobodna od strasti.

II.3. Ta se pretpostavka ne može zadovoljiti samo slušanjem (i razumevanjem pouke), zato što je moć podložnosti strastima usađena (u prirodu) od iskona.

II.4. Kao što domaćin ima mnoge koji zavise od njega, i svaka *guna* ima bezbroj individua koje treba da oslobodi. Otuda se stvaranje stalno odvija.

II.5. Budući da sputanost, stvaralačka aktivnost i sve ostalo zapravo pripadaju *prakrti*, pogrešno je pripisivati ih *puruši*.

II.6. Jer stvarnost stvaralaštva *prakrti* dokazuje stvarnost njenih proizvoda.

II.7. Onaj koji zna upozorava da se izbegne trn.

II.8. Iako postoji veza (duše i prirode), ta spona ne deluje neposredno, već kao u slučaju žarenja usijanog gvožđa.

II.9. Ispoljavanje sveta nastaje iz strasti, oslobođenje iz bestrasnosti.

II.10. Stvaranje pet elemenata počinje od *mahata* i ostalog.

II.11. Budući da sâmo ispoljavanje prirode služi svrsi svojstvenoj duši, ni iskonska pobuda već ispoljenog sveta nije sama sebi svrha (nego je priroda heteronomna, dok je ljudska duša autonomna).

II.12. Prostor i vreme dolaze iz *âkâše* (etra) i *upâdhija* (umne projekcije).

II.13. *Buddhi* (intelekt) je moć rasuđivanja.

II.14. Vrlina i sl. proizvodi su *mahata*.

II.15. Kada je isti *mahat* obojen *rađasom* i *tamasom*, on izaziva suprotne proizvode.

II.16. *Aham-kâra* (samosvest) jeste ja-osećaj.

II.17. Proizvodi *aham-kâre* su jedanaest *indriyâni* i pet *tanmâtrâ*.

II.18. Jedanaesti organ (*manas*), koji je po prirodi čist (*sattva*), dobijen je od preobražaja *aham-kâre*.

II.19. Zajedno sa organima delanja i opažanja, unutarjni organ, *manas*, je jedanaesti.

II.20. *Indriyâni* nisu stvoreni od grubih elemenata jer sveti spisi svedoče da su oblikovani od *aham-kâre*.

II.21. Zato što sveti spisi objavljuju apsorpciju u božanstvo, ne znači da neminovno postoji Tvorac.

II.22. *Indriyâni* nisu večni, jer u svetim spisima saznajemo o njihovom nastanku, a vidimo i njihov nestanak.

II.23. Opažanje je i natčulno. Pogrešno je misliti da ono zavisi samo od čula.

II.26. *Manas* učestvuje u opažanju i u delanju.

II.27. Različita stanja uma (*manasa*) nastaju usled različitih preobražaja *guna*, kao što je slučaj sa različitim stanjima istog čoveka.

II.28. Svi objekti čulnih i delatnih organa počinju sa bojom i zvucima, a završavaju se s prljavim izlučevinama.

II.29. Svojstvo je duše da je posmatrač zbivanja, dok su čulni i delatni organi sredstva (tog zbivanja).

II.30. Tri unutarjna organa imaju sopstvene, različite i jasno izražene osobine.

II.31. Zajedničko svojstvo unutarnjih organa je zračenje pet dahova, počevši od *prâne*.

II.32. Modifikacije organa nastaju i sukcesivno i simultano.

II.33. Funkcija spoznaje ima pet vrsta. Neke od njih su ometajuće (po proces samospoznaje) i bolne, a neke to nisu.

II.34. Kada se obustave modifikacije vezane za objektivni svet, duša više nije njima obojena i boravi u sebi.

II.35. Zbog (blizine) cveta i kristal izgleda obojen.

II.41. *Buddhi* je glavni, jer nikada ne odluta.

II.42. Takođe jer sadrži utiske iz prošlosti.

II.43. I zbog svoje moći sećanja.

II.44. Sećanje ne dolazi od duše.

II.45. Neki organi su glavni, a drugi sporedni (instrumenti duše), zbog razlike u funkciji.

II.46. Rad svakog *buddhija* je u korist pojedinačnog čoveka, jer svaki je vezan radom u službi svoje duše, baš kao u svetu.

II.47. Dopuštajući svim različitim organima da podjednako rade u korist duše, prvenstvo pripada intelektu, *buddhiju*, baš kao u svetu, baš kao u svetu.

III

III.1. Raznovrsni čulni svet (*indriyâni*) proistekao je iz suptilnog (*tanmâtrâ*).

III.2. Odatle je i telo.

III.3. Iz suptilnih elemenata nastaje sav život u svetu.

III.4. Ali, za onoga ko razlikuje, delovanja iskustvenog sveta su neprimetna.

III.5. Iskustveni svet postoji zbog neophodnosti da ga iskuse oni koji ne razlikuju *purušu* i *prakrti* (neprobuđeni).

III.6. Duša je već sada sasvim slobodna od svih suprotnosti.

III.7. Fizičko telo obično nastaje od oca i majke. Drugo telo (suptilno, energetsko, kauzalno, telo duše) tako ne nastaje.

III.8. Zadovoljstvo i bol pripadaju telu koje postoji od početka, a ne fizičkom.

III.9. Njih sedamnaest zajedno sačinjavaju suptilno telo.

III.10. Individualne razlike ljudskih karaktera potiču od raznovrsnosti njihove prethodne delatnosti.

III.11. Ono što se odnosi na suptilno telo, tiče se i grubog tela, jer ono je prebivalište svih iskustava suptilnog.

III.12. Suptilno telo ne može opstati samo po sebi bez grubog tela, kao što je slučaj sa senkom ili slikom.

III.13. Mada poseduje sopstveni oblik, ne može ostati nezavisno zbog združenosti sa materijom, kao u slučaju sunca.

III.14. Ono je nalik na atom, jer je u Svetim spisima navedeno da tako deluje.

III.15. Takođe Sveti spisi tvrde da je načinjeno od hrane.

III.16. Suptilno telo se inkarnira u svetu u korist duše, kao što čini kraljev kuvar.

III.17. Grubo telo je sačinjeno od pet elemenata.

III.20. Svest nije proizvod organizacije elemenata prirode, jer se ne nalazi ni u svakom elementu posebno.

III.21. Da je svest prirodjena telu, niko na svetu nikada ne bi umro.

III.22. Ako bi se reklo da se svest proizvodi u telu zahvaljujući moći specijalne kombinacije elemenata, odgovor je da to nije slučaj jer svest ne postoji ni u jednom posebnom elementu.

III.23. Spoznaja oslobađa.

III.24. Zabluda porobljava.

III.25. Pošto je znanje jedini uzrok oslobođenja, ono nije u vezi ni sa čim, pa ni sa dobrim delima vršenim direktno ili indirektno.

III.27. Čak se ni verskom predanošću ne doseže čista stvarnost.

III.28. Jer iluzija leži u svemu što um zamisli.

III.29. Samo ostvarenjem čiste svesti duše u meditaciji, postaju dostupne sve moći prirode (*prakrti*).

III.30. Meditacija je napuštanje strasti.

III.31. Meditacija se usavršava napuštanjem aktivnosti uma.

III.32. Meditacija se usavršava sabranošću pažnje, ispravnim položajem tela i vršenjem dužnosti.

III.33. Sabranost se ostvaruje osvešćenjem disanja.

III.34. Položaj tela je ispravan kada je stabilan i udoban.

III.35. Dužnosti se obavljaju u skladu sa životnim dobom.

III.36. Meditacija se ostvaruje savladavanjem strasti i postojanom vežbom.

III.37. Ima pet vrsta zabluda.

(Pet vrsta zabluda koje porobljavaju čoveka. To su: neznanje (*avidyâ*), egoizam (*asmitâ*), požuda, mržnja i strah od nestajanja. O njima govori i *Yoga-sutra* (II,3), osim što kao poslednju zabludu navodi 'prianjanje uz život'.)

III.44. Savršenstva (svetovnog) rasuđivanja ima osam vrsta.

(Osam vrsta savršenstava svetovnog rasuđivanja stiču se:

1. *Târa* - raspravom ili razmišljanjem.

2. *Sutâra* - verbalnim znanjem.

3. *Târa-târa* - studiranjem.

4. *Ramyaka* - društvom *guru*a, *brahmačaria* i njima sličnim.

5. *Sadâ-muditâ* - spoljašnjom i unutarnjom čistotom.

6. *Pramodâ* - sprečavanjem bola koji stvara egoizam.

7. *Muditâ* - sprečavanjem bola koji izazivaju elementi.

8. *Modamânâ* - sprečavanjem bola koji izazivaju bogovi, demoni i druga neorganska bića.)

III.45. Nema savršenstva spoznaje bez uklanjanja zablude.

III.46. Tvorevine se dele na božanske i ostale.

(U desetom aforizmu je rečeno da se ljudi razlikuju po svojoj *karmi*. Ovde se to proširuje. U prirodi postoje šest vrsta bića koja se razlikuju po svojoj *karmi*: bogovi, demoni, ljudska bića, duše umrlih, duše onih koji žive u paklu i bića koja puze. Poslednja vrsta predstavlja sva bića u fizičkom svetu koja nisu ljudi: divlje i domaće životinje, ptice, gmizavci i nepokretna bića (biljke).

III.47. Sve stvoreno, od najvišeg Brahme do najnižih bića, postoji u korist duše čovekove (*puruša*) samo dotle dok nema razlikovanja između *puruše* i *prakrti*.

(Stvaranje postoji u korist *puruše*, i sve dok poslednji čovek ne postigne diferencijaciju večne duše u sebi spram bića, ono će postojati.)

III.48. Visina obiluje čistotom (*sattva*).

III.49. Podnožje obiluje mrakom (*tamas*).

III.50. Sredinom se šire strasti (*rađas*).

(Tri nivoa stvorenog sveta. Svet bogova u kojima prevladava čistota je na vrhu, na dnu je područje mraka, a u sredini svet smrtnika u kome preovlađuju strasti.)

III.51. Različite tvorevine prirode proizvode različite *karme*.

III.52. Čak i iz najviših svetova postoji mogućnost pada u niža, bolna stanja, tako da i nebeske svetove treba nadići.

III.53. Patnja nastala starenjem i umiranjem ostaje u višem svetu kao i u nižem.

III.54. Poniranjem u uzrok ne postiže se svrha postojanja, jer uranjanju nužno sledi izranjanje.

III.55. Iako delatnost nije nužna ni za prirodu, *prakrti*, ona je ipak shvatljiva iz želje da posluži drugome, *puruši*.

III.56. Onaj ko biva apsorbovan u *prakrti* rodiće se ponovo i biće svemogućí i sveznajućí u narednom stvaranju.

III.57. Postojanje takvog Boga je priznato.

III.58. Ispoljavanje prirode je zbog tuđe svrhe, iako je spontano, jer ona sama nije korisnik svojih delatnosti, kao ni kamila koja služi da prenese šafran.

III.59. Iako sama nije svesna, priroda deluje spontano, kao što nastaje mleko.

III.61. *Prakrti* deluje po sopstvenoj prirodi, kao sluga, a ne svesnom odlukom.

III-62. Aktivnost *prakrti* je nužna jer oduvek (u prirodi) postoji dejstvo *karme*.

(Pošto uticaj *karme* postoji oduvek, zajedno sa prirodom, potreban je napor da se karmička predodređenost ostvari.)

III-63. S porastom razlučivanja (duše od tvari) *prakrti* prestaje da stvara, kao kuvar kad spremi jelo.

III.64. Kada se jedan čovek oslobodi, drugi, koji ne zna da razlikuje *purušu* i *prakrti*, ostaje sputan.

III.65. Oslobođenje znači nezavisnost oboje, i *puruše* i *prakrti*, ili jednog od njih.

(Izdvojenost i nezavisnost *prakrti* je njena neaktivnost samo prema onom čoveku koji je ostvario spoznaju razlike, dok nezavisnost *puruše* znači njegovo nevezivanje za celokupnu *prakrti*.)

III.66. (Priroda) ne odustaje od prijanjanja uz ostale (neoslobođene ljudske duše) u ispoljavanju svog čulnog iskustva, kao što i (zabluda da je) konopac zmija (može i dalje da važi za onoga ko nije) prozreo stvarnost.

III.67. Ostaje delatna zbog veze sa *karmom*.

III.68. Mada su *puruše* jednako nezavisne, *prakrti* ih služi zbog nerazlikovanja.

III.69. Kao plesačica tako i priroda obustavlja svoje ispoljavanje kad postigne svrhu svoje delatnosti.

III.70. Kada *prakrti* shvati da je *puruša* video njene mane, više mu se ne približava, kao žena iz plemenite porodice.

III.71. Sputanost i oslobođenje ne pripadaju duši, *puruši*; jedino zbog nerazlikovanja (*puruše* od *prakrti*) izgleda kao da je duša, *puruša*, 'sputana' i da se 'oslobađa'.

III.72. Sputanost i oslobođenje u stvari pripadaju samo *prakrti*, zato što je ona vezana, kao stoka.

III.73. *Prakrti* sebe sputava na sedam načina, kao svilena buba, a na jedan način se oslobađa.

(Sedam načina na koje se *prakrti* vezuje su: moralnost (*dharmā*) i nemoralnost (*adharmā*); bestrasnost (*vairagya*) i požuda (*a-vairagya*); pobožnost (*an-aiśvarya*) i bezbožnost (*aiśvarya*); kao i neznanje (*ađnana*). Isto kao što svilena buba oko sebe pravi čauru i zatvara se u nju, tako i *prakrti* vezuje sebe s tih sedam poveza. Oslobađa se samo znanjem (*đnana*). Stoga se u aforizmu kaže da je to jedini put kojim se *prakrti* oslobađa.)

III.75. Savršeno razlikovanje *puruše* i *prakrti* kroz odbacivanje svega, izražava se kao 'ne to - ne to', i postiže se spoznajom dvadeset pet principa.

III.76. Zbog razlika u sposobnostima onih koji traže spoznaju, nije nužno da svi budu jednako uspešni.

III.77. Suzbijeni bol se ponovo vraća zbog nesavršenog razlikovanja.

III.78. Ko ispravno razlikuje oslobođen je za života (*đivan-mukta*).

III.81. Da nije tako, slep bi vodio slepog.

III.82. Iako poseduje telo, oslobođeni mudrac nastavlja da živi, kao što grnčarev točak nastavlja da se sam okreće snagom inercije i kada grnčar okonča rad.

III.83. Telo se zadržava i zbog najmanjeg ostatka sa njim stečenih utisaka (*samskara*).

(Telo se zadržava zbog najmanjeg ostatka onih utisaka koje su uzrok postojanja tela.)

III.84. Učinjeno je ono što je trebalo učiniti tek kada se razlikovanjem (ljudske duše od uslovljene prirode) postigne potpuni prestanak patnje, i nikako drugačije, nikako drugačije.

IV

IV.3. Često postoji potreba za obnavljanjem pouke.

IV.4. Bestrasnost i pokret ka slobodi nastaje opažanjem da smrt dolazi ocu i sinu, svakome ko se rodio.

IV.8. Ne treba razmišljati o onome što porobljava.

IV.9. U velikom društvu se javljaju prepreke za sabranost pažnje, jer se ispoljavaju strasti i kolektivna ubeđenja.

IV.10. To se događa i u društvu dvojice.

IV.11. Srećan je onaj ko je bez nade.

IV.12. Može se biti srećan i bez uobičajenog ljudskog napora, ako se transcendira um.

IV.13. Mada čovek može da prihvati mnoga učenja i učitelje, suština znanja se mora upiti kao što pčela upija nektar.

IV.14. Neće biti prekida u meditaciji ako je um usredsređen na objekt kao kad majstor pravi strelu.

IV.15. Kršenjem discipline gubi se cilj meditacije, kao u svetu.

IV.16. Štaviše, ako se propisi meditacije zaborave, sve će biti izgubljeno.

IV.17. Cilj se bez direktne spoznaje ne postiže čak ni učenjem.

IV.19. Predanošću, ispunjavanjem dužnosti učenika u celibatu i služenjem učitelja, ostvaruje se uspeh nakon dužeg vremena.

IV.20. Vreme oslobođenja nije određeno.

IV.22. I nakon postizanja ciljeva religijskih obreda (odlazak duše u svet Brahme, u raj) sledi povratak u novo rođenje, jer spisi tvrde da ono sledi i nakon izvođenja religijskih rituala.

IV.23. Onaj ko se oslobodio strasti, izbegao je ono što treba izbeći, i dobio ono što treba dobiti.

IV.24. Ili se to postiže druženjem sa onim ko je postigao bestrasnost.

IV.25. Ne treba se družiti sa onima koji su uslovljeni strastima.

IV.26. Inače ćemo biti zarobljeni.

IV.27. Mudri želje ne stišavaju uživanjima.

IV.28. Strasti mogu da se stišaju posmatranjem nepostojanosti svega.

IV.30. U nečistom umu se ne odražava znanje, kao ni lik u prljavom ogledalu.

IV.31. Cilj nije ostvaren čak ni ekstazom pri savršenoj predaji, ni savršenom predajom.

V

V.1. Opravdano je koristiti blagoslove, jer je to dobar običaj koji donosi plod, što i spisi dokazuju.

V.2. Plodovi nastaju iz (dobrih i loših) dela, a ne zato što svetom vlada Bog.

V.3. Ako Bog vlada svetom, onda vlada u svoju korist, kao i svi vladari.

V.4. Tada se Bog ne bi razlikovao od ovozemaljskih vladara.

V.5. Takođe, bio bi projekcija ljudi i 'Bog' samo po imenu.

V.6. Nema vladavine bez strasti, jer strast je uzrok svih delanja.

V.7. Stoga, ako je Bog uslovljen strastima, nije večno slobodan.

V.12. Štaviše, spisi tvrde da je svet nastao iz *prakrti*, a ne od Boga.

V.40. Onaj ko razume svetovno značenje reči, može razumeti i *Vede*.

V.42. Žrtvovanja i ostalo o čemu govore *Vede* imaju za cilj da pribave ovozemaljske zasluge.

(Značenje *Veda* ne može biti transcendencija jer one govore da se žrtvovanjima stiču zasluge i 'preuzvišenost' koja žrtvovatelju donosi plodove. Obećavajući na ovakav način nagrade u materijalnom svetu, za *Vede* se ne može reći da imaju transcendenciju za cilj.)

V.43. Snaga *vedskih* reči utvrđena je samo tradicijom prenošenja.

V.44. To je zaista tako jer reči prenose sve informacije, i one koje su usklađene s pravim značenjem, i one koje nisu.

V.45. *Vede* nisu večne, jer sveti spisi govore o njihovom nastanku.

V.46. Niti su *Vede* delo jednog uzvišenog čoveka, jer ne postoji takav čovek koji bi mogao biti njihov tvorac.

V.47. Ni oslobođeni (zbog ravnodušnosti) ni neoslobođeni (zbog neznanja) ne mogu biti autori *Veda*.

V.50. Ono ljudsko delo koje ponekad nije vidljivo, traži napor da se razume.

V.51. Moć *Veda* počiva na prenošenju ispravnog znanja.

V.72. Osim *puruše* i *prakrti*, sve je nepostojano i prolazno.

V.74. Oslobođenje nije ispoljavanje radosti, jer (čovekova duša) nema osobina.

V.75. Niti se ono postiže poništenjem osobina.

V.76. Niti odlaskom na neko posebno mesto, na nebo, jer duša je nepokretna (apsolutna).

V.77. Niti je oslobođenje poništenje mentalnih utisaka nastalih od objekata, jer oni su trenutni.

V.78. Niti oslobođenje nastaje poništenjem svega, jer, između ostalog, to nije cilj Duha.

V.79. Stoga, ni praznina nije oslobođenje.

V.80. Svako sjedinjenje se okončava razdvajanjem, stoga oslobođenje nije u sticanju bilo čega.

V.81. Niti je oslobođenje povezivanje dela sa celinom.

(Nema povezivanja dela sa onim što nema delove. Oslobođenje takođe nije stapanje delova (pojedinačne duše) sa celinom (Bogom), kao što neki misle. Celina, ako je takva, nema delova. Zato je ovakva težnja apsurdna. Svako spajanje biva razdvojeno. Zato ni to ne oslobađa čoveka. Zato je oslobođenje samo buđenje, a ne bilo kakvo spajanje.)

V.82. Niti je oslobođenost moć da se bude mali kao atom, i tako dalje, jer kao i druge moći (*siddhi*), i to je prolazno.

V.83. Takođe, oslobođenje nije ni u sticanju uzvišenog položaja koji imaju Indra i drugi bogovi.

V.103. Nije nužno da postoji samo grubo (fizičko) telo, jer postoji i suptilno (koje se seli iz života u život).

V.104. Čula ne otkrivaju sve što im je u dosegu, zato što im nije dostupno; da jeste, otkrila bi sve.

V.113. Životni dah (*prâna*) nije uzročnik tela, jer postoji kroz moć organa.

V.114. Mesto iskušavanja (telo) izgrađeno je pod nadzorom iskušavaoca (*puruše*), u suprotnom, imali bismo truljenje.

V.115. Pomoću sluge gospodar (*puruša*) upravlja, a ne sam.

V.116. U meditativnoj sabranosti, dubokom snu i oslobođenju, duša čovekova boravi u svom autentičnom stanju.

V.117. U prva dva slučaja sa semenom (prošlih utisaka, *samskara*), u trećem bez.

V.120. Iz svakog iskustva nastaje po jedan utisak, ali osim njega iskustvo ne stvara druge utiske, jer tada bismo morali da pretpostavimo mnogo utisaka tamo gde je jedan dovoljan.

V.121. Nije samo čovekovo telo kadro da pribavlja iskustva o vanjskom svetu; u stanju subjekta koji doživljava spoljni svet je i drveće, žbunje, puzavice, jednogodišnje biljke (cveće), vitice sa malim cvetovima, trave i sve druge biljke.

V.123. Ne izvode se samo fizičkim telom dobra i loša dela; spisi tu prave razliku.

V.124. Sva se tela dele na tri vrste: telo delanja; telo iskušavanja i telo iskušavanja-i-delanja.

(Razlikuju se tri vrste tela. 'Sva tela' označava ona koja su dobra, osrednja i slaba. Tri vrste su:

1. Telo delanja je ono koje poseduju bestrasni ljudi uzvišene zrelosti, kao što su svi veliki mudraci. Njime se daje život i znanje.

2. Telo iskušavanja imaju sve životinje i ona ljudska bića koja su uvučena u čulna uživanja i zadovoljstva. Njime se stiču osnovna iskustva o životu.

3. Oba tela poseduju oni koji su na putu mudrosti, koji su skloni bestrašću ali takođe i učestvuju u životu.)

V.125. Nijedno od njih nije neuslovljeno.

(Četvrta vrsta tela koja se spominje je telo koje poseduju ostvareni jogini, ono pripada pobednicima nad nesvesnom prirodom, onima koji su potpuno sazreli u *prakrti* i nadišli celo njeno područje iskušavanja. Ovo telo imaju oni koji su došli do najvišeg uvida i na koje više ne deluju nikakva dela ni nedela.)

V.126. Znanje, i ostale osobine intelekta (*buddhi*), nisu večne čak ni kod najvišeg bića; one su kao vatra.

V.127. Ne postoji ni božansko znanje.

V.128. Jogističke moći (*siddhi*) ne treba odbacivati, kao ni lekove koji uspešno leče.

V.129. Pošto elementi nisu svesni sami po sebi, nisu svesni ni kada su udruženi u biće.

(Transcendentalna duša, *puruša*, izaziva svest u biću. Pošto svesti nema ni u elementima ponaosob, ne može je biti ni u bilo kakvom njihovom spoju, jer ništa ne može biti u posledici čega već nema u uzroku. Ovim se pobija materijalističko stanovište.)

VI

VI.1. Duša postoji jer ništa ne može da opovrgne njeno postojanje.

(Duša postoji jer to potvrđujemo uvek kada kažemo 'Ja'. Nema dokaza koji bi osporio iskustvo 'sebe'. Stoga sve što treba da uradimo da bi u duši bili autentični jeste da se razlikujemo od svega drugoga: od misli i misaonih sadržaja, osećanja, tela, spoljnih objekata i njihovih uticaja. Sve je to *prakrti*. Duša je šira celina koja ih nadmašuje i time omogućava. Ono što sve omogućava je naša suština.)

VI.2. Duša čovekova je potpuno različita od tela i svega ostalog, jer je drugačija.

VI.3. To se vidi i u izražavanju sopstvenog stanja.

(Kada govori o sebi čovek koristi prisvojne zamenice, kao na primer: "Ovo je moje telo", "To ja osećam", "To je moje znanje" itd. To bi bilo besmisleno ako bi čovekova suština bila identična sa telom.)

VI.5. Potpunim prestankom patnje učinjeno je ono što je trebalo učiniti.

VI.6. Budući da je patnja smetnja, iz otpora prema njoj se ne javlja čežnja za uživanjem.

VI.7. Tek je tu i tamo po neko i srećan.

VI.8. Ni to srećno stanje nije bez primese patnje; zato onaj ko ima sposobnost razlučivanja i tu 'sreću' svrstava u patnju.

VI.9. Ako se kaže da je cilj ljudske duše da postigne sreću tamo gde ne postoji nesreća, ni to nije tako, jer postoje dve mogućnosti (oslobodilačkog htenja).

(Nije svrha uklanjanja bola dolaženje do uživanja. Postoje dva cilja kojima se može težiti: 1. "Želeo bih da budem srećan." 2. "Želeo bih da ne budem nesrećan". Samo je težnja za drugim ciljem duboka, iskrena i trajna. Zato se govori da je ostvarenje prestanak patnje, a ne postizanje sreće.)

VI.11. Mada patnja nije svojstvo ljudske duše, ona je doživljava zbog nerazlikovanja.

(Mada osobine (zadovoljstva i bola) pripadaju samo intelektu (*buddhi*), one se reflektuju u čovekovoju duši samo zbog njene identifikacije sa prirodnim zbivanjem, zbog nezrelosti uma da razlikuje svoju dušu, izvor svoje svesti i postojanja, od onoga što nije.)

VI.12. Nerazlikovanje je bespočetno.

(Vreme nastaje nerazlikovanjem *puruše* od *prakrti*. Zato nerazlikovanje ne nastaje u vremenu.)

VI.13. Nerazlikovanje nije ni beskonačno, kao što je ljudska duša, jer tada ne bi moglo biti okončano.

(*Prakrti*, a s njom nesvesnost, *avidya*, vreme i nerazlikovanje, su kao sfera: postoje iako nemaju početka ni kraja; ali to ne znači da su beskonačni.)

VI.14. Sputanost se uklanja odgovarajućim načinom (razlučivanjem), kao što se mrak može ukloniti jedino svetlošću.

(Kao što se tama jedino može raspršiti svetlošću, tako se i sputanost ljudske duše, nastale iz nerazlikovanja, može okončati jedino svešću kojom čovek razlikuje sebe od svega drugog. Sfernu prirodu bivstvovanja-u-neznanju, kome se zato što je sferno ne može naći početak ni kraj, moguće je okončati jedino nadilaženjem područja njegovog dešavanja, svesnim nadilaženjem uma koji prima i odražava sve utiske postojanja, odnosno transcendencijom njegovog samsaričnog, kružnog i bespočetnog zbivanja.)

VI.16. Pošto se ne može ustanoviti drugačije, nerazlikovanje je jedini razlog za sputanost.

VI.17. Oslobođenom se ne vraća sputanost, jer spisi tvrde da se ona ne obnavlja.

VI.18. Inače, oslobođenje ne bi bio cilj ljudske duše.

VI.19. Posledica bi bila nerazlikovanje oslobođenja i sputanosti.

VI.20. Oslobođenje nije ništa drugo do uklanjanje prepreka da čovek prepozna svoju duhovnu suštinu kao (oduvek prisutnu) iskonsku slobodu.

VI.22. Nije obavezno da se oslobođenje postigne onda kada se čuje o preprekama, jer za to ima tri vrste podobnosti.

(Neki su dobri u razumevanju, neki osrednji, a neki spori.)

VI.23. Da bi se utvrdila spoznaja, neophodna su i druga sredstva osim slušanja.

(Neophodna je disciplina meditacije.)

VI.24. Ako je položaj (za meditaciju) udoban i stabilan, ne mora da bude po propisu.

(Bitno je samo da bude uspravan, ne u ležećem položaju.)

VI.25. Um bez objekata je meditacija.

VI.26. Ako se kaže da za dušu čovekovu nema razlike da li je u meditaciji ili ne, to nije tačno; u prvome se bol ne odražava, a u drugome odražava.

(Iako je duša čovekova transcendentalna i iskonski nezavisna, potrebno je doći do tog iskustva kroz meditaciju, neposredno.)

VI.27. Mada je duša nezavisna, primese se odražavaju kroz nerazlikovanje.

VI.28. Kao u slučaju crvenog platna i kristala, nema istinske obojenosti, već samo odraza.

VI.29. Strani uplivi se sprečavaju praksom meditacije, sabranošću pažnje i pročišćenošću od želja.

VI.30. Uplivi se isključuju rastvaranjem uma i odvracenošću, tako kažu učitelji.

(Obojenost uma uplivima iz snova i iz budnog stanja uklanja se meditacijom. Tako se promenljiva stanja sanjanja, dubokog sna i jave zamenjuju četvrtim, stabilnim i uvek budnim stanjem zvanim *turiya*.)

VI.31. Nezavisno od mesta i okolnosti, um se može smiriti.

VI.39. *Sattva* (i ostale *gune*) nisu osobine *prakrti*, jer one je sačinjavaju.

VI.41. Različite posledice proističu iz odgovarajućeg različitog delanja.

VI.43. Kada oslobođeni (čovek) spozna (da je oduvek i bio slobodan), priroda više ne deluje (na njega), kao što je u svetovnom životu (gde sluga prestaje da dela kada je gospodar poslužen).

VI.50. Samo ono što je oličenje svesti, i što je suprotno od nesvesnosti, obelodanjuje sve što je nesvesno.

VI.54. *Aham-kâra* je izvršilac (onaj koji sve čini), ne *puruša*.

VI.55. Iskustvo bivstvovanja dozreva i okončava se u spoznaji razlike *puruše* i *prakrti*; to se postiže kroz rad (*karmu*).

VI.56. Čak i iz mesečevog sveta (iz raja) sledi povratak na ovaj svet, jer je uzrok ponovnog rađanja (nerazlikovanje) još prisutan.

VI.57. Oslobođenje ne možemo postići slušanjem saveta stanovnika viših svetova, ako ga već sami, sopstvenim naporom, nismo mogli postići.

VI.58. Postoje spisi (koji nagoveštavaju) oslobođenje (pri dostizanju sveta *Brahme*). Ono se lakše postiže (u njemu nego u ovom svetu), ali samo prikladnim načinom.

(Oslobođenje može da se dostigne i u svetu *Brahme*, ali način za njegovo postizanje svuda je isti: sticanjem znanja, iskustvom bivstvovanja (radom) i meditacijom. Sloboda se ne postiže samim odlaskom u viši svet.)

VI.64. Stvoreni svet zavisi od Ja-činioca (*aham-kâre*), ne zavisi od Boga, jer nema dokaza za to.⁶⁴

VI.66. Iz *mahata* je sve ostalo.

(Nezavisno od stvorenog sveta, koji izaziva *aham-kâra*, postoje i druge posledice, kao što su održavanje i upravljanje, i to sve nastaje iz *mahata*, vrhunskog principa *prakrti*. Predstava o bogu Višnuu, koji održava svet, nastala je zahvaljujući ovom principu.)

VI.70. Bilo ovako ili onako (bilo da je spoj *puruše* i *prakrti* zbog *karme*, nerazlikovanja ili zbog suptilnog tela koje čuva iskustva), cilj je otcepljenje *puruše*, otcepljenje *puruše*.

⁶⁴ Ovim se želi reći da Bog, ako jeste, kao Apsolut, nikada nije ni stvorio svet, jer bi time poništio i podelio svoju apsolutnu prirodu. U stvarnosti samo Bog (Apsolut) postoji, dok su pojavni svet i odvojene individue iluzorne projekcije ega, *aham-kâre* (Jovan 10:30,34,38.). To je osnovna mehanika ontologije: koliko smo zatvoreni u svoju subjektivnost, toliko za nas postoji objektivni svet; koliko smo više objektivni, svesni sebe, toliko svet netaje, odnosno nestaje subjektivnost kao individualna odvojenost od sveta i svaka razlika između naše suštine i božanske celine.

BIBLIOGRAFIJA

Richard Garbe: *Die Sânkhya Philosophie*, Leipzig, 1917. *Philosophy of Ancient India*, Harvard Oriental Series, 1895.

S. S. Suryanarayana Sastri: *The Sânkhya Karika of Isvara Krsna*, University of Madras, 1930.

J. R. Ballantyne: *The Sânkhya Aphorisms of Kapila*, London, 1885. Reprint izd. Parimal Publications, Delhi, 1995.

Swami Virupakshananda: *Samkhya Karika of Isvara Krsna with The Tattva Kaumudi of Sri Vacaspati Misra*, Sri Ramakrishna Math, Mylapore, Madras, 1995.

Patanjđali: *Izreke o jogi*. Komentari i prevod sa sanskritskog jezika: Zoran Zec, BIGZ, Beograd, 1977.

Mirča Elijade: *Joga, besmrtnost i sloboda*, BIGZ, Beograd 1984. *Istorija verovanja i religijskih ideja*, Prosveta, Beograd, 1991. *Šamanizam*, Matica srpska, Novi Sad, 1985.

Sarvepali Radakrišnan: *Indijska filozofija*, Nolit, Beograd, 1964.

Čedomil Veljačić / Rada Iveković: *Indijska i iranska etika*, Svjetlost, Sarajevo, 1980.

Čedomil Veljačić: *Razmeđa azijskih filozofija*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.

P. D. Uspenski: *Četvrti put* (P. D. Ouspensky: *The fourth way*; Beograd: Esoterija, 1994)

P.D. Uspenski: *U potrazi za čudesnim* (P.D.Ouspensky: *In Search of the Miraculous, Fragments of an unknown Teaching*; Beograd: Opus, 1989.)

Džejn Roberts: *Seth govori - vječne vrijednosti duše* (Jane Roberts: *Seth speaks - Eternal Validity of the Soul*; Zagreb: Teledisk, 2014.)